

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Önder KOSBATAR

OSMANLI ANTALYA’SINDA SUÇ, SUÇLULUK VE SUÇLULAR
(19. YÜZYIL ORTASI)

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Önder KOSBATAR

OSMANLI ANTALYA’SINDA SUÇ, SUÇLULUK VE SUÇLULAR
(19. YÜZYIL ORTASI)

Danışman

Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Önder Kosbatar'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)

Üye (Danışmanı) : (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı:	OSMANLI ANTALYA'SINDA SUÇ, SUÇLULUK VE SUÇLULAR (19. YÜZYIL ORTASI)
--------------	--

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : / / 20...

Mezuniyet Tarihi : / / 20...

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Osmanlı Antalya’sında Suç, Suçluluk ve Suçlular (19. Yüzyıl Ortası)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Önder KOSBATAR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Önder KOSBATAR
Öğrenci Numarası	20155206016
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü – Tarih Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO
Tez Başlığı	Osmanlı Antalya’ında Suç, Suçluluk ve Suçlular (19. Yüzyıl Ortası)
Turnitin Ödev Numarası	1122094101

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin olarak, 30/04/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 3

alıntılar dahil % 4 ‘tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu’nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu’nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları’nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

30/04/2019

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Gülay YILMAZ DİKO

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİDDETİ, SUÇLUYU VE BUNLARIN OSMANLI HUKUKU İÇERİSİNDEKİ KONUMUNU ANLAMAK

1.1 Bir Suçlunun Anatomisini Çizmek ya da Bir Tasarım Olarak Suçlu	16
1.2 Modern Çağa ve Osmanlı'nın Modernleşmesine Şiddet, Hukuk ve Asayiş İlişkisi Üzerinden Bakmak	28

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL ANTALYASI'NA PANORAMİK BİR BAKIŞ

2.1 Fiziki Haritadaki Antalya: Torosların Ardında, Akdeniz'in Kıyısında	39
2.2 İdari Haritadaki Antalya: Bozkırdan Yönetilen Bir Akdeniz Şehri	44
2.3 Etnik ve Sosyolojik Profil: Heterojen Bir Doğu Akdeniz Şehri	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR SUÇ MAHALİ OLARAK ANTALYA

3.1 <i>Muslihûn</i> un Rolü	64
3.2 Bila-beyyine Muarazadan Men'	73
3.3 Kan Bedeli.....	78
3.4 Bir Geleneksel Ceza Yöntemi Olarak Kısas	82
3.5 Bir Zaptiye'nin Neden Olduğu İşkence Sonucu Ölüm	85
3.6 Eşkiyalar ve Korsanlar: Kel Mehmed Vakası ve Bir Terekeye Yansıyan Korsan Cinayeti.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİ-MÜSLİMLERİN VE YABANCILARIN ANTALYA'SINDA ŞİDDET

4.1 Cami-i Cedid'in Karanlık ve Dar Sokakları	97
4.2 Antalya Çarşısında İşlenmiş Bir Nefret Suçu	101
4.3 İki Tüccar, İki Cinayet	106

BEŞİNCİ BÖLÜM**TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN ŞİDDET VE HUKUK**

5.1 Fiziksel Şiddetin Toplumsal Cinsiyet Hâli	112
5.2 <i>Katlin</i> Toplumsal Cinsiyet Hâli.....	116
5.3 Kadın ve Suçluluk	118
5.4 Toplumsal Cinsiyet ve Şiddetin Mahrem Yüzü	120
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	135
EK-1	145
ÖZGEÇMİŞ	189

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.3 Cuinet'ye Göre Antalya Sancağı'nın Demografik Yapısı	187
--	-----

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 Antalya Kalesi.....	188
------------------------------	-----

ÖZET

Şiddeti ve suçluyu denetim altına almak insanlığın temel bir problemi olmuştur. Şiddet duygusunu ve suçu anlamak sosyal bilimlerin psikoloji ve sosyoloji gibi alanlarının ilgisini çekmekle birlikte uzun bir süredir suç ve şiddet, tarih alanında yazılmış metinlerde de kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu çalışma 1851-1866 yıllarının Antalya’ında yaşanmış olan yaralama, cinayet, darp, tecavüz gibi şiddet olaylarının Antalya mahkemesine yansımış olan davalarının hükümlerini temel almaktadır. Osmanlı’nın politik ve ekonomik bir kaos ortamında bulunduğu bu yıllarda Batılılaşma çabalarının Osmanlı’da hukuk alanında da kendisini göstermeye başladığı bilinmektedir. 19. yüzyılda İstanbul’dan yayımlanan fermanlarda eşit yargı vurgusu yapıldığı gibi devlet şiddeti konu edinmiş hatta işkenceyi yasaklayacak kadar Batılı bir yargı anlayışı benimsenmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı’sının yargı sistemi içerisinde şiddet suçlarına olan yaklaşımın ve cezaî müeyyidelerin başkente kilometrelerce uzak Toros Dağları’nın ardında bir taşra şehrinde nasıl yürürlüğe konduğu görülmüştür. Bu elbette etnik ve kültürel çeşitliliği ile kadim ve heterojen bir liman şehrinin perspektifinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı, Antalya, Teke Sancağı, Şiddet Suçu, Ceza, Suçlu.

SUMMARY

CRIME, CRIMINALITY AND CRIMINALS IN OTTOMAN ANTALYA (MIDDLE OF 19TH CENTURY)

Controlling violence and criminals has been a fundamental problem of humanity. Understanding the sense of violence and crime has interested the attention of fields of social sciences such as psychology and sociology. Likewise, for a long time, crime and violence have also begun to appear in texts written in the field of history.

This study is based on the cases of violent incidents such as wounding, murder, assault and rape, which occurred in Antalya and heard in the courts of Antalya between 1851-1866. It is known that Westernization efforts started to be seen in the field of law in the Ottoman Empire in those years when the Ottoman Empire was in a political and economic chaos atmosphere. In the 19th century, *fermans* published in Istanbul emphasized equal judgment and even mentioned state violence. Moreover, a Western understanding of judgement which banned torture was adopted.

It has been observed how, in the 19th century Ottoman judicial system, the approach to violent crimes and criminal sanctions were put into effect in a provincial city, very far from the capital and behind the Taurus Mountains. It has obviously been tried to interpret these from the perspective of an ancient and heterogenous port city with all its ethnical and cultural diversity.

Keywords: 19th Century, Ottoman, Antalya, Sanjak of Teke, Crime of Violence, Punishment, Criminal.

ÖNSÖZ

“Suç, insanoğlunun bir varoluş biçimidir.” Birkaç yıl önce okuduğum çağdaş Türk polisiye roman yazarı Ahmet Ümit’e ait bir gazete makalesi bu cümle ile başlıyordu. Ne o zaman ne de hâlihazırda onun bir romanını okumuş değilim. Bu mesafeli duruşta bir kasıt olmasa da polisiye roman ve öykü metinleri yazarlarına genel olarak uzak kaldığımı ve üç beş isim dışında bu alanın kurgucularına dair pek bir fikrim olmadığını söyleyebilirim. Çocukluk yıllarımda gök gürültüleri ve korkunç uğultular çıkaran fırtınalarıyla esrik yağmurlarının pencereleri dövdüğü Antalya kışlarında okuduğum Agatha Christie bu isimlerin ilk başında gelir.

Suçun, insanoğlunun bir varoluş biçimi olmasına dair bir yirminci yüzyıl çocuğu olarak suç ve şiddet üzerine muhayyilemde epey görüntü ve ses biriktirmiştım. Bu imgelerin kaynağı sadece okuduğum roman ve öykü metinlerinden ya da izlediğim filmlerden gelmiyordu. Aslına bakılırsa öyle bir savaşın ortasında çapraz ateşte ya da atılan bombaların ortasında kaldığım da yoktu. Lakin 70’lerin sonlarına doğru doğmuş modern çağın içerisine adeta fırlatılmış, Körfez Savaşı’nı *canlı yayından*, Romanya devlet başkanı Çavuşesku’nun karısıyla beraber kurşuna dizilerek idam edilmesini TV’de *banttan* ve nihayet yıllar sonra ise Körfez Savaşı’nın taraflarından Saddam Hüseyin’in idamını ise *internet ağı* üzerinden izlemiş bir kuşağın mümessiliyim. Hepimiz modern dünyanın mütecaviz görselliğinin içerisinde bir şekilde ayakta kalmaya çalışıyorduk. Hal böyleyken şiddeti sorgulama ve anlamlandırma biçimimiz, ona karşı yaklaşımımızın çok daha önceki kuşaklardan farklı olması elbette beklenebilecek bir durumdu. Suç ve şiddet, gezegenin her tarafını sarmakla birlikte aleni bir surette her köşe başında ekran karşısındaydı. Savaşlarında çeşitli yöntem ve silahlarla milyonlarca sivil insanın hayatını kaybettiği, güvensiz ve tedirgin bir yüzyılın birer parçasıydık hepimiz.

Dünyada benim gibi başkaları da vardı. Suç ve şiddet bir şekilde sorgulanıyor ve bir anlamın içerisine oturtulmaya çalışılıyordu. Bunu lise yıllarında birkaç kitabını okuduğum Ingvar Ambjörnsen ile fark ettim ilk kez. Sonraları, 2000’lerin ortalarında Chuck Palahniuk metinlerinde bu suç, şiddet ve modern hayat denklemini daha net bir biçimde gördüm. Zamanımın bu metinlerle geçtiği günlerde bir 19. yüzyıl metninin kahramanı ve yazarın suça olan yaklaşımı geldi aklıma; Dostoyevski’nin kahramanı, Raskolnikov adındaki katil bir hukuk öğrencisinin suçluluğunun sorgulanışını hatırladım. Günümüzün Chuck Palahniuk metinleri nasıl onun kendi yüzyılının zihnindeki bir yansımasıysa, 19. yüzyıl Rusya’sında yazılmış “Suç ve Ceza” ve hatta bir 13. yüzyıl metni olan “İlahi Komedi” üçlemesinin

“Cehennem”indeki şiddet imgeleri de aslında yazarlarının içinde yaşadığı zaman ve mekânın, muhayyilesine olan kesif tesirini gösteriyordu bize. Şiddetin ve suçun her ne kadar bu yüzyılda iletişim teknolojisinin gücüyle bu denli aleni bir biçimde etrafımızı sardığına tanık olsam da zamanla aslında tarihin her döneminde insanın hayatında önemli bir yer kaplamakta olduğunu anlayacaktım. Sonuçta, yüzyıllar öncesine ait kadim metinler, Eski Ahit ve Kur’an-ı Kerim bizlere Habil’in Kabil tarafından öldürülmesinin insanlık üzerindeki lanetini hatırlatıyordu. Yeni Ahit, onun biçimlendirdiği Hristiyan teolojisi çarmıha gerilmiş, ellerinden ve ayaklarından kan sızan bir Hz. İsa motifi üzerine inşa edilmiştir. Şiddet ve suç gerçekten de insanın olduğu her yerdeydi. Şiddet, Sigmund Freud’a göre insanın mücadele etmesi gereken çirkin özünün bir parçasıydı. Şiddet, varlığı hiç inkâr edilmeyen ama ara ara görmezden gelinmek isteyen bir gerçeklikti.

Yüksek lisans sürecine başlamadan önce kötülüğün ve şiddetin tarihine dair daha genel bir metnin planı aklımın bir köşesinde duruyordu. Hatta buna dair sağa sola aldığım küçük notlar da mevcuttu. Ancak bu bahsin 19. yüzyıldaki Antalya sokaklarına, evlerine yansımış şiddete, suça, cezaya ve suçlu profillerine odaklı işlenebileceği fikri beni çok cezpt etti ve gerçekten de tam tabiriyle çok lezzetli bir tez süreci içerisinde girdim. Ancak bu ürünü ortaya çıkartırken yoğun bir çalışma yaşamı içerisinde ve aynı zamanda bir eş, bir baba olarak çeşitli sorumluluklara sahip birisi olarak zorlansam da bu tür süreçlerle nasıl başa çıkabileceğim konusunda deneyimliydim. Öncesinde daha ağır çalışma koşulları içerisinde ve bir bebek babasıyken hacimli diyebileceğimiz bir kitap metnini de ortaya çıkarmış bir bünyeye sahip olduğumdan nerede ne zaman ve nasıl çalışılabileceği ve yazılabileceği konusunda farklı tecrübelere sahiptim. Kocaeli’nde yaşadığım o dönemde Derince-İzmit hattındaki otobüslerde ayakta pencereye yaslanarak ya da otobüsün direklerine tutunarak, kitap okumak, notlar almak, öğle arasında bir kafeye gidip yazmak, sabah 5’te kalkıp mesai saatime kadar yazmak, boş derslerde kimseye görünmeden bir kenara çekilip yazmak gibi konularda hakikaten uzmanlık sahibi olduğumu gururla söyleyebilirim.

Bu tezin dayandığı temel kaynaklar içerisinde şer’iye sicilleri önemli bir yer tutmaktadır. Satır aralarında yer yer *hüküm*, yer yer *dava metni* yer yer de *mahkeme kayıtları* olarak adlandırılan bu metinler, diklemesine ve uzun kenarı kısa kenarından yaklaşık üç kat fazla karşılıklı iki dikdörtgen şeklindeki sayfalarda karşımıza çıkmaktadır. Ortalama her sayfa iki ya da üç hüküm alabildiği gibi eğer söz konusu olan bir terekeyse birkaç sayfayı da kaplayabilmektedir. Bu kayıtlar kâtipler tarafından, alt alta ve çoğunlukla sığdırma gayreti sayesinde bazen sayfanın yukarısına doğru biraz açılı olarak da yazılabilmektedir. Mahkeme defterleri bu haliyle yani fiziksel özellikleriyle betimlenmeye çalışılırsa aslında gayet hamdır.

Elbette, bu kayıtların içerisindeki kişilerin nefes alıp vermesi ve kanlı canlı insanlar, bu mahkeme kaydının bir yaşam kesiti suretine kavuşması o belgeleri eline alıp ona bir ruh üfleyebilen kişilerin maharetidir. Bu ağır yükün etkisiyle tez çalışmasının oluşumu aşamasında ortaya çıkan halet-i ruhiyede, söz konusu maharetin yeterince gösterilip gösterilemeyeceği hep canlı bir kaygı olmuştur.

Antalya, kayıtlarda geçtiği şekliyle *medine-i Antalya* daha genel ifade edersek Teke Sancağı gravürlerde, resimlerde ve fotoğraflarda hatta Antalya'ya yolu düşen seyyahların tasvirlerinde kendisini hep güneşin ve denizin ülkesi suretinde göstermiştir. Yaşamın sürekli olumlu yönde aktığı hep mutlu insanların yaşadığı coğrafya görünümü ile konunun içeriğindeki “şiddet” ve “suç”, “Antalya” ismiyle olabildiğince yan yana gelmemesi gereken sözcükler gibi durmaktadır. Lise yıllarını babasının görevi dolayısıyla Antalya'da geçirdiği için falezlerin altında yer alan Antalya'ya dışarıdan gelmiş kimselerin kolay kolay keşfedemeyeceği mağaralar da dâhil olmak üzere şehrin coğrafyasına olan hâkimiyetini epey belli ettiği *Huzur*'da Ahmet Hamdi Tanpınar, ana karakteri Mümtaz'a romanın bir yerinde şunu söyletiyordu: “... Fakat bunlar elmas kadar parlak bir güneşin altında, bin türlü arızasında onu kabul eden, onunla değişen, hiddetli sükûneti, uzun baygınlıkları, lezzetleri hep onunla birlikte yürüyen bir denizin karşısında, bayıltıcı portakal çiçeği, hanımeli, ful kokuları arasında oluyordu.” İngiliz işgali altındaki İstanbul'da babasını kaybettikten sonra annesiyle geldiği Antalya'da dönemin gerilimli ve kaotik atmosferini yaşayan Mümtaz'ın yaptığı bu tasvir bu tezin içerisinde bulunduğum süre zarfında hep aklımdaydı: Tüm bu olup bitenler, işlenen bu şiddet suçları bu deniz ve güneş ülkesinin gökyüzünün altında olmuştur.

Antalya'daki mahkeme hükümlerine yansıyan yaşamlara bakarken doğanın kendi seyrinde devam edip hatta belki de sıradan insanlar gündelik yaşamlarını sürdürdüğü sırada ertesi gün suçlu ya da mağdur olarak mahkeme odasında adlarının geçeceğinin farkında değillerdi. Bir suçun kimin yaşamına nasıl gireceğini kestirebilmek gerçekten de güçtü. 1851-1866 yılları arasında Antalya ve kırsalında işlenmiş suçlara bakıldığında birkaç eşkıya ve korsanın işlediği suçlar hariç bunların faillerinin gerçekten de şehir veya köy hayatında gündelik hayatını sürdüren sıradan insanlar olduğunu görüyoruz. Şiddet duygusunun, zarar verme içgüdüsünün, Freud terminolojisiyle ifade edilebilecek bir *alt benliğin* yol açtığı suçun nerede ve kimler tarafından işlenebileceği sorusuna verilecek cevabın müphemliği buna dair bir kategori oluşturmayı engellemiştir. Şiddet ve suç işleme potansiyeli her insanın hayatında bir şekilde var olabilmektedir.

Bu metnin ortaya çıkış sürecinde yalnız değildim. Öncelikle benimle aynı evin içinde bu süreci birebir yaşayan, yer yer kendisi okuyan yer yer de benim okuduğum metinleri

dinleyen ama her zaman yanımda olan sevgilim Seyhan’a çok şey borçluyum. Ara ara “bir türlü bitiremedin şunu” tavırlarıyla son zamanlarda bana karşı tahammülünün sifıra indiğini üzerine basa basa gösteren 12 yaşındaki oğlum Derin’in sabrına hayranım; zor bir babayım, evet. Ayrıca bu çalışmanın danışmanlığına Antalya’da başlayıp bunu Harvard’ta misafir araştırmacı olarak bulunduğu süre zarfında Boston’da sonuçlandıran desteği ve emeği tartışılmaz Doç. Dr. Gülay Yılmaz Diko’ya, Bursa arşivleri konusunda bir bilirkişi olan, proje sürecinde yer yer fikirleriyle ufkumu açan Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi’nden değerli hocam Prof. Dr. Nurcan Abacı’ya, Antalya şer’iyye sicillerine dijital olarak ulaşmamı kolaylaştıran Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nden Dr. Öğr. Üyesi Hatice Durgun’a ve Antalya sicillerine olan hâkimiyetinden kaynaklı birkaç kez kâh telefonla kâh e-mail ile rahatsız ettiğim Doç. Dr. Güven Dinç’e, kendisiyle tanışıklığımız 2002 yılına kadar uzanan Kaleiçi’nin sokaklarını, herhangi bir duvarındaki küçük bir devşirme malzemeye kadar kare kare hıfz etmiş, yılları Antalya’ya dair görüntülerden, metinlere, yer altından yerüstüne ne var ne yok her şeyi beynine kaydetme gayretiyle geçmiş, kimi konularda fikirlerine başvurduğum Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü’nden Öğr. Gör. T. Michael P. Duggan’a ve defterleri tarama aşamasında ara ara e-mailine attığım belge görseliyle “sen nasıl okurdun bu sözcüğü?” diyerek musallat olduğum sevgili kardeşim Arş. Gör. Mahmut Demir’e, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nden bir belgeye ulaşmamı sağlayan ve bana 93. defterin çalıştığım dönemi içerdiğini hatırlatarak onu taramama vesile olan Antalya Kent Belleği Merkezi’nden Dr. Evren Dayar’a, 2002 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı bir aile tarihi projesinde kısa da olsa birlikte çalıştığımız süre zarfında yerel tarihçilik konusunda benim Antalya’ya dair çeşitli soruları kendime sormama ilham veren Antalya tarihinin araştırılması üzerine hep ilginç fikirlere sahip Mustafa Üstün’e, tezin son teslim edilme aşamasında birtakım teknik desteklerle imdadıma yetişen Jawad Niki ve Demet Tekinay’a ve tabii ki ve elbette ve kesinlikle çocukken Antalya kaldırımlarında elimden tutup beni gezdirerek bu şehre duyduğum sevginin temelini atan, “turunç reçeli yapabilen türden bir Akdenizli” olan, beni her anlamda *var eden* annem Şerife Kosbatar’a, çocukluğumun anılarının fonunda yer alan Tahıl pazarı Mahallesi’nin ve Kaleiçi’nin sokaklarına, yağmur ve çiçek kokularına, iskeledeki mendireklerden izlemekten hiç bıkmayacağım Akdeniz ve Torosların muhtelif mevsimlerde aldığı renk ve tonlar ile sunduğu görsel şölene teşekkür ederim.

30.04.2019

Meydankavağı / Antalya

*dinlediğim her Zeki Müren notasında,
içtiğim her Türk kahvesinde yokluğunu bana hatırlatan,
Antalya iskelesinin mendireklerinin inşaatında çalışan işçilerden olması nedeniyle
yıllarca sayesinde dünyanın en güzel manzarasını izlediğim
17.04.2016 tarihinde aramızdan ayrılan
canım babam Ahmet Kosbatar'ın aziz hatırasına...*

*“Suçluluk marjlarda ve birbirini izleyen sürgünlerin sonucu olarak değil de,
giderek daha sıkı hale gelen dâhil etmeler sayesinde,
giderek daha ısrarlı hale gelen gözetimler altında,
baskıların bir birikimiyle doğar.”*

Michel Foucault

GİRİŞ

Şiddetin ve Suçun Tarihini Yazmak

Suçluluğu marjinal bir olgu olarak görmeyip insanı içerisine katan toplumsal parmaklıkların ve bu parmaklıkların ardında yaşanan baskı ve gözetimin birikimiyle ortaya çıkmış bir olgu olarak değerlendiren Foucault'nun suçluluk üzerine bir sanayi toplumu entelektüeli olarak ifade ettiği bu görüşünün sanayi öncesi bir cemaat dünyasının içerisindeki bireyi yansıtmayabileceği düşünülebilir. Ancak bir suçlunun, *kentli* bir toplumun bireyi ya da bir *cemaat odaklı* dünyanın parçası olsa da bile on binlerce yıldır bu gezegende yaşayan bir canlı türünün mümessili olduğu unutulmamalıdır. Burada, cinayet işleyen, darp yapan, bedenleri bıçakla deşen, cinsel şiddet uygulayan, kan döken, kemik kıran, uzuv kesen, kurşun ya da saçma ile yaralayan, öldüren yani aslında insan ırkının on binlerce yıldır taşıdığı içgüdüsel saldırganlıklarından beslenen bir canlı türü söz konusudur.

Şiddet insanın doğasından gelen bir içgüdüdür. Şiddetin bir suça dönüşmesi ise şiddetin toplumsallığı yani şiddeti uygulayan bireyin bir toplumun parçası olmasıyla ilişkilidir. Bir otorite ya da kolektif muhayyile tarafından sınırları çizilen ve çeşitli ceza ve yaptırımlar ile baskı altına alınmış olan şiddet böylelikle bir yazılı ya da sözlü hukukun içerisinde zapt edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar temel referans İslam hukuku olsa da etnik ve kültürel olarak heterojen bir coğrafyanın üzerinde bir egemenlik kurmuş olan Osmanlı'nın bir Akdeniz şehrinde yaşanan ve buna karşı uygulanan şiddet, suç, hukuk ve ceza denklemi bu metnin ana iskeletini oluşturmaktadır. İnsan doğasının bir parçası olarak şiddet, toplumların ve tarihin bir gerçekliği olup bir toplumu anlamanın kültürel şifrelerini içerisinde barındıran argümanlardan sadece birisidir; tıpkı topluma dair diğer kültürel öğeler gibi.

20. yüzyılın ilk çeyreğindeki bazı tarihçiler, toplumu anlamlandırabilme çabasını bir tarih geleneğine dönüştürerek toplumların şifrelerinin önemini ilk anlayanlar olmuşlardır. I. Dünya Savaşı sonrasında tarihçilerin ilgisi özellikle içlerinde yaşadıkları ve parçası oldukları bu devasa organizmaya, topluma yönelmiştir. Geleneksel ve salt iktidar ve ona bağlı askerî bürokrasiye odaklı nefes alıp veren bir tarihçilik yaklaşımı böylelikle sorgulanmaya başlamıştır. Sosyal bilimlerin toplumu, onun yarattığı ekonomik sistemleri, bağlı bulunduğu hukuk yapısını, içinde yaşadığı coğrafyayı, kentleri, köyleri ve ona dair olan ne varsa konu edinerek birçok disiplin şeklinde ortaya döken Fransız toprakları başat bir rol üstlenmiştir.

19. yüzyılda Fransız topraklarında Auguste Comte ile başlayan ve onun ardılı olan Émile Durkheim ile devam eden sosyolojinin hikâyesinde toplumsal davranışlardan, aileye, nüfus hareketliliklerinden ekonomiye ve topluma dair birçok konu istatistiksel araştırmaların nesnesi haline getirilmiştir. 20. yüzyıl tarihçiliğinde bir köşe taşı olan, adını 1929 yılında yayımlanmaya başlayan ve iktidarların ve askerî bürokrasinin haricinde kalan sıradan insanı tarihçiliğin içerisinde bir özne konumuna yerleştiren¹ *Annales d'Histoire Economique et Sociale* adlı dergiden almış ve bu çevreden beslenmiş² olan Annales Okulu'nun tarihindeki ilk iki isimden biri olan Marc Bloch, tarihçilerin ve sosyologların çalışmaları arasında, her ikisi de toplumun bir parçası olan insanla ilgilenmesi nedeniyle, tıpkı Durkheim gibi, büyük bir uçurum görmemiştir.³

20. yüzyıl tarihçileri kendisinden önceki meslektaşlarının algılarını ters yüz etmiştir. Tepeden yazılan ve görülen tarih yerini *aşağıdan tarihe* bırakmıştır.⁴ Böylelikle ekonomik yapılar, göçler, sürgünler ya da daha genel tabiriyle muhtelif demografik hareketlilikler ve sosyal çalkantılar kadar aile, çocuklar, kadınlar, marjinal gruplar, hukuk, suçlular, spor kulüpleri, taraftar grupları, müzik, pop-kültür kitleleri, alt-kültür grupları, giyim, moda, dinler ve mezhepler, yemek kültürleri, şehirler ve kasabalar gibi insana ait daha birçok konu 20. yüzyıl tarihçilerinin ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla kişilerin kendi tuttukları günlükler, yazılmış edebi metinler, bir taşra şehrinde çıkan günlük gazete, müzik albümleri, maç biletleri gibi çok da alışık olunmayan belge türleri kendisini göstermeye başlamıştır. Resmi belgeler ise daha öncesinde *okunmadıkları* bir şekilde okunmaya başlanmıştır.

1970'li yıllardan itibaren suçun sosyal tarihi üzerine birçok metin yazılmıştır. Bunların içerisinde Michel Foucault'nun ilk baskısı 1975'te yapılan *Hapishane'nin Doğuşu* bıraktığı etki itibarıyla önemli bir yerde durmaktadır. Metin, suç ve ceza ilişkisiyle ceza ve hukukun evrimi arasındaki denklemi insan bedeni üzerine kurmuş, aslında Orta Çağ Avrupa'sından modern Avrupa'ya geçiş sürecini bu denklem üzerine açıklamaya çalışmıştır. Ancak Foucault, bu tabloyu çizerken devletin güç kullanma arzusunun hapishane duvarlarının dışında da etkili olduğunu ve modern çağların başlarından itibaren örneğin kışla, fabrika ve okul gibi devlet

¹ Kosbatar, 2012: 17.

² *Annales d'Histoire Economique et Sociale*'in ilk sayıdaki makalelerin yazarları soyadına göre alfabetik sırayla şunlardır: Svend Aakjar, Henri Baulig, Maurice Baumont, Jules Bloch, Marc Bloch, Georges Bourgin, V. Cerny, Albert Demangeon, George Espinas, Lucien Febvre, B. Fossati, Gustave Glotz, Maurice Halbwachs, Hubert Hall, Henri Labouret, Georges Lefebvre, Marguerite A. Lefèvre, Paul Leuilliot, Georges Méquet, Henri Pirenne, Ambroise Pleidell, A.-H. Tawney, A. Tesnière, Walther Vogel.

³ Rhodes, 1978: 46.

⁴ Thompson, 1966: 279-283.

kurumlarında iktidarın varlığını hissettirdiğini vurgulamaktadır. Foucault devletin bu şekilde insan bedenine bir makine olarak yaklaşan ve insan bedeninin varlık gösterdiği her alana yaydığı iktidar ağına *bio-iktidar* adını vermektedir. Doğal olarak *Hapishane'nin Doğuşu* ile tanışan günümüz tarihçisinin şiddet ve suç olgusuna olan entelektüel yaklaşımının eskisi gibi olmayacağı söylenilebilir. Buna istinaden şiddet ve suçu anlamının tarihi ve toplumu anlama konusunda farklı bir kapı açabileceği doğrultusunda tarihçinin beyinde oluşan karıncalanmanın böyle bir metnin inşasının temelinde bulunduğu itiraf edilebilir.

Çünkü şiddet, kültürün bir parçasıdır. Çünkü bireyin şiddeti uygulayış biçimi tıpkı şiddetin kaynağı gibi toplumdan topluma değişebilmektedir. Şiddeti uygulayan bireyin bilinçaltı, şiddete neden olduğu iddia edilen durumun mahiyeti yüzyıllar içerisinde bir toplumun kolektif muhayyilesinde beslenmiştir. Şiddet bu gelişim sürecinde elbette, ekonomi, din, gelenek gibi her sosyal yapının diğer dominant parçalarıyla ilişki içerisinde. Dolayısıyla şiddet toplumun bir parçasıdır ve onu anlayabilmek için içindeki şiddeti de anlamak gerekmektedir.⁵ Çalışma içerisinde bu eksenle suç ve ceza kavramı salt Osmanlı / İslam hukukunu ilgilendiren boyutuyla değerlendirilmemiş, aynı zamanda metin, 19. yüzyılın Osmanlı'sının bir Akdeniz şehrindeki sosyal ve ekonomik dinamiklerini de göz önüne alarak vakaları anlamlandırmaya çalışmıştır.

Metindeki kimi vakaların analizinde, metnin satırlarının ilmek ilmek dokunması aşamasında düz bir suç tarihinin dışına çıkarak kriminolojik bir üslup hatta bazen balistik bir düşünme biçimi tercih edilmiştir. Çünkü yazılmakta olan bir suç tarihi metninde bunların dışarıda tutulması, ortaya konan metnin anlatmaya çalıştığı muhteviyata dair büyük bir ıskalama olacaktır. Metnin inşası esnasında aslında birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken suç tarihi ve kriminolojinin birbiriyle pek muhatap olmak istememesini *History&Crime* adlı metnin yazarları İngilizce'de, çok aşikâr olan ancak herkesin görmezden geldiği bir durumu anlatmakta kullanılan “the elephant in the room” metaforuyla izah etmiş ve bu çalışma alanlarını bir odada birbirini görmezden gelen iki file benzetmişlerdir.⁶

Söz konusu olan Osmanlı'daki suçun tarihiyse, bu konuda 1973'te ilk basımını yapmış olan Uriel Heyd'in *Studies in Old Ottoman Criminal Law* adlı eseri bu çalışmaların öncülerindendir. Heyd'in bu çalışması adından da anlaşılacağı üzere bir suç tarihi metni değil daha ziyade Osmanlı ceza hukukuna odaklıdır. Ancak doğrudan suç ve suçlu profilleri üzerine, özellikle 2000'li yıllarda –kaynakça bölümünde de çeşitli örnekleri verilmiş olan– birçok makale ve kitap yayımlanmıştır. Ancak konu yine de Osmanlı tarihçiliği için

⁵ Deal, 2017: 9.

⁶ Godfrey vd., 2008: 2.

hâlihazırda zayıf bir literatüre sahiptir; üstelik çok büyük bir araştırma potansiyeline sahip olmasına rağmen.

Şer’iyye sicilleri her ne kadar mahkemede görülen davanın kadı tarafından yapılmış bir özeti olsa da araştırılan dönemin suç geçmişine dair önemli bir arka plan ve veri sunmaktadır. Tezde metnin birincil kaynakları 1851-1866 yılları arasında yaşanmış vakaların geçtiği Antalya mahkemesi tarafından tutulmuş 8, 9, 11, 12, 13, 14 ve 15 numaralı Antalya şer’iyye sicil defterleridir. Ele alınan hükümlerin hangi defterde ve hüküm numarası ile yer aldığı dipnotlarda verilmiştir. “AŞS 12/525 (1280/1864)” biçiminde verilen bu hükümlere atıf yapan dipnotlarda ilk sayı defter numarasını, ikincisi hüküm numarasını ifade etmektedir. Parantez içerisinde ise mahkeme tarafından hükümlerin verildiği hicri ve miladi yıllar yazmaktadır. Ayrıca Devlet Arşivleri Başkanlığı’ndan bir belgenin (DAB. Yıldız Perakende Evrakı Umûm Vilayetler Tahriratı 27/12) içeriğinden ikinci bölümde yer alan *Etnik ve Sosyolojik Profil: Heterojen Bir Doğu Akdeniz Şehri* adlı başlığı zenginleştirmek adına kullanılmıştır. Bunların dışında 18. yüzyıldan günümüze kadar Antalya’yı, Antalya coğrafyasını, Akdeniz’in sosyoekonomik tarihini, Osmanlı’nın siyasi, ekonomik ve toplumsal tarihini konu edinen ya da suç, şiddet, hukuk üzerine yazılmış olan Türkçe, İngilizce ve Fransızca kitaplardan da faydalanılmıştır.

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında toplum tarihine duyulan merakla birlikte hukuk tarihi üzerine de metinler yazılmaya başlanmıştır. Sonrasında Osmanlı hukuk tarihi, İslam hukuku, İslam hukukunda suç ve bu suçların yaptırımları üzerine tarihçiler ve İslam ilahiyatçıları çeşitli makaleler ve kitaplar yazmışlardır. İslam hukukunun kavramları ve cezaları konusunda Türkiye Diyanet Vakfı’nın İslam Ansiklopedisi içeriğinin terminolojik açıdan gayet yeterli olduğu ifade edilmelidir. Yine bu açıdan 1973’te yayımlanmış olan Uriel Heyd’in *Studies in Old Ottoman Criminal Law* adlı çalışması da bu alanın ilklerinden olması nedeniyle suç konusuyla ilgili araştırmacıların elinin altında bulunması gereken bir metindir. Heyd, metnini şekillendirirken Osmanlı’da hukukun ne anlama geldiğini ve mahkemenin nasıl işlediğini, Osmanlı’nın suç hukukunun nasıl bir gelişim gösterdiği mahkemelere yansımış çeşitli örneklerle açıklamıştır. Bu tez hazırlanırken suçu ve suçluyu Osmanlı hukukunun yüklediği anlamın dışında da görmek elzemdi. Bununla ilgili olarak da Heyd’in metninden iki yıl sonra yayımlanan Michel Foucault’nun *Surveiller et Punir: Naissance de la Prison* adlı çalışması ise Jeremy Bentham’ın panoptikon fikrinden yola çıkarak Avrupa’daki suçlulara yönelik cezalandırma biçimlerinin tarihsel bir panoramasını sunmuştur. Bu metin hem Osmanlı’nın modernleşme öyküsünde çok önemli bir noktada duran Fransa’nın suç ve ceza ilişkisinin tarihini görebilmek hem de modern zamanlardaki suç ve suçlu profiline olan

yaklaşımı, Osmanlı'nın 19. yüzyılını da göz önünde bulundurarak değerlendirebilmeyi sağlamaktadır. Suç tarihine dair metinler 2000'li yıllarda, her ne kadar tarihçilerin çok da ilgisini çeken bir alan olmamakla birlikte, nisbî bir artış göstermiştir. İlk baskısı 2001 yılında Cambridge Üniversitesi tarafından dilimizdeki baskısı ise on yıl sonra Boğaziçi Üniversitesi tarafından yapılmış olan Julius R. Ruff tarafından yazılmış *Violence in Early Modern Europe (1500-1800)* 19. yüzyıl öncesindeki Avrupa'ya sıradan bir suç ve ceza tarihi perspektifinden bakmamış hem devletin yargı ve asayiş mekanizmasının halka yönelik uyguladığı hem de halkın kendi arasında gündelik hayatın bir parçası olmuş şiddetin üzerinde durmuştur. Yine 2001'de Münih'te yayımlandıktan sonra ertesi yıl Türkçe baskısı yayımlanan Sabine Freitag ve Andreas Fahrmeir'in editörlüğünde ortaya çıkartılan Alman tarihçilerin makalelerinden müteşekkil *Cinayet ve Ufak Tefek İşler* de 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Avrupa'nın farklı bölgelerinde yaşanmış suç vakalarının derlenmiş olduğu bir *seçki* içeriğine sahiptir.

Dünyada suç tarihine olan ilgiye ne İslam ne de Osmanlı tarihçileri kayıtsız kalabilmiştir. Bu konuda son yıllarda sayıları giderek artan birçok dikkat çekici çalışma yapılmıştır. Rudolph Peters'in *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice From The Sixteenth to the Twenty-first Century* adlı metni adından da anlaşılacağı üzere İslam hukukunda suçlara karşı nasıl cezalar verildiğini çeşitli vaka örnekleriyle anlatmaktadır. Peters, 2005 yılında yayımlanan bu kitabında Uriel Heyd'in mezkûr metninin daha çok Osmanlı özelinde baktığı İslam hukukunu daha genel bir çerçevede ele almıştır. Noémi Lévy Aksu'nun *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş 1879-1909* adlı kitabı konuya başkentin asayışı, kent ve asayiş ilişkisi, toplumsal aktör, hatta mahallelerin kanaat önderi olarak değerlendirilebilecek kabadayılar ve kabadayılık geleneği, emniyet güçlerinin, yani polisin ve bekçinin tarihsel gelişimi açısından da bakmıştır. Yine onun Alexandre Toumarkine ile birlikte derlediği, çoğunluğu yine İstanbul'daki suç ve asayiş ilişkisini irdeleyen makalelerin bulunduğu 18. ve 20. yüzyıllar arasını kapsayan *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, Osmanlı'nın suç tarihi üzerine 2000'lerde yayımlanmış en önemli çalışmalar içerisinde gösterilebilir. Buradaki makalelerden Tuti adında mahalleli tarafından iyi gözle bakılmayan bir kadının ölümünü *diyet* hukuku açısından ele alan Suraiya Faroqhi'nin *Bursa'da Cinayet: Bir "Cui Bono" Vakası*, Kent Schull'un Osmanlı'nın 19. ve 20. yüzyıldaki ceza ve hukuk reformlarının izlediği süreci ele alan *Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri* ve son olarak Işık Tamdoğan'ın 18. yüzyıl Üsküdar'ındaki suçlu profilleri ve bunların meslekler ile olan ilişkileri üzerine yazılmış olan *Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi* adlarını taşıyan makaleleri Antalya

özelinde yazılan bu tezin içeriğindeki çeşitli soruların cevaplarına dair ipuçları ve ilhamlar taşımaları noktasında konuya dair bakılması gereken diğer çalışmalardır. Türkiye'deki polis teşkilatını tarihi dediğimizde ilk akla gelen metinlerden bir olan Ferdan Ergut'un *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal Denetimin Diyalektiği* çalışmasını da her ne kadar bu çalışmanın odaklandığı dairenin biraz dışında kalsa da zikretmek gerekmektedir. Lévy-Aksu'nun kendi kitabının zamansal çerçevesiyle aynı olan Roger A. Deal'ın *Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaları* adlı kitabında II. Abdülhamid döneminde, İstanbul ahali arasında yaşanmış şiddet vakaları üzerinde durulmuştur. Osmanlı Batılılaşma süreci ve yargı reformuna de değinen Deal bu metinde, ceza sistemini çeşitli cinayet suçları üzerinden anlatmıştır. Cengiz Kırılı'nın bir Balkan kasabası olan Vranje'de bölge halkının, maruz kaldıkları baskı ve işkenceyi İstanbul'daki Rus elçisi Pontif'e göstermek amacıyla çeşitli işkence tasvirlerinin de çizilerek eklendiği dilekçeden yola çıkarak yazmış olduğu *Tyranny Illustrated: From Petition to Rebellion in Ottoman Vranje* adlı makale, Foucault okumaları üzerine düşündüğüm sıralarda konuya bedene yönelik cezaların Osmanlı'nın, üstelik birkaç yıl önce Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek hukuken Batılı bir revizyon çabası içerisine girdiği bir dönemde küçük bir Balkan kasabasındaki işkenceler üzerinden bakmamda yardımcı olmuştur. Osmanlı'daki işkence ve dava soruşturmaları arasındaki ilişkiye odaklı bir metinle literatüre farklı bir açıdan katkı sunan Mehmet Akman'ın *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, 18. yüzyıl İstanbul'undaki suç, suçlu ve ceza ilişkisi üzerinden bir metin hazırlayan Fariba Zarinebaf'ın *Crime and Punishment in Istanbul / 1700-1800*, Osmanlı'daki şiddet suçlarının özellikle toplumsal cinsiyet noktasında Batı Karadeniz'deki taşra şehirlerindeki örnekleri açısından, başka bir taşra olan Batı Akdeniz'e odaklı bir çalışma yapıyor olmamdan kaynaklı olarak bana mukayese imkânı sağlayan Boğaç Ergene'nin *Local Court, Provincial Society and Justice In The Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, yine toplumsal cinsiyet noktasından suç ve şiddet konusuna başka bir taşra bölgesinden, bu sefer Arap coğrafyasından bakmamı sağlayan Judith E. Tucker'ın *In the House of Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*, konuya şiddet suçları ve bunlara uygulanan cezalar noktasından yaklaşırsa da Osmanlı'daki suç ve ceza çalışmalarına dair bilinmesi gereken bir metin olan Mehmet Demirtaş'ın *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, bu çalışma alanına dair konuya çok çeşitli noktalardan bakan yapılmış literatürün görülmesi elzem metinleridir. Bunların yanında doğrudan suç ve ceza konusuna odaklı olmasa da literatüre yakınlığı açısından görülmesi gereken bir diğer metin de yaklaşık olarak bu çalışmaya başlanıldığı sıralarda yayımlanan Işıl Çokuğraş'ın *Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân*

(1789-1839) adlı çalışmasıdır. Mimarlık formasyonuna sahip olan Çokuğraş, İstanbul'u adeta büyük bir mimari yapı olarak görerek yapının Osmanlı başkentinin yöneticilerinin nezdinde sakıncalı ve problemli noktalarının üzerine yoğunlaşmıştır. İstanbul'un yoğun göçlere tanık olduğu bir döneme odaklanmış olan Çokuğraş aynı zamanda suçluluğu göçmenlerin ve yabancıların yaşadıkları arka sokaklarda karşılaşılan marjinal bir eylem olarak göstermiştir. Bu tezin bitmek üzere olduğu günlerde de bir hukuk profesörü olan Mehmet Semih Gemalmaz tarafından yayımlanmış olan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınlara, Çocuklara ve Azınlıklara Karşı Ayrımcılık, Şiddet ve Sömürü/Nedenleri, Kapsamı, Sonuçları ve Buna Karşı Direnme Stratejileri* adından da belli olduğu üzere epey kapsamlı ve bunun bir zorunluluğu olarak 2786 sayfalık hacimli bir çalışma olarak yayımlanmıştır. Bunların dışında, kaynakçada görülebileceği üzere konuya dair özellikle son yirmi yılda az olsa olsa bir literatür oluşmuş durumdadır. Bu çalışma da bu literatüre mütevazı bir katkı yapma gayesini taşımaktadır. Bu tezin literatüre sunacağı katkılar ise şu ekseninde değerlendirilebilir:

- a. Bu çalışma Osmanlı'nın İstanbul, Bursa gibi belli başlı büyük şehirlerinin dışında bir taşra şehrinde 19. yüzyılın ortasında olup biten adli vakalara odaklanmıştır. Zira bilhassa şiddet suçları, ceza uygulamaları, sosyal ve kültürel yapıya dair bu büyük şehirlerin dışındaki farklı coğrafyaları konu alan çalışmaların yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Evet, Antalya tarihinde bir başkentlik yapmadı; aynı şekilde bir eyalet merkezi de değildi. Nüfusu ise her zaman orta hatta küçük ölçekli bir şehir olan Antalya, Akdeniz kıyısında göçebe Türkmenler, yerleşik Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve çeşitli yabancı unsurun birlikte yaşadığı bir şehir olmuştur. Şehir, tez çalışmasının geçtiği dönemde de, artık her ne kadar eski şaşalı günlerinden uzak da olsa bir kadim ticaret şehri olarak heterojen bir yapıya sahip olmuştur. Metnin içeriğinde coğrafi koşullarının da etkisiyle eşkıyaların kol gezdiği sarp Toroslar ve korsan yatağı olan Antalya Körfezi arasında kalmış *sui generis* bir Anadolu şehri olan Antalya'nın sokaklarında, şehir merkezinde, merkeze bağlı bir kırsal yerleşimde, dağ köylerinde, kenar mahallelerinde, hatta bir yol güzergâhında ya da denizin ortasında yaşanan bir davaya konu olabilmiş şiddet suçları irdelenecektir. Böylelikle bu çalışma, Antalya özelinde bir Osmanlı mahkemesinin çeşitli dava metinlerinde pratiği görülen İslam hukukunun şiddet suçlarına ve suça olan yaklaşımını, işleyişini, cezalarını anlamlandırmaya, şehrin suçlu profilini verilen örnekler çerçevesinde çizmeye çalışılacak bununla birlikte şiddet suçlarının, suçluların 19. yüzyıl ortasındaki profilini çıkartarak şiddet davalarının bir anatomisini sunacaktır.

- b. Tez 19. yüzyılın Antalya'sındaki suçlu profillerinden yola çıkarak suçlu olarak kanaat oluşturulan ve genellemelere tâbi tutulan insanların kim olduğunu da anlamaya çalışacaktır. Şiddet suçlarında toplumun marjinallerinin ne denli etkili olduğu yani, yaşam sıradan insanların içerisinde normal seyrinde devam ederken ahalinin huzurunu bozan kenarda kıyıda yaşayan “kötü insanlar” mitinin inandırıcılığının sorgulanması gerekmektedir. Suç denildiğinde akla ilk olarak esrar satıcıları, batakhane insanları, fahişeler, kumarbazlar hatta çok önemli ölçüde bir önyargının ürünü olan liman işçileri, kenar mahalle ahali ya da göçmenler gelse de suçun marjinalleştirilmesi suçun sıradan insanlar tarafından işlenebileceği gerçeğini yadsımakta ve odağı yanlış bir noktaya taşımaktadır. Çok yaygın olan bu suçun marjinalliğe itilmesi tavrı belki de suçun insan doğasının bir parçası olduğunu görmek istememek ve bu durumla sıradan insanın yüzleşerek rahatsız olmamasını sağlamak refleksinden ibarettir. Gerçekten de metnin içeriğinde marjinalliğin bir timsali olarak birkaç eşkıya, korsan vakasına yer verilmiştir. Ancak bu çalışmada yer alan katil zanlılarının, tecavüzcülerin, aynı mahallede ya da köyde yaşadığı insanı bıçakla, odunla yaralayan, kavga esnasında uzuvlarını büyük kesici aletlerle koparanların büyük çoğunluğu medine-i Antalya ve ona bağlı kırsal bölgelerde yaşayan çeşitli meslek gruplarından insanlardan müteşekkil olduğu da görülecektir. Bunlar belki bayramlarda çocuklara hediyeler verip saçlarını okşayan, ailesine, dükkânına gelen müşteriye, komşusuna incelikli davranan, cuma namazını ya da pazar ayinini aksatmayan sıradan insanlardır. Bu metnin ortaya çıkması aşamasında taranan tüm defterlerde karşı karşıya kalınan suç hükümlerinin çoğunun faili bu sıradan insanlardır.
- c. 19. yüzyıl Osmanlı'nın her ne kadar çöküş süreci olsa da eğitim, sanat, hukuk ve yönetim gibi konularda Batılılaşma çabasını gösteren reformların da yapıldığı bir yüzyıl olmuştur. Yukarıdaki başlıklarda bahsedildiği gibi şiddete yönelik bireysel ve ayrıca hukuki yaklaşım hem Osmanlı'da hem de Osmanlı Batılılaşmasında kritik bir noktada duran Fransa'da 19. yüzyıl öncesinde farklı bir görünüm arz etmektedir. Bu eksende tezin anlamlandırmaya çalıştığı bir diğer nokta Batılılaşmanın bu yüzyılda Osmanlı hukuku üzerindeki etkisidir. Herkesin adil yargılamasına dair bir teminatı içeren 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve işkenceyi yasaklayacak denli bir adalet anlayışı iddiasına sahip olan Islahat Fermanı sonrasında hukukun evriminin mahkemelere yansıyor yansımaması merak edilen bir konudur. Bunun da ötesinde bu Batılı hukukun taşra mahkemelerinde, özelde ise dönemin ulaşım imkânlarıyla İstanbul'a çok uzak, Torosların ardındaki bir Akdeniz liman şehri olan Antalya

mahkemesinde alınan kararları ne denli etkileyip etkilemediği hükümlerin bize vereceği cevaplar arasındadır.

Bu metnin oluşumu aşamasında şiddetin marjinal alt-kültürlere ait değil insan ırkına ait on binlerce yıllık bir eylem olduğu ilk başta kabul edilmiştir. Aynı zamanda “şiddet” ve hukuk içerisinde yer aldığı biçimiyle “suç”, tarihi anlamaya yönelik insanın ve toplumun ortaya koyduğu birçok kültürel yapının arasında düşünülmüştür. Osmanlı’da suçun dolayısıyla şiddetin toplumsal tarihine odaklı imparatorluğun başta İstanbul olmak üzere diğer şehirleriyle ilgili sayıları çok olmasa da kimi çalışmalar yapılmıştır. Antalya, Osmanlı İmparatorluğu için İstanbul, Selanik, Bağdat, Kahire, İzmir, Şam, Bursa gibi ismi ilk başta bir çırpıda sayılan şehirlerden biri değildir; özellikle 16. yüzyıldan sonra. Bu çalışma 19. yüzyılın ortalarında yaşayan Antalyalıların arasına karışarak Anadolu coğrafyasının Akdeniz kıyısında tarihi boyunca iniş çıkışlı bir ticaret hacmine ve özellikle Afrika, Avrupa ve Asya’nın Doğu Akdeniz kıyılarının çeşitli adalarından ve şehirlerinden aldığı göçlerle zaman içerisinde heterojen bir demografik yapıya sahip bir liman şehri olarak Antalya’nın bu dönemde şiddet, suç ve ceza gibi kavramlarla olan ilişkisini anlama ve açıklama çabası içerisinde olacaktır; elbette bu kavramların üzerine oturduğu hukuki boyutu atlamadan.

Şiddeti, Suçu ve Cezayı Modernizasyon Sürecindeki Osmanlı’nın Bir Akdeniz Şehri Ekseninde Okumak

Mahkemeye gelip giden bu insanların kelimelerinin hükümlerde mahkeme kâtipleri tarafından özetlendiği çalışmamda konu olan dönem 1851-1866 yılları arasındır. Dönemin kapsamı, İstanbul tahtında oturan Abdülmecid’in son on, oğlu Abdülaziz’in ise ilk beş yılıdır. Tüm bu insanlar sosyal hayatın bir parçası olan *suç işlemekle* meşgullerken, mahkeme kapısı her gün biraz daha aşınıp hükümlerin yazıldığı defter her gün biraz daha karalanmaktayken, imparatorluk zorlu bir süreçten geçmektedir. Ülkenin anakarasından ziyade Akdeniz’e serpilmiş adaları, yarımada ve denizin diğer tarafı olan Suriye ve Mısır kıyılarıyla daha bir içli dışlı olan Antalya, imparatorluğun bu kaotik politik atmosferinden ara ara kendi payına düşen nasibini almıştır. Yüzyıllarca ticari ilişkileri nedeniyle ara ara Mısırlılara ev sahipliği yapan şehir, 18. yüzyılın son çeyreğine doğru başlayan Mısırlı göçü ve ardından bu yüzyılın sonundaki Fransızların Mısır’ı işgaliyle, 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır valisi Mehmed Ali Paşa’nın kereste işi için Antalya’ya yeni Mısırlıları göç ettirmesiyle enikonu artmıştır. Bununla hemen hemen eş zamanlı olarak Mora Yarımadası’nda bir Yunan Krallığı’nın kurulmasıyla birlikte Morali Müslümanlar Antalya’ya yerleşmişlerdir. İmparatorluğun

Akdeniz kıyısı politik çekişmelerin ve oluşan yeni dengelerin yol açtığı böylesine bir nüfus hareketliliği içerisindeyken Karadeniz’de Rus Çarlığı ile bir önceki yüzyıldan miras kalmış çekişme kendisini göstermeye devam etmektedir. Rus ediplerinden Tolstoy’un da Sivastopol’de bizzat katıldığı ve hatta bu şehrin ismini taşıyan öykü üçlemesinin de yazılmasının nedeni olan, Kırım Savaşı 1853’te başlayıp iki buçuk yıl boyunca devam etmiştir. Savaşın Rusya ve Osmanlı, Fransa, İngiltere’de ittifakı üzerinde yarattığı travma cephede ölen yarım milyon insanın dışında yine kolera ve tifüsün yarattığı yıkımla da ilişkilidir. Osmanlı, savaşın ardından Fransa başkentinde imzalanmış olan antlaşmayla Avrupa devletler topluluğunun bir üyesi kabul edilerek bağımsızlığı Avrupa devletlerinin ortak garantörlüğüne bırakılmıştır. Antlaşmada imzası bulunan devletlere, bir ay önce ilan edilmiş olan Islahat Fermanı’nın metninin içeriğinde bulunan “istisnasız her din ve mezhepten imparatorluk tebaasına” bahşedilmiş olan özgürlükler ve hukuk Osmanlı tarafından tebliğ edilmiştir. Belgelerin kapsadığı dönemin son yılı olan 1866’da, yaklaşık kırk yıldan beri Yunanistan’ın kışkırtmalarıyla körüklenen Girit Adası’nın Yunan Krallığı ile birleşme umudu Yunanistan’ın sağlam bir desteğiyle nihayet sonuç vermiş ve ada üç yıl sürecek olan bir ayaklanmaya tanık olmuş, adadaki bu dengesizlik ise 1897 yılı sonunda Yunan Krallığı tahakkümünde bir özerk Girit yönetiminin kurulmasını beraberinde getirmiştir.⁷ 20. yüzyılın şafağında bu gerilim atmosferinin mağduru olan Giritli Müslümanlar Antalya’nın demografik ve etnik yapısını şekillendiren bir başka unsur olacaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında hem genel olarak 19. yüzyılın ilk yarısındaki şiddet suçlarını panoramik olarak görebilmek hem de defterlerin ilk tasnifleme aşamasında verilen defter numaralarıyla tarihin kronolojik olarak uyuşmama olasılığı nedeniyle 8. defterin öncesi de taranmıştır. 1. defterden 15. deftere kadar ve ayrıca bu tarama işleminin bittiği sıralarda 93. defterin de çalışılan döneme ait olduğunun öğrenilmesinin sonucunda her ne kadar konunun içeriğine dair bir hüküm bulunamamışsa da bu deftere de baştan sona bakılmıştır. 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 14 ve 15 numaralı defterlerin master ya da bitirme tezi olarak transkripsiyonunun yapılmış olması, bunlarda karşına çıkan çeşitli okuma yanlışlarının yol açtığı aksaklıklara ve karışıklıklara rağmen bu tarama işlemini nispeten hızlandırmıştır. Tarama işlemi bittikten sonra nihayet Tanzimat sonrası hukuki reformların yoğunluk kazandığı bir dönem olan 19. yüzyılın ortalarındaki on beş yıllık bir döneme odaklanılmıştır.

Tezin temelinde, 1851-1866 yılları arasında Antalya mahkemesine yansımış olan elli bir hüküm yer almaktadır. Bu elli bir hükmün altı tanesi üç farklı vakayı içerdiğinden toplamda metnin içeriğinde kırk sekiz vaka bulunmaktadır. Antalya’nın 19. yüzyıl öncesinin

⁷ Shaw ve Shaw, 2000: 192-194, 256-258.

mahkeme kayıtları maalesef kayıptır. Antalya'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili ise 1812 yılından başlamaktadır. Tezin içeriği 19. yüzyılın ikinci yarısının ilk yıllarını kapsamakta olduğu için bu kapsam doğrultusunda 8. defter ve sonrasının içeriğine odaklanmıştır.

Metninin içeriğinde yer alan dava hükümleri 8., 9., 11., 12., 13. 14. ve 15. defterlerde yer almaktadır. Tıpkı 93 numaralı şer'iyye sicil defterinde olduğu gibi 10. defterde de bir şiddet suçu hükmüne rastlanılmamıştır. Defterlerin sıra numarasının kronolojiye paralel gitmesini bekleyen bir araştırmacıyı hayal kırıklığına uğratan durumlarla karşı karşıya kalılabileceğinin kanıtlarından biri de defterdeki kronolojik olarak ilk sırada bulunan vakanın 9. defterde yer alıyor olmasıdır. Konunun kapsamı ile ilişkili hükümlerin kronolojisinde ilk sırada olması beklenen 8. defterin 74. hükmü ise 18 Nisan 1856 tarihini taşımaktadır. Kronolojik olarak ilk hüküm 1851 yılında eşkıyaların neden olduğu bir cinayeti içeren, mahkemede 25 Mayıs 1852'de görülmüş bir vakadan, son hüküm ise mahkemenin yapıldığı 13 Nisan 1866 tarihinden bir ay önce gerçekleşmiş bir devlet memurun öldürülmesinden bahsetmektedir. Konunun özellikle 1851-1866 dönemine odaklanmasında ise aslında Batılılaşma çabası içerisindeki Osmanlı'nın daha önceki başlıkta da bahsi geçen Tanzimat sonrasında ortaya konulmuş hukuki reformların taşraya olan yansımasıyla ilgili olarak bir ipucunun yakalanıp yakalanmayacağına dair merakın etkili olduğu ifade edilmiştir.

Tanzimat ile birlikte Ceza Kanunu'nun uygulanması Tanzimat'tan bir yıl önce kurulmuş Meclis-i Vâlâ'ya bırakılmış, taşrada ceza hukukuna ait davalarda ise 1842'de lağvedilecek muhassıllık meclisleri, bu tarihten sonra memleket meclisleri, onun ardından 1854-1864 arasında meclis-i tahkik ve nihayet 1864'ten sonra da Nizamiye Mahkemeleri yetkili kılınmıştır.⁸

Antalya'da bir örneği görüldüğü gibi küçük meclisler (kaza ya da sancak meclisleri) kendi sınırları dâhilindeki davaların hükümlerini vermişler, ancak önemli gördükleri ya da çözemedikleri bir davayı eyalet merkezindeki büyük meclise göndermişler, bu büyük eyalet meclisi ise çözebileceği davayı sonuçlandırmışsa da idam, kürek, pranga, kalebentlik gibi cezalar gerektiren cinayet, yaralama, hırsızlık, yol kesme ve sahtekârlık gibi önemli suçlara ait dava ilâmlarını mecburi olarak ve gereğinde bir daha görüşülmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya sevk etmiş onların almış olduğu karar ise Meclis-i Âli-yi Umumî'de okunup, uygun bulunduktan sonra padişah tarafından onaylanarak⁹ uygulanacak ceza yerine getirilmiştir.¹⁰ Sancak

⁸ Dayar, 2015: 86.

⁹ Faroqi'nin ifade ettiği üzere İslam hukukuna göre sadece yollarda meydana gelen soygun ve adam öldürmeler doğrudan doğruya hükümdarın ilgi alanına girerken "sıradan" cinayetler akrabalar tarafından takip edilmektedir

meclisleri sancak güvenliğinin tehdit edildiği yol kesme, eşkıyalık suçlarında asker sevk ederek suçluların yakalanmasına çalışmış, tutuklama sonrasında ise suçlular, yargılanmaları eyalet meclislerinde yapılacağı için, şahit belgeleriyle birlikte valiye iletilmiştir.¹¹ Dolayısıyla bazı suçların cezalarına dair bir bilginin olmamasının nedeni davanın artık Antalya sınırlarından dışarı çıkması ve eyalet başkentinde sonuçlanmasıyla ilgilidir.

Hükümlerin üzerinde durulurken metnin metodolojisine aykırı olduğu için kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Hükümler konunun asıl içeriğine verilen örnekler olarak sunulmuştur. Yani İslam hukuku içerisinde geçen bazı kavramlar ve hükümler bu örneklerle açıklandığı gibi gayrimüslim, yabancı ya da toplumsal cinsiyet konularını kapsayan bölümler de de içerik örneklenirken aynı şekilde bu davalar kullanılmıştır. Hükümlerin metnin içerisine yerleştirilmesinde kronolojik bir yol izlenmediği gibi suç tiplerine göre bir sınıflandırma da tercih edilmemiştir.

Tezin bölümlerinin, başlıkların oluşmasında, izlenecek haritanın biçim almasında Antalya şer'iyye sicil defterlerinde yapılan taramalar sonunda ortaya çıkan şiddet suçları etkili olmuştur. 1851-1866 yılları arasındaki bu şiddet suçları İslam hukuk geleneği içerisinde değerlendirildiği gibi aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi tarih ekseninde de ele alınmıştır. Hal böyle olunca sadece belirli sayıdaki şer'iyye sicil defterindeki vakaların tematik gruplandırma ile analizi yapılmıştır. Doğal olarak bu inşa sürecinde coğrafya, sosyoloji, psikoloji, sosyal antropoloji metinlerinden de beslenilmiştir.

Antalya'nın 19. yüzyılının ortalarına ait panoramik bir fotoğraf sunan bu çalışma dönemin Antalyalıların mahkemeye yansıyan hukuki problemlerinin çerçevesinde onların yaşamlarını, toplumsal ilişkilerini deşifre etmeyi hedeflerinin arasına koymuştur. Ancak günümüzden üç aşağı beş yukarı yüz altmış yıl önce yaşamış olan Antalyalıların aldıkları nefesi, öfkelerini ve tepkilerini neredeyse birebir yaşatabilen aslında kadı tarafından derli toplu bir bütün haline getirilip mahkemede konuşulanların bir özeti olarak defterlere geçirilmiş sözcükler, araştırmacıya işin içine girmeden pek tahmin edilemeyecek bir duyguyu sunmaktadır. En ilginç de böyle bir çalışmanın yani gerçek yaşamlardan, gerçek insan hikâyelerinden, deneyimlerinden rafine edilmiş bir metnin ortaya konuluşu aşamasında mahkeme hükümlerinde ismi geçen kişilerin hayatımızın bir parçası haline geldiğine, sadece isim olarak bildiğiniz bu suretlerin iyi çalışan bir hayal gücüyle ete kemiğe bürünmesinin

(Faruqi, 2006: 69). Yol kesme ile birlikte, hırsızlık, şarap içme, zina ve kara çalma gibi suçlar dine karşı işlenmiş suçlar olarak değerlendirildiği için cezalandırılması *Allah hakkı* olarak görülmüştür (Peirce, 2005: 118).

¹⁰ Ekinci, 2004: 138.

¹¹ Ortaylı, 1979: 81-82.

kaçınılmazlığına tanık olunmasıdır. Bu aşamada vakaların bazılarının yaşandığı, aslında tüm sokaklarını ve evlerini neredeyse ezbere bildiğim bir bölge olan Kaleiçi sokaklarında yapılan rutin yürüyüşler sırasında kimi atıl ve harabe durumundaki konakları, evleri ve sokakları bir cinayet mahalli olarak görmenin önünde geçebilmek de pek mümkün olamadı. Metin sadece sicillerdeki hükümlere bakmayı ve bunları analiz etmeyi amaçlamamış, Anadolu'nun güneybatısındaki bu Akdeniz şehrine hâkim dönemin ruhuna, atmosferine ve bir suçlu profili olarak şehrin sıradan insanlarına olabildiğince ayna tutulmaya çalışmıştır.

İki başlıktan meydana gelen birinci bölümde ilk olarak kimin suçlu olduğu, “suçlu” nitelenmesinin genel geçer mi yoksa kimi zaman bir kurgudan mı ibaret olduğu, devletlerin suçluyu bulmaktan, birilerini suçlu ilan etmeye doğru uzanan güvenlik stratejilerinin evrimindeki kırılma noktaları, devletin ve yasaların gözünün insanlar üzerine dikildiği modern çağda suçlu kavramının ulaştığı müphemlik üzerinde durulacaktır. İkinci başlık ise bir taraftan işkence ve şiddetin Osmanlı ve onun Batılılaşma karşısında aldığı bir model olarak Fransa'daki resmini diğer taraftan ise Osmanlı Batılılaşmasının bu konuda devletin ceza geleneği üzerindeki etkisini görmeye çalışacaktır.

Verimli Antalya Ovası'nı ve bölgedeki diğer tüm tarım arazilerini sulayan onlarca ırmak ve su kaynağına sahip, Toros Dağları'yla çevrelenmiş Antalya yüzyıllar boyunca Akdeniz ve çevresinde olup biten gelişmelerden bir şekilde etkilenmiştir. Bir dönem bölge ticaretinde çok önemli bir rol üstlenmişken 16. yüzyıl Antalya'nın bu özelliğini yavaş yavaş elinden alacak politik ve ekonomik gelişmelere tanık olmuştur. Eskiçağlardan itibaren bulunduğu konum itibarıyla heterojen bir kültürel kimliğe sahip olan Antalya 19. yüzyıla gelindiğinde ise dünyanın, Avrupa'nın ve Osmanlı'nın değişiminden payına düşeni almıştır. Burada büyük devletler arasında yürütülen savaşlardan, milliyetçi ayaklanmalar ve bunların sonucunda yeni kurulan milli nitelik taşıyan devletlerin yarattığı kaotik ortamdan etkilenen Akdeniz havzasında, Kafkasya'da yaşayan Osmanlı tebaası olan ya da olmayan çeşitli toplulukların mensuplarına kucak açmış bir şehirden bahsedilecektir. İkinci bölümün içeriği işte tam olarak bunların üzerine yerleştirilecek; fonda bulunan coğrafyaya, bu coğrafyanın 19. yüzyıl içerisindeki idari yapılanmasına ve yine bu yüzyılda çeşitli göç hareketlerinin etkisiyle şekillenen etnik ve demografik yapısına odaklanılacaktır.

Üçüncü bölümde İslam hukukunun uyguladığı kimi yaptırımlar ve hukuki kavramlar Antalya'daki davaları merkeze alarak anlatılacaktır. Arabuluculuk konusu bir yargı aşamasında hukukun işlerliği için bir işlevselliğe sahiptir. *Muslihûn*ün rolü tam da burada devreye girmektedir. Davalarda karşılaşılan bu arabuluculuk süreçlerinin nasıl işlediği dava örnekleriyle gösterilecektir. Ayrı bir başlık altında ele alınan *bila-beyyine muarazadan men'*

edilmenin hangi koşullarda gerçekleştiği anlatılırken ayrıca İslam hukukuna dair çeşitli kavramlardan da bahsedilecektir. Diğer başlıklarda üzerinde durulacak diyet ve kısasa yönelik hükümlerinin mahkeme tarafından hangi durumlarda verilebildiği konusuyla birlikte böylelikle işlenmiş çeşitli şiddet suçlarının Osmanlı mahkemesinde nasıl görüldüğü yargı sürecinin nasıl yürütüldüğü tüm bu kavramların ekseninde yine örnek hükümlerin yardımlarıyla anlamlandırılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümdeki geri kalan iki başlıkta ise bir eşkıya zanlısı, bir eşkıya ve bir korsan saldırısı üzerinde durulacaktır. Bu başlıklar bölümün diğer başlıklarından farklı bir biçimde, “vakaya odaklı” bir biçimde işlenecektir. Bu olaylardan ilki bölümün beşinci başlığı olan bir eşkıya zanlısının bir zaptiye tarafından kendi evinde işkence sonucu öldürülmesi ile ilgilidir. Bu vaka ile birlikte ayrıca Batılılaşma sürecindeki Osmanlı’nın, 19. yüzyılda hukukunun işkence ile olan ilişkisine ve bu ilişkinin taşrada nasıl işlediğine bir göz atılacaktır. Bölümün son başlığı Antalya’ya hem Toroslardan hem de körfezden musallat olmuş yasa dışı suretlerden birkaçının işlediği birbirinden birkaç yıl arayla gerçekleşmiş suçların mahkemeye yansıyan hükümlerine odaklanmıştır. Bu başlıkta ilk olarak Toroslarda işlenmiş bir eşkıya cinayeti ardından kaçıp saklanan zanlıların bir süre sonra peşine düşülmesi ve eşkıyaların tevkif sürecini anlatmaktadır. Süreci anlatan hükmün içerisindeki kimi detaylar başlığın bu kısmının gayet polisiye ve kriminolojik bir üslupla işlenmesi konusunda yardımcı olmuştur. Sonrasında ise defter tarama aşamasında karşılaşılan iki terekeden çıkartılmış bir korsan saldırısı ile karşılaşılacaktır. Bu satırlar içerisinde ayrıca Antalya Körfezi’ne musallat olmuş korsanlığın üzerinde de durulacaktır.

Dördüncü bölüm Müslümanlarla aynı sokakları paylaşıyor da kendilerine özgü bir yaşantı içerisinde olan Rumların, Antalya’nın eski halklarından olan Yahudilerin ve Antalya’da ticaret ile meşgul bir yabancıların konu olduğu hükümler üzerinde duracaktır. Antalya’nın gayrimüslimlerinin gözünden şiddet suçlarının değerlendirileceği bölümde yine bir önceki bölümde bahsi geçen kimi hüküm ve kavramların farklı örnekleri görülecektir. Üç başlıktan müteşekkil olan bölümde öncelikli olarak Antalya’nın gayrimüslim (Ortodoks Hristiyan) nüfusunun en kalabalık olduğu yerleşim yeri ve idari birim olan Cami-i Cedid Mahallesi’nde yaşanan çeşitli vakaların, ardından ikinci bölümde Antalya’da yaşayan iki Yahudi grup arasındaki gerilimin bir nedeni olarak ortaya çıkmış bir saldırı üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise iki tüccarın birbirinden farklı iki dönemde ve bölgede eşkıya saldırılarına uğrayarak katledilmeleri konu edilmiştir. Bunlardan birinin Yunan Krallığı tebaası bir tüccar olması vakanın boyutunun bir basit cinayet, eşkıyalık suçu olmasından daha öteye taşıyarak uluslararası bir mesele haline sokacaktır.

Son bölümde ise Antalyalı kadınların uğradığı çeşitli saldırılar konu edilecektir. Kimi zaman aynı köyde ya da mahallede yaşadığı birisi ya da doğrudan kocası tarafından gerçekleştirilmiş olan bu saldırılar karşımıza yaralama, cinayet olarak çıkabildiği gibi hukuki olarak sadece kadınla sınırlanmasa da genellikle kadına yönelik bir saldırı biçimi olan tecavüz biçiminde de kendisini göstermiştir. Bölüm, Antalya sınırları içinde yaşanmış kadına yönelik fiziksel saldırıların, kadın cinayetlerinin, kadınların fail olduğu şiddet suçlarının ve cinsel saldırıların işlendiği dört başlıktan oluşmaktadır. İçerikte de vurgulandığı üzere konunun başlığında günümüzde kadın üzerine yazılan sosyal bilimler metinlerinde tercih edilen, kadının biyolojik olarak kadın olmasının dışında yaşadığı kültürel ve sosyal çevrenin üzerine yüklediği kimlik, beklentiler, rollerin ağırlığını yansıtan toplumsal cinsiyet ifadesi kullanılmıştır. Dolayısıyla bölümün işlenişi ve vakaların analizi bu yaklaşım çerçevesinde şekil almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİDDETİ, SUÇLUYU VE BUNLARIN OSMANLI HUKUKU İÇERİSİNDEKİ KONUMUNU ANLAMAK

Hukuk parçası olduğu kültürel örüntülerden beslenir. Dolayısıyla hukuk, devletlerin yaptırım gücünün bir aracıysa da onun uygulamada olduğu toplumun gerçekliklerinin var ettiği de göz önüne alınmalıdır. Hukuk insanların üzerinde ya da ötesinde olmayıp bizzat insanla iç içe bir kavram olup referansları yaşanılan toplum, o toplumun içerisinde yaşayan değer yargıları, dinî inanç hatta iklim ve yer şekilleridir. Ancak tüm bunlar bir o kadar işlenen tüm suçları ve onun yöntemini de belirlemektedir.

Her ne evrensel nitelikli bir suç ve suçlu tarifi olsa da, bu sözcüklerin yanlarına açacağımız parantezlerin içerisini tamamen genel geçer bir yaklaşımla doldurabilmek çok da kolay değildir. Zira hukuk, suç, suçlu gibi kavramlar içerisinden çıktıkları toplumun gördüğü, kültürün konumlandığı bir anlam yüklenmiştir. Hatta kimi zaman hukukun kendi içerisinden çıktığı toplumdan uzaklaştığı ve yaptırım ve yargılamalarıyla o kültürün adalet, suç ve suçlu anlayışının dışına çıktığı da görülebilmektedir. İşte bu durum “hukuk” ve “adalet” ortak bir dil ve yaklaşım içerisinde olmayabileceğini de göstermektedir. Bu durum bu kavramların anlamlandırılabilmesini elbette, daha kompleks bir surete sokmaktadır.

İki başlıktan oluşan bu bölümün ilk başlığı Osmanlı belgelerine şiddet suçlarının nasıl yansıdığı ve bu belgelerin suçluyu genel olarak nasıl gördüğünü ve 19. yüzyılda kendisini gösteren modern devletin suçluyu nasıl tarif ettiği, nasıl algıladığı yani başka bir deyişle kimi/kimleri suçlu olarak değerlendirdiği anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. İkinci başlık ise Osmanlı’da pre-modern dönemde hukukun uygulanması aşamasında uygulanan cezalar ve Osmanlı modernleşmesinin hukuk ve cezaya nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

1.1 Bir Suçlunun Anatomisini Çizmek ya da Bir Tasarım Olarak Suçlu

Suçu anlamak suçluyu anlamakla ilişkilidir. Bir suçun arka planını açıklamaya çalışan verilerden biri şüphesiz ki suç aracının ne olduğu bilgisidir. Lakin bu bir o kadar suçluyu da bize tanıtmaktadır. Ancak suçluyu tanımaktan ziyade ve kati bir profil çıkartmak sadece bir kurgudan öteye gidemeyecektir.

Her kültürün kendi meşrebine göre bir şiddet yöntemi vardır. Şiddetin özü, yani bir insan eylemi olması değişmese de yöntemleri ve araçlar değişebilir. Mesela tüm vakalarda karşılaşılan silahların -bu konuda bir genelleme yapamasak da- çalışmanın içerisinde suçun

işlendiği yere göre değişebileceği görülmektedir. Odun ve yabanın bir suç aracı olarak kullanılması yer yer kırsal bölgeler görülürken, şehir merkezindeki suçlarda bunlara rastlanılmamıştır. Ancak hem şehir merkezinde hem de kırsalda işlenen yaralama suçlarında sıklıkla çeşitli boyutlarda ve isimlerde karşılaşılan suç aletleri bıçaklar olmuştur. Bir suç işlenmesi sırasında suçu işleyen kişinin karşısındakine zarar verme durumu ve potansiyeli işlenen suçun mahiyetini de gösterir. Dolayısıyla spontane bir biçimde silaha dönüşen bir odun oransal olarak bakıldığında ne kadar masum görünüyorsa bir ateşli silah da bir o kadar suçu işleyen kişinin zarar verme ölçüsünü, planlı ya da kasıtlı bir saldırıya geçip geçmediğini, maksadını belirlemiştir.

Şiddet suçu işlemek belli bir sosyal gruba, mesleğe, etnik yapıya özgü olmadığı gibi bir plan dâhilinde de olmayabilmektedir. Ancak tabii ki şiddet suçları içerisinde tecavüz ve pedofili vakaları da vardır ki bunları değerlendirilirken yaralama ve cinayet suçlarından apayrı bir yerde tutulmalıdır. Şiddet suçlarından farklı olarak hırsızlık gibi bir suçun, suçu işleyen kişi tarafından belli bir plan dâhilinde yapılmış olma olasılığı daha güçlüdür. Ancak şiddet suçlarına dair vakalarda, kendiliğinden gelişen ve bir kural koymanın, suçu bir formüle oturtmanın geçerli olmayacağı durumlar da ortaya çıkabilmektedir.

Dava hükümlerinde *darb* (ضرب) yani vurma, dövme ve *cerh* (جرح), yani yaralama, *katl* (قتل) yani öldürme sözcükleriyle ifade edilen şiddet suçlarında, olayın çıktığı zaman ve mekânda hazır olan yaba, odun gibi kendiliğinden suç aletleri, bir suç aleti olmaya fazlasıyla yatkın bıçak ya da doğrudan bir canlıyı yaralamak veya öldürmek dışında başka bir işleve sahip olmayan tabanca ve tüfek kullanılmıştır. Bir de elbette kimi zaman ağır yaralanmalara da yol açabilen yumrukların devreye girdiği de görülmüştür. Şiddet suçlarıyla ilgili hükümlerde elbette psikolojik şiddet unsurları olan *şetm* (شتم) yani küfür de görülmektedir. Kimi yaralama vakaları spontane gelişirken karşıdakini öldürme amacı gütmese de kimileri ise nihai hedefe ulaşamamış başarısız planlardan ibarettir. Odun, yumruk, sert bir cisim, bıçak, büyük yatağan bıçağı, teke bıçağı, tüfek, tabanca hatta kundura ökçesi... Antalya'daki suç kayıtlarına yansıyan bu araçların suçun mahiyeti ile doğru orantıda olabileceği göz önüne alınmalıdır. Suçu anlamlandırmak için öncelikle suçlu ve kullanılan suç aracının ve bunun ise işlenen suç arasındaki görünmez ilişkisine odaklanmayı gerektirebilir. Zira kimi suç araçları vardır ki sadece suçun işlendiği anda ve mahalde bulunduğu için aslında hiç de bir suç aleti olarak tasarlanmadığı halde bir suç aletine dönüşebilmektedir. Elbette böyle bir suç aleti, onu kullanan kişinin suç ile olan ilişkisini de açıklayabilmekle birlikte suçun planlı, kastî değil doğaçlama işlendiğini göstermektedir. Bu durum suçlunun yanında her zaman taşıdığı bir silah için de geçerli olabilmektedir. Yani suç aletinin suç işlemek amacıyla yanına alınmaması

dönemin giyim kuşam alışkanlığının bir parçası olarak yanında bulunması yine suçlu ve suç arasındaki ilişki hakkında ipucu vermektedir. Söz konusu silahın suçlu tarafından bilhassa o gün yanına alınması tabii ki bu ilişkiyi farklı bir denkleme taşımaktadır. Bu tür parametreler yargı tarafından vakanın analizinin en önemli sorunlarından biri olup suçun niteliğini açıklayabilmekte ve suça verilen cezayı doğrudan etkileyebilmektedir. Hanefi hukukçularına göre silah ya da öldürücü bir aletle işlenen cinayet kastî; sopa, değnek, kırbaç, taş ya da el ile adam öldürmek ise “kasta benzer adam öldürme olarak” ifade edilmektedir; ikisi arasındaki fark ise suçlunun niyetidir.¹²

O halde suçlu kimdir? Suçluluğun ne olduğunu, nasıl bir insan karakterinin suç ile ilişkisinin bulunduğunu anlamlandırabilmek için çoğunlukla bir formül, bir şablon ihtiyacı kendisini göstermektedir. Suçlu potansiyeli taşıyan kişilerin yaşadığı belli bir iklim mevcut mudur? Rakımın suç ile bir ilişkisi var mıdır? Kişinin yetiştiği çevre onun bir suça bulaşabileceği olasılığını içinde barındırır mı? Aile geçmişi, psikolojik arka plan insanların suça yönelimini belirleyebilir mi? Tüm bu ve buna benzer soruların ulaştıracağı sonuçlar elbette bir suçlu profili oluşturabileceği ve belirli oranda benzerlikler ve ilişkiler kurabilmeye yarayabileceği gibi aslında bu sonuçları temel alarak yapılabilecek genellemelerin de baştan kaybedebileceğini göz önüne almak gerekir. İstatistikler incelenir; genellemelere ulaşabilmenin yolları aranır ki bu çaba elbette işlenme olasılığı olan bir suçun önüne geçebilme imkânı ile ilintilidir. Suç tarihi üzerine yapılmış metinlerde yer yer bu çabanın izlerine rastlanılmaktadır.

Kimi araştırmacılar suç ve coğrafyanın yarattığı kolektif muhayyile ile kuşaktan kuşağa aktarılan kültür arasında bir bağ kurmuştur. Çerkez ve Arnavutların onur kültürüne sahip dağlı insanlar olduğuna dikkat çeken Deal, Kafkaslarda daha sık olmak üzere bu iki topluluğun yaşadığı birbirinden farklı iki coğrafyada şiddete başvurma yaygın olduğuna dikkat çekmiş,¹³ yine 1898 yılında İstanbul’da işlenmiş bir cinayetin arka planıyla ilgili olarak zanlının Dağıstanlı olmasını,¹⁴ 1895’teki başka bir cinayette de Pomak bir zanlının varlığını işaret ederek Kafkasya’nın ve Balkanlar’ın dağlık bölgelerinin şiddet kültürüne olan etkisine vurgu yapmıştır.¹⁵ Ancak aslında, Deal’in bu iddiası 18. yüzyılın ilk yarısında III. Ahmed Dönemi’ni sona erdiren isyan sürecinde oluşan kanaat ve devletin bu dönemdeki yaklaşımına

¹² Eroğlu, 2006: 36-37.

¹³ Deal, 2017: 117.

¹⁴ Deal, 2017: 149.

¹⁵ Deal, 2017: 153.

da paralel görünmektedir. Bu 1730 İsyanı'nda en büyük şüpheli grup Arnavutlar görülmüş¹⁶ ve bir süre sonra I. Mahmud, başta Arnavutlar olmak üzere geniş bir göçmen kitlesinin İstanbul'dan sürülmesini emretmiştir.¹⁷ Göçmen olmanın bir suç zanlısı olduğuna dair kanaat belli ki devletin yaklaşımında da bu dönemde enikonu yer etmiştir. Lévy-Aksu bazı göçmenlerin, I. Mahmud idaresinde başkente yönelik akınının kınanmakla kalmamasının ve “müminlerin malına, eşine, çocuğuna göz dikerek fitne ve fesâd ateşini körükleyecek yakışsız hareketlere cüret eden kepaze ve evbâşlar” olarak nitelenmesinin, bu ve bunun gibi suçlamaların tekrarlanmasının onlara karşı alınan baskıcı önlemlerin haklı gösterilmeye yaradığını ifade etmiştir.¹⁸

Şiddet suçlarının psikoanalitik ile olan ilişkisi elbette çok daha yaygın ve alışlageldik bir biçimde kurulmaktadır. Deal 1895'te Çengelköy'de üç fahişeyi kuyuya atıp öldüren Halil ve Hüseyin'in işlediği bu cinayete psikanalitik bir yaklaşım getirmiş, katillerin cinayeti işlemelerinde bilinçli ya da bilinçsiz birini öldürmenin onlara saygınlık ve farklılık duygusu katabileceğini düşünmüş olmaları olasılığıyla ilişki kurmuş ve İstanbul'da kabadayı/külhanbeyi kültürü içerisinde bulunanların şiddet suçu işlemesini onların ekonomik açıdan kenarda olmalarıyla açıklamıştır.¹⁹ Foucault da aynı şekilde cezalandırma esnasında hukukun yer yer başvurduğu suçlunun “hayat hikâyesi” olgusundan, psikolojik nedenselliğin üzerinde durmaktadır.²⁰

Osmanlı, göçmenleri ve göçü denetlemeyi suç kontrol altına alabilmeye eşdeğer görebilmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda yeni merkezîyetçilik dalgasıyla Osmanlı, sivil memurun gücüne endeksli bir enformasyon önemsemiş ve bununla ilişkili olarak sarayda bir İskân Dairesi kurulmuş ve 18. yüzyılın şafağında, 1693'te bu türden tüm girişimler bu dairenin yetkisine bırakılmıştır.²¹ Ticaretten kaynaklı sosyal çeşitliliğin bulunduğu Haliç'in liman bölgesi ve Galata'nın 19. yüzyıl İstanbul'unda suçun ana merkezleri olduğundan bahseden Çokuğraş²² ve 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı başkentinde asayişten sorumlu kimseler ve merkezi otorite için göçmenlerin potansiyel suçlu olarak görüldüğü üzerinde duran Noémi Lévy-Aksu ise çalışmalarında İstanbul'a doğru gerçekleşen nüfus hareketlerinin *suçlu*

¹⁶ Çokuğraş, 2016: 31.

¹⁷ Çokuğraş, 2016: 46.

¹⁸ Lévy-Aksu, 2017: 78-79.

¹⁹ Deal, 2017: 83-84.

²⁰ Foucault, 2017: 366.

²¹ Kasaba, 2018: 40.

²² Çokuğraş, 2016: 34-35.

potansiyeli taşıma kanaati ile olan ilişkisine odaklanmışlardır.²³ 18. yüzyılın ilk yarısında bu kaygının yarattığı atmosferin etkisiyle devlet gerçekten de büyük şehirlere göçü yasaklamış ve İstanbul'un valiliği, baş mimar, kadı, subaşı ve yerel imam aracılığıyla bunu denetlemiştir.²⁴ Öyle ki geç 18. yüzyıl ve erken 19. yüzyılda devletin kırsaldan İstanbul'a göç edenlere karşı olan tahammülü daha da zayıflamış, düzenli denetimlerden sonra pek çok kişi sınır dışı edilmiştir.²⁵

Ancak aslında her şey daha yeni başlamıştır. 19. yüzyıl ulus-devlet düşüncesinin asıl 20. yüzyılda asıl uygulama alanı bulacak olmasına rağmen güç kazanmaya başladığı bir dönem olacaktır. Antalya'nın da içerisinde yer aldığı birçok şehir Kafkasya'da, Kırım'da, Balkanlar'da ve Yunan Adaları'nda çıkan kargaşadan ötürü göçmenlerin ya da o dönemde artık bu konuda daha yaygın bir biçimde kullanılmaya başlayan sözcükle ifade edersek mültecilerin yeni evi olmuştur. *Mülteci*, Arapça *lec* kökünden gelen *iltica* yani sığınma, himaye altına girmeyi isteme eylemine kalkışan anlamına gelmektedir. Bu sözcük ise ekonomik ya da başka nedenlerle bir yerden bir yere göç edeni değil etnik savaşların enikonu kendisi göstermeye başladığı 19. yüzyılda can güvenliği için başka bir ülkenin korumasını istemeyi tanımlamaktadır. Ancak her ne kadar hukuki olarak konumu bu olsa da bir süre önce Osmanlı toprağı olup artık yeni bir ulus devletin toprağı haline gelmiş Mora Yarımadası, Girit Adası, Batı Trakya gibi bir bölgeden sığınanlara halk arasında genellikle göçmen denilmiştir. Bu tür göçler 19. yüzyılda o denli artmıştır ki Osmanlı'da 1860'larda bir Mülteciler Komisyonu kurulmuş ardından bu komisyon yeni yetkilerle donatılarak genişletilmiş ve Mülteciler Komisyonu Umum Müdürlüğü adında bir devlet yapılanması ortaya çıkmıştır.²⁶

Suçlunun tanımı döneme, sizin durduğunuz noktaya göre değişebilmektedir. Alt sınıfa mensup olan düşük ücretlere çalıştırılan göçmenler, işçiler arasından suçlu çıkabileceği elbette inkâr edilemese de örneklerinde bize gösterdiği ve bu metinde de göstereceği üzere kategorizasyon bu kadar kolay değildir. Suçu sicillere yansımış çoğu göçmen olan beygirci, arabacı, mekâri, sürücü, kayıkçı, hamal gibi alt sınıf mensubu insanların çokluğuna dikkat çeken Tandoğan, kentte böylesi “iğreti” bir konumda bulunan şiddet olaylarına başkalarına göre daha mı çok karıştıkları yoksa yalnızca “gariban” olup yerliden sayılmadıklarından mı daha çok şikâyet konusu olduklarını sorgulamaktadır.²⁷ Her ne kadar devletin nezdinde alt sınıfın zanlı olma olasılığı güçlü gibi görünse de Antalya'daki şiddet suçları içerisinde de

²³ Lévy-Aksu, 2017: 76-84.

²⁴ Zarinebaf, 2010: 32.

²⁵ Zarinebaf, 2010: 46.

²⁶ Kasaba, 2012: 143.

²⁷ Tandoğan, 2006: 92-95.

tanık olacağımız üzere, sıradan ve “saygın” insanın suçluluk oranı çok da hafife alınmamalıdır. Bu insan grupları üzerine artacak olan baskı ve denetimin belki de dönemin Avrupası’nda oluşmaya başlamış olan denetimci modern devlet anlayışının kıtanın en doğusundaki Osmanlı başkenti üzerindeki etkiden de kaynaklıdır. Ancak Osmanlı devlet ve toplumsal yapısının kendi yapısal düzeninde geliştiği yabancıyı suçlu konumuna oturtma ve ötekileştirme döngüsüyle beraber gelişmiş bir etki olduğunu belirtmek gerekir.

Modern devlet anlayışıyla birlikte ortaya çıkan *her şeyi ve herkesi denetleme* düşüncesinin kazandığı hassasiyet, aslında kökleri eskiçağa kadar uzanan pasaport uygulamasının yeniden doğuşunu ve yaygınlık kazanmasını hazırlamıştır. Pasaport, 17. yüzyılın ortalarından itibaren, XIV. Louis döneminde, öncelikle Fransa’da olmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı’da ise pasaport ilk olarak II. Mahmur döneminde, 1808’de, uygulamaya geçirilmiştir. Bunun dışında ülke içinde bir şehirden başka bir şehre gitmekte kullanılan ve aslında göçü ve nüfus hareketliliğini kısıtlama amacı güden bir çeşit iç pasaport olarak düşünülebilecek birtakım belgeler de yine Fransa’da XIV. Louis ile başlamış ve Avrupa’da 20. yüzyılda Nazi Almanyası’nda ve SSCB’de de kullanılmıştır.²⁸ Pasaport uygulaması Osmanlı’da her ne kadar asayiş sağlama amacıyla uygulamaya sokulmuş olsa da uygulamanın başlamasından kırk yıl sonra pasaportun bu konuda başarı sağlayamadığı ifade edilmiştir.²⁹

1908’in Kanun-i Esasi’sinin getirdiği özgürlük ortamıyla uyuşmadığından³⁰ kaldırılacak olan mürûr tezkereleri, 19. yüzyılda, önceki yüzyıllarda başlamış ve özellikle İstanbul’a yönelmiş büyük iç göç hareketinin önüne geçmek için yürürlüğe sokulmuş bir *eşkâle dayalı iç pasaport belgesi* işlevi görmüştür.³¹ Devletin asayişten sorumlu organlarının taşradan gelen kalabalığın bir suç potansiyeli taşıdığına yönelik yargı bu tezkerenin oluşmasında etkili olmuştur. Ancak göç etmek isteyen kişi şayet bir suç işlemişse ya da bir sürgüne tabi olmuşsa bu tezkere ona verilmemiştir.³² Uygulamanın bir istikrar kazanmasında ise Mora İsyanı ve Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması etkili olacaktır.³³ Bu gelişmelerin yarattığı kaotik ortam bu tezkereyi devletin asayiş sistemi içerisinde önemli bir konuma oturtmuştur.

Göç olgusuyla, bir yere çalışma ya da ticaret amacıyla gitmenin dışında kitleler savaşı, tehcir gibi daha zorunlu nedenlerle de karşılaşabilmektedir. Ancak göçün arka planında yer

²⁸ Turna, 2013: 11.

²⁹ MacFarlane, 1850: 63.

³⁰ Turna, 2013: 89.

³¹ Turna, 2013: 12-14.

³² Çadırcı, 1970: 414.

³³ Turna, 2013: 69.

alan ne olursa olsun göç edilen yerin yerli halkının ve asayiş memurlarının göçmenlere olan yaklaşımı ve kanaatlerinde belirgin bir farklılık görülmemektedir. Göç ve suç ilişkisi sadece İstanbul'da değil 19. yüzyıl Antalya'sında da hem yerel halk hem de asayıştan sorumlu görevliler tarafından kurulmuştur. Yüzyılın sonlarına doğru adalarındaki siyasî kaos ortamının etkisiyle burayı terk ederek Antalya'ya yerleşen Giritlilerle ilgili kurulan bu ilişkide oluşan kanaat salt onlara karşı önyargının ötesinde aslında dönemin atmosferinin de pay sahibi olduğu kimi zaman haklı gerekçelere de dayanan bir gerçekliktir. Zira Antalya'ya yerleşen Yunanca konuşan Müslüman Giritliler adalarındaki Hristiyan baskısının intikamını almak istercesine Antalya'nın Hristiyanlarına yönelik saldırganca birtakım eylemlere girişmişlerdir. Bu durum Antalya'nın yerli kadim Hristiyanlarında bir endişeye yol açmıştır. Bazı Giritlilerin emniyet ve asayiş tehdit eden davranışlarından şikâyet edilmiş Antalya civarında bulunan çiftliklerinde katledilen Panayot ve Sava'nın katillerinin bunlardan olduğu iddia edilmiştir.³⁴ Elbette kimi yargı süreçlerinde bu kanaat kendisini ispatlamış ve bu doğrultuda bir genellemenin içini doldurmanın güçlüğü ortadaysa da göçmen olmak çoğunlukla tekinsiz bir etiket olabilmektedir.³⁵

Devletin asayiş kuralları toplumun genel kanaatlerine ve geleneksel yaşam tarzına paralel bir yol izlemiş ve asayiş sistemi evli olmayan erkeklere yönelik bir olumsuz tavır takınmıştır. Yukarıda bahsi geçen, Zarinabaf'ın da dikkat çekmiş olduğu gibi devletin göçlere yönelik asayişinin arttığı bu kritik 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında, suç odakları ve marjinalitenin üretildiği yerler olarak görülen İstanbul'da yaşayan bekâr kitlesinin barındığı mekânlar üzerinde de denetim artmış, 1792 ve 1793 tarihli Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri'nde ve 1793 tarihli nüfusla ilgili kayıtlarda bekârlar semt semt listelenmiş,³⁶ bekârlar kentte geçirdikleri hayatlarının her döneminde İhtisap Ağalığı'na rapor vermek durumunda bırakılmışlardır.³⁷ Bu gibi resmî raporlar, defterler bir taraftan da devletin göç istatistiğini tutmasını da kolaylaştırmıştır. Çünkü bekâr yaşantı süren erkek sayısı aşağı yukarı

³⁴ Dayar, 2015: 56.

³⁵ 19. yüzyılın son yıllarında Giritli muhacirler, Bâb-ı Âli tarafından ilk sevk edildikleri İzmir Limanı'ndan demografik yönüyle ve yerleşim özellikleri açısından daha müsait olan Konya'ya gönderilmek istenmiş ancak onlar sadece iklimsel benzerliklerinden dolayı değil çatışmalar bittikten sonra bir gün tekrar adalarına döneceklerini düşündükleri ve oraya daha kolay ulaşabilecekleri bir liman olduğundan Antalya'ya gitmek istemişlerdir (Dayar, 2015: 54). Daha detaylı olarak birinci bölümde de üzerinde durulacağı üzere ne Giritliler, ne onlardan önce gelen Mısırlı Araplar ve Morali Müslüman Yunanlılar geldikleri ülkelere geri dönememiş ve en geç bir kuşak sonra öğrendikleri Türkçe ile bu coğrafyanın bir parçası olmuşlar, ancak Giritlilerde görüldüğü üzere atalarının dilini de yıllarca muhafaza edebilmişlerdir.

³⁶ Çokuğraş, 2016: 59.

³⁷ Çokuğraş, 2016: 49.

göç oranını da ifade edebilmektedir. Ayrıca şunu söylemek gerekir ki bekârların devlet tarafından denetim altında tutulmasının amaçlandığını gösteren kanıtlar sadece bu gibi kayıtlar ve istatistikler değildir. Devletin artan göçmen nüfusu için Tophane ve Kasımpaşa’da sayısız bekâr odası inşa etmesini³⁸ de yine, *yerini yurdunu belli ederek bu tehlikeli nüfusu göz önünde tutmak, asayişten sorumlu kişilerce onların denetimini kolaylaştırma amacına yönelik olduğu şeklinde de okuyabiliriz*. Hatta devlet bu konuda biraz daha ileri giderek bölge insanının da bekârların sorumluluğunu üstlenmesini beklemiştir. Yerel idarî makamlar bölge sakinlerinden, bekâr odalarında ve hanlarda ikamet etmek isteyen yeni gelen göçmenler için ahlakî kefil olmalarını istemiştir.³⁹ Yaşadığı yerlerle ilgili olarak halk arasında “bekâr girer melek girmez” tanımının dile yerleştiği bu dönemde şehrin başına gelen salgın hastalıklardan yine bu göçmen bekârların sorumlu tutulduğu görülmüştür. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, aslında Mısır’dan İzmir’e, oradan Galata’ya gelen bir geminin tayfalarının yaydığı bilinen veba yüzünden II. Mahmud İstanbul’daki bekâr odalarının bir kısmını yıktırsa da Çokuğraş, konu hakkındaki belgelerin padişahın bu durumun asıl nedenini bildiğini gösterdiğini, ancak vebayı bu doğrultuda bir fırsat olarak kullanmak istediğini iddia etmektedir.⁴⁰ Fotoğrafa bütünüyle bakıldığında bekârların üzerine bu denli gidilmesinin aslında tamamen toplumun geleneksel ahlakçılığı ile paralel olan devletin bu yaklaşımıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Zira birkaç münferit olay dışında bekârların karıştığı kentin düzenini bozan ya da saldırgan tavırlara rastlanılmamıştır.⁴¹

Suçun topluluk halinde bulunmanın ilişkisine olan kanaat Osmanlı’nın klasik dönemlerinden itibaren şehir hayatı içerisinde önlem alınması gereken birtakım mekânların göz önünde tutulmasını sağlamıştır. İçki tüketiminden ziyade toplumsal yönü nedeniyle meyhaneler, içine girenin bir suçluya dönüşebileceği tekinsiz bir marjinalite üretim merkezi olarak düşünülmüştür.⁴² Devletin benzer bir yaklaşımı ayrıca 16. ve 17. yüzyıllarda II. Selim, II. Murad ve IV. Murad dönemlerinde kahvehanelere yönelik olarak dikkat çekmiştir. Heterojen bir müşteri kitlesini bir araya getirmeleri, sınıflar arası sınırları silikleştirmeleri ve toplumsal sınırları sarsmalarıyla birlikte bozguncuların ve aylakların bir araya geldiği mekânlar olarak düşünülmeleri bu yüzyıllar içerisinde yer yer tüm kahvehanelerin devlet tarafından kapatılmasına neden olmuştur.⁴³

³⁸ Zarinebaf, 2010: 38.

³⁹ Zarinebaf, 2010: 48; Çokuğraş, 2016: 60, 78, 83, 109, 110, 117; Başaran, 2006: 120-121.

⁴⁰ Çokuğraş, 2016: 60-63.

⁴¹ Çokuğraş, 2016: 53.

⁴² Çokuğraş, 2016: 141.

⁴³ Lévy-Aksu, 2017: 84-85.

Merkezî otorite tarafından suçlu potansiyeli taşıdığı düşünülen kişilerin suçu işlemekten gereğinin yapılabilmesi çabasıyla bekârlar, göçmenler, yabancılar, çeşitli etnik kimliğe mensup insanlar göz önünde tutulmak istenmiştir. 19. yüzyıl İstanbul üzerine yapılan bir çalışmaya gönderme yapan Lévy, polis merkezlerinin burada eşitsiz bir biçimde dağılmış olduğunun ve gayrimüslim Osmanlı tebaasının ve yabancıların yoğunlukta olduğu semtlere otoriteler tarafından özel bir ilgi gösterildiğinin dikkat çektiğini belirtmiştir.⁴⁴ Sadece Osmanlı'da değil Fransa'da da denetimin arttığı 17. ve 18. yüzyıllar boyunca yaygınlaşmaları ve toplumsal bünyenin tümü boyunca artmaları yani kabaca disiplinli toplum olarak adlandırılabilir yapının oluşması Foucault tarafından dile getirilmiştir.⁴⁵ Ancak suçlu potansiyeli taşıdığı düşünülen kişilere dair yelpaze otoriteler tarafından zamanla genişletilmiştir. Üstüne üstlük premodern devlet anlayışında, hâkim olunan topraklarda saraylardan şehirlere, sokaklara ve taşraya otoritenin timsalleri olarak halkın karşısına çıkan asayiş örgütleri ve çeşitli idarî mekanizmalar modern zamanlarda daha da ayyuka çıkmıştır. Bu durum ise sürekli göz önünde tutulmak istenen kitleleri otoriteyle yüz yüze hatta *göz göze* bırakmıştır.

Çeşitli kültürlerde klasik çağlardan bu yana kullanılan bilgeliğin, tanrı hâkimiyetinin, iktidarın sembolü olarak kullanılmış olan göz figürü –ya da daha yaygın biçimiyle üçgenin içinde etrafına ışık saçan göz figürü- üzerine küçük ve ilginç bir çalışma yapmış olan Stolleis'in de vurguladığı üzere bunun 1789'dan hemen sonra Fransa'da “tanrının ileriye görüşü ya da iyi niyetli hükümdarın gözcülüğünü değil, cumhuriyetin kendisi için tehlikeli görünen her şeyin sıkı gözetimi” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Fransız Devrimi'nden iki yıl önce bir “gözetim evi” olan *panoptikon* adındaki mimari modelini tanıtan Jeremy Bentham bu mimarının ıslah edilemeyenlerin cezalandırılması, delilerin denetimi, ahlaksızların ıslahı, şüphelilerin hapsedilmesi, tembellerin çalıştırılması, acizlerin bakılması, hastaların tedavisi, yeni neslin eğitilmesi gibi birçok amaç için kullanılabileceğini belirtmiş ve arzulanan şeyin gözetlenen kişinin mümkün olduğunca çok nedenle her an gözetlendiğine inanması ya da aksine gözetlenmediğinden emin olamaması, gözetlendiğine kendini inandırması olduğunu eklemiştir.⁴⁷ Foucault, Bentham tarafından da doğrulandığı üzere *panoptikon* ilhamının ona nasıl sirayet ettiğinden bahsetmiştir. 1751 yılında Paris askeri okulunda uygulamaya konmuş olan *panaptikonun* bir prototipi, ilk olarak askeri okulu ziyaret

⁴⁴ Lévy, 2006: 65.

⁴⁵ Foucault, 2017: 308.

⁴⁶ Stolleis, 2010: 42.

⁴⁷ Bentham vd., 2016: 12-13.

eden kardeşi tarafından görülmüştür. Bu ziyaret Bentham'da bu fikrin oluşmasında etkili olmuştur. Foucault ayrıca, fikrin öncesi olsa da bunu gerçekten ifade eden ve adını koyanın Bentham olduğunu ancak buna karşılık görünürlük ilkesinin 18. yüzyıldan itibaren tüm iktidar teknolojisine hükmettiğini söylemenin doğru olmayacağını belirtmiştir.⁴⁸ Gerçekten de bunun için 19. yüzyılı beklemek daha doğru olacaktır; söz konusu coğrafya Fransa ya da Osmanlı olsa da.

Modern çağın devlet ve iktidar algısına göre herkes suçlu olmasa bile muhakkak bu olasılık sırtına yüklenmiştir. Üstelik bu dönemin yaklaşımları sadece devletin insanlara yönelttiği bir denetim çabası olmanın ötesinde insanların diğer insanlara yönelttiği bir güvensizliğin göstergelerini de bize işaret etmektedir. Sıradanlaşmış ve yadırganmayan bir biçimde şehirlerarası yollarda ve sokaklarda jandarma ve kolluk kuvvetleri tarafından yapılan kimlik kontrollerinden bir alışveriş merkezinin kapısındaki x-ray, üniversite ve lise kapılarındaki öğrenci kimliği kontrollerine, vatandaşlık numaralarıyla devletlerle kurulan her ilişkiye kadar görünmez bir etiket olarak taşınması, her köşe başına yerleştirilmiş kameralar ile her hareketin kaydediliyor olması, devlet kurumlarındaki kısıtlanmış internet ağı hatta bunun daha da ötesinde devletlerin uygun görmediği internet sayfalarının adli makamlarca erişime kapatılması bu tür denetimlerle kişiyi karşı karşıya bırakmaktadır. Birkaç yıl önce Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg'in ve FBI yöneticisi James Comey'nin dizüstü bilgisayarlarının kameralarını bantlamış olmalarına dikkat çeken medya organları aslında distopyaları haklı çıkartan bir dünyanın müjdesini vermişlerdir.⁴⁹ Gerçekten de kullanıcıları tarafından yüklenen bir fotoğrafta kimlerin olduğunun facebook veri bankasının etiket önerisi yapması da gayet distopik çağrışımlar barındırmaktadır. Orwell'in 1984'ünde çizdiği Büyük Birader adlı diktatör karakterinin, insanların izlenebilmesini, takibini sağlayan evlerdeki dev ekranların biraz da o kurgunun yazıldığı dönemin teknolojisinin ürünü olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bugün tam da Orwell'in çizdiği dünyadaki gibi olmasa da günümüzde evlere gerçekten de bir "göz" girmiştir. İnternet bağlantıları ve kişisel bilgisayarların kimliği olan IP numaraları sayesinde asayiş organlarının, polis ofislerinin matbu evraklarla kişilerin bilgilerini dosyalarda arşivlemeleri çok eskilerde kalmış gibi görünmektedir. İktidarın gözünün etkisi modern zamanlarda yazılmış başka metinlerde de görülmüştür. Oxford Üniversitesi filoloji profesörü J. R. R. Tolkien tarafından 1954'te yayınlanan *Yüzüklerin*

⁴⁸ Foucault, 2015: 87.

⁴⁹ <https://www.theguardian.com/technology/2016/jun/22/mark-zuckerberg-tape-webcam-microphone-facebook> (erişim tarihi: 14.09.2018); <https://www.telegraph.co.uk/technology/2016/09/15/put-tape-over-your-webcam-fbi-director-warns/> (erişim tarihi: 14.09.2018).

Efendisi (The Lord of the Rings) adlı fantastik metinde insanların efendisi, tanrısı olan Kara Efendi'ye dönüşmüş olan Sauron'un otoritesinin simgesi herkesi gözleyen ve kontrol altında tutan bir gözdür. Kurgusal metin 2001'de bir sinema filmi olarak vizyona girdiğinde yönetmen Peter Jackson bu Sauron'un gözünü daha belirgin, somut ve devasa bir forma sokmuştur. Foucault'nun ifade ettiği “eğer hapisane fabrikalara, okullara, kışlalara benziyorsa ve bunların hepsi de hapishaneye benziyorsa şaşılacak bir şey yoktur”⁵⁰ sözü onun bu sözü sarf ettiği 1975 yılının koşullarının çok ama çok ötesine taşınmış durumdadır. Sadece hapisane, okul, fabrika, kışla değil *özgür ve modern insanın* dolaştığı cadde ve sokaklar, alışveriş merkezleri, okullar ve çalıştıkları devlet daireleri, şirketler hatta evler baştan aşağı bir denetim altındadır.

Modernizmin 19. yüzyılda başlayan serüveninin teknolojik ilerlemelerle hâlihazırda ulaştığı noktada devletlerin vatandaşlarına olağan şüpheliler etiketi bahşettiği görülmektedir. İnsanları görsel özellikleri ya da görseelliği, görüntüleri üzerinden takip ve kontrol etmek modern devletin bir suç takibi yöntemi olmuştur. Bu ekseninde kimi birbirinden farklı dönemlerde yaşamış Zuckerberg, Comey, Tolkien, Jackson, Orwell ve “suçun gözetimler altında baskıların birikimiyle” doğduğunu söyleyen Foucault'nun ortak yönü hepsinin aslında modern zamanların çocukları olarak modern devletin gözüyle *bir şekilde* göz göze gelmeleriyle ilgili olabilir.

Genellemeler insanı zihnini rahatlatır. Kategorik yaklaşım yorucu olmaktan uzaktır. Nasıl ki toplumların kolektif muhayyileleriyle taşınan tasnifler hep bir sonraki kuşak tarafından bir zorlukla karşılaşmadan kabul görüyorsa devletlerin asayiş sistemleri de kategorik bir suçlu profiline ulaşabilmeyi makbul görmüştür. Zira umulmadık kişilerin suçluluğunu ispatlayarak okuru şaşırtan Hercule Poirot sadece bir roman kahramanıdır. Dolayısıyla günümüzde polis akademilerinde hazırlanan çeşitli tezlerde birtakım suç istatistikleriyle bir şablon oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak araştırmacı tarafından elde edilen verilere bakıldığında istatistiklerle cinayet suçlarında bir suçlu profili çıkartıldıktan sonra buradan bir genellemeye gitmek pek mümkün görülememektedir.⁵¹ Adli tıpçıların da ifade ettiği üzere bir suçlu profili çıkartma suçlunun spesifik kimliğini sağlamamakta, suç işlemesi en muhtemel kişi tipini ortaya çıkartmaktadır.⁵² Toplumların, devletlerin, güvenlik ya da adli tıp araştırmacılarının benimsediği yöntem gibi bir suçlu şablonu inşa edebilme çabası, bir kategoriye ve genellemeye ulaşabilme gayreti şiddet suçlarının tarihine odaklı biçimde

⁵⁰ Foucault, 2017: 331.

⁵¹ Bora, 2014: 86-90.

⁵² Cantürk ve Cantürk, 2004: 27.

mahkeme kayıtlarını okurken tarih araştırmacısının bir gereksinimi olarak da zuhur edebilmektedir. Çünkü vakaların arka planında yer alan nedenleri bir kategori içerisine oturtabilmek çok çeşitli sosyal çevrelerden gelmiş suçlu veya suçluluk potansiyelini anlayabilmeyi kolaylaştıracaktır; ya da en azından beklenen budur. Ancak genellemelerin bizi bir sonuca ulaştıramama yanıltma olasılığı da her zaman mümkündür. Orijinal adı *Mord und Andere Kleinigkeiten* olan Türkçe’de *Cinayet ve Ufak Tefek İşler* adıyla yayımlanan kitabın editörleri Andreas Fahrmeir ve Sabine Freitag bu soruna şu cümleler ile bir katkıda bulunmaktadır:

Suçluluk sui generis (kendine özgü) bir gerçeklik, kesin çizgilerle belirlenmiş bir nitelik değil, toplumda var olan bir soyut yapılanma söz konusu olduğundan, suçluluk temel toplumsal kural ve düşüncelerin, saplantıların, duyarlıkların, korkuların ve sonunda ahlak anlayışının da göstergesi olarak okunabilir.⁵³

Osmanlı’da devletin tebaası üzerindeki denetimi 17. yüzyılın isyanlarla geçen yıllarında insanların bir arada zaman geçirdiği yerler olan kahvehanelerin ve meyhanelerin üzerinde kurulan baskıyla belirginleşmiş olsa da⁵⁴ daha organize ve belirli bir plan dâhilinde yapılan denetim 18. ve 19. yüzyıllarda artan göç hareketiyle ayyuka çıkmıştır.⁵⁵ 17. yüzyıl ortalarından itibaren kullanılmaya başlayan, Osmanlı’da ise 19. yüzyıl başlarından itibaren yürürlüğe konulan pasaport uygulaması erken modern dönemde devletlerin otoritesinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Osmanlı’da bir iç pasaport işlevi görmüş *mürur tezkeresi* ise taşradan büyük şehirlere ama özellikle başkente yönelik göçü asgariye indirmeyi amaçlamıştır.⁵⁶ Zira göç, suç ile ilişkili görülmüştür. Üstelik göç eden kitlenin *medenî hali* bu ilişkiyi devletin ve halkın gözünde daha güçlü kılmıştır. Bu önyargı ise devletin bekâr yaşayan insanlara yönelik denetimini arttırmıştır. Bir yerden başka bir yere bir şekilde, çeşitli nedenlerle göç etmiş insan kitlesi potansiyel suçlu etiketi altında yaşamını sürdürmüşse de göç etmenin ötesinde çeşitli mekânlarda birlikte olmak da bu potansiyeli taşımak için yeterli olabilmektedir. 20. yüzyılla birlikte bir inşa sürecine giren ulus-devlet yapısı içerisinde çoğunluğun içerisinde farklı diller konuşan, farklı inançlara sahip olan ve farklı kültürlerin mümessili olan mikro topluluklar da bir *tehdit unsuru* olarak görülebilmiştir.

Böylelikle 19. yüzyıldan 20. yüzyıldaki yeni devlet inşası sürecine miras bırakılan, uygulaması ve adı farklı olsa da aynı çabanın ürünü olarak kendisini gösteren bu tür

⁵³ Freitag ve Fahrmeir., 2002: 7.

⁵⁴ Çokuğraş, 2016: 45, 141.

⁵⁵ Turna, 2013: 40.

⁵⁶ Turna, 2013: 32.

uygulamaları yani modern devletin merkezi otorite inşasının bir parçası olarak okumak gerekmektedir. Dolayısıyla bu tezin içeriğinde belli bir suçlu profili çıkartmak gibi bir kaygı güdülmemektedir. Suçun işlendiği bölgeler, suçu işleyen kişilerin etnik / kültürel arka planları, meslekleri, yaşları, cinsiyeti ya da medenî hali üzerinde durulsa da buradan ulaşılmaya çalışılan bir genelleme bulunmamaktadır. Çalışma, suçun herkes tarafından işlenebileceği kabulüyle yola çıkmaktadır.

1.2 Modern Çağa ve Osmanlı'nın Modernleşmesine Şiddet, Hukuk ve Asayiş İlişkisi Üzerinden Bakmak

Tezin odaklandığı dönem Osmanlı için ekonomik ve politik olarak hem zor hem de durağanlıktan uzak zamanlardır. Örneğin, 1825'de yirmi yaşında olan, İstanbul Sarayı'ndaki bir görevlinin elli beş yaşına kadar birbirinden ilginç gelişmelere tanık olduğunu görebilmekteyiz. Öncelikle, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı ve sonrasındaki askeri reformlarla karşı karşıya kaldı. Hemen onun ardından Rusya ile başlayan savaşı, akabinde Mora Yarımadası'nda bir süre önce başlamış isyanın Yunan Krallığı'nın kuruluşu ile sonuçlandığı ve yine hemen sonra Mehmed Ali Paşa'nın isyanını gördü. Yine yüksek olasılıkla, Gülhane Parkı'nda ferman ilan edilirken oradaydı. İngiliz, Fransız ve Rus diplomasisinin Osmanlı sarayında yarattığı hareketliliği yine bizzat yaşadı. Bu kişi kırklı yaşlarının sonlarına doğru yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı'nın hazırlığı sırasında yine bu kargaşanın ortasındaydı. Sarayda bir gün Sinop'ta yaşanan donanma faciasının haberini aldı. Belki de Islahat Fermanı'nın taslağını ilk görenlerden biriydi. Savaş bittikten bir süre sonra ise Paris'te bulunan Osmanlı diplomatlarının Osmanlı'yı bir Avrupa devleti sayan ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü Avrupa devletlerinin garantisi altına alan bir metnin altına imza attıklarını öğrenecekti.

Devlet-i Aliyye, 19. yüzyılın politik kaos ortamı içerisinde yayınladığı fermanlarla Batı dünyasının bir parçası olduğunu gösterme gayreti içerisinde olmuştur. Burada, bu çalışmanın içerisinde Osmanlı'nın Batı'nın dikkatini çekerek siyasi destek sağlamayı istemesinin ya da Batılılaşmaya samimiyetle yaklaşan devlet adamlarının ne ölçüde etkili olup olmadığı konusuna odaklanmaktan çok bu fermanlarla çizilen genel çerçevenin önemi üzerine düşünmek daha yerinde olacaktır. Çünkü uygulamada bunların her ne olursa olsun insanları ve bağlı bulundukları hukuku hatta onların günlük yaşamlarını ne denli şekillendirdiği göz önüne alınabilecek konudur. Ancak bilinmelidir ki devlet tüm bürokrasisi ve saray kültürüyle birlikte Batılılaşma olgusuyla 19. yüzyılda tanışmamıştır. Tüm bunların imparatorluğa çeşitli deneyimler katan bir arka planı bulunmaktadır.

İmparatorluk 1683 yılında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun başkentinin surlarının önünde büyük bir Haçlı ittifakı karşısında büyük bozgun yaşamış ve onun ardından

başka devletlerin de katılımıyla oluşan Kutsal Birlik (*Holy League*) ile uzun bir savaş dönemiyle karşı karşıya kalmıştır. Savaşların akabinde 1699 Ocak ayında Tuna Nehri kıyısındaki bir Sırp şehri olan Karlofça'da (*Karlovci*), ertesi yıl Temmuz ayında müttefiklerden Rusya ile İstanbul'da yapılan antlaşmalar Osmanlı'nın içerisine düştüğü zafiyeti daha da gözler önüne sermiştir. Bu antlaşmalar ile kaybedilen toprakları geri alma gayreti, uğranılan askeri başarısızlıkların ardından 21 Temmuz 1718'de başka bir Sırp şehri olan Pasarofça'da (*Požarevac*) imzalanan antlaşmayla daha büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Batı'nın teknik ve askeri üstünlüğünü artık gündemine alan Devlet-i Aliyye savaştan uzak durmayı yeğleyerek bu durumun nedenleri üzerine odaklanmıştır. Bu yılların aslında Batıya olan yaklaşımın enikonu değiştiği bir dönemin şafağı olduğu özellikle ertesi yüzyılda deneyimlenen reformlarla görülecektir. Oysa klasik dönemde Batı, Osmanlı'nın zihninde çok farklı konumlanmıştır. Öyle ki Müslümanlar tarafından *kâfiristan* dedikleri Hristiyan dünyasından gelenler *mekruh*, Frenkleri taklit etmek ise tutucu çevreler tarafından küfür sayılmıştır.⁵⁷ Lakin Lâle Dönemi adı verilen III. Ahmed'in hükümdarlığına denk gelen bu on iki yıllık dönemde hem teknik ve hem de mimarî alanda imparatorluk, Batı'nın ilerlemesini ciddiye almış ve bundan etkilenmekte bir beis görmemiştir.

Dönemin savaşlarında ve diplomasisinde muzaffer Batı'yı daha yakından tanımak amacıyla görevlendirilmiş olan II. Katerina'nın Rusya'sında gözlemler yapan Mustafa Rasih Paşa, Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi ve Postdam elçisi Ahmed Resmi Efendi görev yerlerine dair takdîr-kâr ve ayrıntılı betimlemeler yapmışlardır.⁵⁸ Lale Devri sonrasında I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim ve yaptığı Batılı ıslahatlardan dolayı halkın nezdinde “gâvur sultan” olarak görülen⁵⁹ hatta döneminde açık bir biçimde laikleşme eğiliminin de var olduğu ifade edilebilecek⁶⁰ II. Mahmud'un Batılı askerî reformları ve Batı'ya karşı Osmanlı başkentinden yönelen bu ilk meraklı bakışların ardından hukuk alanında Batılılaşmanın dönüm noktası olan Tanzimat Fermanı ve ardından 18 Şubat 1856'da Sultan Abdülmecid döneminde Islahat Fermanı ilan edilmiştir.

Tanzimat, zaman zaman, artık gayet klişeleşmiş bir biçimde, askerî ve siyasî açıdan zor durumda olan ülkeye Batı desteğini sağlamak onların gözüne girmek için yayınlanmış bir ferman olarak nitelenmiştir. Ancak bu yaklaşım, fermanı hazırlayan dönemin Osmanlı bürokratlarını enikonu hafife almak olacaktır. Fermanın, önceki padişahların halkın huzur,

⁵⁷ İnalcık, 2016a: 111.

⁵⁸ Ortaylı, 2000: 15-16.

⁵⁹ Karpat, 1996: 33.

⁶⁰ Faroqhi, 2014: 300.

refah ve adalet vaat eden diğer fermanlardan farkı tüm imparatorluk milletini kapsamı olup buna hâkim ilkeler Fransız aydınlanma felsefesinin doğrudan bir taklidi değil, hatta imparatorluğun iktisadi ve sosyal bünyesi içerisinde güçlenip, iktidarı ele geçiren yeni bir sınıfın zorlaması ve dünya görüşünün eseri de olmadığı gibi ortaya çıkan eşitlik prensibi imparatorluğun içerisindeki yapısal dönüşümün yarattığı buhranlara bir çözüm arama kaygısının bir ürünüdür: Milli ayaklanmalar, bölgesel başkaldırıları, Balkan halklarını kışkırtan dış devletlerin faaliyetleri de işte bu kaygının arka planında yer almaktadır.⁶¹

Batı'yı taklit etmenin klasik dönemde bir küfür olarak değerlendirilmesinin ancak buna karşın 19. yüzyılda bu konuda dinen sakınca görülmemesinin ardında Fransız Devrimi'nin yarattığı seküler atmosfer etkili olmuş ve İslam inancından ödün verilmeden Batı'nın nimetlerinden faydalanılabileceği tasavvur edilmiştir.⁶² Tanzimat'tan yaklaşık kırk yıl sonra yayımlanan Kanun-i Esasi her ne kadar “devletin dini din-i İslam'dır” diyorsa da diğer taraftan Osmanlı bürokratları Fransız kanunlarını tercüme edip uygulamakta ve bunu din ve devletin selameti için yaptıklarını ileri sürmekteydiler.⁶³ Dönemin reformlarının sorunu Batı menşeli olması nedeniyle İslam'a bir tehdit olarak algılanması değil, var olan yapıyı da ekonomik, mali, hukuki ve sosyal açıdan bir değişime zorlaması burada etkili bir faktördür. Tanzimat'ın uygulanması aşamasında karşılaşılan toplumsal reaksiyonlar⁶⁴ ve fermanın getirdiği bütün kuralları hiçe sayarak devlet güvencesine alınmış can, mal ve namusa yönelik saldırılar⁶⁵ bu *Batı icadı* fermanının henüz toplumsal temele oturtulamadığını göstermektedir.

Tanzimat'ın ilanı sonrasında, fermanın anlayışına uygun, modern bir devlete lâayık, yani ırk ve din ayrımı yapmadan tüm yurttaşlara uygulanabilecek lakin bu yapılırken de İslam'ın hukuk ilkelerine saygılı kalarak tüm cemaatlerin kabullenebileceği yasalar koymak gibi zor bir işi gerçekleştirmek söz konusudur.⁶⁶ İlk olarak 1840'da bir Ceza Kanunnamesi yapılır ve böylece Tanzimat ile başlayan Osmanlı ahalisinin reayadan yurttaşlığa doğru evrilme sürecinde başka bir adım atılmış olur. Bu ceza yasası 1851'de gözden geçirilir ve ardından 1858 yılında, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu'dan (*Code Pénal de 1810*) yapılan bir çeviriyle yeni Osmanlı Ceza Kanunu hazırlanmıştır. Kanunun bir çeviri olduğu konusundaki teze göre “üretimi sırasında doğrusal, statik ve tek parçalı bir çeviri stratejisinin benimsenmediği, kaynak metnin farklı bölümlerinin/birimlerinin farklı

⁶¹ Ortaylı, 2008: 401-402.

⁶² Lewis, 1953: 106.

⁶³ İnalçık, 2017: 59.

⁶⁴ İnalçık, 1993a: 369-383.

⁶⁵ Danieloğlu, 2010: 66.

⁶⁶ Dumont, 1995: 81.

stratejilerle çevrildiği” öne sürülmüştür.⁶⁷ Ancak Osmanlı Ceza Kanunu’nun Fransız Ceza Kanunu’ndan farklı maddeler de içerdiğini öne süren ve bununla birlikte metnin büyük bir kısmının farklı kaynaklara dayandığı da iddia edilmektedir.⁶⁸ Osmanlı’nın Batılılaşma sürecinde bir model olarak sıklıkla başvurulmuş Fransa’dan yine bu dönemde ceza kanunu dışında da faydalanılmıştır. 1850’de konulan 1861’de gözden geçirilen Ticaret Yasası, Arazi Kanunnamesi (1858), Deniz Ticareti Yasası (1863) bunlara örnek olup Medeni Kanun’un hazırlanma aşamasında da Sadrazam Ali Paşa Fransız Medeni Yasası’nın *şöyle böyle değiştirilip kopyalanmasını* dilese de ulemanın karşı çıkması üzerine bu yerine getirilmemiş ve Hanefi ekolünün kendisini gayet açık bir biçimde hissettirdiği *Mecelle* ortaya çıkmıştır.⁶⁹ Ancak bu yenilikler yapılırken ulemanın tek tepkisinin Ali Paşa’nın Mecelle konusundaki dileğine karşı olduğu zannedilmemelidir. Genel olarak, ulema Tanzimatçıları dinsizlikle itham etmiş, Namık Kemal, Ziya Paşa, Suavi Efendi gibi vatancı-milliyetçi gelenekçiler de yine onların Frenkleştirdiğini söyleyerek onları toplumsal benliği kaybetmek ve gayrimüslim tebaanın lehine Türk-Müslüman hâkimiyetini kundaklamakla suçlamışlardır.⁷⁰

1789 sonrasında Fransa’da kurulmaya başlamış olan yeni düzenin hukuk anlayışı dışında onların şehirlerde asayiş kurma biçimi de Osmanlı’yı etkilemiştir. 1845’te Fransız modeliyle oluşturulan polis nizamnamesi dışında şehircilik konusunda İstanbul’un Paris’i örnek alması için çalışmalar yapılmıştır. Lévy-Aksu, bu dönemde kent düzeninin salt kenti güzelleştirme anlamına gelmediğini aynı zamanda kamu düzeninin yani asayişin bir şartı olarak görüldüğünü, sokakların düzenlenmesinde, kamusal ışıklandırma sisteminin gelişmesinde hep şehirdeki güvenliği güçlendirme isteği ile karşılaşıldığını, bu konuda Hausmann’ın Paris’te İkinci İmparatorluk sırasında yaptığı çalışmalarla sıkça altının çizildiğini, Meclis-i Vâlâ tarafından 1866’da bunu sağlamak, yolların iyileştirilmesi için komisyon kurulmasına dair bir mazbatanın yayınlandığını belirtmiştir.⁷¹ Ayrıca polis teşkilatının geliştirilmesi amacıyla 19. yüzyılın son çeyreğinde Bonin ve Lefoulon adlı doğrudan Paris emniyetine mensup üst düzey müfettişlerin yüksek maaşlarla Osmanlı İmparatorluğu’nun emrine girmesi de Osmanlı modernleşmesindeki Fransız etkisinin başka bir örneğidir.⁷² Fransız genel müfettişi Lucas’ın da katıldığı,⁷³ Osmanlı’nın resmî düzeyde

⁶⁷ Öner, 2013: 106.

⁶⁸ <http://www.eakademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf> (erişim tarihi: 19.02.2019).

⁶⁹ Dumont, 1995: 81-83; Findley, 2016: 47.

⁷⁰ İnalçık, 2016a: 145.

⁷¹ Lévy-Aksu, 2017: 186; Lévy, 2006: 64.

⁷² Lévy, 2009: 151-157.

olmasa bile elçilerinin hazır bulunduğu 1872 Temmuz’unda Londra’da toplanan Uluslararası Ceza Kongresi’nde hazır bulunması ileriki yıllarda şekillenecek, Osmanlı aydın çevrelerinde medeniyet nişanesi olarak görülmüş ve tüm dünyaya Osmanlı’nın modern hapishane standartlarını benimsediği izlenimini vermekten çok daha öte bir önemi olan hapishane reformlarına fikir bazında kaynaklık etmiştir.⁷⁴

Fransız etkisinin bu denli baskın olmasında Osmanlı’nın reformcu üç üst düzey bürokratinin ikisinin bu doğrultuda bir yön çizmiş olabileceği de hafife alınmamalıdır. 1839’dan itibaren 1858’deki ölümüne kadar dönem dönem dış işleri bakanı, Paris elçisi ve sadrazamlık görevleri üstlenmiş olan aynı zamanda Tanzimat Fermanı’nın mimarı Mustafa Reşid Paşa’nın İngiliz yanlısı tutumlarına karşın 1841’den itibaren 1871’deki ölümüne dek Londra elçiliği, Meclis-i Vâlâ üyeliği, dış işleri bakanlığı, sadrazamlık, Tanzimat Meclisi başkanlığı yapan Ali Paşa ve 1838’den itibaren 1869’daki ölümü arasındaki dönemde Bab-ı Âli baş tercümanlığı, dış işleri bakanlığı, Tanzimat Meclisi üyeliği ve başkanlığı, sadrazamlık yapan Fuad Paşa’nın Fransız yanlısı bir profil çizmişlerdir.⁷⁵ Gerçekten, Findley’in de ifade ettiği gibi, II. Mahmud’un 1839’da ölümünden II. Abdülhamid’in 1876’da tahta çıkışına kadar geçen süre zarfında başa geçen padişahların hiçbirisi reform politikası üzerinde bir hâkimiyet kuramamış bu boşluk Bâb-ı Âli’yi kendisine bürokratik karargâh yapmış III. Selim ve II. Mahmud’un yeni sivil seçkinleri tarafından kapatılmıştır.⁷⁶ Batılı seküler yeni yasaların ihtiyaç duyduğu yargılama usullerinin icra edilebilmesi bir gereklilik olsa da ihtiyatlı hareket eden reformcular ne kadıların din mahkemelerini ne de gayrimüslimlerin cemaat mahkemelerini kaldırmışlar ayrıca 1860’larda *nizamî* yani düzene, *yeni düzene* uygun adı verilen ve din makamlarının dışında kalan bütün sorunlara bakmakla görevli bir mahkemeler şebekesinin kurulmasıyla bir hukuk alanında başka bir adım daha atmışlardır.⁷⁷ Bununla birlikte tarihsel olarak tanınan milletlerden Rum Ortodokslar için 1860-62’de Ermeniler için 1863’te, Yahudiler için ise 1864’te yeni nizamnameler kabul edilmiştir.⁷⁸

⁷³ Fransa’nın dışında, ceza kanunları ve uygulamaları neredeyse birbirinden farklı olan Alman İmparatorluğu’nun yeni ceza kanunu sayesinde toplantıda bir arada bulunan birleşik Alman devletleri her devletten birkaç delegeyle, İtalya, henüz tam bir cezaevi sistemi olmayan Norveç, İsveç, Danimarka, Rusya ve ABD ve ev sahibi İngiltere delegeleri toplantıya katılmışlardır. Yine oturmuş bir cezaevi sistemine sahip olmayan Meksika, ABD delegesi tarafından temsil edilmiştir (Gülhan, 2017: 1149-1150).

⁷⁴ Schull, 2006: 219.

⁷⁵ Shaw ve Shaw, 2000: 94-95.

⁷⁶ Findley, 2016: 39.

⁷⁷ Dumont, 1995: 83.

⁷⁸ Findley, 2016: 55.

Suçun ne olduğu ve kime göre suç olduğu konusu modern zamanlara kadar müphemliğini korumuştur. Ne Osmanlı’da ne de Orta Çağ Avrupa’sında 19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar suçun tanımı yapılamamış ve düzenli bir cezai sistem kurulamamış dolayısıyla “suç”, “suçlu” gibi kavramların net çizgiler kazanması ise sistemli denetim mekanizmalarının kurulması ile eş zamanlı olmuştur.⁷⁹ Bir önceki başlıkta bu mekanizmaların kurulması öncesinde/sonrasında devlet nezdinde suçlu ya da bu potansiyeli taşıyan kişi olarak görülen kişilerden ve denetim mekanizmalarından bahsedilmiştir. Osmanlı’nın Avrupa’ya daimi elçilikler açtığı sıralarda Avrupa’da şiddeti önlemeye yönelik hukuk alanında çeşitli reformlar görülmektedir. Fransa’da 1789 sonrasında oluşturulan yeni yapı gereği 1791 tarihli “Devrimci Ceza Hukuku” ve ardılları adaleti ulaşılabilir ve ücretsiz kılmak amacıyla yerel sulh hâkimlerinden bölge jürilerine kadar tüm hukuk sistemini yeniden yapılandırmış 19. yüzyıl Britanya’ında ise kentler daha az şiddet içeren suçlara bakan sulh mahkemeleri yerine etkin polis mahkemeleri kurmuş ve diğer ülkelerde de daha etkin hukuk sistemleri geliştirilmiştir.⁸⁰ 1853’te İngiltere’de “Kadın ve Çocuklara Yapılan Ağır Saldırıların Daha İyi Önlenmesine Dair Yasa” kocaların ve ebeveynlerin kadın ve çocukları ıslah etmek için uyguladıkları şiddeti sınırlandırmış ve vücutlarına verilecek herhangi bir zarara cezai müeyyide koymuştur.⁸¹

Ne Avrupa’da ne de Osmanlı’da şiddet sadece kişiler arasında gerçekleşmemiştir. Elinde yargı ve dolayısıyla infaz yetkisini bulunduran devlet de yeri geldiğinde hukuk çerçevesinde şiddet uygulayabilmiştir. Klasik dönemde Osmanlı yargı sistemi içerisinde olabildiğince para cezası, sürgün gibi cezalar uygulanmış olsa da kimi suçlar karşısında şeriatın şiddet içerikli cezalar uygulaması İslam hukukunun kendi mantığı ve değer yargıları içerisinde zorunlu olmuştur. Allah hakkı yani toplum hakkı olarak ifade edilen⁸² *had* cezalarının uygulandığı suçlar Kur’an’ı Kerim’de belirlenmiştir. Buna göre bozgunculuk çıkarmaya çalışan kişilerin -ki bu yol kesme, silahlı saldırı, eşkıyalık olarak da yorumlanır- öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi, hırsızlık yapan erkek veya kadının elinin kesilmesi zina edene kadın ve erkekten her birine yüzer değnek, namuslu bir kadına zina suçlaması yapıp bunu ispat edemeyen kişiye seksen değnek vurulması, gerekmektedir.⁸³ Osmanlı’da devletin uyguladığı idam ve işkencenin de içerisinde

⁷⁹ Çokuğraş, 2016: 33.

⁸⁰ Ruff, 2011: 288.

⁸¹ Ruff, 2011: 289.

⁸² Bardakoğlu, 1996: 548.

⁸³ Sırasıyla Mâide Suresi 33. ve 38. ayetler ile Nur Suresi 2 ve 4. ayetlerde bu cezalar görülmektedir (Altuntaş ve Şahin, 2011: 123-124, 383).

olduğu şiddete yönelik cezalara genel olarak siyaset denilmektedir. Siyaset şeriatın dahi hafif karşıladığı kimi suçlar karşısında siyasi iradenin kendi inisiyatifini şiddet ile cezalandırma yönünde kullanmasıdır.⁸⁴ Ancak 19. yüzyıl ile birlikte her ne kadar uygulamada denetlenebilmesi güç olan farklılıklar görülse de merkezi yönetim bu konuya daha hassas yaklaşmayı tercih etmiştir. Osmanlı’da Tanzimat Fermanı’nın (1839) içeriğinde kanun önünde eşitlik ilkesi vurgulanmış ve aynı zamanda ceza yargılamasına ilişkin güvenceler verilmiştir. 1840’ların sonlarında tam da Tanzimat Fermanı’nda ifade edildiği gibi İstanbul’da yargısız cezalandırılmanın ortadan kaldırıldığı ayrıca halka açık idam cezasına da bu dönemde son verildiği İskoçyalı gezgin MacFarlane tarafından gözlemlenmiştir.⁸⁵ Ondan bir süre sonra Islahat Fermanı’nda (1856) ise çok açık ve doğrudan işkence yasaklanmıştır.⁸⁶ Oysa gerçekten de yaklaşık yüz yıl kadar önce üst düzey bürokratlar da dâhil olmak üzere işkenceye maruz kalıp öldürülebilmektedirler. I. Mahmud’un saray bürokratlarından Beşir Ağa ve Süleyman Ağa’nın ve onlarla mali bir ilişkisi olan Ermeni sarraf Yakub Houvanessian’ın öldürülmesi ve sonrasında gerçekleşenler buna bir örnektir. Beşir Ağa ile Süleyman Ağa işkenceyle öldürüldükten sonra bedeninden ayrılmış kafaları sarayın girişinde sergilenmeye başlanmış ve ardından saraya getirilip sorguya alınan Yakub işkenceye uğramış, gözleri oyulmuş ardında yaşlı bedeni tüm bunlara dayanamayarak can vermiştir. Onun ölümünün ardından ise bedeni –kesik kafası iki bacağının arasına koyulmuş bir biçimde- yine sarayın girişine yerleştirilmiştir.⁸⁷ Beşir Ağa ve Süleyman Ağa’nın böylesine bir işkenceyle

⁸⁴ Osmanlı yargı kayıtlarında çoğunlukla siyaset (سياست) şiddet cezası içeriği ve çağrışımı taşımaktadır. Kamus-i Türkî’nin ilgili maddesinin üçüncü anlamında idam vurgusu yapılmaktadır. Heyd kitabının *Punishment* adını taşıyan bölümünde terimin üzerinde durmuştur. Ona göre siyaset, sözcüğün geniş anlamıyla ceza demek olsa da teknik anlamıyla infaz, bedensel ceza ya da her ikisi anlamına gelmektedir (Heyd, 1973: 259-260). Peirce ise bu ceza türünün aynı şekilde, Osmanlı’da uygulandığı biçimiyle siyaset katı bedensel cezaya ya da öldürme cezasına çarptırma hakkı olduğunu, şeriattan kaynaklı bir ceza olmadığını, hükümdara ayaklananları, düşmanları, din değiştirenleri, dinsel ayrılıkçıları idam etme yetkisi verdiğini hırsızlığı alışkanlık haline getirmiş kişilere şeriatın verdiği daha hafif cezalara rağmen -kamu yararını tehdit ettikleri biçiminde yorumlanıyorsa- siyaset cezasıyla idam uygulanabildiğini vurgulamıştır. Üstelik bu gibi cezalar Ebu Suud gibi üst düzey din ve hukuk adamlarının “şeriat kadısı önünde kanıtlanan bir suçun göreneksel (örf) cezasının para olduğu” kanaatini taşımalarına yani şeriata rağmen gerçekleşebilmiştir. (Peirce, 2005: 410, 434-435).

⁸⁵ MacFarlane, 1850: 55-60.

⁸⁶ Süleyman Kanunnamesi 16. yüzyılda görgü tanığı bulunabilmesi, yani ispatı güç olan bir suç olması nedeniyle sadece hırsızlık suçlarında suçluyu konuşturabilmek için işkenceye izin vermiştir (Peirce, 2005: 428-431). Ancak elbette bunun asayiş görevlileri tarafından suiistimale uğrayabilecek bir hassaslıkta olduğu kabul edilmelidir.

⁸⁷ Eldem vd., 2001: 173-174.

öldürülmesinden yaklaşık bir yüzyıl önce Batılı gezginlerin Osmanlı Erken Modern dönemine dair kanaatlerine göre uygulanan ceza sistemi zalimce ve keyfi bir görünüm arz etmektedir.⁸⁸

Osmanlı'daki çeşitli bedensel ceza metotlarının geçmişi daha önceki yüzyıllara kadar gitmektedir. Babinger, II. Mehmed dönemini anlattığı çalışmasında dönemin Osmanlı'sında işkenceyle öldürme konusunda en yaygın olan yöntemi izah etmiştir. Buna göre suçlu ya da suçlu olduğu hükmedilmiş kişi yere yatırılır ardından rektumundan sivri bir sırık geçirilir. Bu durumda şanslıysa hemen ölür; zira kişi bir süre sonra sırıkla birlikte kaldırılıp ölüm süreciyle baş başa bırakılacaktır.⁸⁹ II. Mehmed döneminde İstanbul'da yaşayan İtalyan tüccar Jacopo dei Campi de yine bu konuyla ilgili gözlemlerini aktarmıştır. İtalyan tüccar, suçlunun derisini yüzme, gözlerini çıkarma, ellerini ve ayaklarını kesme, kafasını kesmip içini samanla doldurma, onu canlı canlı toprağa gömme, vahşi hayvanlara atma, yabalar ile delik deşik etme gibi bedene yönelik cezalardan bahsetmektedir.⁹⁰ Lord Charlemont, Patrona Halil İsyanından yirmi yıl sonra idam hariç bedensel cezaların çeşitli formlarının kalktığını ifade etmiştir.⁹¹ Modernleşme öncesinde İstanbul'da şiddet hem sarayın hem de ahalinin hayatında olağan bir yer kaplamaktadır. Zarinebaf, bunların şeriata dair cezalar olmadığını ve ne kadar devam ettiğini tam olarak bilebilmenin mümkün olmadığını ifade etmiş ve şer'i cezalar olarak değerlendirilebilecek infaz, kırbaçlama, dayak, falaka haricinde 18. yüzyıl kayıtlarında bedene yönelik ceza türlerine rastlamadığını ifade etmiştir.⁹²

Osmanlı Batılılaşmasının önemli bir ilham kaynağı olan Fransa'nın koşullarının bu yüzyılda Osmanlı'dan farklı olmadığı görülmektedir. Şiddet temelli ve tamamen suçlunun bedeninin acı çekmesine yönelmiş cezaların uygulandığı 19. yüzyıl öncesi Fransa'sında dine küfredenlerin dili delinmekte, iffetsizler yakılmakta, cinayet işleyen eli kesilmektedir.⁹³ Victor Hugo, yaşadığı 19. yüzyıl öncesinin şiddet ile olan ilişkisini işkenceci sorgu hâkimleri, darağacı, çark işkencesi, odun yığınları, direğe çekilmek, kulakların kesilmesi, kolların bacakların dört at tarafından koparılması, canlı canlı çukura gömülmek, kazanlarda canlı canlı kaynamak, Paris'in bütün kavşaklarında herhangi bir dükkân gibi açık duran ve üzerinde sürekli taze insan etinin sergilendiği cellat kütüğünü, kemik dolu mahzenler ve iskeletlerin sarktığı zincirler ile betimlemektedir.⁹⁴ Fransa'da 1762'de yayımlanan *Traité des Crimes* adlı

⁸⁸ Zarinebaf, 2010: 157.

⁸⁹ Babinger, 1978: 429-431.

⁹⁰ Zarinebaf, 2010: 157-158.

⁹¹ Zarinebaf, 2010: 157.

⁹² Zarinebaf, 2010: 158.

⁹³ Foucault, 2017: 88.

⁹⁴ Hugo, 2018: XX.

metinde yüzyıllardan beri uygulanan çeşitli şiddet içeren infaz biçimleri tasvir edilmektedir: Asılma, elleri kırıldıktan, dilleri kesildikten ya da delindikten sonra asılma, ölüm gerçekleşinceye kadar organlarının kopartılması, canlı canlı yakılma, boğulduktan sonra yakılma, dilleri kesildikten ya da delindikten sonra diri diri yakılma, dört at tarafından çekilme, kafanın kesilmesi ya da kırılması.⁹⁵ 18. yüzyılın son çeyreğinde Vermeil, Fransız ceza hukukunda yapılacak reformlar için bir deneme olarak yazılmış metninde yangın çıkaranın alevlere atılması⁹⁶ birini zehirleyerek öldüren suçlunun ise –o imgeyi ve duyguyu yaşatmak maksadıyla- altında kaynar kazan bulunan bir iskelede yürütölüp, cellat tarafından aslında içindeki likörün yüzüne fırlatılacağı kupa sunularak, kendisini bu dehşetten korurken kaynar kazana düşmesi suretiyle cezalandırılması⁹⁷ gerektiğini ifade etmektedir. 18. yüzyılın Fransa’sında vatana ihanet, düello, silahlı kaçakçılık, kalpazanlık, yalancı şahitlik, evrakta sahtecilik ve monarşinin basın sansürünü ihlal, cinayet, cinayete teşebbüs, yeni doğan çocuğu öldürmek, soygunculuk, adam kaçırma, tecavüz, cinsel sapkınlık, ensest ilişki, bazı zina türleri, yasadışı iki eşlilik, bir rahibe ile cinsel ilişkiye girmek, bir uşak ve kadın işvereni arasında yaşanan cinsel ilişki, haneye tecavüz, uşak ve hizmetçilerin hırsızlık yapması, 3000 livre’den değerli mal çalmak ölüm cezasıyla yargılanmayı gerektiren suçlar olarak değerlendirilmiş ve bunlara idam cezası uygulanmıştır.⁹⁸ Fransa’da bu kadar çeşitli suçlara idam cezası verilmesine karşın idam cezası uygulanmasında ilk sırada yer alan İngiltere’yi geçememiş, İngiliz adaleti bilhassa İskoçya’ya büyük kıyımlar gerçekleştirmiştir.⁹⁹

Osmanlı’da kisas devlet tarafından uygulanan tek şiddet içerikli uygulama değildi. Örneğin esnafı teftişe çıkan görevliler narha aykırı bir durumla karşılaştıklarında esnafı dayak, falaka cezasına çarptırabiliyor hatta nadir de olsa kabahatli esnafı kulağından duvara çivileyebiliyor, çok daha nadir olarak esnaf bu nedenle işlediği bir suçtan dolayı idam edilebiliyordu.¹⁰⁰ 19. yüzyılın ilk yarısında bir Balkanlardaki Vranje’nin zalim yöneticisi Hüseyin Paşa’nın zulmü ve işkence yöntemleri kendisini şikâyet eden şehir ahalisinin Rusya’nın İstanbul elçisi Pontif’e yazmış olduğu dilekçeye iştirilmiş, işkenceleri anlatan resimler sayesinde açığa çıkmıştır.¹⁰¹ Tezin üçüncü bölümünde daha detaylı bir şekilde üzerinde durulacak olan, Antalya’da bir eşkıya zanlısının kendi evinde bir yerel bürokratin

⁹⁵ Soulatges, 1762: 169-170; Foucault, 2017: 71-72; Ruff, 2011: 121.

⁹⁶ Vermeil, 1781: 143-144.

⁹⁷ Vermeil, 1781: 145-146.

⁹⁸ Ruff, 2011: 120.

⁹⁹ Fahrmeir, 2002: 119.

¹⁰⁰ Demirtaş, 2010: 315-321.

¹⁰¹ Kırılı, 2015: 3-33

emriyle bir zaptiye tarafından uygulanan işkence sonucu ölümü¹⁰² Osmanlı'da devletin bürokrasisinin merkezde ya da taşrada işkenceye ne kadar meyilli bir yaklaşım sergileyebildiğini göstermektedir.

Fransa örneğinden yola çıkarsak Avrupa'da devlet, suçluya uyguladığı şiddeti seyirlik bir unsur olarak da görmüştür. İnfazın teşhirinde devletin kendisini bir otorite olarak halka gösterme düşüncesi, bizdeki tabiriyle *ibret-i âlem* anlayışı etkili bir neden olarak düşünülebilir. Ayrıca Osmanlı'daki *seyirlik cezalar* Fransa'dakiler ile benzerlik de göstermektedir. Osmanlı'nın klasik döneminden itibaren var olan teşhir cezaları suçun mahiyetine göre çeşitli uzuvları kesilmiş, parçalanmış, zarar verilmiş kişileri halkın önüne çıkartmak, alnını dağlamak, yüzüne kara sürerek, hakaret edilerek ya da eşeğe bindirerek çarşayı gezdirmek biçiminde uygulanmaktadır.¹⁰³ Eşeğe ters bindirilip eline yular yerine kuyruk tutuşturulması yalancılara ve orospulara mahsus bir cezayken, bir kadını kendisini kaçıran adamla evlendiren din adamının sakalı kesilmiş, ördek, tavuk hırsızlarının boğazına bir kuş asılmış, yankesiciler, adam bıçaklayanlar ya da okla adam yaralayanlar ise etine bıçak ya da ok saplanmış olarak gezdirilmiştir.¹⁰⁴

Fransa'nın klasik döneminde halk çoğunlukla itaatkâr bir biçimde *ceza gösterilerini* izlemiştir. Ancak burada salt kralın otoritesine itaatten ziyade geleneksel bir unsurun varlığı da göz önüne alınmalıdır. Seyirlik cezaların Germen kültürüyle olan ilişkisinden bahseden Ruff aslında bunların halk kültürü içerisindeki ağırlığına ve Hristiyan simgeciliği ile olan yakın ilişkisine de vurgu yapmıştır. İdam edilenlerin cesetlerinin toprağa verilmeyip darağaçlarında bırakılması yer altı dünyasına, cehenneme inanan bir halk kültüründe şeytanî günahkârın toprağa girip evine gitmesini, kafa kesmek günahkârın kötülüklerine geri dönmesini engellemiş, suçlunun vücudunun tamamen yakılması dünyanın ondan arınmasını sağlamış, suçlunun vücudundaki kemiklerinin bir çarkın üzerinde kırılması geleneksel büyü simgesi olan çemberin bir ifadesi olmuş ve dolayısıyla idamlar aslında izleyenlerine tanıdık ve kabul edilebilir bir mizansen sunmuştur.¹⁰⁵

Pre-modern dönemde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve Osmanlı'da sadece halkın içerisinde işlenmiş bir “suç” olarak değil aynı zamanda devletin uyguladığı bir “hukuk” olarak da var olan şiddete bulunduğu yere ve uygulayan kişiye göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Modern devletin suçu kontrol altına alıp suçluyu tespit etme çabası zaman

¹⁰² AŞS 9/31 (1270/1854).

¹⁰³ Kılınç, 2015: 449-454.

¹⁰⁴ Peirce, 2005: 358.

¹⁰⁵ Ruff, 2011: 129.

zaman suçlu profilleri *kurgulamayı* beraberinde getirmiştir. Herkesin potansiyel bir suçlu olduğu modern çağın devlet mekanizmalarının, insanları denetleme hevesi pasaport ile başlayarak teknolojik gelişmelerle birlikte PC kameralarına kadar farklı araçların kullanımına imkân tanımıştır. Osmanlı’da pre-modern dönemde var olan şiddet ve işkenceye karşı olan yaklaşım, en azından devlet nezdinde, hukuk alanındaki Batılılaşma çabalarıyla birlikte bir değişime uğrayacaktır. Devlet kendisinin yüz yıl önce uyguladığı “hukuk”u insana yönelik işlenmiş bir “suç” olarak görmeye başlayacak ve bundan, en azından yazılı hukuk çerçevesinde, kurtulmaya çalışacaktır. Bunun yürürlüğe konulma süreci ise, bilindiği üzere, hala devam etmektedir. Bu çalışma Osmanlı’nın modernleşme sancılarının yaşandığı yıllarda Akdeniz kıyısındaki kadim bir liman şehrinin mahkeme tutanaklarına yansıyan olaylardan ve devletin yerel bürokrasisinin yaklaşımlarından yola çıkmaktadır. Burada ağaç işleriyle geçimini sağlayan dağ köylüleriyle, yörükleriyle, eşkıyalarıyla, korsanlarıyla, şehirde yaşayan esnafıyla, çiftçisiyle, zaptiyesi ve askeriyle, Rum’u, Yahudisi, müstemeni, kadını ve çocuğuyla fail ya da mağdur olarak suça bir şekilde bulaşmış Teke Sancağı ahalisinin böyle bir süreçte yaşadığı on beş yılın şiddete odaklı hikâyesi anlatılmaktadır. Bu şehrin coğrafyası, bu coğrafyada kimlerin yaşadığı ve nasıl idare edildiği bir sonraki bölümün konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL ANTALYASI'NA PANORAMİK BİR BAKIŞ

2.1 Fiziki Haritadaki Antalya: Torosların Ardında, Akdeniz'in Kıyısında

Batısından ve güney doğusundan gelen falezlerin biraz alçalarak taraçalı ve meyilli bir araziye dönüştüğü bir noktada, sonraları şehrin adını alacak olan bir körfezin kuzeyinde kurulmuş olan Antalya, “şehirden çok kısa bir mesafede bulunan kuzeyde Bey Dağı, doğuda Vezir Dağı, batıda ise deniz seviyesinden 2600 metre yüksekliğe sahip olan Tahtalı Dağı”¹⁰⁶ ile çevrilidir. Şehrin güneybatısı üzerinden, kadim Likya arazisinden gelirken yer yer denize dik uzanarak çeşitli irili ufaklı vadiler de meydana getirmiş olan Batı Toroslar, denize paralel bir biçimde doğuya doğru yönelen istikametinde şehri batısından ve kuzeyinden tamamen çevrelemiş ve böylelikle Anadolu’nun iç kesimleriyle zorlu bir arazi üzerinden bağlantı kurulmasına neden olmuştur. Bunun dışında şehre bağlı olan kaza ve nahiyelerin hemen hepsi yine Torosların neden olduğu bu yalıtımdan payını almıştır. Antalya coğrafyasının bu “çetin” ve “yalıtılmış” olma durumu çok yakın bir zamana, 20. yüzyılın ortalarına kadar gelmiştir.¹⁰⁷

Coğrafyanın önemli bir bölümünü kaplayan ve aynı zamanda krom ve manganez de içeren¹⁰⁸ bu yüksek dağlardaki kar suları akarsular ve dereler olarak Akdeniz’e doğru ağır ağır yol alırken istikametindeki kıyı ovasını da besleyerek verimli bir tarım toprağına dönüştürür. Akdeniz’e dökülen başlıca büyük nehirler ve dereler Antalya’nın doğusundadır. Antalya’ya 25 km mesafedeki Manavgat, kaynağını Beyşehir Gölü’nden alan şehre 40 km uzaklıktaki Köprü, Eğirdir Gölü’nden beslenen şehrin 16 km yakınından geçen Aksu, şehrin 5–10 km yakınında birkaç kola bölünerek denize dökülen Düden bunlara bir örnektir. Ayrıca Beydağları’ndan doğan Antalya’ya 11 km uzaklıktaki Boğa Çayı ve Antalya’nın doğusundakiler ile kıyaslandığında daha küçük olan Finike Çayı, Kasaba Çayı, Myra yakınlarında kükürtlü bir suya sahip Demirdere, Kalkan’daki Karaçay, Fethiye’deki Eşen Çayı da şehrin batısında yer alır.¹⁰⁹

Her ne kadar verimli topraklara sahip olursa da 19. yüzyılda Antalya’daki tarımsal faaliyetlerin eksikliklerine ve zafiyetine dikkat çekilmiştir. 1850’nin Antalya’sını anlatan Dimitri Danieloğlu şehrin doğusunda iki yüz tane bahçe olduğunu, bölgedeki

¹⁰⁶ Cuinet, 1892: 861.

¹⁰⁷ Saraçoğlu, 1989: 29.

¹⁰⁸ Cuinet, 1892: 855.

¹⁰⁹ Cuinet, 1892: 857.

şelalelerin toprağı bolca suladığını, toprağın verimliliğı nedeniyle ekilen her şeyin zamanından önce olduğı, rençberlerin çalışkan olmalarına karşın toprak ne verirse ona bağı olduklarını ifade eder ve Antalya’da üzümün bol olmasına karşın iklimin bağcılığa elverişli olmadığını eklemiştir.¹¹⁰ Yüzyılın sonlarında Fransız coğrafyacı Cuinet Antalya’da tarımın genellikle çok zayıf ve geri kalmış olduğuna, tarım ve ulaşım araçlarının eksikliğine ve çiftçilerin fakirliğine dikkat çekmekle birlikte her türlü tahılın en önemli tarımsal üretim olup tahılın ardından ikinci olarak susamın geldiğine, üzüm asması dikiminin ise az miktarda Kızılkaya ve Milli’de yapıldığından bahsetmektedir.¹¹¹ Lakin burada Cuinet ve Danieloğlu’nun ifadeleri arasında bir paralellik de görülmektedir. Her ikisi tarımın “bir şekilde” yapıldığını ancak bazı eksikliklerin olduğunu kabul etmiştir. Fakat bu sorunu elbette sadece tarıma indirgemek eksik olacaktır. Zira aynı süreçte, bundan doğal olarak etkilenen ticaret de Antalya için bir kriz dönemindedir.

Şayet şehrin sosyal tarihini çözümlenmesi gayreti içerisinde girilmişse Antalya’nın ve Antalya Limanı’nın son beş yüz yılına kuşbakışı bakıldığında dikkat çeken bu hızlı düşüşün nedeninin anlamlandırılmaya çalışılması elzemdir. Daha erken dönemlerden itibaren bakıldığında, Antalya, Türkler için Akdeniz ticaretinde işlek bir liman olarak dikkat çekmiştir. Öyle ki bu liman Anadolu Selçuklu Devleti’nin inşa ettiği onlarca kervansarayın dizili olduğu Anadolu’daki ticaret yolları için bir kapı işlevi görmektedir. Antalya ve Alanya üzerinden gelen bir ticaret yolu Konya üzerinden Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum’u takip ederek İran ve Gürcistan’a bağlanırken bu yolun bir kolu Malatya, Diyarbakır, Mardin, Musul, Bağdat ve Basra’ya devam ediyor; Antalya ve Alanya üzerinden çıkan başka bir ticaret yolu da Konya’dan kuzeye doğru açılmakta ve Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop üzerinden Kırım’ın doğusuna doğru uzanmaktadır.¹¹²

Antalya, ticaret yolları üzerindeki işlevi sayesinde 14. yüzyılda güney Akdeniz’deki en hareketli limanları arasında yer almıştır. Hatta bu dönemde sadece Hindistan ve Orta Asya yolları üzerinde bulunan Lajazzo Limanı onunla rekabet edebilecek kadar önemli bir mevkiye sahiptir.¹¹³ 14. yüzyılın ilk yarısında ipek gibi değerli ticari metada kullanılan pahalı bir ürün olan altın ipinin Paris ve Londra gibi Avrupa kentlerinin dışında, Doğu Akdeniz’de, Memluk hâkimiyetinde olan Lazkiye, Akka ve Ramla ile birlikte Antalya’da da satılıyor olması¹¹⁴, 1470’lerde Venedikli Malipiero tarafından dile getirilmiş olduğu üzere İstanbul-Suriye-Mısır

¹¹⁰ Danieloğlu, 2010: 130.

¹¹¹ Cuinet, 1892: 855.

¹¹² Akdağ, 2014: 35.

¹¹³ Dayar, 2015: 25. Lajazzo bugünkü Adana’nın Yumurtalık (Ayas) ilçesidir.

¹¹⁴ Jacoby, 2004: 238.

güzergâhında baharat ticareti için bir ambar işlevi görmesi ve beyaz köle ihraç ettiği güneyden siyah köle ithal etmesiyle köle ticareti için de merkezi bir pazar konumunda olması şehrin ve limanının önemini göstermektedir.¹¹⁵ Bununla birlikte Türk tüccarlar tarafından Bursa-Şam arasındaki ticaret güzergâhında her ne kadar kıymetli mallar kervanlarla kara yolu kullanılarak taşınmışsa da kereste, demir, sahtiyan ve zift gibi yükte ağır pahada hafif mallar ve ayrıca Arabistan'a gönderilen kumaşlar ve Ankara sofları ile birlikte, İskenderiye'den ithal edilen şekerin, kumaş boyalarının, baharatların, Suriye'den ithal edilen sabunların ticareti de yine Antalya üzerinden deniz yoluyla sağlanmakta ve şehrin, Batı ticareti ile bağıını kuran, Antalya'dan Bursa'ya giden yollardan Manisa-Balıkesir üzerindeki Batı Anadolu yolu ise Balat, İzmir, Ayaslug ve Sakız adası aracılığı ile Avrupa'ya ulaşmaktadır.¹¹⁶ Böyle transit bir hattın önemli bir parçası olması yanında ayrıca Antalya Rodos, Kıbrıs, Yemen gibi bölgelere de hammadde, mamul madde ve hayvan ihracatı da yapmaktaydı.¹¹⁷

Antalya'nın 14. ve 15. yüzyılda tanık olunan bölge ticaretindeki rolü ve ihtişamı 16. yüzyılın ilk çeyreğinde sarsılmıştır. İnalcık'a göre bunun nedeni 1516-1517'de Mısır Osmanlı topraklarına dâhil olmasıyla birlikte İstanbul'a doğrudan giden malların hacminin artması ve böylelikle Antalya-Bursa yolunun önemini yitirmesi olmuştur ki 17. yüzyılda Antalya artık önemsiz bir liman durumuna düşmüştür.¹¹⁸ Antalya bu krizi atlatabilmek, eski zenginliğine kavuşabilmek amacıyla Rodos, Trablusşam ve Kıbrıs ile kıyı ticareti yapmışsa da muvaffak olamamıştır. Ayrıca bu gerilemenin diğer nedenlerine bakıldığında kaçakçılık, korsanlık, Osmanlı tüccarları ve Antalya'da görevli Osmanlı idarecilerinin liman ticaretine yeteri kadar önem vermedikleri sayılabilmektedir.¹¹⁹ 18. yüzyıla gelindiğinde ise İzmir'in giderek önem kazanmasıyla birlikte Antalya limanındaki trafiğin azalmaya başladığı görülmektedir.¹²⁰ Anadolu'nun güney kıyılarındaki ticaret hacminin düşmesiyle birlikte bölge güvenliğinin resmî makamlar tarafından sağlanma çabasında bir zafiyet yaşanabileceği söylenebilir. Bunun sonucunda korsanlık faaliyetlerinin artması beklenmekle birlikte Antalya limanına karadan ulaşan söz konusu ticaret yolunun öneminin ve bu yolu kullanan tüccarların sayısının azalması ve bölgenin atıl duruma düşmesi yine karşılaşılabilecek bir sonuçtur. Bu yeni koşullar ise Toros Dağları'nda başka bir illegal olgunun yükselişe geçmesini hazırlamıştır: Eşkıyalık.

¹¹⁵ İnalcık, 2016b: 133-134.

¹¹⁶ İnalcık, 1993a: 205-207.

¹¹⁷ Karaca, 2002: 94-95.

¹¹⁸ İnalcık, 2016b: 134.

¹¹⁹ Erdoğan, 1995: 93.

¹²⁰ Armağan, 2005: 111.

Osmanlı'nın Akdeniz limanlarında görülmeye başlayan bu dengesizlikler elbette Antalya, Bursa, İzmir, Osmanlı, Mısır dışındaki dinamiklere de bağlıydı. Zira problem sadece Antalya için olmaktan daha büyük bir görünüm arz etmekteydi. Akdeniz havzası için ortaya çıkan bu yeni ve zorlu süreçte elbette 15. yüzyılın sonlarından itibaren İspanyol ve Portekizli kâşifler tarafından başlatılan, kralları tarafından desteklenen, yeni ticaret yolları ve kara parçaları bulmak için iştahla girişilen keşif faaliyetleri de etkili olmuştur. İber Yarımadası'nın Atlantik limanlarından yola çıkan kadırgalar Hint Okyanusu'na sızarken ve Atlantik ana hatlarla birbirine bağlanırken, Akdeniz hızla sakin bir suya dönüşme yoluna girmiştir.¹²¹ Böylelikle Akdeniz adeta dünyanın kıyısına itilmiş, o döneme kadar tepsi şeklinde tasavvur edilen dünyanın denizcilerinin düşmekten korktukları kıyılarında yer alan ve ticari açıdan pek de işlevi olmayan ancak artık Yeni Dünya'nın kıyılarına açılan bir kapı olan Avrupa'nın Atlantik kıyısındaki limanları odak noktasına yerleşmiştir. Akdeniz dışında olup bitenlerin haricinde Akdeniz'in kendi içerisindeki politik ve ekonomik dengelerin, Osmanlı'nın 16. yüzyıl ortalarında iddialı bir denizci güç olmasıyla birlikte sarsılması ve ortaya çıkan sert rekabet ortamı da bunda etkili olmuştur. Osmanlı'nın Akdeniz'de güçlenmesinden rahatsız olan Venedik, İspanya ile kader birliği yapıp hem kendisinin hem Osmanlı'nın ve İspanyolların takatten kesilmesine sebep olmuş hem de Portekizlilere kaptırmak istemediği Akdeniz ticaret tekeli İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi Atlantik kıyısı ülkelerin ticaretine kaptırmıştır.¹²² Böylece dünyanın merkezi olmaktan çıkmış olan Akdeniz ise 1620 ya da 1650'lerden sonra Akdenizlilere küçük roller düşen, yabancıların ticaretine ve savaşlarına sahne olmuştur.¹²³

Antalya'nın tarımının ve ticaret ağının içerisine düştüğü bu yeni süreç her ne kadar gerçekten de ekonomik dengelerin ve siyasi yapıların dinamiği ile şekillenmiş olsa da aslında ters giden çok daha başka şeylerin de olduğu göz önüne alınmalıdır. Zira 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında yolu Antalya'ya düşmüş olan herkes, tüm doğal güzelliklerine karşın Antalya'nın çamur içerisinde olduğunu, sokak ve kaldırımlarının yıkık dökük, şehrin harap ve mezbele bir durumda olduğunu söz birliği etmişçesine ifade etmişlerdir.¹²⁴ Sonrasında, Antalyalı Danielloğlu her ne kadar elli-altmış yıl sonrasının Antalya'sından bahsediyor olsa da bir farklılığın görülmediği ortadadır. Danielloğlu, bu durumun tarım ekonomisine olan yansımaları destekleyecek bir biçimde şehrin topraklarının

¹²¹ Tabak, 2010: 10.

¹²² Berkes, 1970: 74-75.

¹²³ Braudel, 1990: 117; Tabak, 2010: 99, 244.

¹²⁴ Dayar, 2015: 19-21.

ancak yüzde birinin kullanılabildiğini uçsuz bucaksız ovaların tarıma açılabilmesi için bataklıkların kurutulmasının elzem olduğunu belirtmiştir.¹²⁵ Ancak Antalya'nın bu durumunun sadece şehir merkeziyle ilgili olmadığı da yine dönemi betimleyen kaynaklarda yer almaktadır. 1842 baharında bir Britanya kraliçesinin gemisiyle Teke Sancağı sınırları dâhilindeki kadim Likya topraklarına yani günümüz Antalya İli'nin Batı'sına gelen İngiliz tümamirali Thomas A. B. Spratt ve doğabilimci Edward Forbes Jr. Günümüzün Fethiye'si olan Makri ve Ksanthos'un bataklığın içerisinde kurulu yerleşimler olduğunu aktarırken¹²⁶ Patara'nın zehirli sıtma hastalığı üreten bir limana sahip olduğuna dikkat çekmektedir.¹²⁷

İklimin zorlu bir hal alması Antalya Ovası'nda yaşayanların nemli yaz aylarında İstanos yaylasına çıkmasını zorunlu kılmıştır. Yaylaya çıkma geleneği Antalya'ya birbirinden farklı yüzyıllarda gelen birçok gezginin dikkatini çekmiştir. 17. yüzyılda Antalya'ya uğrayan Evliya Çelebi halkın İstanos'a çıkma alışkanlığından bahsettikten sonra şehir halkının hastalıklı bir görünümde ve hummanın yaygın olduğunun altını çizmektedir.¹²⁸ 18. yüzyılda Antalya'yı ziyaret eden Paul Lucas, yazdığı seyahat metninde yaz aylarının aşırı sıcak geçtiğini, bu sıcakların bulaşıcı hastalıklara dahi neden olduğunu ve bu yüzden Antalyalıların bu mevsimde yaşam için daha elverişli bölgelere çekildiklerini anlatmaktadır.¹²⁹ Spratt ve Forbes da halkın yazları İstanos çıkmasından dolayı Antalya'da ya çok az insanın kaldığını ya da hiç kimsenin bulunamayacağını vurgulamıştır.¹³⁰ E. D. Clark, Likya sahillerinde sıtmanın tam bir baş belası olduğunu ve sıtmanın Akdeniz coğrafyasının yaz aylarında uygun bir şekilde kurutulmamış topraklarında yaygın olarak görülen “zehirleyici buharlaşma”yı tanımlamak için kullanıldığını ifade etmiştir.¹³¹ Ayrıca, Spratt ve Forbes'un Likya gezisine birlikte çıktıkları rahip Daniell'in, Antalya kıyısında bir bataklıkta uzun süre oyalanıp kalmasından dolayı bu yolculukta hastalanarak hayatını kaybetmesinin nedeninin bu zehirli sıtma olduğu görülmektedir.¹³² Dönemin salnamelerinden nakleden Dayar, tifo, kolera, veba, sıtma gibi hastalıklar nedeniyle 19. yüzyılda Antalya'da ortalama hayat süresinin elli yılı geçmediğinden bahsetmektedir.¹³³ Bu yüzyılda özellikle vebadan yarattığı yıkım şehirde

¹²⁵ Danieloğlu, 2010: 158.

¹²⁶ Spratt ve Forbes, 2008a: 2-14.

¹²⁷ Spratt ve Forbes, 2008a: 31.

¹²⁸ Evliya Çelebi, 1935: 289.

¹²⁹ Lucas, 1712: 313.

¹³⁰ Spratt ve Forbes, 2008a: 244.

¹³¹ Dayar, 2015: 38.

¹³² Spratt ve Forbes, 2008a: xv; Spratt ve Forbes, 2008b: 35.

¹³³ Dayar, 2015: 43.

fazlasıyla hissedilebilir bir boyuttur. 1831 yılının Şubat ayına ait bir kayıta günde on sekiz ila otuz kişi hayatını kaybederken bu sayı iki yıl sonra günde elli kişiye çıkacaktır.¹³⁴

Sadece 19. yüzyıla ve Antalya'ya odaklı bir biçimde gösterilmeye çalışılan iklimsel koşullar aslında bu coğrafyanın da dışında tüm Akdeniz havzasında birkaç yüzyıldır sürmekte olan bir gerçekliktir. Kabaca 1550'lerden 1870'lere kadar sürdüğü ifade edilen Küçük Buzul Çağı tüm Akdeniz havzasında kendisini daha nemli koşullar, şiddetli yağmur halinde artan yağış miktarı ve kimi zaman daha yüksek kesimlerde artan kar yağışı olarak göstermiş ve artan akarsu aktivitesi ve taşkınlar bu sürecin iklim değişkenliği ile birleşince alçak arazilerde tarımı enikonu güçleştirmiştir.¹³⁵

Anadolu'nun ulaşımı güç bir liman şehri olan, Torosların bir bariyer işlevi görerek Akdeniz ile arasında sıkıştırdığı Antalya'nın, Anadolu ve genel olarak Akdeniz içerisinde üstlendiği ekonomik rolün 16. yüzyıla gelinceye kadar başat bir karakterde olduğu görülmektedir. Anadolu'dan bakıldığında yalıtılmış bir görünümde olmasına karşın şehrin, Akdeniz ülkeleri ve adalarıyla daha yakın bir ilişki içerisinde olması ve 16. yüzyıldan itibaren geçirdiği iklimsel değişikliklerle birlikte bunun sosyoekonomik yapıya olan yansımaları 19. yüzyıl Antalya'sının toplumsal yapısının anlamlandırılabilmesi ve açıklanabilmesi için gereklidir.

2.2 İdari Haritadaki Antalya: Bozkırdan Yönetilen Bir Akdeniz Şehri

Antalya'nın Türk-İslam egemenliği ve kültürüyle tanışması 13. yüzyılın ilk yıllarında gerçekleşmiştir. 1207'de Aldo Brandini adlı bir İtalyan'ın hâkimiyetinden, kısa bir süre önce Karadeniz sahillerindeki güvenliği sağladıktan sonra aynı koşulu Akdeniz'de de sağlamayı düşünen Anadolu Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından alınmıştır.¹³⁶ Şehrin bir süre sonra ise, 14. yüzyılın başlarında, Antalya'nın dışında Alaiye, Aksaray, Niğde, Kırşehir ve Akşehir'i de kapsayan merkezi Konya olan "Yunan Vilayeti"ne bağlanmış olduğunu görmekteyiz.¹³⁷

14. yüzyıl, Anadolu Selçukluları'nın dağılma süreci ardından Türklerin Anadolu'da bir kez daha merkezi bir yapı kurma gayretine sahne olmuştur. Osmanlı Devleti bu kuruluş sürecinde bir taraftan Balkan yarımadasında ilerlemeyi sürdürürken diğer taraftan merkezîyetçi bir yaklaşımla Anadolu'daki Türkmen beyliklerini kendi hâkimiyetinde toplamaya çalışmıştır. Her ne kadar 15. yüzyılın ilk yıllarında Ankara Savaşı ile bu yapı

¹³⁴ Duggan, 2019: 44.

¹³⁵ Tabak, 2010: 26-27, 242-243.

¹³⁶ Merçil, 1997: 135.

¹³⁷ Akdağ, 2014: 90.

tarumar olsa da aynı yüzyılın sonraki yıllarında bu harita tekrar tesis edilmeye çalışılacaktır. Yüzyılın ilk yarısının sonlarında, II. Murad döneminde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Antalya, Teke Sancağı adı altında Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı, bir idari birim haline getirilmiştir.¹³⁸ Antalya, 1455'te 11 nahiye, 217 köyden, nahiyeler hakkında bilgi yer almayan 1530 tarihli tahrirde ise Antalya, Karahisar-ı Teke, Elmalu, Kalkanlu, Kaş kazalarından ve 259 köyden oluşurken 1568 tahririnde 11 nahiye ve 302 köyden oluşmaktadır.¹³⁹

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte devlet eyaletlerin sorumluluklarını genişletmiş ve onları birçok konuda olduğu gibi güvenlik, asayiş ve bölgede işlenmiş büyük suçların soruşturulmasında da yetkili kılmıştır.¹⁴⁰ Bu süreçte Teke Sancağı, Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır.¹⁴¹ Spratt ve Forbes, Tanzimat Fermanı'ndan üç yıl sonra, yani 1842'de, Ksantos Irmağı'nın doğusundaki Likya'nın tümünü, Elmalı ve İstanos yaylalarını ve Pamfilya'nın batısını kapsayan Teke Sancağı'nda 9 bölge bulunduğunu ve bunlardan en fazla köyün, 65 tanesini sınırları içerisinde bulunduran Antalya'da olduğunu, bunun dışında Elmalı'da 44, Gagai'de 28, Kınık'ta 18, Finike'de 13, Avova'da 16, Bucak'ta 24, Kızılkaya'da 11, Serik'te 36 köy bulunduğunu aktarmıştır.¹⁴² 1850 tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'de Karaman Eyaleti'nin sınırları içerisinde Hamid, Alaiye, İçel, Konya ve Niğde sancaklarıyla birlikte adı geçmiştir.¹⁴³ 1864'te çıkartılan *İdare-i Vilayet Kanunu* ve 1867 *Islahatı* olarak bilinen bir düzenlemeyle Osmanlı idari haritasında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Antalya'nın, bu değişiklikler içerisinde Teke adıyla kendisi dışında Konya, Hamit, Niğde ve Burdur adlarını taşıyan diğer dört sancakla birlikte Konya Vilayeti'ne bağlı olduğu

¹³⁸ Dayar, 2015: 58.

¹³⁹ Karaca, 2002: 54.

¹⁴⁰ Mundy ve Smith, 2007: 43-44.

¹⁴¹ Karaca, 2002: 53.

¹⁴² Spratt ve Forbes, 2008a: 220-221. Metindeki dipnotta yazarlar bu bilgileri kendilerine Britanya konsolosu John Purdie'nin verdiği belirtmişlerdir. Metnin orijinalinde geçen “bölge” ifadesinde elbette “kaza” kastedilmiştir. Bu alıntıyı yaparken yazarların yazdıkları yer isimlerine bağlı kaldım. Yazarların bölgenin antik şehirleriyle ilgilenmelerinden hatta Likya coğrafyasına gelmelerinin tamamen bu konuyla ilgili bir nedene dayanmasından kaynaklı olarak yer yer antik şehirlerin isimleriyle adlandırmalara da gitmişlerdir. Yazarların Gagai'den kasıtları Kumluca bölgesi olmalıdır. Kınık olarak ifade edilen yer bugün de bu isimle bilinen Ksantos antik şehrinin bulunduğu bir yerleşim yeridir ki dolayısıyla, çok yüksek olasılıkla, aslında bunların sınırları içerisinde yer aldığı Kaş'tır. Metinde Avova ismiyle ifade edilen yer ise hemen güneyindeki burnun adı olduğundan Kemer olmalıdır.

¹⁴³ Baykara, 1988: 128

görülmektedir.¹⁴⁴ Cuinet de yine 1892 tarihli kitabında Konya Vilayeti'ne bağlı aynı sancakların adını zikretmiştir. Sadece farklı olarak Teke Sancağı yerine, Antalya'nın antik dönemdeki isimlerinden biri olan Adalya'yı kullanırken, Hamit Sancağı'nı ise Hamid-Abad Sancağı olarak ifade etmiştir. Ancak Cuinet, hazırladığı tabloda vilayetin tüm kazalarının ve nahiyelerinin adını da belirtmiştir. Buna göre Adalya Sancağı'na bağlı beş kaza vardır: Adalya, Elmalı, Alanya, Akseki, Kaş. Ayrıca İstanos, Serik, Millü, Kızılkaya Adalya'ya; Finike ve İğdir Elmalı'ya; Turşamba ve Manavgat Alanya'ya; İbradı Akseki'ye bağlı nahiyelerdir. Kaş'ın ise nahiyesi yoktur. Yine aynı tabloda görüldüğü üzere Adalya'nın 163, Elmalı'nın 75, Alanya'nın 186, Akseki'nin 60 ve Kaş'ın 63 köyü bulunmaktadır.¹⁴⁵

Antalya idari olarak kendisinden epey uzakta ve Anadolu'nun iç kesiminde bulunan bir bozkır şehri olan Konya'ya bağlıdır. Bu durum ufak tefek farklılıklarla neredeyse Antalya'nın Türk hâkimiyetine girmesinden itibaren 20. yüzyıla kadar hep geçerli olmuştur. Ancak Konya'nın, Torosların ardında kalan bu liman şehri üzerinde pek de hükmü olmadığı dönemler de yaşanmıştır. Antalya, daha önce de söylenildiği üzere Toroslarından kaynaklı bariyerin etkisiyle Anadolu'nun iç kısımlarıyla "sınırlı" bir ilişki halinde olmuştur. Öyle ki 1772'de, daha sonra Tekelioğulları olarak zikredilecek 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Teke Sancağı'nda etkili olacak bir aileden gelen Hacı Osman âyân olduktan sonra, devletin kendisinden 1770'lerde devam eden savaşlar için talebini hiçe saymış ve asker göndermeyi reddetmiştir. Hatta yine başka bir Tekelioğlu olan Hacı Mehmet Ağa 1802'de Alanya Sancağına bağlı olan Manavgat'ı zor kullanarak Teke Sancağı'na katmaya çalışmıştır. Daha da ilginç Tekelioğlu ailesinin fertlerinin mütesellim¹⁴⁶ olarak Antalya'yı idare ettikleri

¹⁴⁴ Baykara, 1988: 134. Baykara bunu 1876 sonlarında yayımlanan *1294 Yılı Devlet Salnamesi*'nden aktarmaktadır.

¹⁴⁵ Cuinet, 1892: 802.

¹⁴⁶ *Mütesellim* sözcüğünün bir yöneticiyi tanımlaması devletin taşra teşkilatındaki köklü değişikliklerin kendisini gösterdiği 17. yüzyıla dayanmaktadır. Tımar sistemi önemini yitirip merkezdeki vezir sayısında bir şişme yaşandığında sancaklar arpalık olarak vezirlerin tasarrufuna verilmeye başlanmış ve bu vezirlere bir mülki amiri tanımlayan *mutasarrıf* denilmeye başlanmıştır. Beylerbeyilik ve sancak beyliğine enderundan atama yapılmasının zayıfladığı bu süreçte taşra idaresinde yerli ayan ve mütegalibenin etkisinin enikonu artmış olduğu görülmüştür. İdarecilerin emrinde bulunan kapı halkı sayısındaki sınırlamanın kaldırılmasıyla birlikte güçlü mahalli idareciler ortaya çıkmış ve aynı süreçte merkezdeki vezirler, tasarruf ettikleri sancaklara bizzat gitmek yerine vekil olarak mütesellim/kaymakam göndermeye başlamışlardır. 18. yüzyılda bu sistem iyice yaygınlaşmış ve yüzyılın başlarından itibaren eyalet ve sancaklar ya miri mukataa haline getirilerek iltizam yoluyla veya arpalık ve malikâne uygulamalarıyla verilmiştir. III. Selim eyalet sistemindeki aksamalar üzerine mutasarrıfların mütesellim göndermeden bizzat görev yerlerine gitmeleri konusu üzerinde durmuştur (Örenç, 2006: 377). Konuya Antalya özelinde bakıldığında 19. yüzyılın ilk yarısında Teke ve Hamit sancaklarının birleştirilerek ya

bir dönemde şehirde şer'i mahkemelerin kapanmış, senelerce İstanbul'dan atanan kadı Antalya'daki adalet mekanizmasının dışında tutularak adalet Tekelioğulları'nın görevlendirdiği "naib" adındaki görevlilere bırakılmıştır.¹⁴⁷ Antalya'nın Anadolu'nun iç kesimleri ve Osmanlı merkezi yönetimi ile olan gevşek bağı 1830-1844 arasındaki süreçte daha net bir biçimde görülmüştür. Bu dönemde Antalya, isyancı Mısır valisi Mehmed Ali Paşa tarafından işgal altında tutulmuş ve hatta Mısır yönetimi 1832'de Antalya'ya bir mütesellim dahi atamıştır. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın atadığı bu mütesellim Antalya Kalesi önlerine geldiğinde şehir halkının da ricasıyla Osmanlı memurları Antalya'ya terk etmişler ve şehrin idaresi Mısırlılara kalmıştır.¹⁴⁸

Avrupa'da 16. yüzyıldan sonra merkezi krallıkların feodal güçler karşısında hâkim oldukları toprak parçası üzerinde bütünleştirici bir rol oynamayı başarmasıyla ilgili süreç merkeziyetçi bir devlet biçiminin de yerleşmesinde etkili olacaktır. Özellikle 18. yüzyılla birlikte devletler merkeziyetçi bir dönüşüm geçirmiş ve böylece büyük ölçüde mali, idari, hukuki alanda standart ve bütüncül bir kontrol kurmuştur.¹⁴⁹ 19. yüzyıl, Batılılaşma sürecindeki Osmanlı için hareketli dönemdir. Osmanlı Devleti hukuk, eğitim-kültür ve ordu alanında olduğu kadar yönetim konusunda da Fransız modelinden etkilenmiştir. Sultan Abdülmecid döneminde ilan edilecek olan, Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşid Paşa, bu Batılılaşma süreci içerisinde yönetim sistemini yeni baştan şekillendirilirken hem başkentte hem de taşrada bu merkeziyetçi yapıyı önemsemiştir. Ortaylı'nın vurguladığı üzere Fransız

vezir rütbeli mutasarrıf paşalar ya da "ağa" sıfatlı asker kökenli mütesellimler tarafından yönetilmiş olduğu görülmektedir (Özdemir, 1992: 134-135). Anadolu, Sivas, Maraş ve Adana eyaletleri de II. Mahmut döneminde büyük çoğunluğu Mukâtaat Hazinesi'ne bağlanmıştı ve bu hazinece tayin edilen vali ve mutasarrıflar tarafından yönetiliyordu. Dolayısıyla Hamîd-ili, Teke-ili, Hudâvendigâr, Eskişehir, Aydın, Niğde, Kastamonu, Karesi, Bolu, Viranşehir, Ankara, Çankırı, Saruhan, Beyşehir, Kırşehir, Çorum, İçel, Kocaeli sancakları bu hazineye bağlı olup mütesellimleri doğrudan doğruya bu hazine tarafından tayin edilmiştir. Mütesellimler ayrıca eyaletlerde redif askerî teşkilâtı kuruluncaya kadar asker toplayıp istenilen yere göndermekle yükümlü oldular. Tanzimat'ta devletin merkezileştirilmesi amaçlandığı için bu makam kaldırılarak sadece vergi toplama görevini yerine getiren ve uygulamaya sokulmasında iltizam sisteminin kaldırılmasının da amaçlanmış olduğu *muhassılık* makamı teşkil edilmiştir (Özkaya, 2006: 204). Her ne kadar Tanzimat öncesinde de aynı adla bir makam bulunuyorsa da bu yeni süreçte devletin taşraya mali yönetimle ilgili gücünü hissettirmesi, mali bir merkeziyetçilik hedeflenmiştir. Ancak bazı muhassılların kanunlara aykırı şekilde halktan topladığı paralar ve yapmış olduğu yolsuzluklar da huzursuzluğa yol açmış ve çok kısa süre uygulanan muhassılık sisteminden beklenen fayda sağlanamamış, 1840 ve 1841 yıllarına ait devlet gelirlerinde büyük azalmalar meydana geldiği görülmüştür (Özkaya ve Akyıldız, 2006: 19).

¹⁴⁷ Dayar, 2015: 60-62.

¹⁴⁸ Dayar, 2015: 41.

¹⁴⁹ Ortaylı, 2000: 123.

sistemi bu konuda Osmanlı geleneğine daha yakın görülmüştür.¹⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapıyı güçlendirme gayretleri 19. yüzyıldaki idari düzenlemelerde, 1864 ve 1871'deki vilayet nizamnamelerinde de devam etmiştir.

Midhat Paşa tarafından yayınlanan 8 Kasım 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nde “eyalet”ler yerini “vilayet”lere bırakmış ancak bu idari alt birimlerin sınırları da birçok değişikliğe uğramış ve her vilayet sancaklara, her sancak kazalara, her kaza köylere ya da nahiyelere ayrılmıştır. Bu yerleşimler en az elli haneden oluşuyorsa köy, küçük bir köy yerleşimiye nahiye olarak adlandırılmış olup, sancakların ise bazen eski eyalet alt birimlerinin adı olan “liva” ile adlandırıldığı da görülmüştür. Bu hiyerarşinin ilk üç basamağının yöneticileri vali, mutasarrıf ve kaymakam olarak adlandırılıp, sultan tarafından atanırken, muhtarlar seçim ile görevlendirilmekte olup ayrıca yine bu süreçte Midhat Paşa'nın Niş'teki deneyimleri sonucunda taşra meclisleri özelliği taşıyan “meclis-i idare” yapılanmasına da gidilmiştir.¹⁵¹ Antalya'nın en yüksek rütbeli memuru 15 Ocak 1849'da yayınlanan talimatname ile birlikte kaymakam olarak anılmış ve bu durum 1867'deki Vilayet Nizamnamesi'ne kadar devam etmiştir.¹⁵² Vilayet Nizamnamesi'nde ayrıca taşrada idarenin adli görevlerine son verilerek bu görevler nizamiye mahkemelerine bırakılmış, adli yapılanma içerisinde yeni teşkil edilen *bidâyet* mahkemeleri daha önemsiz davalar bakan bir alt yargı organı olarak konumlandırılırken, bu mahkemelerde itiraz edilen davalara bakan *istîna'f* mahkemesi ve onun bir üst mercii olan *temyiz* mahkemesi üst mahkemeler olarak görev almıştır. Taşrada hukukun işleyişi köylere ve nahiyelere kadar yansıtılarak ihtiyar heyetlerinin sulh mahkemesi olarak işlev görmesi sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda görülen bu merkeziyetçi bir yapı oluşturma gayreti sonucunda yaptığı çalışmaların tam tersine sonuçlanan örnekleri de görülmüştür ki Antalya'nın bu yüzyılda yaşadığı durum tam da bununla ilgilidir. Dayar'ın tezinde de derinlemesine bir analizini yaptığı bu konu ona göre devletin taşra yönetiminde merkeziyetçiliği odağa alan bir reform yapıyor olmasına karşın sonuç “mevcut altyapı imkânsızlarının yetersizliği ve mali imkânsızlıklar” ile beklenildiği gibi olmamış, *ayan* adı verilen yerel otoritelerin etkisi zamanla güç kazanmıştır.¹⁵³ Tekelioğulları hanedanı, devlet

¹⁵⁰ Ortaylı, 2000: 124.

¹⁵¹ Davison, 1963: 147.

¹⁵² Dayar, 2015: 89. Dayar, ayrıca tezinin aynı bölümünde Antalya'nın merkez kazasında 1850-1867 arasında görev yapmış olan kaymakamların isimlerini de belirtmiştir: Hasan Rüşdü Efendi (1850-1852), Mehmed Ali Ağa (1852-1854), Mehmed Efendi (1854-1856), İsmail Sabri Bey (1856-1858), Hüseyin Paşa (1858-1859), Mustafa Paşa (1859-1861), Abdurrahman Galip Paşa (Mayıs 1861-Eylül 1863), Rıdvan Paşa (Eylül 1863-1867).

¹⁵³ Dayar, 2015: 5.

tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra bile âyânlar Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar mütesellimlerle birlikte şehrin idaresinde sorumluluk üstlenmiş ve hatta bu güçlü aileler, yani başka bir biçimde ifade edersek “zadeler sınıfı” sahip olduğu güç ve imtiyaz sayesinde II. Abdülhamid döneminde taşrada devlet ve toplum ilişkisinin kurulmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.¹⁵⁴

Bozkırdaki bölgesel başkent Konya'yı, Batı Torosların ardındaki Antalya üzerinde bulunan idari sorumluluğunun, 19. yüzyılın hareketli ve harareti yıllarında ne denli zorladığı ortadadır. Bu durum Antalya'daki kimi yerel yöneticilerin uygulamalarında yer yer dikkat çekmiş olan özerk yönetim çabalarında olduğu kadar Mısır'dan gelerek adeta o dönemde sorun yaşadığı İstanbul'a meydan okurcasına Antalya'ya mütesellim atayan İbrahim Paşa'nın bu gayet rahat tavrında da apaçık görülebilmektedir. Merkezîyetçilik, 19. yüzyıl içerisinde Avrupa saraylarının olduğu kadar Devlet-i Aliyye'nin de bir hassasiyetidir. Antalya üzerindeki merkezîyetçi ideal ya da daha doğru bir tabirle merkezîyetçi bir biçime sokulmaya çalışılan lakin hem dönemin hem de bölgenin koşulları gereği çok başarılı olmayan bu çabanın yüzyılın ortasında yerel düzeyde karşılaşılan bir isyan hareketiyle daha çok zarar gördüğüne tanık olunmuştur. Antalya'da 18. yüzyıl sonunda başlayan bu hizipleşme konusu ileriki sayfalarda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

2.3 Etnik ve Sosyolojik Profil: Heterojen Bir Doğu Akdeniz Şehri

Modernizm öncesi dönemde ticarî ya da tamamen kişisel nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmış olan dağlık bölgelerde eşkıyalık, Akdeniz'de ise korsanlık faaliyetleri olası bir tehlike olarak bölge insanının zihinlerinde hep yer almıştır. Antalya Körfezi'nde korsanların pusuya yattığı koylar olduğu gibi Torosların belli başlı noktaları da eşkıya yatağıydı.¹⁵⁵ Antik Çağ'da Pamfilya sahillerinin neredeyse tamamı, yani Side, Antalya, Korakesion (Alanya) gibi kentler, Likya'nın doğu sahillerinde yer alan Olympos, Phaselis sahil kentleri ve onların iç kesimlerindeki Kitanaura (Kemer-Saraycık), Mnara gibi kentler ile Kragos Dağları (Akdağ) haydutlar ve korsanlar tarafından ya işgal edilmiş durumdaydı ya da onlarla işbirliği

¹⁵⁴ Dayar, 2015: 10-12.

¹⁵⁵ Erken modern dönemin Akdeniz havzasında haydutluğun yaygın olduğu çeşitli yerler bulunmaktadır. Odaklanılan Güneybatı Anadolu'nun dağlık kesimlerinin dışında 16. yüzyıl sonlarında Floransa, Roma ve Napoli'yi birbirine bağlayan yollarda haydutluk palazlanmıştır. Epey dar ve kötü olan Roma ve Napoli arasındaki 250 km'lik yolda yapılan ticaret kalabalık silahlı muhafızlar eşliğinde gerçekleştirilebilmiştir. İtalyan Yarımadası'ndaki yol kesilerek yapılan soygunlar Papalık devletlerinin, Ceneviz ve Venedik'in çabalarına rağmen İtalya'nın büyük bir kısmında sürmüştür. İspanya Krallığı'nda da Endülüs'te ve dağlık kimi arazilerde haydutluk faaliyetleri yüzyıllarca kendisini göstermiştir (Ruff, 2011: 255-258).

halindeydiler.¹⁵⁶ Ayrıca şehrin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlık arazide Antalya'yı iç kesimlere Burdur üzerinden bağlayan Çubuk Boğazı ve İstanos üzerinden bağlayan Yenice Boğazı da eşkıyalık konusunda bir şöhrete sahiptir.¹⁵⁷

Antalya Limanı'ndaki ticari hareketliliğin azalması 16. yüzyılda, Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla birlikte İstanbul'un Mısır ile transit ulaşım sağlaması ve böylelikle o zamana kadar Antalya Limanı üzerinden yapılan bu ticaretin ortadan kalkmasıyla başlamıştır. 18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise bu hareketlilik bütünüyle gerilemiş ve Antalya'daki Fransız konsoloslğunun dahi kapatıldığı bu süreçte Antalya ve çevresindeki eşkıyalık faaliyetlerinin de arttığı görülmüştür.¹⁵⁸

Bölgede görülen korsanlık elbette Akdeniz üzerinden ticareti etkilese de dağlardaki eşkıyalık korsanlık faaliyetlerinden daha baskın bir biçimde hem ticareti hem de iç kesimlerden gelebilecek göçü de sınırlamıştır. Bunun dışında içerisinde barındırdığı eşkıyalarını bir kenara koyarak Toros Dağları salt coğrafi olarak düşünüldüğünde bile bu konuda etkili bir rol üstlendiği göz önüne alınmalıdır. Antalya'nın Anadolu'nun iç kesimleriyle bağlantısını sınırlayan bu doğal bariyerin söz konusu niteliğini herhalde en iyi tanımlayan, Antalya-Konya arasında, Akseki bölgesinde bulunan baştan aşağı kayalık ve sarp bir dağ sırası olan Gidengelmiz Dağları'na verilmiş bu isimdir.

Antik Çağ'da inşa edilmiş olan, yer yer Selçuklu, Osmanlı dönemlerinde çeşitli restorasyonlar geçiren Toros Dağları'nın çeşitli noktalarında görülen yer yer engebeli, dik, kimi zaman taraçalı, kimi zaman genişliği bir metreye kadar düşmüş olan taş yollar Antalya'yı iç kesimlere bağlasa da Antalya'ya olan ulaşımı Akdeniz kadar kolaylıkla sağlayamamıştır. Antalya'nın batısında bulunan Likya kıyılarının özelliğinin deniz ulaşımına Helenistik dönemden itibaren çok daha cazip kıldığı ve böylelikle klasik dönemde Likya sahillerinde dokuz adet olan liman ya da iskele sayısının daha sonraki dönemlerde iki buçuk kat artmış olduğu bilinmekle birlikte yine de genel olarak Antalya çevresine denizden ulaşabilmenin Kasım ve Mart ayları arasında güç olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵⁹ Danieloğlu da

¹⁵⁶ Öztürk, 2006: 50-51.

¹⁵⁷ Dayar, 2015: 68-69.

¹⁵⁸ Dayar, 2015: 27-28.

¹⁵⁹ Bu bilgiler Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü öğretim üyesi Burak Takmer'in Koç Üniversitesi, Suna&İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Konferans Salonu'nda yapılan 22.02.2018 tarihli konferansından aldığım notlardan alınmıştır. Burak Takmer'in Antalya çevresindeki Roma ve Yunan yolları üzerine yapmış olduğu çeşitli çalışmalar için bk. Kaynakça.

bunu destekler nitelikte Antalya'ya girmek isteyen kaptanların eylül sonundan Şubat sonuna kadar şansı olmadığını belirtmektedir.¹⁶⁰

Modern döneme gelinceye kadar, Antalya'nın coğrafi yapısı gereği, etnik profildeki göçlerden kaynaklı çeşitliliğin Anadolu'dan ziyade Akdeniz ile beslendiği görülmektedir. Zira denizde korsan tehlikesi dışında, şayet yola çıkılan dönem de iyi ayarlanmışsa çok ciddi bir tehlike beklememektedir. Ancak Toros Dağları'nda bekleyen hem eşkıyalar hem de üstüne üstlük coğrafi zorluklar ve fiziki imkânsızlıklar buranın Akdeniz kadar rahat bir ulaşım sağlamasını mümkün kılmamaktadır. Antalya sahillerine gelebilme konusunda avantajlı olan Mısırlılar 19. yüzyıla girerken Antalya'ya gelmişlerdir. Ardından 1828 öncesinde geçici bir süre Meisliler (*Castel-Rosso*), 1830-1831'de yeni kurulan Yunan Krallığı'nın hâkimiyetinden kaçan 3000 kadar Moralı, Silurian gemisiyle Kafkaslardan gelen Çerkesler, 1898'de 5500-6000 kişi civarında mülteci olarak gelmiş olan Giritliler¹⁶¹ Antalya'nın ilk başta misafirleri gibi görünüp daha sonra birkaç kuşak içerisinde yerleşikleri arasına karışıp bir "Antalyalı" haline gelmişlerdir.

Heterojen bir demografik profile sahip olan 19. yüzyıl Antalya'sında yüzyıllardır birlikte yaşayan farklı unsurlar olduğu kadar hareketli 19. yüzyılın çeşitli zorunluluklarından doğan göçlerle Antalyalı olan topluluklar da bulunmaktadır. Cuinet'nin 19. yüzyılın sonunda hazırladığı nüfus tablosuna bakıldığında Antalya'nın Konya Vilayeti'nin Konya Sancağı'ndan sonra en kalabalık ikinci sancağı olduğunu görmekteyiz.¹⁶²

Cuinet ayrıca 224.000 Müslüman nüfusun içerisinde 15.000 kişinin göçebe Yörükler olduğunu belirtmiştir.¹⁶³ Ancak bu sayının birkaç yüzyıl öncesinde daha fazla olduğunu Teke Yörüklerinin bir bölümünün güven ve asayiş bozan birtakım faaliyetleri sonucunda 1712 Haziran'ında Kıbrıs'a sürüldüğünü hatırlatmak gerekmektedir.¹⁶⁴ Zira bu durum da Antalya'nın demografik profilini şekillendiren gelişmelerden biri olmuştur. Yine Cuinet Antalya Sancağı içerisinde aile kurarlarken tercihleri endogami yönünde olan, kendilerini Kızılbaş olarak tanımlayan, Tahtacı da denilen Müslüman bir topluluğun bulunduğunu işaret etmiştir.¹⁶⁵ Hasluck'ın metnini kaleme alındığı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Antalya'yı Şii hareketinin kalesi olduğunu vurgulamış olmasında bu heterodoks İslam topluluğunun payı

¹⁶⁰ Danieloğlu, 2010: 130.

¹⁶¹ Duggan, 2019: 46.

¹⁶² Cuinet, 1892: 804. Cuinet'nin Antalya Sancağı'nın kazalarına ve dinsel gruplara göre yaptığı dağılımı için ise bk. Tablo-1.

¹⁶³ Cuinet, 1892: 854.

¹⁶⁴ Tızlak, 2006: 41.

¹⁶⁵ Cuinet, 1892: 854-855.

olduğu düşünülebilir.¹⁶⁶ Hasluck'ın ifadesine paralel olarak Danielloğlu Antalya'da çok sayıda ve çeşitli heterodoks grupların bulunduğunu, Antalyalıların büyük kısmının Muhammed'den çok Ali'ye inandığını vurgulamıştır.¹⁶⁷

1850'nin Antalya'sı ile ilgili olarak Müslüman, Rum ve Ermeni nüfus dışında şehirde konsolos, hekim, tüccar ya da muhacir olarak İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunanlı gibi yabancıların da yaşadığını belirten Danielloğlu, Müslümanları ise Antalya'nın yerli halkı, 1822-1823 tarihlerinde Mora'dan gelen muhacirler ve "Antalya'nın Müslümanları arasında önemli bir kesim" olarak vurguladığı bir kısmı 1770 Memluk isyanları, bir kısmı da 1798-1799'da Napolyon'un Mısır seferinden kaçarak Antalya'ya gelmiş olan Mısırlı Arap muhacirler olarak üçe ayırmaktadır.¹⁶⁸

Cuinet'nin verdiği verilerin ait olduğu dönemden elli yıl önce, 1842'de Antalya'ya gelen Spratt ve Forbes verdiği nüfus verilerine göre Antalya'nın merkez kazasında yaşayan nüfus sayısı 13.000 kişiden oluşmaktadır ve bunun 3.000'i Ortodoks Rum'dur. Spratt ve Forbes'un verdiği bu veriler ile ve Cuinet'nin ifade ettikleri arasında biraz abartılı gibi duran bir farklılık olsa da Rum nüfusun Türk nüfusa olan oranında her iki veride de 1/5'tir.¹⁶⁹ Danielloğlu ise Antalya'da yaşayan 3.000-4000 hane Osmanlı'ya karşılık 500 hane Ortodoks Rum, 7 hane Ermeni varlığından bahsetmektedir.¹⁷⁰ Ancak Antalya sur içinin Ortodoks Rum bölgesinde doğmuş ve yaşamış olan Danielloğlu, surların dışındaki Ermeni yerleşimlerini hesabın dışında tutmuş gibidir. Çünkü hemen hemen aynı döneme dair Dayar'ın Osmanlı arşivlerinde yaptığı araştırmalarının sonucunda ulaştığı sonuca göre Ermeni hanelerinin sayısı sur içinde Baba Doğan mahallesinde 9, sur dışında Sofular mahallesinde 14 tanedir.¹⁷¹ 1800-1867 dönemlerini kapsayan "Avarız ve Nüzul Hanesi Rakamları" üzerine yapılan ve "tahmini" bir nüfusa ulaşan bir çalışmaya göre ise Antalya'nın 47 mahallesinde¹⁷²

¹⁶⁶ Hasluck, 2012: 140.

¹⁶⁷ Danielloğlu, 2010: 146.

¹⁶⁸ Danielloğlu, 2010: 141.

¹⁶⁹ Spratt ve Forbes, 2008a: 211.

¹⁷⁰ Danielloğlu, 2010: 141.

¹⁷¹ Dayar, 2015: 81.

¹⁷² 1800-1867 arasında tespit edilmiş olan Antalya'nın merkezinde bulunan mahalleler şunlardır: Ahi Kızı, Ahi Yusuf, Alaylu, Araban, Arab Mescidi, Âşık Doğan, Baba Doğan, Bali Beğ, Cami-i Atik, Cami-i Cedid, Çavuş Bağçesi, Çullah Kara, Demirci Kara, Demirci Süleyman, Divan Yeri [*Divan Piri*], Ekdir Hasan [*İğdir Hasan*], Elmalu, Hacı Balaban [*Has Balaban*], Hatip Süleyman, Hisarlı, Hisar-ı Cündi [*Hisar Çandır*], Hurma, İskender, Kara Çallu, Kara Dayı, Kışla, Kızıl Harım, Kızılsaray, Kiçi Bali [*Keçi Bali*], Kirişçiler, Makbul Ağa, Mecdeddin, Meydan, Parpetan, Perakente-i Makbul Ağa, Perakente-i Zimmiyan, Sagir Bey, Sofular, Şehr-i Karakoyunlu, Şeyh Sinan, Şeyh Şuca', Tahıl Pazarı, Takyeci Mustafa, Tuzcular, Uncalu, Yüksek, Zeytun

gayrimüslim ve Müslüman olarak toplam 14.065-14.836 kişi arasında değişen bir nüfus yaşamakta ve gayrimüslimler bu toplam nüfusun %4 veya %5'ini oluşturmaktadır.¹⁷³ Ancak 1860'dan itibaren adalardan, özellikle Kıbrıs ve Sakız'dan gelen Rum göçüyle birlikte II. Meşrutiyet Dönemi'nde Rum nüfusu 15.000 kişiye ulaşacaktır.¹⁷⁴

Sayıları çok olmasa da Müslümanlardan sonra en kalabalık grup olan Hristiyan Rumların vilayet merkezi Konya'da bulunan idare meclisindeki iki temsilcisi dışında vergi tahsildarları da bulunmaktadır. Bununla birlikte Hristiyan mahallelerinin yöneticileri toplanan vergiden pay almaktadır. Rumlar sadece mali konularda değil hukuki konularda da müstakil bir konuma sahiptirler. Her pazar günü Hristiyan ileri gelenlerinden oluşan cemaat meclisi toplanmış, toplantılarında cemaat arasındaki anlaşmazlıklar çözülmeye çalışılmış ve şayet bir uzlaşmaya varılmışsa cemaat defterine kaydedilmiştir. Lakin sorun çözülememişse, meclis tartışılan konuya şahitlik edecek kişileri kaydetmiş, taraflara kararın birer kopyasını vermiştir. Böylelikle davalılara isterlerse Müslüman mahkemesine gidilme olanağı sunulmuştur.¹⁷⁵

Antalya her ne kadar yüzyıllarca Hristiyan ve Müslüman halkın bir arada yaşadığı bir şehir olsa da şehrin Rumları ile Türklerin 13. yüzyılda ilk karşılaşmasında durum epey farklı seyretmiştir. Bu durumun bugün Kaleiçi olarak adlandırılan eski Antalya'nın fiziki olarak biçimlenmesinde de etkisi olmuştur. Şehri ilk olarak 5 Mart 1207'de I. Gıyaseddin Keyhüsrev alsa da bir süre sonra onun 7 Haziran 1211'de ölümünden bir süre sonra oğulları İzzeddin ve Alâeddin arasında taht konusunda bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bunu fırsat bilen Antalya'nın Hristiyan Rum nüfusu bir gece isyan ederek Selçuklu muhafızlarını öldürerek ve şehri Türklerden geri almış ancak İzzettin Keykavus'un Sinop'un fethi ardından Antalya'ya ulaşmasıyla birlikte bir aylık bir kuşatma döneminin ardından şehir 22 Ocak 1216'da ikinci kez fethedilmiştir.¹⁷⁶ İsyanın gerçekleştiği 1212'den bu tarihe kadar şehir dört yıl kadar Kıbrıslıların yönetiminde kalmıştır.¹⁷⁷

(Özdemir, 1992: 151-152). Köşeli parantez içerisinde italik olarak verilen mahalle isimleri Özdemir'in makalesinde geçenlerin doğru şeklidir. Bu hatırlatma Akdeniz Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Güven Dinç tarafından yapılmıştır. Dinç ayrıca Özdemir'in makalesinde geçmesine karşılık Parpetan adında bir mahallenin bulunmadığını ifade etmiştir.

¹⁷³ Özdemir, 1992: 165-166.

¹⁷⁴ Dayar, 2015: 80.

¹⁷⁵ Danielloğlu, 2010: 142-143.

¹⁷⁶ Merçil, 1997: 135-138.

¹⁷⁷ Emecen, 1991: 233.

Şehre uğrayan birçok gezginin dikkatini çeken konu Antalya'nın ana surlarının içerisinde bulunan ve şehri üç parçaya ayıran surlar olmuştur. 14. yüzyılın ortalarında Antalya'ya uğramış olan İbn Battûta sur içinde Hristiyan tüccarların oturduğu liman anlamına gelen Minâ adında bir semtte oturduğu, şehrin asıl halkı olan Rumların, ayrı bir mahallede oturduğu, Yahudilerin de ayrı bir yerleşimi olduğu ve bu yerleşimlerin her birinin yine büyük bir duvarla çevrili olduğunu anlatmaktadır.¹⁷⁸ 15. yüzyılda Kudüs'e giderken Antalya'ya da uğramış olan Alman hacılar ise şehrin duvarlarla ve hendeklerle üç kısma ayrıldığını, sanki üç ayrı şehirden oluşuyormuş gibi görüldüğü, bir bölümünde Pazar günü tatil yapan Hristiyanların, diğer bölümünde cumartesi tatil yapan Yahudilerin üçüncü bölümünde ise cumaları tatil yapan Türklerin (Müslümanlar) oturduğunu ayrıca, şehirde çok sayıda Hristiyan tüccarın yaşadığını ifade etmektedir.¹⁷⁹ 18. yüzyılın başlarında Antalya'ya gelmiş Paul Lucas ise yine şehrin üç bölüme ayrıldığını, her cuma öğlen on iki ile bir arasında şehrin Müslümanlarının yaşadığı taraftaki kapılarının kapatıldığını, bunun neden yapıldığını şaşırarak sorduğunda ise Müslümanların, Hristiyanların şehri bir Cuma günü alacaklarına dair bir kehanetin olduğunu anlattıklarını aktarmıştır.¹⁸⁰

Emecen, şehrin fiziki yapısıyla ve içerisindeki surların gelişimiyle ilgili olarak, Antalya'nın ilk başta Helenistik dönemde limanı kuşatan doğuya doğru olan kesimde yer almaktayken daha sonra güneydoğudaki geniş alanın surlarla çevrilerek şehre katıldığını, 10. yüzyılda kara tarafına ikinci bir sur yapılarak liman ve çevresinin iç kale durumunda kaldığını, tersaneyi kuşatan tarafa ikinci bir duvar inşasıyla tersane arkasındaki Ahi Yusuf Mescidi merkez olmak üzere bir yerleşme şeridi ortaya çıktığını belirterek, İbn Battûta'nın farklı unsurların surlarla ayrılmış farklı bölgelerde yaşadığını anlattığı vurgusunu tekrar etmiştir.¹⁸¹ Emecen'in ifadesi Antalya'nın iç surlarının tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktığını gösterirken, Dinç, bu surların 1212'de yaşanan isyanın deneyimi sonucunda ortaya çıktığını ve Antalya sur içinin doğu yakasına Hristiyan nüfus, batı yakasına ise Müslüman nüfus yerleştirilerek ve iki bölge arasına bir iç sur örülerek iki toplumun birbirinden ayrılmış olduğunu vurgulamıştır.¹⁸² Surların yapılış süreciyle ilgili çeşitli iddialar olsa da gerçeklik Antalya'daki farklı unsurların duvarlarla ayrılmış ve birbirinden ayrı bir yaşamı tercih etmiş olmalarıyla ilgilidir. Ancak altı yüzyıl önce şehre yeni göç eden Türkler, Rumlardan kendilerini yalıtımlarsa ya da Rumlar Türkler'den uzak kalmak istemişlerse de 19. yüzyıla

¹⁷⁸ İbn Battûta, 2017: 274-275.

¹⁷⁹ Buch, 1982: 532.

¹⁸⁰ Lucas, 1712: 312-313.

¹⁸¹ Emecen, 1991: 234.

¹⁸² Dinç, 2017b: 36.

gelindiğinde bu durumun ortadan kalkmış olduğu görülmektedir. Her ne kadar hala sur içinde kadim alışkanlıklar gereği altı yüz yıl önce yaşadıkları fiziki çevrede, yaşıyorlarsa da her iki topluluk da ortak bir şehir hayatının bir parçası olmuştur.

Antalya'nın kadim sur içinde iki toplum arasına örülen duvarlar ilk başlarda hem fiziksel, hem psikolojik hem de sosyal bir özellik taşısa da 19. yüzyıla gelindiğinde, Antalya'nın sosyal yaşamına gerek sicillerden, gerekse o dönemde ya da sonrasında yazılmış metinlerin ekseninden bakıldığında bu durumun çok farklı bir yere taşındığı görülmektedir. Zira var olan sınırlar her ne kadar fiziksel olarak şehri bölse de genel olarak ne sosyal açıdan ne de şehrin farklı unsurlarının bilinç düzeyinde böyle bir sınır kalmamıştır. Ayrıca Antalya taşrasındaki Müslümanların ve Hristiyanların ilişkisine dair de Spratt ve Forbes, 19. yüzyılın ortalarında Antalya kırsalında gezerken Levisi Rumlarının farklı dinden olmalarına rağmen Türk'ler tarafından gördükleri "yürekten benimseme duygusunu" hayranlıkla anlatmıştır.¹⁸³ Ancak elbette, aynı süreçte, medine-i Antalya'nın sakinlerinden olan Dimitri Danieloğlu da konuya Rumların devlete olan bakış açısına odaklanarak ve bir Hristiyan Rum olarak şunları söyleyebilmektedir:

Antalyalılar ayrımcılık nedir bilmezler, birbirleriyle uyum içindedirler. Hristiyanlar yöneticilerine bağlıdır, onların sözlerinden çıkmazlar. Yöneticilerin hâkimiyeti çok güçlüdür, çünkü hiçbir zaman atalarından miras aldıkları bu konumlarını suistimal etmemiş, halkın hakkını yememiş ve kendileri için küçük çıkarlar gözetmemişlerdir.¹⁸⁴

Dünya üzerinde heterojen bir etnik yapıya sahip birçok şehir, oradaki baskın etnik grubun dışında kalan ve oraya bir şekilde göç yoluyla gelmiş, birbirinden farklı etnik, dini, kültürel özelliklere dayalı küçük grupların her biri, kendilerini daha güvende hissetmeleri, baskın kültürün karşısında birlik olma duygusuyla bir arada yaşamayı tercih etmiştir. Antalya'nın 19. yüzyılına bakıldığında bunu şehrin eski ev sahipleri olan Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler için söyleyemesek de 19. yüzyılda göç edenler için bu durumun genel olarak geçerli olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bunda anlaşıldığı üzere ilk başta Devlet-i Aliyye tarafından her birinin Antalya'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmesi etkili olmuşsa da sonrasında bu topluluklar yaşadıkları muhitin dışına çıkmaya pek yeltenmemişlerdir. Bu durum elbette sadece birkaç kuşak boyunca sürmüş ve onlar da zamanla Antalya'nın muhtelif mahalleleri içerisinde, modern şehrin bir amansız hastalığı olan büyümenin içerisinde

¹⁸³ Spratt ve Forbes, 2008a: 253.

¹⁸⁴ Danieloğlu, 2010: 148.

erimişlerdir. Ancak yine de bugün bile o toplulukların ilk yerleştirildikleri bölgelerde arkalarında birtakım izler bırakmış oldukları görülmektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında Antalya'nın merkezindeki mahalleler genel olarak homojen bir Müslüman nüfusunu barındıran bir yapıda olup gayrimüslim ve Müslüman nüfus sadece sur içindeki Cami-i Cedit, Makbûle ve Baba Doğan mahallelerinde birlikte oturmaktadır. 1840 sayımına göre 1.263 erkek nüfusa sahip olan Rumlar sur içinde üç mahallede yani, bunlardan en kalabalık olan Cami-i Cedit mahallesinde 225 hane ve 505 erkek nüfus, onu takip eden Makbûle'de 152 hane 397 erkek nüfus ve Baba Doğan'da 175 hane 361 erkek nüfus olarak yaşamaktadır.¹⁸⁵ Rumlar her ne kadar sur içerisinde yerleşik durumdaysalar da şehir duvarlarının dışında bahçe ve bostanlara sahiptirler. Ayrıca, Ortodoks Kilisesi Mezarlığı da daha sonra, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Rumların yeni yaşam alanlarından biri haline gelecek olan, yine surların dışındaki Şeyh Sinan Mahallesi'nde yer almaktadır.¹⁸⁶ 1860'lardaki Kıbrıslı ve Sakızlı Rum göçüyle bu topluluğun sadece sur içerisinde yerleşik olma durumu ortadan kalkmış ve Antalya'nın sur içi ve dışında her mahallesinde Rum nüfusa rastlamak mümkün olmuştur.¹⁸⁷ Hristiyan nüfus içerisinde Ermeniler ise sayıca az oldukları için dinî olarak Rumların koruması altında olup¹⁸⁸ sur içinde Cami-i Cedit, Makbûle, Baba Doğan, Rağbetiye, Has Balaban sur dışında ise Şeyh Sinan ve Sofular mahallelerinde Müslümanlar ve Rumlarla ayrıca yine çok az sayıda olan Museviler ile iç içe yaşamışlardır.¹⁸⁹ Ayrıca 13. yüzyıldan itibaren birlikte yaşamaya başlamış olan Müslüman ve gayrimüslimlerin 19. yüzyıl şerhiye sicil defterlerinde de görüldüğü üzere davalara bir tercümana ihtiyaç duymadan katılabildiklerini hatta bunu daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Türkçe'den başka bir dil konuşmadıklarını vurgulamak gerekmektedir. Ele alınan dönemden daha erken bir süreçte, 17. yüzyılda Antalya'ya gelmiş olan Evliya Çelebi, o dönemde bile Antalya'daki 190 hane Rum'un asla Rumca bilmediğini ve Türkçe konuştuğunu belirtmiştir.¹⁹⁰ Antalya Rumlarının Yunanca öğrenmesi 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki olan Moralı göçüyle gerçekleşmiştir. Hatta bu durum Antalya'nın yerlisi olan Türkçe'den başka bir dil bilmeyen Hristiyan Rum nüfusta ulusal kimliğinin pekiştirilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁵ Dinç, 2017a: 460.

¹⁸⁶ Dinç, 2017a: 455.

¹⁸⁷ Dayar, 2015: 80.

¹⁸⁸ Danieloğlu, 2010: 141.

¹⁸⁹ Dinç, 2017b: 42.

¹⁹⁰ Evliya Çelebi, 1935: 288.

¹⁹¹ Dayar, 2015: 46.

Antalya'nın 19. yüzyıl demografik yapısı içerisinde Antalya'nın Türkçe konuşan Hristiyan yerleşikleri kadar Arapça ve Yunanca gibi kendi yerel dillerini konuşan Müslüman göçmenleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bu göçmenler arasında yolu Antalya'ya ilk düşen Mısırlı Araplar olmuştur. Mısır ile yüzyıllardır ticari ilişki içerisinde olan Antalya'nın ilk Arap göçmenleri 1770 Memluk İhtilali ile gelmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru 1798-1799 yıllarında Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği dönemde Antalya'daki Mısırlı Arap nüfusu daha da artmıştır. Ancak Antalya'daki Mısırlı sayısını arttıran nedenlere bakıldığında Mısırlı Arapların ülkelerinde yüz yüze kaldığı siyasi gerilimlerin dışında birtakım etkenler de görülmektedir. 1832'de Antalya'yı bir mütesellim aracılığıyla yönetmeye başlayan Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından Mısır'da artan kereste ihtiyacı nedeniyle Antalya'ya getirilmiş ve Antalya'daki çiftliklerden hisse satın almış olan Mısırlı Arap tüccarlar bu gruba örnek olarak gösterilebilir. Hatta yüksek olasılıkla bu topluluğun o dönemde şeriyye sicillerinde "Araplar" olarak geçen bir mahallede meskûn olabileceği söylenebilir.¹⁹² Cuinet'nin bahsettiği Antalya'ya İskenderiye'den gelerek "her türde ve renkte ince keçeler" imal eden bir fabrika açan Arap da yine yüksek olasılıkla bu İbrahim Paşa'nın getirdiği tüccarlardan birisidir.¹⁹³ Yine Danieloğlu'nun metninde geçen onun ifadesiyle değişik ürünler yetiştirerek tarımın gelişmesinde itici bir güç ve Antalyalı çiftçilere örnek olan Mısır'dan gelen göçmenlerin de bunlar olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹⁴

Mısırlı Araplardan sonra Antalya'yı yine yoğun bir nüfusla ziyaret eden topluluk Moralılar olmuştur. Hatta bu Moralı nüfusun dönemin Antalya nüfusunun içerisinde yoğun bir oranda olduğu bilinmektedir.¹⁹⁵ Gerçekleşen bu büyük göç hareketinin nedeni yine başka bir siyasi gerilimdir. Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan (1821-1829) şüphesiz en çok etkilenen yer, bölgenin kalbi olan Mora yarımadasında yaşayan, Yunanca konuşan Müslüman nüfus bu çatışma ortamında Akdeniz'in diğer yakasına, Anadolu'ya savrulmuşlardır. 1822-1823 yıllarında Antalya'ya da gelen 600 aile Saçlıkuyu Mevkii'nde Moralılar Mahallesi'ni kurmuşlardır.¹⁹⁶ Ayrıca Moralı göçmenlere rastlanılan bir başka mahalle de Şeyh Sinan'dır.¹⁹⁷

¹⁹² Dayar, 2015: 49. Sicillerde Araplar olarak geçen bu mahalle bugünkü Arapsuyu'dur. Ayrıca T. M. P. Duggan da yine çalışmasında verdiği referanslarla Antalya'da yaşayan asla ırk ayrımına uğramayan siyah Afrikalılardan bahsetmektedir (Duggan, 2019: 46.)

¹⁹³ Cuinet, 1892: 857.

¹⁹⁴ Danieloğlu, 2010: 130.

¹⁹⁵ Dayar, 2015: 50.

¹⁹⁶ <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/01/20/yakin-tarihimizde-goc-hareketleri> (erişim tarihi 04.03.2018). Eski Antalyalıların Saçlıkuyu olarak tarif ettikleri bölge bugün ortasından Milli Egemenlik Caddesi'nin geçtiği Kızılsaray Mahallesi ve Kışla Mahallesi civarındır.

Mora'dan göçen kimi insanların oldukça zor ve yoksul bir hayatın içerisine düştükleri bilinmektedir. Örneğin, Spratt ve Forbes'un gezi notlarından aktardığına göre Antalya'nın batı girişinde kulübeler ve çardaklardan kurulu bir varoшта oturan Mora'dan göç etmeye zorlanmış 3000 kadar Müslüman Arnavut'tan da bahsedilmektedir.¹⁹⁸ Ayrıca Şarampol'de saz damlarda ikamet eden ve biri Şeyh Sinan mahallesinde diğeri ise iskelede olan iki kahvehanede barınan Moralılar olduğu da kaynaklara yansımıştır.¹⁹⁹ Elbette bu durum her Moralı için geçerli değildir. Zira Danieloğlu bu tarihlerde Antalya'ya yerleşen 400 hane Moralı'nın ticaret, tarım, kabzımallık, hayvancılık, bahçecilik, zanaat gibi işlerle uğraştıklarını belirtmiştir.²⁰⁰ Fakat Danieloğlu'nun değindiği bu Moralılar içerisine Spratt ve Forbes'ta bahsi geçen Arnavutların dâhil edilip edilmediği bilinmemektedir.

Yunanca konuşan Moralı Müslüman göçmenlere daha sonra 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında o zamanki ismi Hamidiye Mahallesi olan şimdiki Şarampol Caddesi çevresine yerleştirilen Giritliler katılacaktır. Ayrıca 4000 Selanik göçmeni²⁰¹ 70 hane Kırım muhaciri, her ne kadar sıtma yüzünden epey can kaybı verseler de 330 hane Çerkez²⁰² de yine aynı dönemde, 19. yüzyıl sonunda Antalya'ya yerleştirilmiştir. Ancak Antalya'ya yapılan bu Kafkas göçü birtakım asayiş problemlerine neden olmuştur. Isparta Metropoliti'nin imzasıyla 11 Mayıs 1893 tarihinde (*h. 24 Şevval 1310*) Isparta'dan Fener'deki Patrikhanesi'ne çekilen telgrafta Antalya'dan Burdur'a hareket eden Çerkezlerin Müslümanlara ait medrese ve bu medreselere gelir sağlayan mağazaları tahrip ettikleri, Yahudilerin evlerini bastıkları, çiftliklerdeki insanları yaraladıkları, fakir aileleri öldürdükleri, Müslümanları hapsedtikleri ihbar edilmiştir.²⁰³ Ayrıca bir jurnal, 1893 yazında Çerkezler ve konargöçerler arasındaki arazi kavgasından bahseder ve Antalya'nın Varsak bölgesinde hayvan otlatmadan kaynaklı bir kavgada *ahâlî-yi kadime* olarak adlandırılan Varsak konargöçerlerinden biri öldürülmüştür.²⁰⁴

Nasıl ki Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl içerisine bir yüzyılda olup biteceklerden epey fazlasını sığdırmışsa, taşrada, Antalya özelinde de bu durumun bir yansıması görülmektedir. Bu döneme göçler, bu göçler sonucu oluşan yeni sosyal dengeler, hizipleşmeler, Mısır hâkimiyeti, bir mütesellim ailesinin isyanı, göçler ile sarsılan ve yeni baştan sağlam bir

¹⁹⁷ Moğol, 1997: 32.

¹⁹⁸ Spratt ve Forbes, 2008a: 209-210.

¹⁹⁹ Dayar, 2015: 71.

²⁰⁰ Danieloğlu, 2010: 141.

²⁰¹ <https://www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/01/20/yakin-tarihimizde-goc-hareketleri> (erişim tarihi 04.03.2018).

²⁰² Dayar, 2015: 53.

²⁰³ DAB. Yıldız Perk. Evr. Um. Vil. Tahr. 27/12.

²⁰⁴ Dayar, 2015: 256.

zemine oturmaya çalışan, ekonomik sosyal dengelerin yol açtığı yüzyılın tam ortasındaki bir isyan hareketi açısından bakıldığında Antalya açısından epey hareketli geçtiği ortadadır.

Sadece Antalya’da değil Batı Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde, 18. yüzyılın sonlarına doğru, muhtelif derebeyleri hâsıl olmuştur. Bu aileler ayan ya da mütesellim olarak bulundukları şehrin yönetimini yıllarca ellerinde tutmuşlar ve devletin bu süreçteki zafiyetinin yol açtığı koşulların etkisiyle yolsuzluklara başvurmışlar ve kanunsuz vergi toplamışlardır. Bu ailelerden birisi olan Tekelioğulları da Antalya’da böyle bir konum ve tutum içerisinde olmuştur. 1772’de ayan olan Hacı Osman’ın ailesi Tekelioğulları (Hacıosmanoğulları olarak da bilinmektedir) devlete karşı itaatsiz bir tavır geliştirmiştir. Devlet bir mücadele sürecinden sonra nihayet 1814’te Tekelioğulları’nın Antalya’daki hâkimiyetini kırabilmiştir.²⁰⁵

Tekelioğlu İsyanı’nın bastırılmasını izleyen süreçte Osmanlı Devleti 1832’ye kadar yine muhassıllar ve mütesellimler aracılığı ile şehri idare etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere 1830’da başlayıp 1844’e kadar süren dönem dönem artan veya azalan bir bağ ile yaşanmış Mısır hâkimiyeti sürecinde 1832’de Mehmed Ali Paşa Antalya’ya kendi

²⁰⁵ Hanedanın devlete karşı olan bu tavrı ailenin ilk mütesellimi ve ailenin önderi Hacı Osman’ın 1770’teki savaş sürecinde kendisinden devlet tarafından istenilen askerleri tedarik etmemesi ile başlamıştır. Ancak 1778’de Hacı Osman öldürülmüş ve ardından oğlu Deli Bekir hanedanın başına geçmiştir. Deli Bekir ise babasının intikamını alma düşüncesiyle ayaklanmış lakin 1794’te idam edilmiştir. Deli Bekir’den sonra hanedanın başına geçen Hacı Mehmed ve daha sonra onun oğlu İbrahim de devlete karşı bu tutumlarını devam ettirip yukarıda da belirtildiği üzere yer yer özerk bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Hatta ailenin bölge halkına karşı benimsedikleri baskıcı yönetim nedeniyle bazı Antalyalılar, Menteşe, Isparta, Denizli, Muğla, Aydın, Saruhan, Uşak gibi çeşitli diyarlara göç etmek zorunda kalmışlardır. Ancak Hacı Mehmed döneminde Tekelioğlu’nun Sultan II. Mahmud’un çok sevdiği bir devlet adamı olan İbradılı Kadı Abdurrahman Paşa’yı öldürüp onun servetine konması bardağı taşıran son damla olmuştur. Devlet, Hacı Mehmed’in el koyduğu servetin iadesini istese de o bu talebe kayıtsız kalır. Hacı Mehmed eceliye öldükten sonra yerine oğlu İbrahim geçer. O da yine devleti çeşitli taktiklerle oyalar ve serveti teslim etmez. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud, Tekelioğlu’na bir askeri müdahale yapmaya karar verir. İbrahim, daha da ileri giderek Antalyalıların Tekelioğlu yönetiminden memnun olduğunu sancağın kendisine verilmesi gerektiğini anlatan bir arzuhal yazdırır. Tam tarih vermek gerekirse 26 Kasım 1812’de İbrahim’in isyanı başlar. Bunun yanında İbrahim devletin üzerine düzenleyeceği harekâta karşı askeri hazırlık yapar. II. Mahmud tarafından Tekelioğlu sorununu askeri müdahale ile ortadan kaldırma görevi verilen Ali Paşa hiç bir donanma desteği gelmemesi üzerine başarısız olmuştur. Hatta bunun üzerine vezareti kaldırılarak Limni Adası’na sürgüne gönderilmiştir. Artık devletin bir onur meselesine dönüşmüş olan Tekelioğlu’nu ortadan kaldırma görevini devralan Hüsrev Paşa 26 Mayıs 1814’te saldırıyı başlatır ve 14 Haziran’da sonuçlandırarak Tekelioğlu İbrahim’i idam ettirir. İbrahim’in kesik başı bir tabla içerisinde şehirde gezdirildikten sonra İstanbul’a gönderilmiştir. Olayın ardından hanedana mensup 51 kişi tespit edilerek Selanik’e sürülmüştür. Teke Sancağı’nda Tekelioğlu iktidarı devrildikten sonra şehrin tekrar ayağa kaldırmak için devlet birtakım faaliyetlere girişti hatta şehirden civar bölgelere kaçan Antalyalılar tekrar şehre çağrıldı (Tızlak, 2002: 237-254).

mütesellimini atamıştır. Bu dönemde devlette ortaya çıkan merkezi yapıyı güçlendirme çabasının, elbette bu gibi örneklerde görüldüğü üzere taşranın İstanbul ile olan bağının gevşemesi etkili olmuştur. Zira Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) bu açıdan da değerlendirilmelidir.

Merkeziyetçi devlet yapısını güçlendirmeyi hedefleyen Tanzimat Fermanı ile birlikte taşra teşkilatında yeni bir yapı oturtulmaya çalışılmıştır. Bu durum elbette sancılı bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Kurulan Tanzimat meclislerine bu meclise atanan üyelerin neden olduğu şikâyetler de yansımış ve söz konusu tarihlerde bu huzursuzluğun yol açtığı bir takım gerilimler kendisini göstermiştir.²⁰⁶ Ayrıca Tanzimat sonrası süreçte Teke Sancağı Muhassıllığı oluşturularak ve Antalya kaza statüsü altında buraya bağlanmış fakat kendisinden beklenen sonuç alınamayınca yapı 1846-1847 yıllarında ilga edilmiştir. Bunu takip eden süreçte ise yöneticiler yazışmalara “kaymakam” ve yer yer de “muhassıl” unvanıyla yansımış ve belgelerdeki unvan çeşitliliği 15 Ocak 1849 tarihli talimnameye kadar devam etmiştir. Bu talimname ile birlikte Antalya’da bulunan meclis, kaymakam, mal müdürü, hâkim, tahrirat ve mal başkâtipleri, Müslüman ve gayrimüslim cemaat temsilcilerinden oluşan “sancak meclisi”ne dönüşmüştür.²⁰⁷ Ancak yapılan bu idari reform Tanzimat ile başlayan hizipleşmenin ve gerilimin önüne geçememiş ve süreç 1853’te bir ihtilal hareketinin gerçekleşmesine ve şehrin iki fırkaya ayrılmasına doğru evrilmiştir. Konu en temelde yukarıdaki satırlarda da değinilen kuraklığın yol açtığı kıtlık ile ortaya çıkmaya başlamış olan zahire ihtikârı ile ilişkili olsa da Antalya’nın *aristokrat* ve yerli tüccarlarının Mısırlı ve Morali göçmen tüccarları ticaretin dışında tutma çabası sürecin alevlenmesinde etkili olmuştur.²⁰⁸

²⁰⁶ Dayar, 2015: 91-92.

²⁰⁷ Dayar, 2015: 87-90.

²⁰⁸ 19 Eylül 1853 tarihinde sayıları 2000’i bulan isyancılar, tahıl tüccarlarının taşradan getirdiği kervanın yolunu kesmişler ve zahirenin iskeleyle indirilmesine izin vermemişler ve zahireyi zorla Loncaaltı’na taşımışlardır. Öfkeli kalabalık kaymakam konağının yolunu tutmuş ve konağı kuşatmıştır. İsyancıların talepleri arasında iskeleden ve başka bir yerden şehir dışına tahıl çıkarılamayacağı ve Loncaaltı’nda yoksullara ve ekmekçilere buğdayın kilesinin 12 kuruştan satılması da yer almaktadır. İsyancılar bu taleplerin gerçekleşmemesi durumunda konağı yakıp iskeledeki gemileri batıracaklarını söylemişlerdir. Mevsim nedeniyle meclis üyelerinin önemli bir bölümü İstanos’ta bulunmaktadır. Bu yüzden şehirdeki olağanüstü koşullar nedeniyle Kaymakam Mehmed Ali Ağa’nın topladığı meclise ancak tahıl tüccarı Hacı Ömer Ağa, Hacı Ahmet Ağa ve Müftü Hacı Mehmet Ağa iştirak edebilmiştir. Kalabalık Kaymakam Konağı’nı işgal etmiş ve Hacı Ömer Ağa kalabalığın fiziksel tepkisinden çekinerek penceren sarkıtılan bir urganla konaktan kaçabilmiş fakat Müftü Hacı Mehmet Ağa ve Kaymakam Mehmed Ali Ağa tartaklanarak kalabalığın hakaretine maruz kalmıştır. Hatta Hacı Mehmet Ağa isyancılar tarafından köyüne gönderilmiştir. İsyancılar bu süreçte Morali ve Mısırlıların tarafında olan ve

İhtilal hareketinin öncesinde ve sonrasındaki evrelerinde bu iki yabancı unsurun ayrı ayrı değil birlikte hareket ettiğini vurgulamak gerekmektedir. 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında Antalya'ya göç etmiş bulunan bu topluluklar arasında bir süre sonra bir yakınlaşma gerçekleşmiştir. İki topluluğun Antalya'nın Türkçe konuşamayan ve bir arada, aynı mahallelerde yaşayan eski Antalyalılarının dışında bir yaşam sürdürdüklerini, onların Antalya'ya geldikleri süreçte onlar gibi “yabancı” başka bir topluluğun henüz bulunmadığını hatırlatmakta fayda vardır. Bu iki topluluğun yakınlaşmasında genel çoğunluğun içerisindeki konumuna bakıldığında ötekileştirilme/kendisini “öteki” hissetme duygusunun ağır bastığı düşünülebilir. Hatta bu sadece bir yakınlaşmanın ötesine geçmiş ve tahıl ticareti ile uğraşan Moralılar, Mısırlı Araplar ile kurdukları ticari ortaklığa evlilik ortaklıklarını da eklemişlerdir. Bu ortaklıklar ise Moralı ve Mısırlı tüccarların tahıl ticareti üzerindeki etkisini arttırmıştır.²⁰⁹

19. yüzyılın Antalya'sının kuşbakışı bir fotoğrafı çekildiğinde bir zamanlar altın çağını yaşamış Antalya'dan geriye pek bir şey kalmadığı görülmektedir. Orta Çağ'ın sonlarında Akdeniz'de ticaret hacmiyle dikkat çeken bir liman olan Antalya 16. yüzyılda değişen siyasi ve ekonomik dengelerin etkisiyle güç kaybetmiştir. Ancak şehrin üzerinde gezen kara bulutlar bir türlü dağılmamış, 16. yüzyılın ortalarından itibaren tüm Akdeniz havzasını etkisi altına alan iklimsel değişikliklerin olumsuz yansımalarından bir Akdeniz şehri olarak Antalya da nasibini almıştır. Antalya'nın bu kötü kaderi yüzyıllarca peşinden ayrılmamıştır. Öyle ki iklimin ve zirai faaliyetlerin gördüğü ekonomik zarar ve ortaya çıkan tahıl kıtlığı 19. yüzyılın tam ortasında çeşitli başka etkenleri de peşine takarak bir isyan hareketine doğru evrilmiştir.

19. yüzyıl Antalya'sı hareketli günlere tanıklık etmiştir. Yüzyılın başlarında, Torosların ardındaki yalnız ve yalıtılmış liman şehri Antalya'da, bir mütesellim ailesinin Devlet-i Aliyye'ye başkaldırısı şehrin siyasi ve ekonomik durumuna zarar vermiştir. Hatta Osmanlı'yı 19. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında enikonu uğraştıran Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın bir yansıması olarak şehrin Mısır tarafından atanan bir mütesellim tarafından idare edildiği dahi görülmüştür. Yüzyıllarca heterojen bir nüfusu içinde barındıran Antalya, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz'e kıyısı olan Devlet-i Aliyye'nin başka başka coğrafyalarından göçmenlere kucağını açmış ve zamanla onların Antalyalılaştığını seyre

epeydir zahire alım satımı işine karışmış olan İngiltere Konsolos Vekili John Purdie'nin depolarında bulunan tahıllara da el koymaya çalışmışlar hatta iskeledeki yabancı tüccarların depolarda tuttuğu tahılı denize dökmüşlerdir. Konsolos Vekili'nin aktardığına göre, yağmacıların elinden kaçmış ve evinde bulunan İngiltere Devlet Arması'nı kaldırarak kurtulmuş ve konuyu İstanbul'da bulunan “büyük konsolos”a haber vermiştir. Yaşananlardan İngiliz elçisinin de haberinin olmuştur. İngiliz Sefiri'nin sürece dâhil olması soruşturmayı hızlandırmıştır (Dayar, 2015: 97-124).

²⁰⁹ Dayar, 2015: 52.

koyulmuştur. Zira o dönemde Antalya'ya siyasî ve askerî krizlerin etkisiyle gelen binlerce Mısırlı Arap, Moralı, Giritli, hatta Kafkasyalı bir daha terk ettikleri topraklara geri dönmeyerek Antalyalıların arasına karışıp birkaç kuşak sonra onların bir parçası haline gelmiştir.

Şehre dışarıdan bilhassa karasal bir iklimden gelen insanlar günümüzde olduğu gibi geçmişte de şehrin iklimine dair şaşkınlık içerisinde kalıp uyum sorunu yaşamışlardır. Şehre uğrayan seyyahlar notlarına bu konuyla ilgili hiç yoktan bir iki satır değinmeden geçmemişlerdir. Toroslardaki yollara ve geçitlere konuşlanmış eşkıyalar ve 19. yüzyılda kendisi gösteren sıtmanın özellikle Akdeniz'e kıyısı olmayan yerlerden göç eden insanlar üzerinde bıraktığı tahribat ve yol açtığı kitlesel ölümler kimi coğrafyalardan şehre yönelik göçler konusunda temkinli yaklaşılmasına neden olmuştur. Şehir, 19. yüzyıl boyunca göçlere, isyanlara, ekonomik krizlere, iklimsel istikrarsızlıklara, hastalıklara tanık olurken elbette, bir taraftan da soluk alıp vermeye devam etmiştir. İnsanlar doğmuş ve ölmüştür. Çiftçiler topraklarını işlerken esnaf her gün dükkânını açmıştır. Şehrin tapınaklarında çeşitli dillerde dualar okunmuştur. Elbette tüm bunlar olurken insan suç işlemeye devam etmiştir. Çeşitli suç aletleriyle, yumruğuyla bir başkasına zarar vermiş, dövmüş, yaralamış ve öldürmüştür. 19. yüzyılın tam ortasına dair, medine-i Antalya'nın ve kırsalının toplumsal kodları biraz da bu işlenen şiddet suçlarının içerisinde gizlenmiştir. Mahkemelere yansıyan vakalar 19. yüzyıl Antalya'sının yaşamını deşifre etmiştir. İşte bir sonraki bölüm bu şifreleri bize sunmaya hazır beklemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR SUÇ MAHALİ OLARAK ANTALYA

Bu bölümde yer alan davalar 19. yüzyıl Antalya'sındaki Müslüman toplumun yaşadıkları vakalar üzerinedir. Ele alınan vakaların bir kısmı sonuca ya da mahkemenin aldığı karar şekline göre bir araya getirilirken bir kısmı da salt olayların kendisine odaklı konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bölümün satırları Antalya mahkemesine gelen vakalar karşısında Antalya özelinde Osmanlı yargı sisteminin hangi durumda ne tür hükümler verdiğini gösterecektir.

Bölümün ilk başlığı Osmanlı mahkemelerinde çok sıklıkla görülen sulh davaları üzerinedir. Bu bölümde değinilecek olan dava örneklerinde de rastlanılacağı üzere kadılık makamı zaman zaman sadece bir onay merci işlevi görmüştür. Burada, işlenen bir şiddet suçuyla ortaya çıkmış olan husumetin arabulucular yoluyla ortadan kaldırılmasından ve mahkemenin bu uzlaşmayı onaylama sürecinden bahsedilecektir. Bir sonraki başlıkta ise dava metinlerinde çokça karşılaşılan bir kalıpla kendisini gösteren *bila-beyyine muaraza* hükmü üzerinde durulacak ve bu suretle delillerin ve tanıkların ya da tam tersi, bu konudaki zafiyetin mahkemenin karar aşamasını nasıl şekillendirdiği İslam hukuku çerçevesinde gösterilecektir. Ardından hukuk önünde *diyetin* ne anlama geldiğinin, hangi durumlarda ve nasıl uygulandığının yine dava pratikleri çerçevesinde üzerinde durulacak ve tarih boyunca çeşitli kültürlerin ve coğrafyaların aşına olduğu *kisas* uygulamasının Antalya mahkeme kayıtlarında karşılaşılan çeşitli örneklerine burada değinilecektir.

Bu bölümde yer alan ilk dört başlık çeşitli hukuk pratiklerine odaklanarak verilmiştir. Ancak bu başlıkları takip eden bölümler bir eşkıya zanlısının işkence sonucu ölümü, başka bir eşkıya grubunun işlediği suç ve yakalanma sürecinin Antalya mahkemesine yansıyan ilginç detayları ve Antalya Körfezi'nde vuku bulmuş bir korsanlık hikâyesini içerir.

Bir Suç Mahalli Olarak Antalya adını taşıyan bölüme yansıyan darp, yaralama, cinayet vakaları 1854 tarihli hükümlerin yer aldığı 9, 1861 ve 1866 arasındaki yılların vakalarının bulunduğu 11, 12, 13, 14 ve 1866 tarihli hükümlerin yer aldığı 15 numaralı defterlerden alınmıştır. Bölümün içeriğindeki vakalar şehrin Müslüman ahalisinin karıştığı çeşitli suçları kapsamaktadır. Dava kayıtlarına Antalyalı Rumların, Yahudilerin ve şehirde yaşayan

yabancıların suçlu ya da mağdur olarak yansıdığı vakalara ise bir sonraki bölümde değinilecektir.²¹⁰

3.1 *Muslihûnun Rolü*

Bir yerde bir şiddet suçu gerçekleşmişse burada bu suçun adlî sonucunun ulaşacağı nokta Osmanlı mahkeme kayıtlarına bakıldığında ikiye ayrılmaktadır. Sürecin kadı tarafından verilen bir cezaya doğru evrilmesi mahkeme kayıtlarında yaygın bir sonuçtur. Şiddet suçlarına verilen cezalar ise diyetten, kısasa, hapis cezalarından ölüm cezalarına kadar çeşitlilik gösterebilmektedir. 19. yüzyıl İstanbul'unun son çeyreği üzerine bir çalışma yapmış olan Deal, şiddet suçları ve cezalarına dair, kızgınlıkla atılan ve fazla zarar vermeyen bir yumruğun para cezasıyla, ciddi bir dayanın hapis cezasıyla ve mağdurun tedavi giderlerinin ödenmesiyle, az çok ciddi yara alınan bir silahlı saldırının birkaç yıl hapis cezasıyla, kasıtsız bir cinayetin on beş yıla, kasıtlı bir cinayette ise ölüm cezasıyla suçlunun karşı karşıya kaldığını ifade etmekte²¹¹ ve ölüm cezasının hemen her zaman ya müebbet ya da kısa süreli hapis cezasına dönüştürüldüğünü eklemektedir.²¹²

Her şiddet suçu bir ceza ile sonuçlanmayabilmektedir ki bunun da kayıtlardaki yaygınlığı çok da azımsanamayacak bir ölçektir. Sulh yani tarafların uzlaşımı günümüzdeki Türk hukuk sisteminde olduğu kadar Fransız, Alman ve İsviçre hukukunda da örnekleri görülen bir uygulamadır.²¹³ Osmanlı'da sulh her zaman bir çözüm olmayabilir. Zira sulhun uygulanamayacağı konuların çerçevesi çizilmiştir. Tanrı'yı ve sultanı ilgilendiren suçlarda ayrıca zina ve alkol kullanımı gibi ceza gerektiren konularda sulh suç yükümlülüğünü ortadan kaldırmamıştır.

²¹⁰ Burada özellikle *yansıması* ifadesi kullanılmaktadır. Zira her vakanın mahkeme taşınması ya da kayda geçirilmesi mümkün olmayabilmektedir. Faroqi belgelerde cinayet vakalarının azlığına dikkat çekmiş, daha fazla cinayetin işlenmiş olabileceğini, ancak muhtemelen çoğu zaman bu insanların yetkililere şikayette bulunacak konumda olmadığını ifade etmiştir (Faroqi, 2006: 70). Bu durum son bölümün son başlığında üzerinde durulacak olan tecavüz suçları için de geçerlidir. Hatta bu suçun, yapısı gereği daha üstü kapalı bir karaktere sahip olduğu söylenebilir.

²¹¹ Bir ölümün cinayet olup olmadığı sadece mahkemede davalı ve davacının ifadeleriyle şekillenmemektedir. Kadı gerekli gördüğünde olay mahalline keşfe çıkabilir hatta otopsi olarak ifade edilebilecek şekilde tabip ve cerrahlara emir vererek ölünün na'sının tetkik edilmesini sağlayabilmektedir (Ortaylı, 2017: 33, 79).

²¹² Deal, 2017: 37. Bir cinayet zanlısı Avrupa hukukunda da benzer bir ağır hapis cezasıyla yargılanmaktadır. 1835'te Almanya'da Genaral von Auerswald'ın ölümüne sebebiyet veren Henriette Zobel mahkeme tarafından on altı yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır (Gall, 2002: 107).

²¹³ Ansay, 1943: 201.

Osmanlı mahkeme kayıtlarına bakıldığında her ne kadar vaka mahkemeye taşınmışsa da davadan vazgeçerek karşı tarafı bağışlama sıklıkla görülen bir davranıştır. Bu tür davalar aslında kendi içerisinde iki türe ayrılmaktadır: İlki sulh davalarıdır ki bunlarda iki tarafı uzlaştıran bir arabulucu grubu, yani *muslihûn* yer almaktadır. Diğerinde ise böyle bir arabulucuya rastlanılmamaktadır. Sulh davalarının özelliği aralarındaki bir husumetle mahkemeye gelen tarafları teskin eden ve barıştıran bir arabulucu grubun etkin rol oynadığı davalar olmasıdır. Bu davalar arabuluculukla çözülmeye yatkın davalar olup bu arabulucuları taraflar belirlemiştir. Bir davanın sulh yoluna girmesi tarafların kanıt getirememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²¹⁴ Mahkeme bu tür davalarda yargılama işlevinden ziyade adeta noter işlevi görmüş, davaya müdahil olmamış ve sadece *muslihûn*un, yani arabulucuların barıştırdığı kişilerin davasını onaylama işlevini yerine getirmiştir. Hatta Peirce, Hanefî hukukuna göre *muslihûn*un “bilgelik ve sağduyu” gerektiren işlevleri bakımından kadiya eş tutulduğunu ifade etmiştir.²¹⁵ Sulh davası metinlerinin en altında *şuhûdu'l-hâl* başlığı altında yazan *muslihûn* davacı ya da davalının komşuları, akrabaları, arkadaşları olabileceği gibi²¹⁶ örneklerde de görülebileceği üzere yerel bürokratlar da olabilmektedir. Bu tür davalarda bir sulh bedeli olmazsa olmaz değildir ancak çoğunlukla davalarının zarar gören kişiye ya da öldürülmüşse onun ailesine bir sulh bedelinin ödenmesi gerektiği ve ne kadar ödeyeceği de belirlenmiştir. Hatta ve hatta bir nakdi bedel geçen her davada *muslihûn* da olmayabilmektedir.

*Muslihûn*un etkili bir rol üstlendiği, Antalya sicillerine yansıyan çok sayıda dava bulunmaktadır. 6 Şubat 1864 (*h. 27 Şaban 1280*) tarihli Mahmud ve Ali'nin davasının²¹⁷ konusu olan yaralama olayı ilâm tarihinden dört ay önce Elmalı'nın İlyâğı köyünde vuku bulmuştur. Mezkûr köyde yaşayan Mahmud bin Osman, Huriler Köyü'nden Hacı Bekir oğlu Ali tarafından darb ve cerh edilmiş, kendi evinin önünde Ali tarafından hem karnından bıçaklanmış hem de gözünden taş ile yaralanmıştır. Bu davada tarafların arasında arabulucu bir rol üstlenmiş olan Antalya mahkemesi meclis üyelerinden Moravi Ağa²¹⁸, Moravi Ahmed Pertev, Mustafa Efendi ve Sadi Efendi davada hazır bulunmuştur. Mahmud'a bu dava sonunda Ali tarafından sulh bedeli olarak 600 kuruş verilmesi kararı alınmıştır.

Hükümler içerisinde ateşli silahlar ile yapılan yaralamalarda da sorun sulh ile çözülmeye çalışıldığının örnekleri mevcuttur. Hamali oğlu Süleyman'ın, 5 Nisan 1864 (*h. 27*

²¹⁴ Abacı Dörtok, 2006: 108.

²¹⁵ Peirce, 2005:159.

²¹⁶ Abacı Dörtok, 2006: 109.

²¹⁷ AŞS 14/23 (1280/1864)

²¹⁸ Dava hükmünde bu kişinin ismi yazmamaktadır.

Şevval 1280) tarihli bir hükümde²¹⁹ kasıtlı olarak bir devlet görevlisini tüfeğiyle vurduğu anlaşılmaktadır. Aslen Mora göçmenlerinden olan Antalya'nın merkezindeki mahallelerden Şeyh Sinan'da meskûn asakir-i zabtiyye çavuşlarından Hacı Süleyman Çavuş ağaç kesme yasağı ile ilgili hükümet-i mahalliye emrini bildirmekle görevlendirilmiş olarak ilâm tarihinden bir buçuk ay önce Finike, İğdir²²⁰ kazalarında bulunmaktadır. Hacı Süleyman Çavuş, İğdir'de bulunan Kara Ali Değirmeni yakınlarında odun yüklü olan develeriyle birlikte Hamali oğlu Süleyman ile karşılaşmış ve ona görevi gereği bu halde nereye gittiğini sormuştur. Ancak Hamali oğlu Süleyman cevap vermemiş ve Hacı Süleyman Çavuş'a tüfeği ile ateş ederek onu yaralamıştır. Meclis-i Şer'i Şerif'te görülen bu davada yine *muslihûn*un devreye girip taraflar arasında bir uzlaşma sağladığına tanık olunmuştur. Biri devlet görevlisi olan bu iki Süleyman'ın arasındaki dava 1350 kuruşluk sulh bedeli karşılığında kapanmıştır.

Bucak'ta arabulucuların araya girmesiyle davacıya sulh bedeli verilmesini sağlayan bir yumrukla saldırı olayı²²¹ gerçekleşmiştir. Mehmed bin Ali ilâm tarihi olan 10 Temmuz 1863'ten dört ay önce yani h.1279 Ramazan'ının arife günü yine Bucak'ta İbrahim bin Hüseyin, el-Hacc Ömer Ağa ibn el-Hacc Hasan ve biraderi el-Hacc Ali ve Mustafa bin Hüseyin ile buluşmuş ve bir süre sonra Mehmed, İbrahim'den alacağını talep etmiştir. Belgede yazdığına göre tarafların bu buluşması bir süre sonra hararetli tartışmaya dönüşmüş ve İbrahim, Mehmed'in yüzüne yumruk atmıştır. Yumruğun şiddetiyle Mehmed ön dişlerinden yaralandığı gibi bir dişinin de yarısı kırılmıştır. Bu esnada diğerleri de İbrahim'e yardım etmiştir. Mehmed bu yaşadığı olayla ilişkili olarak iki ay önce kasabada mehkemede (*huzur-ı şer'i şerif*) bir dava açmıştır. Hem delil yetersizliği hem de İbrahim inkâr etmiş olsa da bazı arabulucuların araya girmesiyle 300 kuruşluk sulh bedeli karşılığında taraflar anlaşmışlardır. Mehmed, kavganın sona erdiğini ve husumetin kalktığını belgelerle doğrulamış ve Antalya mahkemesinde de yinelemiştir. İbrahim, Hacı Ömer, Hacı Ali ve Mustafa ise bunu onaylamışlardır.

Her sulh davasında belirlenmiş bir sulh bedeli olmayabilmektedir. Taraflar bir bedel olmadan da barıştırılabilirler ancak bu konuda ilginç örneklerle karşılaşmak da mümkündür. Antalya şer'iyye sicillerinin 12. defterindeki bir hüküm²²² her sulh davasında olduğu gibi bir *şuhûdu'l-hâl* listesine sahip olan ancak dava metninin seyrine bakıldığında bize müphem bir vaka ile karşı karşıya olunduğu izlenimini uyandıran bir içerik sunmaktadır. Mahkemede

²¹⁹ AŞS 14/104 (1280/1864).

²²⁰ Günümüzde Kemer ve Kumluca ilçelerinin bulunduğu idari bölgenin adıdır. Yer yer ileriki sayfalarda başka bir vakada bahsi geçecek olan Kardıç adı ile de anılmaktadır.

²²¹ AŞS 12/309 (1279/1863).

²²² AŞS 12/69 (1279/1863).

Teke Sancağı dâhilinde kışlakta oturan Karahacılı aşiretinden İbrahim bin Süleyman, aynı aşiretten Hamza bin Güzel Kafr'ın vekili ve babası Güzel Kafr karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca, tüccar-ı hayriyyeden Abdülhamid Efendi, aşiret müdürü Reşit Bey, tüccar oğlu Abdülkadir ve Çeker oğlu Hüseyin Kethüda *şuhûdu'l-hâlde* ismi olan kişilerdir. Mahkemedeki ifadesine göre ilâm günü olan 18 Ocak 1863'den (h. 27 Receb 1279) bir yıl önce İbrahim, Kabakçılar civarındaki ormanda deve güder iken Hamza'nın yanına gitmiştir. Bu esnada Hamza'nın tüfeği İbrahim'dedir. İbrahim yanlışlıkla tüfeğin ateş almasına ve saçmaların sağ elinin ucundan girip başparmağı ve yanındaki iki parmağı sakatlamasına neden olmuştur. İbrahim, bazı kişilerin kendisini Hamza'nın yaraladığı konusunda söylenti çıkararak kendisini *tahrik ve iğvâ* ettiğini ifade ederek Hamza'nın kesinlikle suçunun bulunmadığını vurgulamıştır. İbrahim mahkemeye, Hamza'nın beraatini, ayrıca kendisinin *merkûmun zimmetini ibrâ-ı âmm ile ibrâ ve iskat dahi* ettiğini beyan etmiştir. Olay aslında gayet basit bir şekilde bir kişinin başkasının silahıyla kendi kendisini yaralaması olarak görülse de şüpheli bir görünüm arz etmektedir. Öncelikle Hamza'nın deve güderken yanına giden İbrahim'in elinde onun tüfeğinin bulunuyor olması çok anlamlı görünmemekle birlikte yine de kabul edilebilir bir durumdur. Ancak bir kişinin kendi kendisini bu kadar yakın mesafeden vurması sonucunda saçmaların sağ elinin ucundan girip başparmağı ve yanındaki iki parmağı *sadece* sakatlaması çok da mümkün görünmemektedir. Bu mesafeden yapılacak bir ateşlemenin parmakları koparması beklenen sonuçtur. İbrahim'in anlattığı durum parmaklarına / eline uzak bir mesafeden ateş edildiği izlenimini uyandırmaktadır. Dolayısıyla mahkemede İbrahim'in Hamza'yı koruması ya da bir baskı altında bunları dile getirmesi olasılık dâhilinde görünmektedir.

23 Şubat 1854 (h. 25 Cemaziyyevvel 1270) tarihinde görülen bir dava metninden²²³ Kaş'taki Yavi köyü ahalisinden Gök Hasan oğlu Yusuf'un, Abdal taifesinden Kahraman bin Hasan Kethüda tarafından ilam tarihinden bir buçuk ay önce bıçak ile yaralandığını öğrenmekteyiz. Yaralama olayının gerçekleştiği yer ise Kaş Kazası'nda bulunan Gelendost Pazarı'dır. Kahraman, "yatağan" denilen bir bıçak ile Yusuf'un sol kolu ve bileğini yaralamıştır. Davada yine birtakım *muslihûnun*, azadan Ebubekir Efendi, Yusuf Ağa, el-Hacc Ömer Ağa'nın rol oynadığı görülmektedir. Mahkeme, davada oğluna vekâlet eden Hasan Kethüda'yı 2250 kuruş bedel ödemekle yükümlü tutmuştur. Bu şu ana kadar bahsedilen yaralamadan kaynaklı sulh davaları arasında en yüksek bedele sahip olan davadır.

Sulh davalarındaki bedel miktarlarına bakıldığında birbirilerinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere sulh davalarında davacının davalıdan alacağı miktarın belli bir kuralının olmadığı, bunun ne kadar olacağına ise mağdur olan kişinin hem

²²³ AŞS 9/78 (1270/1854).

fiziksel hem de onun bir iş gücü olduğu düşünülürse ekonomik zararının belirleyici olduğu düşünülebilir. Ayrıca kişi bir cinayete kurban gitmişse suçlunun, öldürdüğü kişinin ailesine bir bedel ödediği bilinmektedir ki burada ödenen miktarın bir yaralama suçundaki bedelden fazla olacağı elbette tahmin edilebilir. Heyd, sulh bedelinin bazen üçüncü kişilerce ödendiğini ifade etmiş ve söz konusu olan suç cinayet ise geç 15. yüzyıl Bursa sicil kayıtları üzerinde yapılan tespitlere göre bu bedelin 1000 gümüş dirhemden biraz altı ile 10.000 gümüş dirhemden biraz üstü arasında değiştiği vurgulamıştır.²²⁴ Ayrıca 1863 yılının Ocak ayının ortalarında (*h. Evahir-i Receb 1279*) Beşkonak'ta yaşanan bir yaralama olayı²²⁵ bedelin sadece nakdi olmayabileceğini de göstermektedir. Beşkonak'ın Bucakköy adlı köyünün ahalisinden olan Ali ibn el-Hacc Hafız 1277 senesi içerisinde yine aynı nahiyenin Kabaklar köyünden olan Ahmed ibn İsmail tarafından boynunun önünden bıçak ile kasten yaralanmıştır. Azadan el-Hacc Ömer Ağa ibn-i el-Hacc Ahmed, Antalya'da tüccarlık yapan Abdulhamid Efendi ibn-i el-Hacc İbrahim, Beşkonak nâhiyesi ahalisinden müftü efendi, ayrıca Abdullatif Ağa, Abdülkadir Ağa, Koca Ahmed oğlu Abdülkadir adındaki farklı sosyal tabakalardan ve meslek gruplarından olan *muslihûn*, taraflar arasındaki husumeti ortadan kaldırmıştır. Ahmed, Ali'ye sulh bedeli olarak 1000 kuruş, 3 yaşında dişi deve, bir adet kısırak, 200 hinta, 10 kıyye süzme bal ve 10 kıyye sadeyağ vermeyi kabul etmiştir. Beşkonak'taki bu sulh bedelinin bir benzerine farklı bir zaman ve coğrafyada yaklaşık yüz yıl kadar önce Bursa'da da rastlanılmıştır. 6 Mayıs 1758'de Bursa mahkemesine yansıyan davada Arab Mehmed Mahallesi'nde yaşayan İbrahim kızı Neslihan üç yıl boyunca ücretsiz yanında çalıştığı Mustafa kızı Emine'den hizmetinin karşılığını istemiştir ancak aralarında bir anlaşmazlık çıkmış ve konu mahkemeye taşınmıştır. Neslihan *muslihûn*un aracılığı ile talep etmiş olduğu 20 kuruş değerindeki bir şal cübbe, bir gömlek, üç alınlık, iki degirmi yemeni, bir sim kuşak, bir küpe, bir uçkur ve nakit beş kuruşa Emine ile sulh yoluna gitmiştir.²²⁶

Belirtmek de fayda vardır ki sicillerdeki kimi davalar ilk bakışta bir sulh davası gibi görünse dahi suçludan bir bedel talep eden her dava sulh davası olarak değerlendirilmemelidir. Zira burada bir davaya sulh davası denilebilmesinin en belirgin kriteri arabuluculuk rolü üstlenen ve hükmün sonunda *şuhûdu'l-hâl* bölümünde ismi geçen kişiler olmasıdır.²²⁷ Ne belli bir arabulucu grubun bulunduğu ne de herhangi bir bedelden, nakitten bahseden davalara da yine sicillerde karşılaşılmaktadır. 1861 yılının Ekim ayının üçüncü günü

²²⁴ Heyd, 1973: 248.

²²⁵ AŞS 12/58 (1279/1863).

²²⁶ Abacı Dörtok, 2006: 114.

²²⁷ *Şuhûdu'l-hâl* ile ilgili olarak bk. Canbakal, 2009: 151-180.

(*h. 28 Rebiyülevvel 1278*) mahkemeye yansımış olan, ilgili defterde aynı tarihe ait ardışık iki metin vakayı²²⁸ bize anlatmaktadır. Olay mahkeme kaydının tutulduğu günden bir ay önce Serik'in Işıklar köyü ahalisinden Osman ile Yanköy'den Ali arasında gerçekleşmiştir. Dava metninden anlaşıldığı kadarıyla Serik'in Zırlankaya taraflarındaki harman yerinde ikisinin tarlası birbirine yakındır. Yaba yüzünden, ikisi arasında bir tartışma başlamış ve bu esnada Osman, Ali'nin kafasına yaba ile vurmuştur. Ali aldığı darbeye yaralanmış ve mahkemeye başvurmuştur. Dava metninde Osman, ilk başta hukukun gerektirdiği şekilde Ali'nin cezalandırılmasını istediği ancak sonra kendi rızasıyla davasından vazgeçtiği belirtilmektedir. Aynı tarihli bir sonraki dava metninde²²⁹ yazarlar Ali ve Osman'ın kavgasını daha ilginç bir şekle sokmaktadır. Çünkü dava ile ilgili ilk tutanak okunduğunda Osman'ın mağdur durumda olan kişi olduğu düşünülmektedir. Ancak bunun böyle olmadığı çünkü Ali'nin aslında kavga sırasında sadece Osman ile karşı karşıya olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tutanakta ilk dava metninde ismi yer almayan başka isimler bulunmaktadır. Bunlar Hamza oğlu Ali, Mehmed bin Ömer, İsmail ve Hasan'dır. Ayrıca Ali kendisinin sol kolundan bir yaba ile yaralandığını ifade etmesiyle olaya başka bir suç aletinin karıştığı da görülmektedir. Fakat Ali de tıpkı Osman gibi davasından vazgeçmiş ve Osman ile birlikte kendisine saldıran Ali, Mehmed, İsmail ve Hasan'ı bağışladığını dile getirmiştir. 1864'te (*h. 1281*) Sağır köyünde gerçekleşen olayda da²³⁰ Ali ve Osman'ın davasına benzer bir şekilde, Mehmed, kendisini kolundan odunla yaralayan Hasan oğlu Mustafa Hoca'nın suçunu mahkemede bağışladığı ifade etmiştir.

Davalar içerisinde *darb* ve *şetm* şikâyetiyle mahkemeye başvurmuş olan müddeîlere dair hükümler de bulunmaktadır. Burada da yine bir parasal ifade geçse de dava sulh davası niteliğinin epey dışında kalmaktadır. 23 Kasım 1864 (*h. 23 Cemaziyülahir 1281*) tarihinde mahkemeye yansımış olan bu dava²³¹ Göçerler köyü ahalisinden Hacı Mustafa oğlu Hasan'ın, aynı köyde yaşayan Mehmed oğlu Ali tarafından, şiddetli bir şekilde darp, ağır küfür ve hakaretler edildiği gerekçesiyle açılmıştır. Ancak Ali suçlamaları tamamen reddetmiştir. Hasan ise mahkemede otuz kuruş karşılığında davadan vazgeçeceğini ve sanık Ali'yi affedeceğini ifade etmiştir.

Sulh uygulamasına Antalya haricinde yine birçok şer'iyye sicilinde bu denli yaygın rastlanılmasının, sanayileşme öncesi dönemde birincil ilişkilerin güçlü olduğu küçük ve kırsal bir toplum yapısıyla ilgili olabileceği düşünülmelidir. Ancak elbette konunun hem İslamî arka

²²⁸ AŞS 11/94 (1278/1861).

²²⁹ AŞS 11/95 (1278/1861).

²³⁰ AŞS 13/577 (1281/1864).

²³¹ AŞS 13/487 (1281/1864).

planı²³² hem de bu dinî temelin Arap Yarımadası'ndaki İslam öncesi gelenekle olan ilişkisi²³³ göz önüne alınmalıdır. Yarımadanın, ana ticaret güzergâhında bulunan ya da Hint Okyanusu ve Kızıldeniz'in görece ılıman havasının etkisiyle ortaya çıkan az sayıda şehirleri haricinde kalan çok büyük bir bölümü çölün yarattığı sosyal koşulları içerisinde barındırmaktadır. Yarımadanın bu coğrafi özelliği yer yer birbiriyle ilişki içerisinde bulunan Arapça *hazari* (حضري) ve *bedevi* (بدو) olarak adlandırılan şehirli ve göçebe iki farklı sosyal yapıyı yaratmıştır. Her ne kadar yarımada da oransal olarak küçük bir alanda yaşanan şehir hayatı içerisinde edebiyat ürünlerinin dahi ortaya konulabildiği bir yazılı kültür kendisini var edebilmişse de Arap Yarımadası'nın uçsuz bucaksız çöllerinde kabileler halinde yaşayan bedevi topluluklarının sözlü kültürünün bölgenin kültürel atmosferine gözle görülür bir etkisi bulunmaktadır. Zira bilindiği üzere İslam hukukunda önemli referanslardan biri de Hz. Muhammed'in davranışlarıyla birlikte sözlerini de ifade eden hadis-i şerifler olmuştur. Elbette, Arap Yarımadası'nda var olan bu sözlü kültür hem hukuku hem de edebiyatı kendi meşrebine göre şekillendirecektir.

Civarında yaşayan göçebe kabilelerin sözlü kültürlerinin ya da taşra geleneklerinin kenti etkileyebilmesi kent ve taşranın sınırlarının çok belirgin hatlarla çizilemediği sanayileşme öncesi dönemde daha yoğun görülmektedir. Odak noktası Arap Yarımadası'nın dışına taşınıldığında da benzer durumlarla karşılaşmaktadır. Günümüzde belli sayının üzerindeki kişilerin yaşaması bir yerleşimi *kent* yapmaya yeterli olabilirken sanayileşme öncesi Osmanlı'sında kesin tanımlamalar yapmak güç olmakta ve bir yerin üstlendiği ticari ve idari işlev, orada bir pazar, liman, sancakbeyi ya da hiç yoktan kadı bulunması bu tanıma yeterli olabilmektedir.²³⁴ Şehirlerin pazarlarına ürünlerini satmak için haftanın belirli günleri uğrayan civardaki yerleşik köylüler ve göçebeler sanayi öncesi dönemde *şehrin ihtiyacını karşılamıştır*. Oysaki sanayileşme ve çeşitli sektörlerin kentte oluşmasıyla birlikte karşılaşılan kentleşme, *köylüyü* endüstride ya da hizmet sektöründe *işçi* yapmış, göçebeyi ise apartman katlarına istifleyerek onlar üzerindeki *hâkimiyetini ilan etmiştir*. Dolayısıyla sözlü kültür sanayi öncesinde ilişki içerisinde olduğu kentte daha rahat hareket edebilirken sanayileşmeyle

²³² Sulhu yani uzlaşmanın daha hayırlı olduğunu özellikle vurgulayan Nisa Suresi'nin 128. ayeti şöyledir: “Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak [sulh] daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır kılınmıştır. Eğer iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapar ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 108). Ayrıca “barışmakta hayır vardır” (*el-sulh hayr*) hadisiyle yine sulh tavsiye edilmiştir (Peirce, 2005: 246).

²³³ Othman, 2007: 65-66.

²³⁴ Faroqhi, 2000: 12.

birlikte kentin yeni yapısına *itaat* etmiştir. Hukuktaki sulh geleneği gibi şehirlinin muhayyilesinde rahatça dolaşabilen sözlü kültür öğeleri kentleşme sonrasında kendisini farklı şekillerde de var edebilmiştir.²³⁵ Sanayi öncesi geleneğin, Orta Çağ ve erken modern çağın bu geleneksel yapısının sürdüğü odakta bulunan 19. yüzyıl ortasındaki bir Osmanlı şehrinde, Antalya’da günümüz anlamıyla bir kentli, kent ve hukuk ilişkisinin olmadığını daha basit tabirle *daha taşraya özgü* bir şehir kültürünün var olduğunu görebilmekteyiz. Osmanlı hukukuna dair çeşitli ipuçlarını barındıran şer’iyye sicillerinde vakanın geçtiği yer ya da zaman fark etmeksizin rastlanılan bu geleneksel hukuk uygulaması sadece Müslümanların değil aynı zamanda gayrimüslimlerin davalarında da görülmektedir.²³⁶

Sulh geleneğinin tarihsel çerçevesi çizilirken bunu sadece Ön Asya ile sınırlandırılmak doğru olmayacaktır. Çünkü sanayi öncesi Avrupa toplumu da yine benzer bir toplumsal ilişkilene yapısı ve kültürü içerisindedir. 13. ve 14. yüzyıllarda, yargı devriminin şafağında devlet hala zayıfken ölümle sonuçlanmayan şiddet vakalarını çözmek için Brüksel, Bologna, Douai, Ghent, Liguria, Lille, Nürnberg, Venedik ve Zürih gibi yargı bölgelerinde, Fransızca konuşulan yerlerde *apaiseurs* ya da *juges de sang* yani, “yatıştırıcı” ya da “kan yargıçları”; Flaman coğrafyasında ise *peysmaekers* yani “arabulucu” olarak bilinen kişiler bulunmaktaydı.²³⁷ Erken modern İskoçya’da, saray, pahalı ve karışıklık çıkaran yargılamalardansa anlaşmazlıkların aracılarla çözülmesini cesaretlendirmiş ayrıca Fransa’da *accommodements*, İspanya’da *amistads*, Floransa’da *paci e tregue* ve Almanya’da *Sühnevertragen* adlarını taşıyan tarafların karşılıklı olarak yaptıkları anlaşmalarla sorunlar mahkemeye taşınmadan çözülebilmiş, bu süreçte Hristiyanlık öğretisinin kişisel intikamı yasaklamış olduğu düşüncesiyle papazlar, Protestan rahipler, Kalvenci yönetici meclisler ve din adamları arabulucu rolü üstlenmişlerdir.²³⁸ Belirli bir dinin hukuk yapısına ya da coğrafyaya ait olmadığı görülen sulh uygulamasının erken modern dönemin bir çatışma çözme yöntemi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ortaylı, bununla ilgili olarak geleneksel toplumda insanların her mesele için kolayca kadı önüne çıkmadığını yargının büyük bir kitle için bir müracaat ve celb yeri olmadığı ve dolayısıyla geleneksel kentlerde

²³⁵ 6325 sayılı kanun numarasıyla 07.06.2012 tarihinde kabul edilerek 22.06.2012 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan “Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu” sulh uygulamasının günümüz modern hukuk sistemi içerisinde yer bulmuş bir biçimi gibi görünmektedir. Bu uygulama aile içi şiddet iddiası hariç özel hukuk uyuşmazlıklarının çözülmesinde dava mahkemeye yansımadan arabuluculuk eğitimi almış avukatlar tarafından yürütülmektedir. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6325.pdf> (erişim tarihi: 12.12.2018).

²³⁶ Abacı Dörtok, 2006: 115.

²³⁷ Ruff, 2011: 106.

²³⁸ Ruff, 2011: 105.

böyle bir anıtsal binanın dahi geç ortaya çıktığını ifade etmektedir.²³⁹ Mahkemeler herkesin taşınmaya hevesli bir yer olmadığı gibi yeri geldiğinde din ileri gelenleri, sancakbeyleri, tımarlı sipahiler, mahalle ya da köy muhtarları, mahalle imamları, müftüler, oymak başları, aşiret ihtiyarları, kent eşrafı, vali ya da güvenlik güçlerinin başı olan devlet görevlileri halkın sorunlarının götürülebileceği kişi ya da makamlar olabilmıştır.²⁴⁰ Bu da aslında modern dönem öncesinde kişiler arasındaki sorunların *bir şekilde tatlıya bağlandığını* göstermektedir.

Her ne kadar arabuluculuk konusunun biraz dışında değerlendirilmesi gerekiyorsa da devletin adalet sisteminin dışında duran kimi yargı yapıları gibi suçların devletin mahkemesine gelmeden çözülmesine katkıda bulunan ilginç örnekler de vardır. Bunlar tamamen *kapalı* bir sosyolojik yapının içerisinde yer alan uygulamalar olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu ekseninde değinilecek hukukî yapı, gerekli hâllerde cemaatinin Müslüman mahkemesine de gitme imkânı tanıdığı için aslında merkezî devletin hukuk sistemine bir şekilde eklemlenmiş olan birinci bölümde bahsedilen Antalyalı Rumların mahkemesindeki işleyişi akla getirmemelidir. Burada kastedilen merkezi yapıya eklemlenmiş değil kendisini merkezi hukuktan ayrı tutan toplulukların mahkemeleridir. Bazı araştırmacıların *parajustice*, yani “adalet benzeri” olarak tanımlamasıyla adlandırdığı bu yapılar, “kol kırılır yen içinde kalır” sözünü çağrıştıran bir içedönüklükle sorunu dışa yansıtmadan kendi cemaatleri içerisinde çözme yoluna gitmişlerdir. Mahrem ve içedönük niteliklerinin doğası gereği devletlerin hukuk kayıtlarına bu ekseninde hiçbir bilgi yansımamıştır. Belki de başlı başına bir araştırmanın konusu olması gereken bu yapılar tıpkı *muslihûn* ile çeşitli coğrafyalarda ve zaman dilimlerinde farklı isimlerle karşılaşılması gibi birbirinden çok farklı, uzak duran yer ve dönemlerde kendilerini var ederek göstermişlerdir. Bu yönüyle Antalya’nın batısındaki Elmalı Ovası’nda kurulmuş Akçaeniş ve Tekke gibi kimi Tahtacı köyleri genel olarak Batı Anadolu’da var olan böyle bir sosyolojik/dini yapının mümessilleridir. Osmanlı hukukunun genel işleyişinin dışında kaideleri ve yaptırımları olan bir Tahtacı topluluğu kasıtlı olarak adam öldüren kişi otuz yıl boyunca kendi cemaatinden dışlanır ve ibadetin dışında tutulur, bir kıza tecavüz eden kişiye ölene kadar lanetlenir, o kişiyle komşuluk yapılmaz, o kişi cemaatin içine ve ibadete alınmaz.²⁴¹ Bu ceza *Buyruk* adı verilen kutsal metinden alınan yetkiyle *pir* denilen toplumsal ve dini önder tarafından kesilmiştir. Tahtacı toplumundaki bu yargı ve cezanın benzerine yine Avrupa kültüründe de rastlanılmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda Katolik ve Protestan kilise kurumları kendi mahkemeleri aracılığıyla üyelerini cezalandırmışlar tıpkı

²³⁹ Ortaylı, 2017: 67.

²⁴⁰ Peirce, 2005: 3, 503.

²⁴¹ Yörükân, 1998: 84-85.

Tahtacı topluluklarındakine benzer bir şekilde ritüellerden ve cemaatten dışlama yaptırımı uygulamışlardır.²⁴² Buna benzer devletin hukukunun dışında içedönük bir hukuk yaklaşımının aslında sadece dinsel bir cemaatle ilgili olmadığını, Osmanlı'nın klasik döneminde esnaf toplulukları olan loncalarda da benzer yaptırımların görüldüğünü yani lonca kurallarına uymayan zanaatkârın sadece ekonomik değil toplumsal olarak da dışlandığını bilmekteyiz.²⁴³ Hatta daha da ilginçinin yine bunun benzerinin eş zamanlı olarak erken modern dönem Avrupa'sında da görülmekte olduğu hatırlanmalıdır. Bu meslek örgütleri de aynı şekilde üyelerinin davranışlarını denetleyip onları disipline etme yetkisine sahip olmuşlardır.²⁴⁴

Osmanlı'daki uygulama için kökleri İslamî referanslara dayansa da Avrupa'da da benzer uygulamalarına rastlanan *sulh* davaları sayesinde mahkemelerin üzerindeki dava yükünün hafiflediği görülmüştür. Arabulucuların araya girmesiyle *tatliya bağlanan* bu tür davalarda, Antalya örneğinde de görüldüğü üzere şehrin ileri gelenlerinden, birtakım yerel bürokratlardan oluşan *muslihûn* dava öncesinde davacı ve davalı arasındaki gerilimi ortadan kaldırmak kaygısıyla tarafları uzlaştırmaya, barıştırmaya çalışmıştır. Mağdur olan taraf suçlunun *zimmetini ibrâ ve iskat* ederek onu affetmiş ve böylece kadı, dava esnasında sadece davalı ve davacı arasındaki *sulh* şartlarını tasdik etmiştir. Antalya örneğinde kayıtlarda karşılaşılan hükümlere bakıldığında bazı davalarda davacıların ortaya koyduğu suçlamayı ispatlayamadığı da görülmüştür. Bu durumda hukuk farklı bir biçimde işlemiştir. Mahkemelerde alınan *bila-beyyine muarazadan men'* kararının böylesine bir koşulun sonucu olduğu söylenilebilir.

3.2 Bila-beyyine Muarazadan Men'

14 Mayıs 1864 (*h. 7 Zilhicce 1280*) tarihli bir dava metninde²⁴⁵ geçen olaya göre Kızılsaray mahallesi ahalisinden Moralı Kasap oğlu Şaban, 1280 yılının Ramazan ayının 16. günü teravih namazı sonrasında Antalya'nın Dutlubahçe bölgesi civarındaki dere yakınında bir saldırıya uğramıştır. Şaban'ın ifadesine göre söz konusu akşam olay mahallinde Şaban'ın ve sanık Salih'in haricinde Moralı Hasan oğlu Mustafa, Arap Ahmed'in oğlu Mehmed, Ahmed Efendi tebaası İbrahim, Yörük Hacı Ahmed oğlu Murad, berber İbrahim'in oğlu Mustafa, dava tarihinden on gün önce babası hapisshanede vefat etmiş olan Zenci Ömer ve Osman bulunmaktadır. Olay anında Zenci Ömer, elinde içi dolu tabanca tutsa da onu bir bıçak

²⁴² Ruff, 2011: 106-107.

²⁴³ Faroqhi, 2014: 15.

²⁴⁴ Ruff, 2011: 107.

²⁴⁵ AŞS 13/773.

ile yaralamıştır. Şaban başı yaralı bir şekilde yere düşmüştür. Şaban'ın iddiasına göre o sırada Salih, “teke bıçağı” adı verilen bir bıçak ile sol elini bilek ekleminden tamamen kesmiştir.

Salih sorgusunda söz konusu gece bahsi geçen yerde Zenci Ömer ve Osman ile birlikte olduğunu kabul etmiş ancak Zenci Ömer ve Şaban kavga ederken kendisinin olay yerinden uzaklaştığını ifade etmiştir. Salih, Şaban'ın elini kesmediğini ve bunu yapanın kim olduğunu bilmediğini de ifadesine eklemiştir. Salih kendisi için oluşturulan özel sorgu komisyonunda defalarca sorgulanmış ancak her defasında bu suçlamayı inkâr etmiştir. Mahkeme ise Şaban'dan suçu ispatlayacak bir delil, tanık talep etmiştir. Ancak Şaban bu konuda mahkemeyi tatmin edecek bir delil ortaya koyamamıştır. Mahkeme ise Şaban'ı *bila-beyyine muarazadan* yani günümüz Türkçesi ile ifade etmeye çalışırsak *delilsiz itham etmeden* men etmiştir.

Osmanlı hukukunda, davalarda “kadı, şahitlerin getirdiği delile, hiçbir şart ve sınır koymadan inanmak zorundadır.”²⁴⁶ Ancak delilin olmadığı/yetersiz olduğu davalarda ise mahkeme davacıyı *bila-beyyine muarazadan* men edebilmektedir. Bir dava sürecinde kadı ilk önce davacıyı sonra davalıyı dinler. Sonra kadı davalıya davacının iddiası ile ilgili sorular sorar. Eğer davalı iddiaları kabul ederse kadı karar aşamasına geçer.²⁴⁷ Reddederse bu başlıkla doğrudan ilgili bir aşamaya geçilir. Bu durumu kısaca ifade etmek gerekirse mahkemede davasını ispat etme hakkı davacıya aittir. Herhangi bir ispat yoksa karşı taraf, davalı olan kişi yemin etmek suretiyle suçu inkâr edebilir. Yani, davacının iddiası davalı tarafından inkâr edilmişse mahkeme davacıdan ispat ister. Bunun üzerine davacı şayet ispat gösterebilmişse mahkeme kararı onun lehine verir. Şayet davacı bunun tam tersi, hiçbir şekilde bir ispat ortaya koyamamışsa bu sefer mahkeme davalının yemin etmesini ister. Davalı yemin edebilmişse ya da davacı davalının yeminine engel olmaya çalışmışsa mahkeme davacıyı *bila-beyyine muarazadan men* eder. Fakat davalı yemin etmek istememişse²⁴⁸ bu sefer mahkeme onun suçlu olduğunu anlayarak kararı bu doğrultuda verir. Yemin etme talebi sadece davalıya yöneltilmez; eğer istenilmişse davacı da yemin edebilir. Aynı şekilde çalışmamızdaki bazı dava örneklerinde de görüldüğü üzere yemin etmek istemeyen zanlı da aynı şekilde *bila-beyyine muarazadan* yani delilsiz ithamdan men edilebilmektedir.

Bir davada davacı için en etkili ispat şüphesiz şahitlerdir. İslam hukukunun bu konuda da belli kriterleri söz konusudur. Bir hadise göre kara çalmaktan suçlu birisi tanık

²⁴⁶ Ortaylı, 2017: 77.

²⁴⁷ Ortaylı, 2017: 75.

²⁴⁸ Bu durum fıkıhta *nükûl* (نكول) terimiyle ifade edilmektedir.

olmamalıdır.²⁴⁹ Yine 12. yüzyılın fakihlerinden El-Merginânî'ye göre, karaçalıcılar ile birlikte ortalık yerde ağıt yakan, şarkı söyleyen kadınlar, ayık gezmeyen içkiciler, tefeciler, anayolda işeyen ya da karnını doyuranlar ve Hz. Muhammed ve yoldaşlarını açıkça kötöleyici ve alaycı söz söyleyenler tanıklığa uygun değildir.²⁵⁰ Bunun yeminine itimat edilebilecek kişilerin tanıklığı tercih konusudur ki bunda da Müslüman olmak hiç yoktan Allah'a inanmak güvenilir olmanın göstergesidir. Peirce, belgelerde “dürüst insanlar” anlamında “Müslümanlar” ifadesinin yer yer geçtiğini ve insanların dinine göre Kur'an'a ve İncil'e el basarak yemin ettirildiğini belirtmektedir.²⁵¹ Ayrıca bir Müslümanın duruşmasında genellikle iki Müslüman erkeğin şahitliği gereklidir. Bir gayrimüslim'in (*zimmi*) duruşmasında ise delil, belirli istisnalar dışında, sadece bir zimmi ya da müste'mene (*non-Muslim foreign resident*) karşı kullanılır.²⁵² Ayrıca bir müste'menin getirdiği aleyhteki deliller, Osmanlı reayasından olan gayrimüslim için kullanılamaz.²⁵³ Ayrıca klasik dönemde 17 Mayıs 1565 (*h. 16 Şevval 972*) tarihli bir adaletnâmede yerel yöneticiler “zor şahidi” olarak ifade edilmiş yalancı şahitlere karşı da uyarılmıştır.²⁵⁴

Bir davada davacının şahide sahip olmasının veya bir davada davalının yemin etmek istemesinin davanın sürecine olan etkisinin nasıl olabileceği çalışmanın içerisinde yer alan vakalar üzerinden değerlendirilebilir. 11 Eylül 1863'de (*h. 27 Rebiülevvel 1280*) mahkeme tarafından ilâm edilen ve bu tarihten kırk beş gün önce Gebiz'in Aşağıoba köyünde gerçekleşen vakada²⁵⁵ mahkemeye gelen Durali oğlu Hüseyin ve Mehmed bin Ahmed, bazı kişilerin yani, Veli bin İsmail ile birlikte Murtunalı, Celil oğlu Ali'nin erkek kardeşi Ahmed ve beş arkadaşının evlerini bastıkları ve kendilerini öldürmek istedikleri konusunda mahkemeye şikâyetle bulunmuşlardır. Davacılar mahkemeden Veli'nin sorguya çekilmesini ve hak ettiği şekilde cezalandırılmasını istemişlerdir. Buradan da Veli'nin bu ev baskınında elebaşı gibi durduğuna hükmedebiliriz. Veli cevabında suçunu inkâr etmiştir ve davacıları bu suçlama için bir delil istemişlerdir. Bunun üzerine mahkemede söz verilen olayın şahitleri Macar karyesi ahâlisinden Kara Mustafa bin Halil ve Hüseyin ibn-i Kelin Mehmed davanın gidişatını şekillendirmiştir. Bu şekilde olayın ispatlanması sonucunda mahkeme Veli'nin,

²⁴⁹ Peirce, 2005: 238.

²⁵⁰ Peirce, 2005: 240.

²⁵¹ Peirce, 2005: 246 -247.

²⁵² Heyd, 1973: 245.

²⁵³ Ortaylı, 2017: 77.

²⁵⁴ İnalçık, 1993b: 99.

²⁵⁵ AŞS 12/368 (1280/1863).

*tasaddî eylediği fezâhat-i mezkûresi için şer'an ta'zîr*²⁵⁶ edilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Davalının yemin etmek istemesinin davanın sonucuna olan etkisi ise 3 Temmuz 1854 (h. 7 Şevval 1270) günü Antalya meclisinde karara bağlanan başka bir davada²⁵⁷ görülebilmektedir. Mahkeme, davadan üç yıl önce gerçekleşmiş bir cinayet olayı ile ilgili toplanmıştır. Maktul Mehmed'in sulbî kebir oğlu Ali'nin iddiasına göre babası Murtuna Aşireti'nden Koca Arap oğlu Mehmed'in ölümünü İstanos'un Osman Halifeler köyünden Koca Mehmed oğlu Mustafa tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak cinayet zanlısı Mustafa mahkemede iddiayı reddetmiş ve yemin edebileceğini söylemiştir. Mustafa'nın Mehmed'i öldürdüğüyle ilgili iddianın herhangi bir şahidi de bulunmamaktadır. Bunun üzerine maktul Mehmed'in oğlu Ali, Mustafa'yı affetmiş, aralarındaki husumet kalkmış ve dava kapanmıştır. Yeminin bir davanın işleyişine olan etkisine bir başka örnek de İstanos'ta gerçekleşen bir bıçakla yaralama iddiasıyla ilgili davada rastlanılmıştır.²⁵⁸ 4 Haziran 1864 (h. 28 Zilhicce 1280) günü mahkemeye yansıyan iddiaya göre Leylek köyünde yaşayan Molla Celil oğlu Mehmed, ilâm tarihinden bir buçuk ay önce tarla sınırından çıkan bir husumet nedeniyle Hacı Osman tarafından bıçaklanmıştır. Mehmed ve *bikr-i balığa* kız kardeşi Kamile, Hacı Osman'dan davacı olmuştur. Hacı Osman kendisi hakkındaki iddiaları *yemîn-billâh alıyyü'l-azîm* ederek inkar etmiştir. Bunun üzerine mahkeme davacıları *bila-beyyine muaraza men'* etmiştir.

Kalkan'da gerçekleşmiş bir cinayet vakasıyla ilgili davada²⁵⁹ cinayet zanlılarının tavrı maktul Mehmed'in davasından tam tersi bir istikamette seyretmiştir. İslâmlar köyü ahalisinden olan Hadice ve Ahmed oğlu, Hüseyin kızı Fatıma'nın kocası ve Ahmed ve

²⁵⁶ *Ta'zîr* (تعزير) terimini açıklamadan önce İslam hukukunda onun dışında kalan diğer cezalara bir göz atmak gerekmektedir. İslam hukukunda Kur'an ve sünnette belirlenmiş olan *kısas* ve *diyet* dışındaki cezalar *had* (حد) ile ifade edilmektedir. İlk ikisinin ileride çeşitli örnekleriyle üzerinde durulacaktır. Ancak *had* terimine dair üzerinde durulacak bir örnek bulunmamaktadır. *Had* kısaca fıkıhta Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri tanımlamaktadır (Bardakoğlu, 1996: 547). *Ta'zîr* ise ad ve kısas cezası dışında kalan, yani naslarla belirlenmemiş olup takdir ve tayini kanun koyucuya bırakılmış bulunan yani genel anlamıyla kadının takdir yetkisine bırakılmış olan cezalardır (Bardakoğlu, 1993: 473; Peirce, 2005: 440). Bu davada mahkemenin suçlu olarak hükmettiği kişi ile ilgili olarak *şer'an ta'zîr* edilmesi gerektiği yönünde bir karar alması belki kararın alındığı süreçte mahkeme, davalı, davacı tarafından anlaşılabilmektedir. Ancak bizim için bu *ta'zîr* müphem bir ifadedir. Zira *'azr* yani ayıplamak kökünden gelen *ta'zîr* (تعزير) sözcüğünün ceza hukukuna olan yansıması ölüm cezası, celd (sopa) cezası, hapis cezası, sürgün cezası ve para cezası olarak görülmektedir (Eroğlu, 2006: 10-13). Para cezası ve dayak cezasının Bizans kaynaklı olabileceği de ifade edilmektedir (Coşgel vd., 2013: 356).

²⁵⁷ AŞS 9/96 (1270/1854).

²⁵⁸ AŞS 14/196 (1280/1864).

²⁵⁹ AŞS 14/16 (1280/1864).

Meryem'in babası Molla İsmail 27 Nisan 1864 (*h. 20 Zi'l-ka'de 1280*) tarihinde ahırının girişinde ağır yaralı olarak bulunmuştur. Saldırı kuşluk vakti gerçekleşmiştir. Molla İsmail, ambardan tohum çıkarırken Kara Kitab Mehmed'in oğulları İsa ve İsmail büyük bir odunla Molla İsmail'e saldırmışlardır. Molla İsmail saldırıdan on saat sonra hayatını kaybetmiştir. Mahkemede çocukların vâsi ve vekil olarak bulunan Hacı Hüseyin, suçlarını *külliyen ve kat'iiyen* inkâr eden İsa ve İsmail'in yemin etmesini talep etmiştir. İsa ve İsmail yemin etmek istememiş ve böylelikle mahkeme onları suçlu kabul etmiştir. Cinayet suçlusu olan kardeşler mahkeme tarafından *bila-beyyine muarazadan men'* edilmiştir.

Bila-beyyine muarazadan men' kararları her ne kadar yazılı bir hukuk kültürünün parçası olarak görülse de işleyiş sürecinde sözlü kültürün de etkisi görülmektedir. Özellikle bu tür hükümlerin odağında yer alan yemin etme ve bir kişinin yeminine dair olan inançta bu kendisini daha da belli etmektedir.²⁶⁰ Sadece davalının ve davacının yemin etmesi dışında şayet fâili meçhul bir cinayet söz konusuysa cezaî ve malî sorumluluğu tespit etmek adına cinayetin işlendiği bölge insanların veya maktulün yakınlarının yemin etmesi gerekebilmektedir. Eğer bir yerde üzerinde darp izi taşıyan bir ceset bulunmuşsa olay mahallinin yakınında yaşayanlar suça dair bir sorumluluk taşımakla birlikte sanık olarak görülmektedir.²⁶¹ Köyde, mahallede veya bir mülkte işlenmiş fâili meçhul bir cinayetin maktulün yakınları tarafından açılmış davasında köy ya da mahalle sakinlerinden elli kişiye maktulü kendilerinin öldürmediği ve öldüreni de bilmediklerine dair yemin ettirilir²⁶² ve yeminden sonra cesedin bulunduğu mülkün sahibi, duruma göre köy / mahalle sakinleri ölünün diyetini ailesine üç yıl içerisinde ödemek zorunda bırakılırdı.²⁶³ Bununla ilgili olarak kimi zaman faillerin kurbanlarını dere yatağı, deniz, tarla gibi hukukî statüleri dolayısıyla kimsenin sorumluluğunda olmayan alanlara bırakmayı tercih ettikleri de görülmüştür.²⁶⁴ Kur'an'da temas edilmeyen *kasâme* (قسامة) adı verilen bu uygulamanın kökleri Arap Yarımadası'nda Cahiliye Dönemi olarak adlandırılan İslam öncesi sürece dek uzanmakla

²⁶⁰ İlk yazılı hukuk metinlerinden biri olan Hammurabi Kanunları'nda da yemin etme suçsuzluğun kanıtı olarak görülmektedir. Sözlü hukuk geleneğinde geçerliliği olan bir yöntem sadece yazılı hukukun ilk zamanlarında değil yüzyıllar sonra da görülmüştür. Hammurabi Kanunları'nın 131. maddesi şöyledir: "Eğer bir adam başka birisinin karısına karşı ithamda bulunursa buna karşılık o kadın başka bir adamla basılmazsa kadın *yemin etmeli* ve ondan sonra evine dönmelidir." <http://www.general-intelligence.com/library/hr.pdf> (erişim tarihi: 17.12.2018).

²⁶¹ Peters, 2005: 81.

²⁶² Eroğlu, 2006: 15.

²⁶³ Heyd, 1973: 310-311; Akman, 2004: 95-96; Tamdoğan, 2006: 85; Ayrıca 18. yüzyıl Bursa'sında gerçekleşen Tuti adlı bir kadının cinayetinin diyet hukuku ile olan ilişkisi üzerine bk. Faroqhi, 2006: 76.

²⁶⁴ Tamdoğan, 2006: 86-87.

birlikte Yahudi hukukunda da yer aldığı görülmektedir.²⁶⁵ Mahkemede yemin etmenin sözlü kültürle olan ilişkisiyle birlikte birçok şer'i uygulamada İslam öncesi geleneklerin, civar kültürlerin etkisinden söz edebilmekteyiz. Bir sonraki alt başlığın konusu olan diyet de yine bu sözlü kültür geleneğine bir örnek olarak gösterilebilir.

3.3 Kan Bedeli

Arapça'da "ödemek, vermek" anlamındaki vedy kökünden türemiş olan diyet (دية) İslâm hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade etmekte olup eski Yunan, Mezopotamya, Roma ve Germen hukukunda da örneklerine rastlanılmaktadır.²⁶⁶ Ödenen bedel elbette dönemin, coğrafyanın ekonomik yapısına göre değişebilmektedir. Örneğin, aslında şer'i hukuka göre on bin gümüş dirhem olan adam öldürmenin diyeti Osmanlı ekonomisinin kademeli bir biçimde değer kaybetmesiyle 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kırk bin-altmış bin akçe olarak belirlenmiştir.²⁶⁷ Osmanlı hukukunun işleyişinde, cinayetlerde af ve sulh mümkün olduğundan maktulün yakınlarının isterlerse katil ile anlaşmaları, kısas yerine diyeti tercih edebilme inisiyatifine sahip olarak diyetten vazgeçmeleri ya da herhangi bir nedenden dolayı kısasın mümkün olmaması diyeti onun bir alternatifi olan, ikinci derece bir ceza olarak düşünülmesini sağlamıştır.²⁶⁸ Araz'ın, çalışmasında verilen bir örnekte her ne kadar cinayetin cezasının siyaset olarak verilmesi gerektiği ifade edilmişse de maktulün geride çocukları olduğu için katilin mallarının satılıp diyet olarak çocuklara verilmesi ve katilin ise kürek cezasına çarptırılması kararı verilmiştir.²⁶⁹

Diyet ve kısasın Dulkadiroğulları'nın hukukundaki işleyişine bakıldığında bir kişi cinayet işlemişse ve ölüm cezası yükümlülüğü taşıyorsa sadece kısas, eğer ölen kişinin akrabalarıyla sulh yoluna gidilmişse suçun niteliğine göre diyet ve bu kan bedeliyle birlikte ise 30 altın ödemek zorundadır.²⁷⁰ Ancak Osmanlı'daki örneklerinden bu alt başlıkta bahsedilecek olan kan bedeli hükmedilmiş cinayet davalarında bu bedelin dışında bir altın bedeline rastlanılmadığı ifade edilebilir. Bu aslında karşılaşılabilecek olağan bir durumdur. Zira arada üç yüz yıllık bir fark ve hâkim olunan bambaşka bir coğrafya söz konusudur. Buna

²⁶⁵ Bardakoğlu, 2001: 528.

²⁶⁶ Bardakoğlu, 1994: 473.

²⁶⁷ Heyd, 1973: 308 – 309.

²⁶⁸ Eroğlu, 2006: 13-14; Peirce, 2005: 449.

²⁶⁹ Araz, 2017: 32.

²⁷⁰ Heyd, 1973: 137.

istinaden ekonominin ve buna bağılı olarak da ceza hukukunun mekâna ve zamana göre güncellenip şekillenebileceğı gerçeğini göz önüne almak elzemdir.

Sulh davası görünümünde olsa da bir arabulucu grubunun bulunmadığı davalarda mahkeme, sulh davalarına göre daha etkin bir rol üstlenmiştir. Burada adı geçen miktar bedel değıil diyet olarak ifade edilmelidir. 27 Nisan 1861’de (*h. 16 Şevval 1277*) Kızılseki’de vuku bulan ve 2 Haziran 1861 (*h. 23 Zi’lkade 1277*) günü davası görülen bir vakada²⁷¹ aynı mahallenin ahalisinden olan Mehmed bin Ahmed, yine Kızılseki’den İbrahim oğlu Hüseyin, Ahmed ve Mehmed Ali kardeşlerin saldırısına uğramıştır. Hüseyin, saldırı sırasında Mehmed’in boğazından sarılıp beş yerini darp ederken, Mehmet Ali ise yanında bulunan bıçakların arkalarıyla Mehmed’i, onun ifadesiyle, kalçasından, omzundan, başından ve sair azalarından darp ve cerh etmiştir. Saldırı sonrasında Mehmed on beş gün iş göremez hale gelmiştir. Hüseyin, Ahmed ve Mehmed’in hukuken lazım gelen 500 kuruşun üçte ikisi olan 330 kuruşun ödenmesine Yusuf bin Ali ve Hüseyin bin Mehmet’in şahitliğinde karar verilir. Metinde doğrudan “diyet” ifadesi geçmese de mahkeme tarafından Ahmed’e verilmesi istenen bu paranın bir diyet olduğu ifade edilebilir.

Cinayet temelli bir davada da²⁷² diyet ya da kan bedeli olarak ifade edilebilecek bedelin suçludan talep edildiğı görülmektedir. Kimi cinayetlerin kasten işlenmediğı, kazara gerçekleştiğı mahkeme kayıtlarında yer almaktadır. Medine-i Antalya’da Aşıkdoğan Mahallesi’nde gerçekleşen olayda Demirci Süleyman Mahallesi ahalisinden olan Hafize ve Ali’nin oğlu topçu Onbaşı Hafız İbrahim 6 Haziran 1861 (*h. 27 Zi’lkade 1277*) günü gece saat bir buçukta Mustafa oğlu Mustafa tarafından öldürülmüştür. Olay esnasında Hafız İbrahim’in yanında topçu askeri Hüseyin Hacı de bulunmaktadır.

Katil Mustafa’nın anlattığına göre iki topçu askeri birlikte bir eve gitmişler ve burada Mustafa’nın tabancasını almak istemişlerdir. Ancak o, tabancasını vermek istemediğıinden evde küçük bir arbede yaşanmış ve o esnada Mustafa’nın elindeki silah ateş almıştır. Topçu Onbaşı Hafız İbrahim ölümcül bir yara alarak otuz iki saat boyunca can çekiştikten sonra hayatını kaybetmiştir. Mahkeme, 5000 dirhemin davacı İbrahim’in ailesine, Mustafa tarafından iki taksitle ödenmesine karar vermiştir. Kasten olmaması yönüyle buna benzer bir vaka²⁷³ 28 Ocak 1853 (*h. 17 Rebiülahir 1269*) Çarşamba günü Fuğla’da²⁷⁴ yaşanmıştır. Köy ahalisinden Abdülkadir bin Hasan bir kaza sonucu hayatını kaybetmiştir. Abdülkadir, olay

²⁷¹ AŞS 11/33 (1277/1861).

²⁷² AŞS 11/34 (1277/1861).

²⁷³ AŞS 9/32 (1270/1854).

²⁷⁴ Fığla’nın günümüzde Korkuteli’ne bağılı olan Çomaklı’dır.

günü aynı köyün ahalisinden olan Osman bin Abdullah'ın evinde misafir olarak bulunmaktadır. Bir süre sonra yine aynı köyde yaşayan Molla Hüseyin bin Halil de Osman'ın evine gelmiştir. Molla Hüseyin'in ifadesine göre kendisi eve geldiğinde, yanında bulunan belindeki piştovu çıkarıp odada bulunan yastık üzerine bırakmak istemiştir. Ancak bu sırada silah ateş almış ve kurşun odada bulunan Abdülkadir'in sağ kolunun pazısına isabet etmiştir. Abdülkadir ise olaydan dokuz gün sonra hayatını kaybetmiştir. Davacı olan Abdülkadir'in anne Ayşe ve babası Hüseyin olayın kasten gerçekleştiğini ispat edememiştir. Mahkeme olayın bir kaza olduğu kanaatine varmış ve 13 Şubat 1854 (*15 Cemaziye'l-evvel 1270*) tarihinde Abdülkadir'in babası Hüseyin'e ve annesi Ayşe'ye diyet olarak tedavülde olan *beheri dörder dirhem-i şer' olub sim-halis hükmünde olan iki bin beş yüz aded altılığ*[n]²⁷⁵ ödenmesi kararını almıştır. 5 Aralık 1863'te (*h. 23 Cemaziyelahir 1280*) ilam olunan başka bir hükümde²⁷⁶ ise İstanos'un Ali Fahreddin Sagir köyünde yaşayan Koca Ali oğlu Koca Mehmed'in öldürülmesi ile ilgili detaylı bir ifade yer almasa da cinayeti işleyen aynı köyden Yusuf ibn Ali Koca Mehmed'i yanlışlıkla öldürdüğünü vurgulamıştır. Ayrıca köy sakinlerinde Abbas oğlu İsmail, Ali sipahinin azatlı kölesi Selim, Sarıca Eyyüb oğlu Bekir, Beşkafalı İsmail'in oğlu Mustafa cinayette etkili olduğu iddiasıyla altı aydan beri Antalya hapisanesinde tutukludur. İsmail, Selim, Bekir, Mustafa tek tek sorguya alınmış ve hepsi de Yusuf ile bir ortaklığının olmadığını ve ona yardım etmediklerini vurgulamıştır. Yusuf dava sonunda Mehmed'in varisleri olan eşi Hasan kızı Habibe'ye ve kız kardeşleri Hafize ve Havva'ya gümüşten on bin dirhem ödemekle yükümlü tutulmuştur. Yusuf ayrıca cinayeti kendisinin işlediğini ve İsmail, Selim, Bekir ve Mustafa'nın bu cinayet ile hiçbir şekilde ilgisi olmadığını da belirtmiş ve bunun üzerine söz konusu kişiler de serbest bırakılmıştır.

Kazara ölüme sebebiyet veren vakaların yanında kasten cinayetler de kayıtlarda epey yer tutmaktadır. 22 Temmuz 1853 günü (*h. 15 Şevval 1269*) Teke Sancağı'nda bulunan Kardıç Kazası'nın Kuzca Karyesi'nde yaşayan Ali bin Ahmed öldürülmüştür. 28 Aralık 1853 günü (*h. 27 Rebiülevvel 1270*) verilen mahkeme hükmünde²⁷⁷ ifade edildiği üzere köyde bulunan Arslanlı adlı bölgede gerçekleşen olayda Ali aynı köyden Musa bin Süleyman ile tartışmıştır. Tartışma sırasında Musa, yanında bulunan dolu tüfeğiyle Ali'nin böğrüne kasten ateş etmiştir. Musa, mahkemede Ali'yi kasten vurduğunu kabul etmiştir. Yaralanan Ali ise yarım saat içerisinde hayatını kaybetmiştir. Mahkeme söz konusu hükümde, Musa'nın, *beheri dörder dirhem-i şer'î olub sim-hâlis hükmünde bulunan iki bin beş yüz aded altılıktan* 312,5

²⁷⁵ Altılık, II. Mahmud döneminde basılmış ve değeri adı üstünde 6 kuruş olan sikkelerdir.

²⁷⁶ AŞS 12/460 (1280/1863).

²⁷⁷ AŞS 9/33 (1270/1853).

adedini Fatıma'ya, 2187,5 altığı ise Ali'nin altı çocuğundan dördü olan Ayşe, Ahmed, Ömer ve Elif'e diyet olarak vereceğini belirtmiştir.

13 Nisan 1866'da, (h. 27 Zilkade 1282) dava hükmünde²⁷⁸ *katl-i mezkûr amden veya hatâ'en olmayub* diyerek cinayetin kasti olup olmadığının belirsizliğine işaret eden bir vaka yaşanmıştır. Cinayetin kurbanı olan Haymenesli Hacı Ayaslu Aşireti ahalisinden Kırklık oğlu Ali bir çeşit tahrir memuru olarak çalışmaktadır. Ali, davadan bir ay kadar önce bir çarşamba günü Kocayatak'ta bir verese tahriri yaptıktan sonra Abdurrahmanlar Köyü'ne uğramıştır. Ardından maktul orada da benzer bir iş ifâ etmek için Kınacı Veli'nin yanına gitmiştir. Hükümde anlatıldığına göre Veli'nin ev kapısından çıkıp birlikte yürümeye başlamışlardır. Bu sırada uşağının arkasından yürüyen Veli'nin tüfeği kazara ateş etmiş ve kurşun öndeki Ali'nin arkasından sol gözünün altına isabet etmiştir. Ali aldığı bu ağır yara sonucunda iki saat içerisinde hayatını kaybetmiştir. Olayın ardından cinayetin bir kaza olup olmadığı netlik kazanamamıştır. Veli ise, miktarı belirtilmese de Ali'nin kardeşleri Hasan ve Cemile'ye diyet vermekle yükümlü kılınmıştır. Antalya mahkemesinin odaklandığımız dönem içerisinde aldığı kararlar içerisinde aynî bir diyetten bahsedilmiyor olsa da bu Osmanlı hukukunda uygulamada olan bir hüküm tipidir. Ayntab mahkemesinin 16. yüzyılda bir davada iki at ve bazı kumaşların diyet olarak ödenmesi gerektiği ile ilgili hükmü buna örnek olarak verilebilir.²⁷⁹

Çalışmada odaklanılan dönemin (1851-1866) Antalya sicil kayıtlarında cinayet, yaralama ya da darp suçu için verilmiş hükümlerde diyet daha çok tercih edilen bir yaptırım olmuştur. *Muslihûn*un araya girmesiyle verilmiş olan nakdî bedeli de göz önüne alırsak problemler çoğunlukla davalının karşı tarafa para ya da mal vermesiyle çözülmeye çalışılmış ve hapis cezası pek tercih edilmemiştir. Sadece birkaç hükümde görülen ifadelerden zanlının mahkeme öncesinde hapis tutulduğu anlaşılmaktadır. Hapis cezasından çok böylesi bir yaptırımın uygulanmasında mağdur olan davacının ya da ailesinin iş ya da iş gücü kaybı dolayısıyla karşı karşıya kalacağı ekonomik sorunları gidermenin, mahkemenin hükmünü etkilemiş olabileceği düşünülebilir. Ancak İstanbul üzerine yapılan Deal'in çalışmasında hapis cezaları veren hüküm örnekleri mevcuttur. 1899'da Galata'daki Zorba Yani'nin meyhanesindeki garson kızlardan Rebekka'ya sarhoşluktan sataşan ve kızın Ahmed Efendi adındaki bir polisten yardım istemesi üzerine meyhaneden atılan marangoz Emin, aynı gece polis Ahmed'e denk gelerek onu karnının sağından bıçaklayarak ölmesine neden olmuş ve 15

²⁷⁸ AŞS 15/263 (1282/1866).

²⁷⁹ Peirce, 2005: 101.

yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁸⁰ 17-18 Temmuz 1895'in ve 2 Şubat 1896'nın gazetelerine yansımış olan İstanbul'da gerçekleşmiş bir vakada alkollü bir biçimde eski karısını ve kayınvalidesini silahıyla yaralayan ancak kayınpederinin ise ölümüne neden olan Hacı Hüsnü de yine 15 yıl hapis cezasına çarptırılmış, ayrıca başka hükümlerde karşılaşılan karısı Ayşe'yi ağır yaralayan Nuri 3 yıl, karısı Emine Hanım'ı döven Şevket Efendi ise 1 ay mahkûm edilmiştir.²⁸¹

Eski çağlardan bu yana çeşitli kültürlerde de örnekleri bulunan diyet hukuku, İslam hukukuna, oradan da Osmanlı hukukuna sirayet etmiştir. Kan bedeli olarak da ifade edilen diyet davalı olan kişi tarafından davacıya mahkemenin verdiği karar doğrultusunda ödenmektedir. Ödenecek olan nakdin miktarında suçun mahiyeti de etkili olabildiği gibi suçun *katl*, *cerh*, *darb* veya kasten ya da kazaen olması bedelin mahkeme tarafından kararlaştırılmasında etkili olan parametreler olarak kayıtlara yansımıştır.

3.4 Bir Geleneksel Ceza Yöntemi Olarak Kisas

Temeli Eskiçağ toplumlarına kadar uzanan *kisas* (قصاص) Arapça'da fiil olarak “ardından gitmek, iz sürmek, yaptığı işte birinin yolunu takip etmek, kesmek, eşitlemek ve misilleme yapmak”, isim olarak “mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması, işlenen bir fiile ona denk bir fiil ile mukabele edilmesi” hukukta ise kasten adam öldürme ve müessir fiil suçlarında suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılması anlamına gelmektedir.²⁸²

Babil kralı Hammurabi'nin günümüzden yaklaşık 6000 yıl önce hazırladığı kanunda suya atılma, ateşe atılma, suçlunun derisinin çizilmesi ve özellikle ölüm cezası epey yaygındır.²⁸³ Tevrat'ta da cinayet suçlusunun ölümle cezalandırılması, birinin sakatlanmasının cezasının suçluyu sakatlamak olduğu, kırık yerine kırık, göz yerine göz, diş yerine diş kisasına rastlanılmaktadır.²⁸⁴ Kisas yüzyıllar boyunca kimi davalarda Osmanlı'da da başvuru bir ceza yöntemi olmuştur. Cinayet suçlarında birçok farklı yöntemin kullanıldığı ölüm cezaları uygulanabilmektedir.²⁸⁵ Kisas birçok kültürde görülen, suçluya azap çektirmeyi

²⁸⁰ Deal, 2017: 93.

²⁸¹ Deal, 2017: 152-155.

²⁸² Dağcı, 2002: 488.

²⁸³ <http://www.general-intelligence.com/library/hr.pdf> (erişim tarihi: 20.12.2018).

²⁸⁴ Kitab-ı Mukaddes-Eski Ahit/Levililer, (1993): Bap 24; 17/18/19/20/21.

²⁸⁵ Belirtmek gerekir ki ölüm cezası sadece bir kısas hükmünün sonucunda olmayabilmektedir. Heyd, bir şeyhülislamın dahi padişahın emriyle ölümüne gönderilebilmekte olduğunu ancak ulemanın genel olarak ölüm cezasından muaf tutulduğunu belirtmektedir. Bunun dışında Heyd, kitabında uygulanan ölüm cezalarına çeşitli

amaçlayan ve doğrudan bedene yönelik uygulanan ve modern öncesi dönemde hukukun meşru bir şiddete bürünmüş olduğu yaygın bir ceza pratiğidir. Zira her suç davası her zaman sulh, ya da bir uzlaşım ile sona ermemekle birlikte diyet de yeterli gelmeyebilmektedir. Halk arasındaki gayrimeşru şiddete karşı hukuk çerçevesinde belirlenmiş meşru şiddet yer yer münasip görülebilmektedir.

Kıyasın bir suçlu için yürürlüğe konulması belirli hukuk prensipleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Örneğin İslam hukukunda eğer ortada bir cinayet suçu varsa, maktulün akrabalarının talepleri doğrultusunda kıyas yapılabileceği gibi maktulün bir akrabasının olmaması durumunda devlet başkanı ya da temsilcisi bir savcı olarak hareket edebilir ancak Sünni hukukta kıyas tüm savcıların ortak talebiyle gerçekleşebilir; biri bile katili affetmeyi tercih ederse kıyas gerçekleşmemektedir.²⁸⁶ Ayrıca cinayet kıyası yapılarak idamı gerçekleştirilecek olan bir kadınsa ve hamileyse kıyas doğacak çocuğun sütten kesilmesine kadar beklenir; aksi takdirde bir değil iki hayat alınacaktır.²⁸⁷ Fransa’da da giyotin öncesi dönemde uygulanan ve 18. yüzyıla kadar geldiği belirtilen bir yerleşik örfe göre idam cezasının uygulanması aşamasında İslam hukukundaki kıyas uygulaması gibi belirli kaideler vardır. Örneğin, cellât bir beceriksizlik nedeniyle görevini yerine getiremezse ve böylece infaz başarısızlığa uğrarsa mahkûm affedilmektedir.²⁸⁸ Kıyas her hukuki müeyyide görülen kendi içerisinde belirli kurallarla işleyen bir tutarlılığa sahip olduğu iddiasıyla kendisini göstermiştir.

Birçok kültürde örnekleri görülen kıyas tüm kültür öğeleri gibi içerisinde çıktığı toplumsal gerçekliğin içerisinden çıkmıştır. Bu eksende eskiçağdan bu yana var olan bu gelenek Orta Çağ ve erken modern çağın toplumlarının cemaat yapısının bir parçasıdır. *Bila-beyyine muarazadan men’* kavramını açan alt başlıkta da bahsedildiği üzere bu çalışmada odağa yerleştirilen ve anlamlandırılmaya çalışılan birinin bir kasabada, köyde öldürülmesinden olay mahallindeki herkesin sorumlu olduğu ve mahkeme önünde suçlu olmadığına dair yemin ettiği *sözlü* yeminin hukukta yer bulabildiği bir hukuk kültürüdür. Bu hukuk geleneği mahalli ilişkilerin ve cemaat duygusunun etkili olduğu bir sosyal yapıda eğreti durmamıştır. Ayrıca bu, şehir olarak adlandırılan ne kırsal kimlikten sıyrılmış ne de kent kimliğini benimsemiş yani her ikisinin arasında kalmış yerleşim alanlarının yer aldığı bir imparatorluk coğrafyasıyla organik bütünleşme sağlayabilmiştir. Söz konusu uyumun

örnekler vermiştir: Asmak, kazığa vurmak, boynunu vurmak, ikiye bölmek, denize atmak, çukura atıp taşlamak (recm), dibekte dövülmek vs. (Heyd, 1973: 262-263).

²⁸⁶ Peters, 2005: 44.

²⁸⁷ Peters, 2005: 48.

²⁸⁸ Foucault, 2017: 98.

kolaylıkla sağlanabilmesinde bu mekânlarda yaşayan toplumun kolektif muhayyilesinde bin yıllarca sürmüş bir göçebe yaşam tarzının ve sözlü kültür geleneğinin yatmasının da etkili olduğu düşünülmelidir. Aslında devlet geleneğinin inşasında da etkili olan bu muhayyile kısası *bireyin* intikamının alınmasından ziyade *cemaatin* adalet duygusunun tatmin edilmesi olarak görmüş ve hukuku bu duygu üzerine inşa etmiş ve aslında adaleti bireysel değil kolektif olarak sağlamaya çalışmıştır. Bireysel değil kolektif düşünen bu sosyal yapı suçlu gördüğü kişiyi aslında yazılı ana hukuk mekanizmasının dışında da sözlü hukukun ahlakına mugayir görerek *ayıplamış* ve ciddi bir sosyal yaptırım biçimi olarak dışlamıştır. Böylelikle kişi hem tâbi olduğu devletin yazılı hukukunun yarattığı hem de parçası olduğu toplumun kolektif muhayyilesindeki adalet duygusunun vicdani rahatlığı ile yaşayabilmiştir.

19. yüzyılda Teke Sancağı'na bağlı olan, bugün ise Bucak sınırları içerisinde bulunan Melli'nin Kavacık Mahallesi'nde işlenen bir suçla ilgili Antalya liva meclisine mahsus odada görüşülen bir davadan²⁸⁹ bir kısasa kısas kararı çıkmıştır. Bunda işlenen şiddet suçunun mahiyeti, kullanılan suç aracı, karşı tarafın gördüğü zarar elbette davanın işleyişini şekillendirmiştir. 21 Haziran 1863 (*h. 4 Muharrem 1280*) tarihinde gerçekleşen olay bu dava metnine şöyle yansımıştır: Mustafa, Mehmed'in tarlasının yakınında deve otlatmaktadır. Mehmed, Mustafa'nın yanına gelmiş ve aralarında sözlü bir tartışma yaşanmıştır. Bir süre sonra tartışmanın tansiyonu yükselmiş ve Mehmed yanında bulunan büyük bıçak ile saldırdığı Mustafa'nın sağ kaşının üzerinden yaralanmasına neden olmuştur. Bir süre sonra davadaki kısas kararına neden olan durum gerçekleşmiş ve Mehmed arbede esnasında Mustafa'nın sol koluna vurduğu büyük bıçakla onun elinin bilek ekleminden kopmasına neden olmuştur. Davanın görüldüğü 16 Aralık 1863 (*h. 5 Receb 1280*) günü Mustafa mahkemeden *muceb-i şer'isi olan kısas* talep etmiştir. Mustafa bin Mehmed Ali ve Süleyman bin Kara İbrahim'de olayın şahitleri olarak mahkemede tüm olup biteni Mustafa'nın anlattığı ile aynı şekilde aktarmıştır. Bunun üzerine mahkeme Mustafa'nın huzurunda, Mehmed'in sol kolunun bilek ekleminden *kısasen kat' olunması* kararı almış ve davayı sonuçlandırmıştır.²⁹⁰

Mehmed ve Mustafa'nın olayında olduğu gibi kayıtlara yansıyan deve otlatmaktan kaynaklanan başka bir vaka daha bulunmaktadır. Davacı olan taraf mahkemeye kısas talebiyle başvurmuştur. Ancak aralarındaki fark bunun bir cinayet vakası olmasıdır. 3 Ekim 1862'de (*h. 8. Rebiyyülahir 1279*) Gebiz'de gerçekleşen olayın ardından iki yıl geçtikten sonra maktulun

²⁸⁹ AŞS 12/479 (1280/1863).

²⁹⁰ Burada, yukarıda bahsi geçen Şaban'ın davasını tekrar hatırlatmak istiyorum. Şaban da tıpkı Mustafa gibi bir arbede sırasında eline aldığı bıçak darbesi sonucunda organ kaybı yaşamıştır. Ancak Şaban, delil/tanık konusunda Mustafa gibi şanslı değildir. Çünkü aksi olsaydı çok yüksek olasılıkla bu davanın sonucu, Mustafa ve Mehmed'in davası gibi sonuçlanacaktı.

ailesi mahkemeye kısas talebi ile gelmişlerdir. Olayın²⁹¹ mahkemede görüşüldüğü tarih olan 9 Aralık 1864'te (*h. 20 Receb 1281*) halen, hapishanede yatmakta olan katil Abdül'ün bir susam tarlası vardır. Olay günü Abdül, tarlasında otlayan bir miktar deve görmüştür. Develerin başında duran Mehmed'ten hayvanlarını tarlasından çekmesi için uyarmıştır. Ancak Mehmed bu uyarıya kulak asmamıştır. Bunun üzerine bir tartışma yaşanmış ve Abdül yanında bulunan “yatağan” denilen büyük bıçakla Mehmed'i kafasından yaralamıştır. Mehmed olayın ardından 21 gün gün sonra hayatını kaybetmiştir. Abdül yapılan sorguda suçunu inkâr etmiştir. Ancak gösterilen şahitler, Turumlar mahallesinden Macar oğlu Durmuş Ali bin Ahmed, Gebiz'in Çatallar mahallesinden Osman bin İbrahim vakayı eksiksiz aktarmışlardır. Maktulun küçük erkek kardeşi Süleyman, büyük erkek kardeşi Halil ve kız kardeşleri Zeynep, Ayşe ve Şerife iki yıldır hapis yatan Abdül için mahkemeden kısas talep etmişlerdir.

Kisas, bir şiddet suçu karşısında mağdur olan kişinin ihtiyaç duyduğu adaletin kolektif bir duygunun parçası olarak kendisi ya da katledilmişse ailesi tarafından talep edilmesiyle devlet eliyle yerine getirilmesi olarak düşünülebilmektedir. Osmanlı'da kısas cezasının infazının giriş bölümünde üzerinde durulduğu Avrupa'daki örneklerin aksine kalabalık önünde yapılmasıyla ilgili bir uygulama görülmemekle birlikte davacının gözü önünde infazın gerçekleştirilmesinin mahkemece ilâm edilmesi hükümlere yansımıştır. Devlet hukukun kendisine verdiği yetkiyle adaleti sağlamak adına *yasalar çerçevesinde* suçluya şiddet uygulayabilmiştir. Ancak devletin şiddeti kullanma biçimi bir davanın sonucuyla ilgili de olmayabilmekte, suçlu olmadığı halde zanlı da her hangi bir suç ile ilişkili olarak zaman zaman bedeni üzerinde böyle bir şiddete maruz kalabilmektedir. Bir zanlıya yönelik bu işkencelerden bir tanesi de 1851 sonbaharında Antalya'nın kuzeyinde bulunan bir köyde gerçekleşmiştir.

3.5 Bir Zaptiye'nin Neden Olduğu İşkence Sonucu Ölüm²⁹²

1826'da II. Mahmud tarafından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte başkentin güvenliğinden sorumlu bir teşkilata olan ihtiyaç kendisi göstermiştir. Bu doğrultuda 20 Mart 1845'te İstanbul'da Fransız modelinden esinlenerek bir polis teşkilatının kurulduğu ilan edilmiştir. 15 Şubat 1846'da polis ve jandarmadan bağımsız bir şekilde kurulan ancak her ikisini de tek bir merkezi örgüt altında birleştiren²⁹³ Zaptiye Müşiriyeti'nin yetki alanı başkenti kapsadığı gibi taşrayı da kapsamaktaydı. 1869'daki Asakir-i Zaptiye

²⁹¹ AŞS 13/550 (1281/1864).

²⁹² AŞS 9/31 (1270/1854).

²⁹³ Ergut, 2012: 106.

Nizamnamesiyle birlikte polis kuvvetleri askerî düzende örgütlenmiştir. 20 Kasım 1879 tarihli tezkere ile polis, jandarmadan ayrılmış ve Zaptiye Müşiriyeti, Zaptiye Nezareti'ne dönüşmüştür.²⁹⁴ Odaklanılan 19. yüzyıl ortalarında, Antalya mahkemesinde görülen davaların metinlerinde birçok zaptiye ismiyle karşılaşmak mümkündür. Zaptiye Müşiriyeti'nin kuruluşundan beş buçuk yıl sonra adı ölümle sonuçlanan bir davaya karışacak olan zaptiye İsmail de bunlardan bir tanesidir.

Yalınlı Köyü'nde karısı Ahmed kızı Ayşe ve beş küçük çocuğu, Hasan, Enzel, Ümmü, Hadice ve Emine ile birlikte yaşayan Mehmed bin İsmail, 11 Ekim 1851'de (*h. 15 Zilhicce 1267*), kendi evinde bir zaptiye tarafından yapılan işkenceye maruz kalmıştır. Mehmed, gördüğü işkencenin ardından 10 gün içerisinde hayatını kaybetmiştir.

Ayşe mahkemede hiçbir aracı ortaya koymadan eşinin ölümünü, suçludan talebini doğrudan dile getirmiştir ki bu durumun, bir kadının Osmanlı mahkemelerindeki genel konumunu göz önüne alırsak ayrıca önem taşıdığının hatırlatılması, zira genel olarak Osmanlı'nın tüm mahkemelerinde, özelde Antalya mahkemesindeki davalarda davacı kadının araya erkek bir aracı koymadan kendisini savunmasına pek de rastlanılmadığının ifade edilmesi gerekmektedir.

Mehmed'in işkence sonucu ölümü Yörükoğlu el-Hâcc Ahmed Ağa bin Mehmed'in İstanos nahiyesi müdür vekili olarak görev yaptığı dönemde meydana gelmiştir. Ayşe'nin ifadesine göre El-Hâcc Ahmed Ağa, Mehmed hakkında öne sürülen yol kesicilik, yani eşkıyalık suçlaması açığa kavuşmadan, yani henüz bir eşkıya zanlısıyken evine bir zaptiye göndererek ona işkence yaptırmıştır. Ayşe, el-Hâcc Ahmed Ağa tarafından evine gönderilen zaptiye İsmail'in "öldürmek kasdıyla" eşinin tabanlarına üç yüzden fazla sopa darbesi vurduğunu iddia etmiştir. Ancak Ayşe, gayet naif bir üslupla eşinin ölümüne neden olan zaptiyeyi doğrudan suçlamaktan da kaçınmıştır. Ayşe ifadesinde İsmail'in, el-Hâcc Ahmed Ağa'nın yanında zaptiye olması nedeniyle kendisine verilmiş bir emri yerine getirmemenin yaratacağı durumdan kendisini korumak için istemeden bu ölüme neden olduğunu belirtmek istemiştir. Ayşe, el-Hâcc Ahmed Ağa'yı suçlayarak kendisinin ve çocuklarının hakkı için hukukun gereğinin yapılmasını mahkemeden talep etmiştir.

El-Hâcc Ahmed Ağa ise sorgusunda nahiye (İstanos) ahalisinin Mehmed ile ilgili kendisine şikâyetle bulunduğunu bunun üzerine Mehmed'e birkaç nefer zaptiye gönderdiğini ve onu ıslah etmek amacıyla tabanlarına sopa vurulmasını istemeden de olsa kendisinin emrettiğini ifade etmiştir. Zaptiye İsmail, kendisine verilen emir doğrultusunda Mehmed'in tabanlarına sopa vurduğunu kabul etse de bu darbelerin onun ölümüne neden olabileceğini

²⁹⁴ Lévy–Aksu, 2017: 170-176.

inkâr etmiştir. Bunun üzerine, güvenilirliğinden şüphe edilmeyecek kişiler olduğu hükümde vurgulanan, yani *her biri lede't-tezkiye adâletleri zâhir olân* Ebubekir Ağa ve el-Hacc Hüseyin Ağa ibn-i Abdullah'ın şahadetleriyle ispat edilen bu suça göre *beheri dirhem-i şer'i olub sim-halis hükmünde bulunan iki bin beş yüz aded altılığı* diyet olarak çocukları (sulbi sagir / sulbiyye sagire) Hasan, Enzel, Ümmü, Hadice ve Emine'nin vasîsi²⁹⁵ anneleri Ayşe'ye teslim edilmesi kararı Mehmed'in ölümünden neredeyse iki buçuk yıl sonra, 23 Ocak 1854'te (*h. 23 Rebiülahir 1270*) mahkeme tarafından alınmış ve el-Hâcc Ahmed Ağa'nın Antalya meclisinde tutuklandığı belirtilmiştir.

Mehmed'in davası ayrıca ele alınmayı hak eden bir içeriğe sahiptir. Öncelikle bir kadının, kocasının ölümüyle sonuçlanan bu cinayet davasında herhangi bir aracı olmadan bizzat mahkemede bulunarak hakkını araması önemlidir. Mehmed'in davasını asıl ilginç kılan özelliği bu davanın alelade bir cinayet vakası ile ilgili olmasının ötesinde bir eşkıya zanlısının bir zaptiye tarafından işkence sonucu öldürülmesi ile ilgili dava olması ve zaptiyeye emir veren amirin suçlu bulunarak tevkif edilmesi ile sonuçlanmış olmasıdır. Aslına bakılırsa bu durum işkenceyi yasaklayan Islahat Fermanı'ndan²⁹⁶ sonra olmuş olsa Mehmed'in davası son derece sıradan bir dava olma özelliği taşıyacaktır. Ancak bu dava Islahat Fermanı'ndan iki yıl önce görülmüştür ve işte verilen hükmün ilginç olan yönü budur. Üstüne üstlük suçu işleyen ve cezalandırılan kişi sıradan bir kişi değil bir devlet görevlisidir. Mehmed'in davasından çıkan karar 19. yüzyılın ortalarında çeşitli açılardan Batılılaşma kaygısı ve çabası içerisinde olan Osmanlı Devleti'nin bu doğrultuda hazırladığı bir metinden beş yıl önce ülkenin Akdeniz

²⁹⁵ Ölen birinin vasiyetini yerine getirmek için görevlendirilmiş kişi anlamına geldiği gibi malını idâre edemeyecek durumda olan yani, aklî yeterliliği olmayan ya da bir yetimin, küçük bir çocuğun malını yöneten kişiye verilen addır. Vâsi'i, öncelikli olarak büyükbabadan başlamak üzere akrabalar arasından atanmakla birlikte yabancı kişilerin de vâsi'i olarak atanması nadir değildir. Dindarlık ve dürüstlük yönüyle akrabalarından daha üstün olan bir yabancı vâsi'i olarak tercih sebebidir (Araz, 2017: 64; Peirce, 2005: 245).

²⁹⁶ Islahat Fermanı'nın (1856) işkencenin yasaklanmasıyla ilgili bölümü şöyledir: "...kâffe-i mahbes ve mahalli sairede usûl-i hapsiyenin mümkün mertebe müddet-i kalile zarfında ıslâhına mübaşeret olunması ve herhalde hapishânelerde bile cânib-i saltanat-ı seniyemden vaz'ı kılınan nizamât-ı inzibatiyeye muvafık olan muamelâtta maada hiçbir gûna mücazaât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşabih kâffe-i muamele dahi kâmilten lağv ve iptal kılınması ve bunun hilâfında vukû bulacak hareket şediden men' ve zecrolunacağından maada bunun icrâsını emreden memurîn ile bi-l-fiil icrâ eyleyen kesianın dahi ceza kanûnnâmesi iktizasınca takdir ve tedip olunması ve Dâr-üs Saltanat-ı seniyem ve eyalet ve bilâd ve kurada umûr-ı zaptiyenin tanzîmi maddesi asude-i hal olan kâffe-i tebea-i mülûkâneme kendi mal ve canlarının muhafazasına sahihen ve kaviyyen emniyet verecek sûrette tanzîm kılınması..." Osmanlı'nın modernleşme sürecinde örnek aldığı Fransa'da ise sivillerin dayakla cezalandırılması usulü 18. yüzyılın ikinci yarısında silinmeye başlamış ve takip eden yıllar içerisinde tamamen ortadan kaybolmuştur (Ruff, 2011: 289). Burada elbette 1789'u takip eden yıllarda ardı sıra kendisini gösteren devrim yasalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

kıyısındaki küçük bir şehirde bu çaba doğrultusunda bir hüküm verme kaygısı içerisinde olan bir mahkemenin bulunmakta olduğunu göstermektedir.²⁹⁷

3.6 Eşkılar ve Korsanlar: Kel Mehmed Vakası²⁹⁸ ve Bir Terekeye Yansıyan Korsan Cinayeti²⁹⁹

Yüzyıllar boyunca eşkıyaların kol gezdiği Toros Dağları ve korsanlık faaliyetlerinin sıradanlaştığı Antalya Körfezi'nin bölgenin suç ve suçlu profilinin oluşmasında nisbî bir katkısı bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Çalışmanın içeriğine bu yönüyle bakıldığında aynı zamanda, bir önceki başlıkta bahsedildiği üzere, yüzyıllarca sarp ve tekinsiz Toros Dağları'nın eşkıyalarıyla engin ve tehlikeli Akdeniz'in korsanları arasında sıkışıp kalmış bir ticaret şehrinin suç ve suçlu profili ile ilgilidir. İçeriğinde eşkıya Kel Mehmed'in cinayeti ve onun heyecanlı tevkif süreci ve ardından Antalya Körfezi'nde vuku bulan bir korsan cinayeti bu bölümün Torosların ve Akdeniz'in tekinsiz suretleriyle ilgili başlığı olacaktır.

²⁹⁷ İmparatorluğun Akdeniz kıyısındaki bir şehirde bunlar olurken bir Balkan kasabası olan İvranya'da (Vranje) öldüğü yıl olan 1844'e kadar yaklaşık olarak otuz yıl valilik yapan Hüseyin Paşa ve onun ardılları, 1852'ye kadar valilik yapan oğlu Hurşid Bey ve onun ardından sonrasında kasabanın yönetimi devralan Hüseyin Paşa'nın diğer oğlu Süleyman Bey bölge halkı üzerinde baskı kurmuş ve hukuk dışı vergi taleplerinin yerine getirilememesi nedeniyle onlarca insana işkence yapmış ve onların ölümüne neden olmuştur. Hüseyin Paşa'nın hukuksuz tutumunun ve kasabayı adeta Osmanlı idaresinden bağımsız yönetmesinin en ilginç kanıtı 1839'da Tanzimat'ın ilan edilmesi sonrasında kendisine gönderilen fermanı saklayarak halka okutup duyurmamış hatta fermanın haberi olan ve bunu dile getiren bir Arnavut'u İvranya çarşısının ortasında bıçakla öldürtmüştür. İvranya ahalisi bu baskı ve işkence ortamından dolayı kasabada yaşayamaz hale gelmiş, hatta bu yüzden göç edenler de olmuştur. İvranyalıların şiddet ve işkence tasvirlerinin de bulunduğu Sırpa yazılmış olan, Hüseyin Paşa'nın zulmünü şikâyet eden dilekçesi önce Rusya'nın İstanbul elçisi Pontif'e ulaşmış ardından Osmanlı yöneticilerinin eline geçerek Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak kasabalının tüm bu çabaları bir sonuca ulaşamayınca bu kriz ortamı 1844'te bir isyana dönüşmüştür (Kırlı, 2015: 3-33). Tüm bu olup bitenler aslında yaklaşık olarak 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı merkezi otoritesinin kimi coğrafyalarda sarsılmasıyla ilişkilendirilebilir. İkinci bölümde bahsedilen Antalya'daki Tekelioğlu ailesinin İstanbul'un emirlerini tanımayan hatta hukuki olarak bağımsız hareket eden tavırlarını, 1808 yılında II. Mahmud'un ayanlarla imzaladığı Sened-i İttifak'ı, Tepedelenli Ali Paşa, İşkodralı Mustafa Paşa ve Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanını Hüseyin Paşa ve oğullarının baskıcı ve devlet otoritesi tanımayan yönetimi birbirine paralel düşünülebilir. Dolayısıyla burada konu edilen Antalya'da bir yerel yöneticinin emri ile -kazaen ya da değil- bir zanlının öldürülmesinin sonucunda söz konusu bürokratin cezalandırılmasının aslında Tekelioğlu ailesinin başına buyruk yönetim ve hukukuna olaydan yaklaşık kırk yıl önce son verilmiş olmasının da pay sahibi olabileceği düşünülebilir.

²⁹⁸ AŞS 9/20 (1268/1852).

²⁹⁹ AŞS 12/389; AŞS 12/392 (1279/1863).

Bir önceki bölümde de ayrıntılı bir biçimde bahsedildiği üzere Mora'da başlayan isyan hareketleriyle yarımada'nın Rumca konuşan Müslüman nüfusu 1820'lerden itibaren Antalya'ya göç etmiş ve üstelik bu tarihlerden sonra yavaş yavaş Antalya'nın sosyoekonomik hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Ali Efendi ibn Derviş Ahmed bu Moralı göçmen nüfusun bir mümessilidir. Ali Efendi, davanın görüldüğü 25 Mayıs 1852 (*h. 5 Şaban 1268*) tarihinden bir yıl önce Toros Dağları'nın ardındaki Hamid kazası havalisine³⁰⁰ buğday satın almak amacıyla yola çıkmıştır. Bu dönemde Antalya'da çok ciddi bir buğday krizi söz konusudur. Bu kriz Antalya'daki buğday tüccarları arasında bir gerilime yol açmakla birlikte bir süre sonra, 1853 yılında bir isyan hareketine doğru dahi evrilecektir.³⁰¹ Ali Efendi, üzerinde taşıdığı paradan da anlaşılacağı üzere buğday tarımının sorunsuz yapılabilirdiği Hamid'ten Antalya'ya sadece kendi ihtiyacı için değil ticaretini yapmak amacıyla yüklü bir buğday getirmek üzere yola çıkmıştır. Yüzyıllardır eşkıyaların kol gezdiği Toros Dağları'nı, üzerinde taşıdığı yüklü bir parayla aşmaya çalışmak ya gerçekten büyük bir cesaretin sonucudur ya da o coğrafyaya yabancı olan, mesela dışarıdan göçmen olarak gelip o bölgeye yeni yerleştiği için o coğrafyanın tekinsiz yerlerinin bilgisine sahip olmayan bir kişinin yapabileceği bir hatadır. Mora göçmeni Ali Efendi söz konusuysa ikinci olasılık güçlü gibi durmaktadır.

Ali Efendi yola çıktıktan bir süre sonra maalesef beklenen gerçekleşmiş ve yolu eşkıyalarca kesilmiştir. Dava metninde Tekeli Kel Mehmed ve “diğer Mehmed” olarak ifade edilen eşkıyalar, Ali Efendi'yi sivri bir aletle (*alat-ı ceriha*) *darb* ve *cerh* etmişler ve Ali Efendi'nin buğday almak için harcayacağı üzerinde bulunan 26.700 kuruş nakit para ile gümüşü silahlar ve çeşitli eşyaları da ayrıca gasp etmişlerdir. Saldırıda aldığı yara ciddi bir boyutta olan Ali Efendi olaydan üç buçuk ay sonra hayatını kaybetmiştir.

Kel Mehmed ve diğer Mehmed'in, Ali Efendi'nin katilleri olduğu ve Burdur'un Satırlar Köyü'nde oldukları haberi alınmıştır. Bunun üzerine katilleri Antalya meclisinde görülecek olan davaya getirmek üzere maktulun küçük yaştaki oğlu Derviş Efendi'nin vasisi olan İbrahim Efendi, zenci hizmetkârı Said, bu iş için tayin olunan Antalya zaptiyelerinden Yakub Çavuş ibn Hüseyin Bölükbaşı, Ömer Zeybek ibn Hasan ve Hasan bin Mustafa Kavvas ibn Abdullah ile birlikte Burdur'a yola çıkılmıştır.³⁰² Burdur kazası kaymakamı Ahmed

³⁰⁰ Bugünkü Isparta çevresi.

³⁰¹ 19. yüzyılın ortalarında Antalya'da yaşanan buğday kriziyle ilgili olarak bk. Dayar, (2015). *Antalya'da Devlet ve Eşraf İlişkileri (1839-1908)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

³⁰² Böyle bir eşkıyalık suçunda izlenecek sürecin nasıl olacağından giriş bölümünde bahsedilmiştir. Böyle bir suçun davası sancak güvenliğini tehdit eden bir durum olduğu için sancak meclisi tarafından yürütülmektedir.

Bey'in resmi yazısıyla, bir zaptiye ile birlikte gidilerek katiller söz konusu köyden alınarak Burdur'a getirilmiştir. Suçlular teslim alındıktan sonra dönüşe geçilmiştir. Grup yolda ikiye bölünmüş Kel Mehmed, Said'e teslim edilmiş bir şekilde yanlarında İbrahim Ağa ve bir zaptiye ile birlikte Antalya'ya doğru ilerlemekteyken geri kalan zaptiyeler de diğer Mehmed ile ilgilenmektedir. Kel Mehmed, İbrahim Efendi ve Said'in de içinde olduğu grup diğerlerinden geride kalmış, Teke Sancağı'na bağlı Kızılkaya kazasındaki Tahrancıbahçe'den geçerlerken burada konaklamak üzere durmuşlardır. Grup sabaha karşı uyuyakalmış ve bunu fırsat bilen Kel Mehmed, Said'in üzerinde bulunan bir çift tabancayı alarak firar etmiştir. Bu grupla birlikte yolculuk eden zaptiye ve Said uyanarak derhal Kel Mehmed'in peşine düşmüştür. Kovalamaca sürerken bir ara Kel Mehmed, Said'in üzerine saldırarak ona tabancayla ateş etmiştir. Said'in feryadı ve yardım isteği üzerine derhal onun yanına gidilmiştir. Kel Mehmed bir süre daha takip edilerek ona "teslim ol" çağrısı yapılmıştır. Ancak Kel Mehmed bu çağrıya silahla cevap vermiştir. Kel Mehmed ile bir saatten fazla silahlı çatışma gerçekleşir. En nihayetinde gün ağarmaya başlayınca Kel Mehmed'in olduğu yere doğru giden grup ormanın içerisinde onun ölüsüyle karşılaşmıştır. Grup, Kel Mehmed'in kimin tabanca kurşunu ile öldüğünü bilmemekle birlikte İbrahim Ağa'nın Kel Mehmed ile yapılan mücadelede bulunmadığını ve onun hiçbir şekilde bu işte bir rolü olmadığını mahkemede bilhassa vurgulamıştır.

Ahmed Efendi'nin cinayeti ile ilgili bu davanın akıbeti hakkında bu çalışma kapsamı içerisinde taranan sicillerde bir başka hükme rastlanılmamıştır. Zira tevkif edilerek Antalya'ya getirilirken kaçmayı başaran ve girdiği çatışmada öldürülen Kel Mehmed'in haricinde diğer grupla birlikte yol almakta olan bir suçlu daha bulunmaktadır. Ayrıca hükümde Kel Mehmed'in ölümü anlatılırken olayı mahkemede anlatan tanık özellikle İbrahim Ağa'nın mücadelede bulunmadığının vurgusunu yapmaktadır. Mahkeme konuyla ilgili tanığın böyle bir üslubu tercih etmesi üzerine bir tahmin yürütürsek bu İbrahim Ağa'nın sivil olmasıyla ilişkili olarak böylesine bir "adam öldürme" vakasına karıştırılmamak istenmesinden kaynaklanmış olabilir. Vaka ile ilgili karanlıkta kalan kısımlara dair tahminlerin arasına başka argümanlar da yerleştirilebilir. Örneğin dava metninde mahkemedeki tanığın kim olduğu belli olmamakla birlikte kimliği belirtilmemiş Said'in yanındaki zaptiye olduğu kesin gibi

Antalya, yani Teke bu dönemde Karaman Eyaletine bağlı bir sancaktır. 1864 ve 1867 reformlarıyla Konya Vilayeti'ne bağlanacaktır. Ancak her iki yönetim biriminin de sınırlarının birbirine benzer olduğunu ve merkezinin Konya olduğunu hatırlatmak gerekir. Meclis, eyaletin başka bir bölgesinde saklanmış olan (Burdur Kazası) eşkıyaları tevkif etmek üzere zaptiyeleri göndermiştir. Böyle bir durumda izlenecek hukuki prosedüre uygun bir biçimde zanlılar Antalya'ya getirilecek ve valiye teslim edilecektir. Ardından ise valilik emriyle davasının görülmesi amacıyla eyalet merkezi olan Konya'ya gönderilecektir.

durmaktadır. Dolayısıyla burada bu zaptiye, Kel Mehmed'i öldürenin kendi kurşunu olduğunu ve kendisinin zaptiye olmasından dolayı bunun soruna yol açmaması gerektiğini ima etmiş gibi görünmektedir. Ancak bu sefer zaptiyenin söz konusu çabası, yani İbrahim Ağa'nın bu mücadelede bulunmadığı vurgusunu yapması bu kurşunun İbrahim Ağa'nın tabancasından çıktığı şüphesini de akla getirebilmektedir. Bu da yine bir tahmin olarak bir kenarda durmalıdır.

İşlediği cinayetten sonra saklanan Kel Mehmed'in cezası, hem adam öldürme hem de gasp suçlarından yargılanacağı için idam olacaktır.³⁰³ Bunu hem İslam hukukunun kaidelerinden (*had*) hem de uygulamada görülen muadil cezaların hükümlerinden görebilmek mümkündür. Örneğin, Osmanlı kayıtlarına yansımış başka bir eşkıya olan Yusuf bin Hüseyin 1715'te Mora'daki savaştan dönen askerleri öldürüp soyduğu için Selanik'in kuzeydoğusunda bulunan Langaza'daki şeriat mahkemesinde suçlu bulunmuş ve idam cezasına mahkûm edilmiştir.³⁰⁴ Aynı şekilde bir diyetle ya da hapis cezasıyla kurtulamayacağını bilen Kel Mehmed yakalandıktan sonra "hayatı pahasına" bir mücadeleye girmiştir. Son olarak Kel Mehmed'in davasına dair anlaşılan ve elimizde kalan sonuç bir zaptiye kurşunuyla firarî bir eşkıya ve katilin öldürülmesi ve konunun bu şekilde kapanmış olmasıdır.

Antalya kıyılarında görülen eşkıyalık ve korsanlık faaliyetleri Colnaghi'nin de dikkatini çekmiştir. Onun 11 Nisan 1854 tarihli notlarında, bu konuyla ilgili ilginç detaylar bulunmaktadır. Colnaghi ziyaret ettiği sırada Anadolu'nun çok kötü bir ülke olduğundan bahsederek çok büyük bir bölümünün yerel otoritelerin görevlerini teslim ettikleri

³⁰³ Hukukun eşkıyalık konusundaki yaptırımlarına bakıldığında ağır cezalara rastlanılmaktadır. Temeli Maide Suresi'nin 33. ayetindeki yer alan Allah'a ve Resul'üne savaş açan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların ya öldürülme ya asılma ya yurdundan sürülme ya da ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ile cezalandırılması gerektiği belirtilmektedir. İslam hukukçularının büyük çoğunluğu devletin bu konudaki takdir hakkını daha daraltma ve suçlu lehine sınırlandırma yanlısıdır. Onlara göre ayette seçimlik dört tür cezadan değil, suçun dört kademesine uygun düşen dört tür cezadan söz edilir. Eşkıyalık suçu, ağırlık itibarıyla adam öldürüp mal yağma etme, adam öldürme, yağma ve sadece kamu düzenini ve yol emniyetini ihlal şeklinde dört gruba ayrılmaktadır. Buna göre adam öldürüp mal yağma eden eşkıyanın öldürülmesi veya asılarak öldürülmesi, sadece adam öldürenin öldürülmesi, mal yağma edenin el ve ayaklarının çapraz kesilmesi, sadece yol emniyetini ihlal edenin de sürgün edilmesi gerekmektedir. Mâlikî ve Zâhirî ekolünde eşkıyalık suçu daha kapsamlı tanımlanarak ırza tecavüz de dâhil olmak üzere kamu düzen ve güvenliğini ihlal eden, cebir ve şiddete dayalı işlenen her suç bu çerçevede görüldüğünden devlete suçluyu cezalandırmada daha geniş yetkiler tanımayı tercih etmişlerdir (Bardakoğlu, 1995: 465-466).

³⁰⁴ Ginio, 1998; 202-203.

*Zebeck*lerin³⁰⁵ ve dağ eşkıyalarının elinde bulunduğundan yakınmakta Dalyan'daki Ali Bey adındaki birinin liderliğinde olan 400 kişilik bir *Zebeck* grubunun hâkimiyetinden hatta ve hatta Elmalı yakınlarındaki dağlarda 80 kişiden oluşan bir *Zebeck* grubunun kol gezdiğinden bahsetmekte ve bunların bazılarının Antalya yakınlarında bir Moralı tüccarı öldürdüğünü de eklemektedir.³⁰⁶ Kel Mehmed Vakası, Colnaghi'nin notlarından üç yıl önce yaşanmıştır. Dolayısıyla onun bahsettiği öldürülen Moralı tüccarın Ali Efendi İbn Derviş Ahmed olma olasılığı epey yüksek gibi görünmektedir.

Akdeniz'de yüzyıllardır süregelen korsanlık faaliyetlerine karşı Osmanlı'nın klasik döneminde uygulanan çifte standart gözden kaçmaz. Korsanlığın genel geçer olumsuz anlamına karşın Osmanlı'da Müslüman korsanlar kötü anılmamıştır. 16. yüzyıl başlarında Antalya'daki Şehzade Korkud'un himayesine girerek Antalya Körfezi'ni kendine üs edinen Oruç Reis daha sonra küçük kardeşi Hızır ile birlikte Tunus'a yerleşerek burada hem İtalyan ticaret gemilerine saldırmayı iş edinmiş hem de St. Jean Şövalyeleri'ne karşı bir *deniz cihadı* yürütmüşlerdir.³⁰⁷ Oruç, Hızır ve bunlar gibi yüzlerce Müslüman korsanın yaptığı benzer faaliyetleri Akdeniz'in Hıristiyan ülkelerinin korsanları da yapmıştır. Gürkan, 16. yüzyılda farklı etnik gruplardan gelen kimileri mühtedi Osmanlı *gazilerinin* büyük çoğunluğunun ekonomik şartların kötü ve üretim imkânlarının kısıtlı olduğu Sicilya, Sardinya, Korsika, Balear Adaları, Arnavutluk, Menteşe ve Antalya (Teke) gibi bölgelerden gelmesinin tesadüf olmayacağına dikkat çekmiştir.³⁰⁸ Bunu düşünürken birinci bölümde de bahsedilen bu yüzyılda başlayan ve neredeyse 19. yüzyılın son çeyreğine kadar süren Akdeniz'in Küçük Buzul Çağı'nı ve bunun yaratmış olduğu tarımsal ve ticarî düşüşün getirdiği ekonomik sıkıntıları da göz önüne almak elzemdir. Tabii ki bu sıkıntıları yaşayanlar Akdeniz'in havzasında yaşayan toplumların tümü olmuştur. 1865'te Colnaghi'nin notlarında bölgedeki korsanlık faaliyetlerinden de bahsedilmiş ve Rodos'tan Finike'ye gitmekte olan içerisinde biraz mısır ve para bulunan bir ticaret gemisinin Demre açıklarında korsanlar tarafından saldırıya uğradığı, bir gün önce de Sömbeki Adası'ndan gelen küçük bir geminin yine

³⁰⁵ *Zebeck* sözcüğü Arapça *šabbāktan* gelmektedir. İngilizce *zebec*, *zebeck*, *xebec*, İspanyolca *xabeque*, Fransızca *chebec* olarak adlandırılan sözcük üç direkli küçük Akdeniz yelkenlilerine verilen bir isim olmakla birlikte Colnaghi'nin ilk harfi büyük bir özel isim olarak ifade ettiği *Zebecks*, bu dönemde Toroslardaki eşkıyaları tanımlar gibi görünmektedir. Tahmin yürütürsek, denizlerde yüksek olasılıkla korsanların da kullandığı yelkenliler olmaları bakımından Toroslarda bulunan bir eşkıya grubuna verilen bir özel isim olabilir. Sözcüğün, günümüzde kullanılan *zeybek* ile ilişkili olduğu da yine ihtimal dâhilinde düşünülebiliriz.

³⁰⁶ Newton, 1865: 346.

³⁰⁷ Tinniswood, 2011: 20.

³⁰⁸ Gürkan, 2018: 370.

saldırıya uğrayıp batırıldığı ve geminin tüm mürettebatının öldürüldüğü bilgileri aktarılmıştır.³⁰⁹ Buna benzer bir korsan cinayeti Antalya şer'yye sicillerinin 12. defterinde terekeler arasına adeta gizlenmiş durumdadır.

Korsan cinayeti ile ilgili ilk bilgiye 12. defterin bir tereke olan 389. hükmünün içerisinde, maktulün mal dökümü ile ilgili kısmın içerisinde rastlanmıştır. Buradan terekenin bir korsan tarafından işlenmiş bir cinayetin kurbanı ile ilgili olduğu görülmektedir. Aynı gün içerisinde yazılmış olan birkaç hüküm sonra, yani 392. hükümde aynı isimler tekrar görülmektedir ve bu sefer olay daha detaylı bir biçimde aktarılmıştır. Bu arada vakanın içeriğine girmeden önce belgede var olan tarihsel karışıklığı çözerek işe başlamak daha yerinde olacaktır. 389. ve 392. hükümlerin yazıldığı tarih 28 Nisan 1863 (*h. 9 Zilkade 1279*) tarihidir. 389. hükümde olayın yaşandığı tarih olarak on sekiz yıl öncesi işaret edilmiştir. Ancak 392. hükümde olayın yaşandığı tarih gün, ay ve yıl olarak 14 Ramazan 1271 olarak belirtilmiştir. Yani olayın geçtiği tarih aynı tarihli iki hükümden birinde on sekiz yıl öncesi, diğerinde sekiz yıl öncesi olarak ifade edilmektedir. Burada tarihi açık bir şekilde belirten ikincisinin yani hicrî 14 Ramazan 1271'i yani miladî 31 Mayıs 1855'i olay tarihi olarak veren 392. hükmün ifadesini doğru kabul etmek daha yerinde olacaktır.

Köprü iskelesinden Hasan Karakaş Reis'in kayığında çalışan Kumköy ahalisinden İbâ oğlu Ahmed bin Hüseyin bin Abdullah, kayık denize açıldıktan sonra tekrar Kumköy'e dönerken iki tane Rum korsan kayığının saldırısına uğramıştır. Korsanlar saldırıda reisin üzerinde bulunan parayı yağmaladıktan sonra onu, söz konusu terekenin sahibi olan Ahmed'i, reisin oğlu Ahmed'i ve reisin yeğeni Hüseyin'i öldürmüşlerdir. Ancak Ahmed'in amcası ve annesinin ikinci eşi olan, aynı zamanda ayrı babalardan kız kardeşi olan Emine'nin babası Hasan Kethüda bu ölümleri inkâr etmektedir. Mahkeme, davayı açan ailenin diğer mensuplarından bu inkâra karşılık bir delil istemiştir. Bunun üzerine Arap asıllı Ahmed Reis ibn Mustafa ve İstanbullu Ahmed bin Mustafa'ya şahit olarak söz vermişler onlar ise olayı yukarıdaki şekliyle anlatmışlardır.

İlginç olan ilk nokta, tereke tespit davasının olayın ardından sekiz yıl gibi bir zaman geçmesinin ardından açılmış olmasıdır. Bunda Ahmed'in, yakınları tarafından yıllarca "kayıp" olarak görülmesinin etkili olmuş olabileceği tahminini yürütebiliriz. Ancak amcası tarafından bu cinayetlerin inkârının nedeni tam olarak anlaşılamamaktadır. Başka bir ilginç nokta ise *haramî* olarak ifade edilen bu korsanların öldürülenlerin rakibi olduğundan bahsedilmesi ve ölen kişilerle ilgili olarak *şehiden vefat* ettiğinin ifade edilmesidir. Ölenler

³⁰⁹ Newton, 1865: 346.

hakkında böyle bir tanımlama yapılması üzerinde düşünülduğünde en mantıklı yaklaşım herhalde maktulün bir iş / görev sırasında öldürülmüş olması ile ilgisini kurmak olacaktır.

Bu bölümde 19. yüzyıl Antalya'sında yaşayan İslâm toplumunun karşı karşıya kaldığı dava hükümlerinde *darb*, *cerh* ve *şetm* suçlarının yer aldığı vaka örneklerinin temel alınarak Antalya mahkemesinin işleyişinin, genel olarak Osmanlı hukukunun bu dönemdeki pratiklerinin üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken ise kökleri İslâm öncesi Arap yarımadasına kadar uzanan, buradan İslâm hukukuna ve bir sonraki basamak olarak İslâm toplumlarının hukukuna sirayet etmiş hukuki geleneklerin şekillendirdiği hüküm örnekleri izlenmiştir. Vakalar içerisinde çeşitli kısasa kısas hükümlerinden örnekler verildiği gibi *bila-beyyine muarazadan men'* kalıbının Osmanlı yasalarında hangi durumda uygulandığına dair çeşitli örnekler de ortaya konulmuştur. Ayrıca sulh davalarının Osmanlı hukuk sistemi içerisindeki yeri gösterilmiştir. Bölümün son iki alt başlığının içerisinde olan bir zaptiye ve eşkıya zanlısının, bir eşkıyanın, bir korsanın karıştığı birbirinden farklı ve ilginç üç vakanın dava süreçlerinin işleyişi yönünden Osmanlı hukukuna bakılarak, konunun içeriğine daha spesifik örneklerle yaklaşımak istenilmiştir. Ayrıca Antalya'nın dağ ve deniz arasına sıkışmış coğrafyasının tehlikeli ve güvenliksiz atmosferinin yarattığı eşkıya ve korsan cinayetlerinden verilen örneklerin bu bölümle sınırlı olmadığını ve bir sonraki bölümde de bunun benzerlerine rastlanılacağına belirtilmesi yerinde görülmektedir.

Antalya sicillerinde, vakti zamanında Antalya'da hiç de azımsanmayacak bir nüfusa sahip olan ulus-devlet sürecinin bir uygulaması olan mübadele ile sayı olarak epey azalmış ve çoğunluğu şehir içerisinde yaşayan ve aslında davalarını hukuken kendi cemaatleri içerisinde çözme hakkı da bulunan gayrimüslimlerin İslam mahkemelerinde görülen, içerisinde suç davalarının da olduğu çok çeşitli konulardaki davaları da epey yer tutmaktadır. Dolayısıyla şiddet suçlarından kaynaklı birtakım davaların da odaklanılan dönemin defterlerine yansıdığı görülmüştür. Bu nüfusun en önemli oranını Antalya'nın Ortodoks Rumları kaplamaktadır. Antalya'da bir Rum bölgesi olan Cami-i Cedid'teki vakaların dışında Antalya Yahudileriyle ilgili davalar da bu sicillerin içerisinde mevcuttur. Antalya'daki yabancılar ile ilgili davalar ise her ne kadar sicil defterlerine pek fazla yansımamışsa da Antalya'da ticaret yapan bir Yunan tebaası ile ilgili ilginç bir vakaya bu içerikte rastlayabilmekteyiz. Bir sonraki bölümün içeriği bu Akdeniz şehrinin gayrimüslim ve yabancılarının sosyal yaşamından ipuçlarını bize göstermeyi planlamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAYRİ-MÜSLİMLERİN VE YABANCILARIN ANTALYA’SINDA ŞİDDET

Antalya, Türklerin 13. yüzyıl başlarından itibaren şehre gelmesiyle birlikte sadece ve sadece farklı bir çeşni daha kazanmıştır. Zira şehir yüzyıllardır heterojen bir demografik profil çizmiş bir Akdeniz limanı olarak 13. yüzyıl öncesinde ve sonrasında da Akdeniz havzası başta olmak üzere çeşitli coğrafyaların insanların göçlerine tanık olmuştur. Ancak Antalya’nın merkezinin de içerisinde yer aldığı bölgenin *tüm kavimlerin ülkesi* anlamına gelen antik çağdaki adı Pamphylia’yı (*Παμφυλία*) ilk kullanan Rumlar şüphesiz şehrin, en eski sakinlerinden biridir. Bununla birlikte her ne kadar sayıları bu konuda Rumlar ile kıyaslanamayacak kadar az olsa da Yahudilerin bölgedeki geçmişi de eskiçağa dek uzanmaktadır.

Antalya’nın bir ticaret şehri olması nedeniyle elbette şehirde sadece yerleşikler yaşamamıştır. Civardaki krallıkların ve ülkelerin tebaası olan tüccarlar da dönem dönem şehrin yerleşikleriyle ortak bir yaşamı paylaşmışlardır. Birinci bölümde de ifade ettiğimiz üzere şehir, tarihi boyunca Mısır, Suriye, Kıbrıs, Rodos, Yemen gibi Akdeniz havzasında ya da dışında birçok ticaret bölgesiyle bağlantı halinde olmuştur. Tüm bunlar elbette şehrin renginin tonlamalarını ortaya çıkartan fırça darbeleri olmuştur. Bu durum elbette yerleşik unsurlar olan Türkçe konuşan Müslümanların ve Ortodoks Rumların daha baskın bir biçimde kendisini gösterdiği ancak 19. yüzyılın sonlarında Rumca konuşan Müslüman göçmen nüfusun enikonu artış yaşadığı bununla beraber yer yer sokaklarında İbranice duaların, Arapça şarkıların, Yunanca küfürlerin işitildiği heterojen bir şehir kimliğinin inşasını hazırlamıştır. Bunu sadece basit bir şekilde farklı dillerin ve inançların bir arada olması şeklinde düşünmemek gerekir. Zira kültür bir topluluğun yemeklerinden, ibadet şekillerine, kullandıkları deyimlerden, güldükleri şakalara, gülmeyip hakaret olarak anladıkları şakalardan, şiddet uygulama biçimine kadar büyük bir bütünü ifade etmektedir.

Bu bölümde üzerinde durulacak hükümler şehrin heterojen yapısının da bir profilini sunmaktadır. Bölüm içerisinde mahkemeye intikal eden davaların oranının belirlediği şekliyle çoğunlukla Rumların davaları üzerinde durulmaktadır. Bunların dışında Yahudilerin konu olduğu davaların yanında bir tane de şehirde ticaret yapan bir yabancıya yönelik cinayet vakası üzerinde durulmuştur. Bölüme Antalyalı Ortodoks Rumların taraf olduğu vakaların şekillendirdiği *Cami-i Cedid’in Karanlık ve Dar Sokakları* adlı başlıkla bir giriş yapılacaktır. Antalya mahkemesinin daha tutanaklarına yansımış olan bu vakalarda çoğunlukla her iki taraf

da Rum olabilirken Türklerle yaşanan anlaşmazlıkların sonucunda yaşanmış şiddet suçları da görülmektedir.

Odaklanılan dönemin kayıtlarında Rumlara dair birçok hükme rastlanılmaktadır. Bu hükümlerin önemli bir çoğunluğu tereke olmakla birlikte şiddet suçlarına dair kayıtlar küçük bir yer tutmaktadır. Ancak bu noktada Rumların kendi aralarında yaşadıkları şiddet içeren vakalardan sorunların kendi cemaatleri içerisinde çözülmüş olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında incelenen dönemin şiddet vakalarının birkaç istisna dışında, önemli bir çoğunluğunun Antalya'nın Rum nüfusunun kendi aralarındaki, yani suçlunun da mağdurun da Rum olduğu davalar olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bu bölümde yer alan dava metinleri 1856-1865 tarihleri arasında gerçekleşmiş çeşitli şiddet vakalarını anlatmaktadır. Antalya'daki gayrimüslimler ve yabancılar denildiğinde ilk akla gelen yerleşim yeri elbette Cami-i Cedid'tir. Bu bölümün ilk başlığı da bu mahalleye odaklanacaktır. İlk bölümdeki vakaların neredeyse tamamı şehrin Ortodoks Rum nüfusunun en yoğun yaşadığı Cami-i Cedid'te geçmektedir. Bölümde bahsi geçen en eski hüküm bu mahallede meydana gelmemiş ama yine Kaleiçi'nde yaşayan bir Rum ile ilgili yaralama olayının hekim raporudur. 8. defterde yer alan 1856 tarihli bu silahlı yaralama vakası dışında Cami-i Cedid sokaklarında yapılan bir gezintide karşılaşılan vakaların 1863 ve 1864 tarihli üçü 12. defterde, 1864 tarihli ikisi 13.'de yer almaktadır.

13. defterde yer alan hükümlerden biri bölüm içerisinde ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bu hükümde bahsi geçen vaka Antalya'daki iki Yahudi grubun arasındaki bir gerilimden kaynaklanmakta olup aslında arka planında tarihsel ve teolojik bir husumeti barındırmaktadır. Bu başlık altında değerlendiren olayda ismi geçen bazı kişiler olaydan bir yıl sonra kendi aralarında yaşadığı başka bir vakada yine ortaya çıkacaktır. Antalya'nın iki farklı noktasında öldürülen iki tüccarın anlatıldığı üçüncü başlık bir önceki bölümde de anlatılan eşkıyalık faaliyetleriyle ilgili bir başka bahistir. 1865'te öldürülen ve cinayet olayı 15. deftere yansıyan maktul tüccarlardan ilki Antalya Yahudilerinden Şimon, ikincisi ise 11. deftere 1861 tarihli hükme yansımış Şimon'dan beş yıl önce yine onun gibi bir eşkıya saldırı sonucu hayatını kaybetmiş olan Yunan Krallığı tebaası olan Yorgi'dir. Antalya'daki Osmanlı hukukunun işleyişine başka bir Antalya'dan bakan bu bölüm bize aynı zamanda şehrin Rumları, Yahudileri ve şehirde yaşayan yabancıların yaşamı ile ilgili çeşitli ipuçları da sunacaktır. Antalya'nın kadim halklarından olan Rumların 19. yüzyılın ortasında adının karıştığı altı ayrı vaka ilk başlığın ana iskeletini oluşturmaktadır.

4.1 Cami-i Cedit'in Karanlık ve Dar Sokakları

Birinci bölümün içerisinde de ifade edildiği üzere Cami-i Cedit Mahallesi Antalya'nın, hem Rumların içerisinde en yoğun yaşadığı mahalle hem de en kalabalık mahallelerinden biri olup³¹⁰, şehrin birbirinden surlar ile ayrılmış bölümlerinden güney ve güneydoğu parçasında yer almaktadır.³¹¹ Mahallenin ismi, günümüzde Kesik Minare olarak bilinen, ilk olarak Roma Antalya'sında politeist bir tapınak olarak inşa edilmiş, ardından Hristiyan Roma'da kiliseye ve Selçuklu hâkimiyetinde camiye çevrilmiş olan mabedin Osmanlı dönemindeki kullanımından gelmektedir. Antalya'nın Hadrianus Kapısı'ndan Hıdırlık Kulesi'ne kadar uzanan en eski ve kadim Antalya'nın en işlek şehir içi yolu³¹² mahallenin içerisinde geçmektedir.

1840 sayımına göre Antalya içerisindeki 552 Rum hanenin 225'i Cami-i Cedit'te yaşamaktadır. Antalya Rumları heterojen bir demografik yapıya sahip Antalya'nın nüfus olarak Müslümanlardan sonra en kalabalık topluluğu olup Ortodoks inancına sahiptir. Antalya'daki Ortodoks kilisesi, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne bağlı olan, patrikhane tarafından atamaları yapılan ve 1661'den itibaren Pisidia Metropolitliği'nin yetki bölgesinin içerisinde yer almaktadır.³¹³ Joseph Wolff'un 21 Şubat 1831 tarihli Mısır, Anadolu, Ortadoğu ve Güney Asya'daki misyonerlik çalışmalarına dair notlarında, bu dönemde Türkçe konuşan fakat Yunan harfleriyle yazan 11.150 Rum'un yaşadığı Pisidia Metropolitliği'nin yetki alanında metropolit olarak görev yapan ve kilise hukuku ya da Yunan İmparatorluğu hukuku üzerine çalışmalarıyla etkin bir biçimde meşgul olan Enez doğumlu Hierasymus adı bir din adamının görev yaptığı yazmaktadır.³¹⁴

Antalya Cami-i Cedit'ten gelen şiddet suçlarına dair şikâyetler arasında daha çok *darb* ve *şetm* ile ilgili olanlar dikkat çekmektedir. Rumların davalarıyla ilgili hukukî işleyiş ve verilen hükümler Müslümanların davalarındakilere benzemektedir. 13 Kasım 1863 tarihinde iki Rum arasında gerçekleşen kavgadan bir gün sonra mahallede yaşayan Yorgi oğlu Kürkçü Kostanti yine aynı mahallede oturan İlbon oğlu İstradi'nin saldırısına uğradığı konusunda mahkemeye bir şikâyetle bulunmuştur.³¹⁵ Kostanti'nin olaydan bir gün sonra 14 Kasım günü (h. 2 Cemaziyelahir 1280) mahkemede ifade ettiğine göre İstradi, evine gelerek kendisine “pezevenk”, “kerata”, “köpek” gibi küfür ve hakaret ifadeleri kullanmış, “aşağıya gel, seni

³¹⁰ Moğol, 1997: 39.

³¹¹ Mahallenin konumu ve sınırları yaklaşık olarak bugünkü Kılınçarslan Mahallesi'ninkine denktir.

³¹² Bu yolun şimdiki adı Hesapçı Sokak'tır.

³¹³ Dinç, 2017a: 472.

³¹⁴ Wolff, 1835: 8.

³¹⁵ AŞS 12/423 (1280/1863).

öldüreceğim” diyerek tehdit etmiştir. Ayrıca yine Kostanti, ifadesine göre İstradi tarafından itilmek suretiyle darp edilmiştir. Kostanti’nin bu iddialarının inkâr edilmesi üzerine kendisinden mahkeme tarafından bir delil talep edilmiştir. Ancak Kostanti, mahkemeye İstradi’ye yönelik bu suçlamaları temellendirebilecek bir delil sunamamıştır. Mahkeme, bu durumun İstradi’ye sözlü olarak bildirilmesi gerektiğini kayıtlara geçmiştir.

Konstanti ve İstradi’nin kavgasından birkaç ay sonra Cami-i Cedit’te başka bir yaralama olayı vuku bulacaktır. Ancak bu sefer alışılmadık bir suç aletiyle karşı karşıya kalmaktayız. 8 Ocak 1864’te (*h. 28 Receb 1280*) mahkemeye gelen olayda³¹⁶ mahalle ahalisinden Luka oğlu Hacı Pandelli ilâm geces, gece yarısında havuzunun kesik olan suyunu açmak için evinden dışarı çıkmıştır. Evin dışında yine aynı mahalleden Buber’in oğulları Ligor ve Anaştas’a rastlamıştır. Pandelli, açtığı suyun akışına Ligor’nin engel olması üzerine ona “suyun akışına niçin mani olursun?” diye sormuştur. Ligor ise hemen akabinde tokat ve yumruk ile Pandelli’ye vurmuş ve küfretmiştir. Kardeşi Anaştas ise kundura ökçesiyle Pandelli’nin sol gözünü yaralamıştır. Kardeşler mahkemede ilk başta suçlarını inkâr etmişlerdir. Ancak mahkeme onlardan bu inkârlarına karşılık suçu işlemediklerine dair yemin etmelerini talep etmişlerdir. Ligor ve Anaştas kardeşler yemin etmek istemedikleri için tıpkı daha öncesinde de görülen örneklerde olduğu gibi suçlu kabul edilmişlerdir. Bu dava, Osmanlı mahkemelerinde şer’i bir uygulama olan mahkemede yemin etmenin sadece Müslümanlar için değil aynı zamanda gayrimüslimler için de uygulandığını göstermektedir.

Cami-i Cedit’te yaşanan bazı vakaların mahkemesinde davacının davalıyı bağışladığı ve davadan vazgeçtiği görülmektedir. Karina ve Todoros’un davası³¹⁷ davacının, davalının inkârı üzerine onu bağışlaması ile sonuçlanmıştır. 3 Ekim 1864 (*h. 2 Cemaziyülevvel 1281*) tarihli davadan üç gün önce Todoros kızı Karina ve evinin önünde gerçekleşen bir olaya müdahale etme gereği duymuş ve süreç mahkemede sonuçlanmıştır. Karina gibi mahalle sakini olan Kostandi oğlu Todoros hizmetkârıyla bir ağız kavgasına girişmiştir. Todoros hizmetkârını itip kakmakla kalmayarak onu darp etmiştir. Bunun üzerine Karina dayanamayarak onları ayırmak amacıyla evinden dışarı çıkmış ve aralarına girmiştir. Ancak Todoros bu sefer Karina’nın üzerine yürümüş ve ona saldırmıştır. Todoros yumruğuyla birkaç kez Karina’nın başına ve böğrüne vurmuş, kolundan tutup yere fırlatmış ve küfür etmiştir. Karina, Todoros’un *inkârına mukarin*, açtığı davasından vazgeçerek onu bağışlamıştır. Başka bir dava³¹⁸ Dimitri oğlu Panayot’un, Antalya çarşısındaki dükkânı önünde kendisi gibi Cami-i

³¹⁶ AŞS 12/367 (1280/1864).

³¹⁷ AŞS 13/411 (1281/1864).

³¹⁸ AŞS 13/311 (1281/1864).

Cedid mahallesi sakini olan Simon oğlu Anastas ile olan tartışması üzerinedir. 3 Temmuz 1864'te (*h. 28 Muharrem 1281*) gerçekleşen olayda Panayot, Anastas ile tartışmış ve onu sert bir cisim ile başından darp etmiştir. Ancak daha sonra Anastas davadan vazgeçmiş ve Panayot'un suçunu bağışlamıştır.

Çalışmanın kapsamı içerisindeki dönemin Rumlarına dair suç hükümleri genellikle Pisidia Metropolitliği'nin yetki alanındaki en kalabalık Rum yerleşimlerinden Cami-i Cedid'teki vakalar ile ilgili olsa da metropolitliğe bağlı farklı bölgelerde de Rumların karıştığı başka vakalar da görülmemektedir. Bunlardan biri Antalya'nın kuzeyindeki, günümüzde Burdur'a bağlı köylerinden olan Anbahan'da ilâm tarihinden altı yıl önce, 1857'de (*h. 1273*) gerçekleşmiştir. Gökmen oğlu Mehmed, Dimitri oğlu Anton'un sol kolundan yaralayarak onu çalışamaz hale getirmiştir. 4 Mart 1863 (*h. 13 Ramazan 1279*) tarihinde mahkemenin ilam ettiği bir hükümde³¹⁹ yaralamanın nasıl olduğu ve nasıl bir suç aleti ile gerçekleştiği detayına yer verilmemiştir. Olaydan hemen sonra, görülen davada Anton haklı olduğunu mahkemede ispatlamış ve Mehmed de suçunu kabul etmiştir. Mahkeme ayrıca Anton'a ödenmesi gereken bir meblağdan bahsetmektedir. Ancak bu süreçte bazı aksaklıklarla karşılaşmış ve Anton'a paranın hepsi ödenmemiştir. Mahkeme bu davada Anton'a verilecek paranın, 11.666 kuruşun geri kalanı 4166,5 kuruşun *sim-i mecidiye* olarak ödenmesi kararını hükme bağlamıştır. İncelenilen ateşli silahlar ile ilgili yaralama vakalarından³²⁰ başka birisindeyse bir memleket tabibinin beyanatı esas alınmıştır. Mahkemedeki hüküm, doğrudan ifade etmese de büyük olasılıkla suçlunun tıbbi masrafları karşılanması için tabibin bu konudaki beyanını aktarmış ve olayı özetlemiştir. Memleket tabibi Ali Efendi'nin raporuna göre “memlekette yarım saat mesafede değirmen içinde” 4 Mayıs 1856'da (*h. 28 Şaban 1272*) günü saat dokuz buçukta Velkonde oğlu Bakırcı Hacı Atanaş'ın hizmetkârı Seraazlı(?) Yanni, İskele Mahallesi ahalisinden Arab Vardan oğlu Sait'i dizinin kavalından ve kaba tarafından tabancayla yaralamıştır. Tıbbi giderler ise şöyledir: Ameliyat ücreti 200 kuruş, mecruhin yevmiyesi 5 kuruş.

Dinî açıdan Pisidia Metropolitliği'ne (Isparta) bağlı olan ancak hukukî problemlerini Antalya mahkemesinde çözmeyi tercih etmiş olan burada üzerinde durulan davaların çözüm aşamasında Müslüman nüfusun davalarında olduğu gibi şer'i kaidelere uyulduğu görülmektedir. Rumlar, tezin ilk bölümünde de belirtildiği üzere hukukî açıdan müstakil bir görünüm arz etmektedir. Pazar günleri cemaatin ileri gelenlerinin topladığı meclis o hafta yaşanmış hukuki anlaşmazlıkları çözmeye çalışmıştır. Cemaat meclisinin hükmünde

³¹⁹ AŞS 12/145 (1279/1863).

³²⁰ AŞS 8/77 (1272/1856).

uzlaşmaya varılmışsa deftere kaydedilmiştir. Lakin sorun çözülememişse meclis, davalılara isterlerse Müslüman mahkemesine gidebilmesi konusunda yardımcı olmuştur. Burada konu edilen davalar içerisinde, elbette, cemaat meclisinde görüşülüp görüşülmeyen davaların hangileri olduğu ve ne tür hükümler verildiği bilgisine sahip değiliz.

Rum cemaat meclisinin Osmanlı mahkemelerine bakış açısı, Osmanlı'nın başka bir gayrimüslim unsuru olan Yahudi hahamlarında görülmemektedir. Dolayısıyla dikkatlerden kaçmayacak şekilde Yahudileri ilgilendiren davaların sayısının defterlerde yok denecek kadar az olmasının nedenleri arasında bu durumun önemli bir payı olduğu düşünülebilir. Osmanlı mahkeme sistemi her ne kadar Yahudilerin dini taleplerine saygılı bir şekilde hiçbir Yahudi'yi kutsal dua ve tatil günü olan şabatta mahkemeye gelmekle yükümlü tutmayıp yemin etmeleri gerektiğinde Yahudi tanıkları hahama gönderiyorsa da hahamlar Osmanlı mahkemelerine gidilmemesi konusunda cemaatlerine tembihlerde bulunmuşlar ancak Yahudi toplumu hahamlık mahkemelerinin gayriresmî konumları dolayısıyla ticaret anlaşmaları, boşanma ya da kazara işlenmiş bir cinayet söz konusuysa kadı önüne çıkmayı tercih edebilmişlerdir.³²¹ Zira devletin adaletinin ve hukuk sisteminin doğrudan uygulayıcısı olan İslam mahkemeleri mal, mülk, para gibi konularda işlemlerin belgeye bağlandığı belgelerin saklandığı bir yargı merci olması nedeniyle stratejik bir zorunluluk ile ilgili olarak resmî ve daha güvenilir bir tercih olarak düşünülmüş olabilir.³²²

19. yüzyılın ortalarında Antalya'da çok küçük bir grup olduğu ifade edilebilecek olsa da bazıları reaya bazıları da yabancı olarak şehirde yaşayan Yahudi cemaatine ait az sayıdaki davalardan ikisi cemaatin kendi içerisindeki şiddete örnek olarak verilecektir. Taranan sicillerde çeşitli Yahudi hükümlerine denk gelinse de sadece iki dava konunun kapsamı içerisinde yer almaktadır. 13. defterdeki 211 numaralı söz konusu hüküm okunduğunda sadece Antalya Yahudilerinin değil aynı zamanda Akdeniz Yahudilerinin sosyal yapısı, göçleri, teolojisi ve kültürü üzerine anlamlar yüklü bir vaka ile karşı karşıya kalındığı anlaşılmıştır. 15. defterde ise bu olayda adı geçen bazı isimlere ait bir davaya daha rastlanmıştır. Bu davaya konu olan kişilerin davranışlarının da önceki davanın sonucuyla ilişkili olması nedeniyle bu vaka da yine başlık içerisinde işlenmiştir. Bu iki vakanın arasındaki ilişki ve bunun yanında 13. defterdeki vakanın ilginç hikâyesi, bu bölümün içerisinde içerik bakımından enikonu ayrı bir başlığı inşa etmeyi elzem kılmıştır.

³²¹ Mazower, 2013: 91.

³²² Peirce, 2005: 80.

4.2 Antalya Çarşısında İşlenmiş Bir Nefret Suçu³²³

Odaklanılan dönemdeki Antalya Yahudileri³²⁴ ile ilgili bir vaka şüphesiz bu çalışmanın en ilginç davalarından birisidir. Olay 14 Mayıs 1864 Cumartesi günü (*h. 7 Zilhicce 1280*) Antalya'nın çarşısında vuku bulmuştur. Devlet-i Aliyye'nin Yahudi milletinden olup Antalya'da yerleşik ve ticaret ile uğraşan Rodoslu Muşil oğlu Avramaçi ve yine Devlet-i Aliyye'nin Yahudi milletinden olan Salem oğlu Ahlan bir gün sonra Antalya mahkemesine hakaret, küfür ve dayağa maruz kaldıkları için başvurmuşlardır. Avramaçi ve Ahlan'a saldıran grubun kendileri gibi Yahudi inancına mensup olması ve kavganın hırsızlık, namus vs. gibi basit bir nedene bağlanmıyor olması vakanın içeriğini karışık bir hale sokmaktadır. Avramaçi ve Ahlan'ın kendilerine saldıran grupla aralarında yaşanan geriliminin ardında Yahudi cemaatinin kendi içinde bulunduğu tarihsel ve teolojik kaynaklı hizipleşmeler bulunmaktadır. Olay *nefret suçu* kapsamı içerisinde düşünülebilecek bir görüntü arz etmektedir.

Olay, bir cumartesi yani Yahudilerin hem istirahat hem de dua ettikleri kutsal bir şabat gününde yaşanmıştır. Avramaçi ve Ahlan'ın ifadesine göre kendi aralarında Tevrat-ı Şerif tilâvet ederken yine Antalya'da yaşayan Yahudi tüccarlardan Abram oğlu Heci Yasef onların yüzüne karşı Arapça bir şeyler söylemiş, onlara bağırarak, hakaret ve küfredmiştir. Bir süre sonra yine Arapça bir şeyler söyleyerek küfürlerini ve hakaretlerini yinelemiştir. Ayrıca Ahlan'ın sakalını tutup koparmıştır. Başka bir Antalya Yahudisi olan David oğlu Nesim olaya karışmış ve Ahlan'ın boğazını sıkıştır. Yasef'in oğlu Hazer ve başka bir Yahudi Abram,

³²³ AŞS 13/211 (1280/1864).

³²⁴ İbn Battûta'nın da seyahatnamesinde değindiği, aslında yüzyıllardır Antalya'da yaşayan Yahudiler dönem dönem dalgalı bir nüfusa sahip olsa da 1840'ların başlarında bu nüfus cizye defterlerine *yabancıyân* olarak kaydedilmiştir. Bu durum söz konusu dönemde Antalya'da yerleşik Yahudi olmadığını göstermektedir. 1843'ten sonra ise şehrin Yahudileri böyle bir tanıma tabi tutulmayarak Rumlar ve Ermeniler ile birlikte reaya adı altında tek bir kayıta toplanmışlardır (Dinç, 2017c: 163 – 170). Bölgenin kadim halklarından olan Yahudiler, Antalya şehrinin de kurucusu olan Bergama kralı II. Attalos döneminde (MÖ. 160 – 138) Karia'daki Myndos, Halikarnassos ve Knidos'da ve ayrıca Likya'nın Phaselis ve Pamfilya'nın Side şehirlerinde birbirinden bağımsız Yahudi kolonileri bulunmaktadır (Trabilco, 2006: 7). Side'nin Bizans dönemi yazıtlarına göre burada kurulmuş iki adet Yahudi kolonisinden bahsedilmektedir (Oral, 2011a: 128). 2. ve 3. yüzyıllarda ticari açıdan en parlak dönemini yaşayan Side, 9. ve 10. yüzyıllarda gerçekleşen Arap akınları nedeniyle yıpranmış ve bir süre sonra korsan yuvası haline gelmiştir. (Oral, 2011a: 129.) Ardından Side ahalisi iki günlük mesafede bulunan Antalya'ya göç etmiştir (Mansel, 1967: 10). Antalya'nın Yahudi cemaati de bu göçlerin akabinde bir oluşum sürecine girerek aynı zamanda Müslüman ülkelerdeki Yahudi toplulukları ile olan ilişkileri sayesinde Antalya'nın ticaret hayatında 10. yüzyılın ortalarından itibaren görülen hızlı artışta büyük bir paya sahip olmuştur (Oral, 2011a: 129-130; Oral, 2011b: 186).

Ahlan'ın başına yumruk atmış ve sağ kulağını darp etmiştir. Ancak olayın mağdurları, saldırganları yani Heci Yasef, Nesim, diğer Nesim ve Abram adlı Yahudileri affetmiştir.

Davadaki hizip vakanın analizinde kilit rolü üstlenmiş durumdadır. Bunun nedenlerini çözmek için dönemin Antalyalı Yahudilerinin bir anatomisini çıkartmak elzemdir. Cuinet'nin yüzyıl sonunda vermiş olduğu, birinci bölümde belirtilmiş olan nüfus tablosunda Antalya merkezinde yaşayan Yahudi sayısı 375 kişi olduğu görülmektedir. Nüfus artış hızı tahmini olarak hesaplandığında 1864'te yaklaşık 250 kişi civarında Yahudi yaşadığını söylenilebilmektedir. Avramaçi ve Ahlan'a yönelik saldırı bize göstermiştir ki Antalya Yahudileri denilince yekpare bir gruptan bahsedilmemektedir. Söz konusu olaya karışanlar sayıca az olsalar da birden fazla Yahudi topluluğunu içerisinde barındıran Antalya Yahudi cemaatinin üyeleridir.³²⁵

³²⁵ Orta Çağ'dan itibaren Antalya'da farklı Yahudi gruplarının yaşamaya başladığı ve Karaim mezhebine mensup bazı Yahudilerin 11. yüzyılda buradaki varlığı bilinmektedir (Starr, 1970: 73, 242). Karait olarak da bilinen bu topluluk Orta Çağ'ın büyük Hazar Devleti'nin coğrafyası olan Doğu Avrupa, Kırım ve Kafkasya'daki Türkler (Karay) ile ilişkilendirilmektedir. Teolojik yönden radikal bir yaklaşıma sahip Karaim topluluğu Yahudiler içerisinde inançsız olarak nitelendirildiği gibi (Koestler, 2015: 92) Karaimlik haham literatürünü öğrenmeyi reddeden bir temel felsefe mezhebi olarak da bilinmektedir (Koestler, 2015: 174). Antalya'nın eski Yahudilerinin Rabbani mezhebinden olduğuna değinen Oral, bu iki cemaat arasında bir gerilimin olabileceğini varsaymakta ve ayrıca İbn Battûta'nın bahsettiği etrafı duvarlar ile çevrili, "sadece" Yahudilerin oturduğu bir mahallenin gerçeği yansıtmayacağını, onların bugünkü Civelek Sokak ve Hesapçı Sokak arasındaki etrafı duvarlar ile çevrili "orta mahalle"de nüfusu azalmaya başladıktan bir süre sonra sur dışındaki Balibey Mahallesi'ne taşındıkları ve 20. yüzyılın ortalarına kadar burada yaşadıklarını iddia etmektedir (Oral, 2011a: 132, 136). Ayrıca şunu da eklemek gerekiyor ki Anadolu ve Balkanlarda yaşayan tüm Yahudiler II. Mehmed'in fermanıyla İstanbul'a getirilmiş ve dönemin kadastro kayıtlarına göre buralarda tek bir Yahudi dahi kalmamıştır (Lewis, 1996: 142). Bu göç hikâyesi, 19. yüzyılda bu davaya konu olan grupların eskiçağdaki Yahudi topluluklarından olmadığı, en azından bir tanesinin 15. yüzyıldan sonra Antalya'ya yerleşmiş olabileceğini göstermektedir. 1492'de İspanya'dan sürülmüş Yahudiler, Yahudi dünyasının ağırlık merkezini doğuya taşıyacak şekilde Polonya ve Osmanlı'ya sığınmışlardır (Mazower, 2013: 72). Osmanlı topraklarına yerleşenler ise İspanya ve Portekiz'den kaçanların en fazla sayıya sahip olan grubudur (Lewis, 1999: 26). İbranicede İspanya anlamına gelen Sefarad ya da Sefardi sözcüğüyle birlikte ifade edilen bu Yahudiler Selanik başta olmak üzere imparatorluğun Akdeniz kıyısındaki çeşitli limanlarına ve adalarına adeta serpilmişler ve İber Yarımadası'nı dilleri ve kültürleriyle birlikte Osmanlı topraklarına taşımışlardır (Mazower, 2013: 74-78). Yahudilik sadece coğrafi olarak değil tarihsel süreç içerisinde teolojik açıdan da çok çeşitli kollara ayrılmıştır (Harman, 2013: 212-218). Şu ana kadar bahsi geçen, Rabbani ve Karaim bu teolojik temelli cemaatlerden sadece ikisidir. Ancak Sefarad, Osmanlı'nın karşısına Doğu Avrupa'da çıkan Aşkenaz ve Osmanlı'dan da önce Anadolu'nun batısında, Konstantinopolis'te, Yunanistan'da ve bazı Balkan şehirlerinde yaşamakta olan Romaniot (Lewis, 1996: 140) teolojik temelli bir ayırımdan ziyade daha çok coğrafi ve bunun sonucunda kültürel bir farklılığı ifade etmektedirler. Romaniot Etz Haim olarak da bilinen Romaniot topluluğu 19.yüzyılın Antalya'sında bu davada

Antalya’da yaşayan birbirinden farklı Yahudi cemaat yapısı ve bu yapıların çatışmaları davada da kendini göstermektedir. Darp edilen Avramaçi ve Ahlan, dava metninin ilk başında da ifade edildiği üzere Rodoslu olup Antalya’da yerleşik, ticaretle uğraşan Devlet-i Aliyye’nin tebaası içerisinde bulunan Yahudi milletinden iki tüccardır. Saldırganlardan pamuk bezirgânı Heci Yasef ve Nesim de yine devlet-i âliyye tebaası ve tıpkı Avramaçi ve Ahlan gibi “Antalya’da ticaretle mütemekkin”dir. “Rodoslu pamuk bezirgân[ı] Şamlı Heci Yasef” olarak anılan bu saldırganın etnik kökenini anlamak biraz güç gibi görünmektedir. Rodoslu olması, Şamlılığının vurgulanması, saldırı esnasında Arapça hakaret ve küfür etmesi ancak az sonra değinilecek Haim Yahudileri ile olan ilişkisi onun kimliğini kesin olarak netleştirmese de pamuk ticareti nedeniyle Şam’da bulunmuş ancak Antalya’ya gelmiş Rodoslu bir Yahudi olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Rodos, İzmir ve Halep’ten Antalya’ya gelen, nüfus kâğıtlarında “mazbut” Sami Yahudiler olarak belirtilen bir Yahudi grubundan bahsedilmekle birlikte metinde *müste’men*³²⁶ oldukları vurgulanan İzmir Haim Yahudileri³²⁷ adlı bir grup daha yer almaktadır. Metinde yine, Antalya’ya 20-30 hane gelen

bahsi geçen gruplardandır. Bununla birlikte dava metninde geçen Sami Yahudilerin de etnik olarak Arap halklarıyla akraba oldukları ifade edilmektedir (<http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/bunlari-biliyormuydunuz> [erişim tarihi: 26.05.2018]) Yahudi toplumunun çok kolay bir biçimde hiziplere ayrılabilmesi ve kırılabilirliği burada yine vurgulanması gereken bir tarihsel gerçekliktir. Sefarad başlığı altında toplayıp bir arada sınıflandırılan topluluk dahi hiç de o kadar yekpare bir görünüm içerisinde bulunmamaktadır. Yahudilerin 15. yüzyıl sonundaki büyük göçü sonrasında Selanik’teki birikmiş Yahudi toplumu içerisinde cemaatler birbirlerine karşı bağımsızlıklarını kıskançlıkla muhafaza etmiş, sinagogları çoğalmış, çoğaldıkça Yahudilik içerisindeki “bir cemaate bağlı olmanın zorunluluğu” ilkesiyle ilişkili olarak sayılarının yarım yüzyıl içerisinde yirmiyi aşmış ve Yahudi toplulukları, cemaatte salgın gibi görünen hizipçilik sayesinde sürekli parçalanmıştır (Mazower, 2013: 89).

³²⁶ Müste’men (مستأمن) sözcüğünün sözlük anlamı kendisine güvenilen, emin olunan anlamındaki “emn” (emân) kökünden gelen sözcük kısaca İslam ülkesine eman ile giren, çoğunlukla İslam ülkesinde ticaret yapan yabancı bir gayrimüslim tüccarı tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Özel, 2006: 140-143).

³²⁷ Davaya dair üzerinde durulması gereken başka bir detay da *müste’men* Haim Yahudileri ile ilgilidir. Bu kişilerin *müste’men* olarak ifade edilmesi bize, onların bir Osmanlı tebaası olmadığını açıklamaktadır. Başındaki “İzmir” vurgusu ise topluluğun Konak’ta bulunan eski bir Bizans sinagogu olup 19. yüzyılın ortasında restore edilen Etz Haim ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Zira daha önceki bir dipnotta da ifade edilen Etz Haim, Batı Anadolu’dan Yunanistan’a kadar dağılmış bir Yahudi topluluğunu işaret etmektedir. Peki, bunlar niçin *müste’men* tanımı içerisinde değerlendirilmiştir? Bunun nedenini Yunanistan’ın bağımsızlığı sonrasında Mora’dan Antalya’ya yapılan, ilk bölümde de bahsedilen göçte aramak daha doğru olacaktır. Ortodoks Hristiyan inancı temelinde, Ortodoks kilisesinin de oluşturulacak olan resmi ideolojide baskın bir rol oynayacağı, 1821 tarihinde başlayan Yunanistan Krallığı’nın kuruluş süreci bölgede yaşayan Müslümanlar kadar elbette Yahudileri de tedirgin etmiştir. Doğal olarak, bu kitlesel Moralı göçünün içerisinde *eser miktarda* Moralı bir Yahudi grubunun bulunması olasılık dâhilindedir.

Yahudilerin sayılarının gün be gün çoğalmakta olduğunu da ayrıca altı çizilmiştir. Davada hazır bulunduğu belirtilen İzmir Haim Yahudileri'nin mensupları da mahkeme sırasında ifade vermiştir.

Dava metninde geçen kişiler bu gruplara göre konumlandırıldığında ortaya çıkan tablo şöyledir: Belgede de vurgulandığı üzere, Osmanlı tebaası olan Antalya Yahudilerinden Avramaçi ve Ahlan'ın Rodos'tan göçmüş “mazbut Sami Yahudiler”dendir. Heci Yasef ve Nesim de yine aynı şekilde dava metninde belirtildiği gibi Osmanlı tebaası birer Antalyalı Yahudi'dir. Yasef ve Nesim yanında saldırgan güruhun içerisinde bulunan diğer Nesim ve Abram'ın ise *müste'men* İzmir Haim Yahudilerinden olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Mahkemenin aldığı nihai karar Heci Yasef'in kimliği hakkındaki kanaati daha da güçlendirmektedir. Heci Yasef, mahkeme üyelerinin ortak kararıyla “Haim millet başılığı” gibi bir göreve tayin edilmiştir. Mahkeme Heci Yasef'in başını çektiği bu nefret suçu içerisinde değerlendirilebilecek olayın hükmünü ilginç bir atama kararıyla vermiş ve davayı sonuçlandırmıştır. Böylelikle hükümde de ifade edildiği şekliyle Haim Yahudileri'nin *muhaliif hareketleri* onun sorumluluğuna bırakılmıştır.³²⁸

Çalışmanın giriş bölümünden itibaren daha önceki sayfalarda İstanbul ve Antalya'ya *dışarıdan gelen yabancıya* yönelik çeşitli yaklaşımlara örnekler verilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren Antalya'ya yönelik Kafkasya, Mora Yarımadası ve Girit'ten kitlesel ve sonrasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden birtakım küçük göçler gerçekleşmiştir. Her bir göç şehrin yerleşik ahalisinin nezdinde yeni bir *ötekileştirme* gündeminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bununla birlikte zaman zaman *dışardan gelen yabancı*nın şehrin yerlisine karşı saldırgan bir tutum içerisine girdiği yani *dağdan gelip bağdakini kovduğu* görülmüştür.

³²⁸ Bu dava metninin içeriğindeki hizbi, çatışmayı anlamlandırma sürecinin beni epey uğraştırdığını, üzerinde haftalarca düşündüğümü ifade etmem gerekiyor. Zira davaya konu olan hizip, vakayı anlama sürecinde önemli bir yerde durmaktaydı. Bilhassa saldırıda başı çeken Yasef'in “millet başı” olarak atandığı bu topluluğun deşifre edilmesi elzemdi. Bu süre zarfında Yahudi teolojisi ve tarihi konusunda biraz okuma ve İstanbul'daki hahambaşılık genel sekreteri olan Yusuf Altıntaş ile 09.04. 2018 günü metinde geçen Haim Yahudileri üzerine küçük bir görüşme yaptım. Yusuf Bey, bu hizbi anlamak, bana yardımcı olmak için zaman ayırdı, çaba sarf etti, çeşitli sorular sordu. Ancak nihayetinde Haim Yahudiliği'ne dair hiçbir fikri olmadığını ifade etti. Aslında kültürel / coğrafi bir kimliğin etrafında şekillenmiş olan bu Yahudi topluluğunu büyük ihtimalle Altıntaş'ın Yahudi teolojisi içerisinde konumlanmış dini bir cemaat olarak tasavvur ettiğini düşünüyorum. Altıntaş, yaptığım görüşmede Rodos asıllı Yahudilerin köklerinin 15. yüzyılın sonunda Portekiz'den geldiğini ifade etmiştir. Bunun anlamı da burada adı geçen Rodoslu Yahudilerin daha gerilere gidildiğinde dört yüz yıl önce İberya'dan Osmanlı topraklarına sığınan Sefaradlar ile ilişkili olabileceği ihtimalidir. Benim Haim Yahudileri konusundaki kanaatimi şekillendiren sürecin ise Mark Mazower'in “Selanik: Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler” adlı eserini okurken kendisini göstermeye başladığını ayrıca belirtmek istiyorum.

Yine daha önce bahsedildiği üzere Çerkez göçmenlerin yerleştirdikleri bölgelerde yaşayan yerleşik ve konargöçer ahali ile çatışması, Girit'ten göç eden Müslümanların, Antalya'nın kadim halkı Ortodoks Rumlara saldırması bu duruma örnek olarak verilebilir. *Müste'men* kişilerin de içerisinde olduğu bu nefret suçu yine *biz-öteki* duygusuyla ortaya çıkmış bir başka saldırı örneği olarak düşünülmelidir.

Avramaçi ve Ahlan'a yönelik bu linç vakasından bir yıl sonra onlara saldıran gruptan iki Yahudi'ye mahkeme kayıtlarında yine denk gelinmiştir. 27 Haziran 1865'te (*h. 2 Safer 1282*) meclis-i şer'i şerife yansımış olan vaka bir süredir Antalya'da hamallık yapan Musa oğlu Abram ile ticaret ile uğraşan Musa oğlu Nesim'den bahsetmektedir. Abram, mahkeme tarihinden altı gün önce Nesim'in kendisini yumruklaması ve darp etmesi üzerine Antalya mahkemesine başvurmuştur.³²⁹ Ancak Abram durumu çok yokuşa sürmek istememiş ve şikâyetinden vazgeçerek Nesim'in suçunu affettiğini mahkemede ifade etmiştir. Abram'ın şikâyetini geri almasının nedeninin bir yıl önceki dava metninde *diğer* Nesim olarak geçen kişiyle karışıkları olayla ilgisinin bulunması ciddi bir olasılıktır. Çünkü Avramaçi ve Ahlan'a yönelik saldırının ardından henüz bir yıl geçmişken aynı kişilerin bu sefer kendi kendilerine kavga edip tekrar mahkemeye düşmeleri bir yıl önce mahkemenin aldığı karar düşünüldüğünde sakıncalı görünmektedir. Burada kavga eden tarafların önce mahkemeye gelip ardından durumu *tatlıya bağlayıp* geri dönmesinin nedeninin, her ne kadar dava hükmüne bu yansımamışsa da, kadı tarafından bir önceki yıl gerçekleşen olay kendilerine hatırlatılarak bu konuda bir *ayar verilmiş* olması tahmin edilebilir.

1864'ün bir kutsal şabat günü Antalya'daki bir Yahudi grubunun, iki Yahudi'ye uyguladığı bu şiddet Antalya'daki bu inanç mensuplarının yekpare olmadığı gibi birbiriyle bir pek de anlaşılamayan sosyokültürel yapılardan oluştuğunu bize göstermiştir. Dava metninin satırları içerisinde yapılan bir gezinti aynı zamanda dönemin demografik yapısı, göç hareketleri ve siyasi haritadaki sınırların değişiminin bu hareketlere olan etkisi üzerinde fikir yürütülmesinde de etkili olmuştur. Daha öncesinde de belirtildiği üzere Osmanlı Yahudilerinin, farklı dinlere mensup diğer Osmanlı toplumlarıyla kıyaslandığında daha az kadı huzuruna çıktığı bilinmektedir. Buna Antalya özelinde bakıldığında 19. yüzyılın ortalarına denk gelen dönemin içerisindeki defterlerde Antalya Yahudilerinin içerisine bir şekilde dâhil olduğu dava olabildiğince az sayıdadır. Ancak Avramaçi ve Ahlan'a yapılan saldırı, Antalya mahkeme kayıtlarına geçmiş Antalyalı Yahudiler ile ilgili son vaka değildir.

³²⁹ AŞS 15/49 (1282/1865).

4.3 İki Tüccar, İki Cinayet

Daha önceki bölümlerde Batı Toroslar coğrafyasında, daha önceki yüzyıllarda da bir şekilde hep varlığını korumuş olan eşkıyalık faaliyetlerinin 18. yüzyıldan itibaren arttığı üzerinde durulmuş hatta 19. yüzyıldaki eşkıyalık vakalarından Antalya mahkemesine yansıyan bir olayın, Kel Mehmed Vakası'nın da üzerinde durulmuş ve tam da bu dönemlerde, 1854'te Antalya'ya gelen Colnaghi'nin bu eşkıyalık faaliyetlerine dair notlarından bahsedilmiştir.

Bu eşkıyalık faaliyetlerinin başka bir tanesine 15. defterde rastlanılmıştır. 22(?) Kasım 1865 günü (*h. 3(?) Receb 1282*) Antalya mahkemesinde bir Yahudi tüccarın öldürülmesi üzerine bir dava görülmüştür.³³⁰ Davanın önemli bir bölümü maktulün terekisi üzerinedir ve dava sonunda *şuhûdu'l-hâl* bölümünde adı geçen Moravi Mustafa Reis ve Mehmed bin Ahmed, *medine-i Alaiye*'nin sakinlerindendir. Davaya konu olan kişi Antalya'nın merkezindeki mahallelerden olan Sagir Bey'in sakinlerinden ve Osmanlı'nın Yahudi tebaasından Avram oğlu Şimon'dur. Şimon ticaretle uğraşmaktadır ve bu maksatla Alanya çevresindeki yerleşimlere gitmiştir. Şimon Manavgat dolaylarında bulunduğu sırada öldürülmüştür. Şimon'un katili aynı zamanda onun mallarını da gasp etmiştir. Eşi Refka ve erkek kardeşi Yogra dışında kimsesi olmayan Şimon'un ölümü yine Yahudi tebaasından Musa ve Haham Çelebun tarafından ihbar edilmiş ve yapılan tahkikin ardından maktulün kimliği tespit edilmiştir.

Katilin bulunması çok uzun sürmemiştir. Katil, Manavgat kazası müdürü tarafından gasp ettiği mallar ile yakalanmış, maktule ait olan mallar ise Alanya'daki yerel yöneticilere teslim edilmiştir. Hükümün geri kalanında ise bu malların maktulün kardeşi Yogra'ya teslim edilmesi ile ilgili hukukî koşul ve süreçlerden bahsetmektedir. Dolayısıyla Şimon'un katilinin akıbetinin ne olduğu nasıl bir ceza verildiği bilgisine ne bu davadan ne de bu defterden ulaşılamamış ve bu eşkıyalık olayının cezasına dair bir veriye rastlanılmamıştır.

Bir ticaret güzergâhında öldürülen kişinin Osmanlı tebaasından olması elbette sürecin daha basit ve daha doğrusu “kendi içimizde” çözülmesini sağlamıştır. Şimon'un cinayetinde de görüldüğü üzere, katil yerel yöneticilerin çabalarıyla bulunabilmiş sonrasındaki süreç tamamen Osmanlı adli bürokrasinin işleyişi doğrultusunda çözümlenmiştir. Bu cinayet hikâyesinin sonunu okuyamamış olsak da muadilleriyle kıyaslandığında yüksek meblağlı bir diyet ya da on beş yıllık bir hapis cezası verilmiş olabileceğini tahmin edebiliriz. Ancak gerçekleşmiş bir suçta taraflardan en azından biri Osmanlı tebaası değilse adlî süreç, tahmin

³³⁰ AŞS 15/114 (1282/1865).

edileceği üzere daha da zorlaşacaktır. Kaldı ki ortada bir cinayet de varsa ve maktulün yabancı olması da hesaba katılırsa işlerin enikonu karışacağına kesin gözüyle bakabiliriz.

21 Temmuz 1861 (*h. 13 Muharrem 1278*) günü görülen dava³³¹ Antalya’da yaşayan bir Yunanlı, Yorgi ile ilgilidir. Yorgi, olayın yaşandığı dönemden otuz yıl kadar önce Osmanlı’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş Yunanistan Krallığı’na³³² tabi bir *müste’men* olarak Antalya’da ticaretle uğraşmaktadır. 1860 yılının 29 Eylül günü Yorgi, evine gitmeyip ikinci vakti atını Antalya’nın kuzeyindeki Bademağacı’na doğru sürmeye başlamıştır. İlgili dava metninde Yorgi’nin bu saatte niçin buraya gitmek istediği belirtilmemiştir. Yorgi, kardeşi davacı Vasilasi’nin iddiasına göre Bademağacı’ndaki Mıncarcık mevkiine ulaştığında yol kenarında bekleyen, dava metninde sarhoş oldukları ifade edilen bir grupla karşılaşmıştır. İddiaya göre Ahmed, Zenci Receb bin Abdullah, Aydın’ın Karacasu kazasından Ali bin Mehmed ve bunların yoldan topladıkları on adamdan oluşan bu grup Yorgi’ye saldırmış, Ahmed, Yorgi’nin atının yularını çekerek yardım istediği on adamla birlikte onu atıyla birlikte yolun dışına çıkarmış, ardından belinden çıkardığı büyük bıçağı –dava metninde de detaylı bir şekilde tarif ettiği üzere- Yorgi’nin böğrüne saplayıp bağırsaklarını boşaltmıştır.

Ahmed, Zenci Receb bin Abdullah, Ali bin Mehmed olay tarihinden itibaren mahkeme gününe kadar cinayet zanlısı olarak hapis tutulmuştur. Antalya kaymakam konağında görülen davada, cinayet vakası Antalya’da *müste’men* olarak ticaretle meşgul bir Yunan tebaası ile ilgili olduğu için dava nedeniyle Antalya’ya gelen maktulün kardeşi Vasilasi dışında İngiliz Devleti konsolos vekili Nikola ve Yunan Devleti konsolos vekili Georgie³³³ de hazır bulunmuştur. Konunun kapsamı içerisindeki döneme ait kayıtlarda Antalya’daki İngiliz konsolos vekillerinin herhangi bir dava için mahkemede bulunduğu görülmemiştir. İngiliz hariciyesinin Yorgi’nin davası ile bu kadar ilgili olmasının nedenini dönemin diplomatik arenasındaki dengeleri göz önüne alarak anlamlandırabiliriz. Yorgi’nin öldürülmesinden yaklaşık kırk yıl önce başlayan Yunan Bağımsızlık Savaşı sürecinde gelişen Yunan – İngiliz ilişkileriyle açıklanabilmesi mümkün görünmektedir. Büyük Britanya için Yunanistan, 1821’de başlayan Yunan Bağımsızlık Savaşı sürecinden itibaren İngiliz sömürgelerine giden güzergâhta stratejik Doğu Akdeniz coğrafyasında müstakbel bir stratejik müttefik muamelesi görmüştür. Dolayısıyla müttefik iki ülkenin iki konsolos vekilinin, bir Doğu Akdeniz şehrinde kanlı bir cinayete kurban giden bir Yunanistan vatandaşı olan tüccarın davasında birlikte boy göstermeyi tercih etmeleri olağan bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

³³¹ AŞS 11/76 (1278/1861).

³³² Belgede “Yunan Devleti” olarak geçmektedir.

³³³ Belgede “Corci” (جورجی) olarak yazmaktadır.

Yunan Krallığı vatandaşı Yorgi'nin öldürülmesinde işleyecek hukukun, elbette, sıradan bir Osmanlı vatandaşınınkinden farklı olabileceği düşünülebilir. Bir *müste'menin* herhangi bir İslâm ülkesinde hukukî konumuna bakıldığında öncelikle, “eman akdi” gereği inanç ve ibadet hürriyeti yanında can ve mal güvenliğine de sahip olduğu hatırlatılmalıdır.³³⁴ Ayrıca taraflardan bir tanesinin Osmanlı tebaası olması nedeniyle vakanın doğrudan Antalya mahkemesinin yetki alanı içerisinde girdiği de eklenmelidir. Bir *müste'menin* hukuk ile çeşitli ilişkileri açısından uygulamanın nasıl olması gerektiği İslâm hukukunda yer almaktadır. Bu ilişki eğer bir cinayetin etrafında şekillenmişse İslâm'ın farklı ekollerinin bu konuya olan bakış açıları şöyle izah edilir:

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ölen ve öldüren taraf *müste'men* veya *zimmî* ise katile kısas uygulanır; fakat bir *zimmî* veya *müste'meni* öldürmesinden dolayı Müslüman'a kısas uygulanmayıp Mâlikî ve Hanbelîler'de Müslüman'ın diyetinin yarısı, Şâfiîler'de üçte biri kadar olmak üzere diyet ödenir. Hanefiler'deki hâkim görüş, bir *zimmî*yi öldüren Müslüman'a kısas gerekmesine karşılık bir *müste'meni* öldüren *zimmî* veya Müslüman'a kısas uygulanmayacağı ve Müslüman'ın kine denk diyet ödeneceği yönündedir; Ebû Yûsuf ise kısas uygulanacağı kanaatindedir. Mâlikîler de bir gayrimüslimi malını almak amacıyla öldüren Müslüman'ın kısas yoluyla olmasa bile kamu düzenini ihlâl sebebiyle ölüm cezasına çarptırılacağını belirtirler.³³⁵

Maktul Yorgi'nin davasında sürecin işleyişine geri dönersek, mahkemede zanlılara suçlu bulundukları cinayet anlatılmış ancak onlar suçunu inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine daha önceki bölümde de üzerinde durulduğu şekilde mahkeme, tıpkı bir Osmanlı tebaasının davasında olduğu gibi, davacı olan Yorgi'nin kardeşi Vasilasi'den yaptığı suçlamanın yanında bir ispat/tanık talep etmiştir. Vasilasi bu talebi yerine getiremediği için dava mahkeme tarafından sonuçlandırılmıştır: Davacı Vasilasi *bila-beyyine muarazadan men'* edilmiştir. Dolayısıyla Antalya mahkemesine yansıyan bir yabancının eşkıya saldırısı sonucunda öldürülmesi ile ilgili bir olay, konunun diplomatik boyutuna rağmen, bir Osmanlı tebaasının davası nasıl işliyorsa öyle işlemiş ve sona ermiştir. Odaklanılan dönemin kronolojik olarak bu olaydan sonraki defterlerinde de bu olaya dair farklı bir hükme rastlanılmamıştır.

Cami-i Cedid'in sokaklarında başlayan bölüm şehrin gayrimüslim ve yabancılarının bir şekilde dâhil oldukları çeşitli suç örneklerini ortaya sermiştir. İslâm mahkemelerinin kullanılmasında bir sakınca görmeyen Ortodoksların yanında cemaatine bunun tam tersi yönünde uyarılarda bulunan hahamlarına karşı davalarını resmî bir çerçevede sonuçlandırma

³³⁴ Özel, 2006: 141.

³³⁵ Özel, 2006: 142.

kaygısıyla şer'i mahkemeye taşıyan Yahudilerin dava metinlerinin analizi yapılmıştır. Bu analizlere gidilirken bir taraftan da kayıtlara yansıyabildiği kadarıyla Antalya'daki Rum cemaatinin sosyal yapısının çeşitli fotoğrafları da çekilmeye çalışılmıştır. Yine sayıca çok az olan Yahudi cemaatinin üyelerinin adının geçtiği davalardan bu topluluğun sosyal, hiyerarşik yapısı ve hizipleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu davalardan Avramaçi ve Ahlan davası bize Yahudi toplumunun kendi içerisindeki hiziipleşmelerin aslında suça meyilli bir atmosfer yaratabileceğini de göstermiştir. Doğu Akdeniz'in bir ticaret ve liman şehri olarak Antalya yıllar içerisinde göçmenlere olduğu kadar yabancıların da evi olmuştur. Dolayısıyla Antalya'da da imparatorluğun benzer nitelikteki birçok şehrinde görüldüğü üzere *müste'men* sıfatıyla yaşayan yabancılar bulunmakta olup bunların isimlerine de yine yer yer Osmanlı tebaası olan zanlıların taraf olduğu ve dolayısıyla Osmanlı mahkemelerinin yetkili olduğu davalarda rastlanılmıştır. Bu bölümde son olarak odaklanılan defterlerde karşımıza tek örnek olarak çıkan bir yabancınn karıştığı davadır. Bölümün satır aralarında ise defterlere yansıyan şiddet suçlarından öte Antalya'ya bu dönemde yapılan göçler, burada yaşayan tüccar profilleri, dönemin toplumsal hareketleri ve hatta diplomatik ortaklıkları kendisine yer bulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN ŞİDDET VE HUKUK

Bu bölüm ataerkil kültürel ve hukuksal bir yapıya sahip 19. yüzyıl Antalya'sında kadınların ne gibi davalarla mahkemelere başvurdıkları ve eril işleyen hukuk yapısını nasıl kullandıklarını anlamaya ayrılmıştır. Elbette bunu yaparken İslam hukukunun konuya olan yaklaşımına da odaklanılacaktır.

İslam hukukunun kadına ve ona uygulanan şiddete yaklaşımına dair ilahiyat, sosyoloji ve tarih alanlarında birçok metin yazılmış ve bu ilişki çeşitli açılardan yorumlanmıştır. Kur'an'ın kadın ve erkek arasında bir ayırım yapmadığını ve İslam'ın Havva'nın Âdem'in kaburgasından var olduğuna inanan Hristiyanlıktan bu konuda ayrı bir yaklaşımda olduğunu ifade eden İffatin Nur, Hz. Muhammed'in ölümünden çeyrek yüzyıl içerisinde bir feodalleşmenin yaşandığını ve bu durumun İslam'daki kadın hakları kavramı üzerinde etkisinin büyük olduğunu savunmakta ve bu eksende ortaya çıkan kadının metalaştırılmasının ve her türlü şiddetin kabul edilemez olduğunu eklemektedir.³³⁶ Nur'un ifadelerinin tam aksine kadının gerektiğinde dövülmesini tavsiye eden Nisa Suresi'nin 34. ayeti bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'in üzerinde fazlaca düşünülen, tartışılan ve yorumlanan bir bölümü olmuştur.³³⁷ Türkiye'deki kimi ilahiyatçılar ise bu ayetin yanlış yorumlanıp tercüme edildiğini belirtmektedirler.³³⁸ Bu ayet, erkek tarafından –ki bu erkek evdeki koca ya da mahkemedeki

³³⁶ Nur, 2013: 63.

³³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerim meâlinde sure şöyle tercüme edilmiştir: “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarını harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı [eşinden uzakta bulunan erkeğin namusu, malı ve korurlar hakkı anlamında] korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) *onları (hafifçe) dövün*. Eğer itaat ederse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür” (Altuntaş ve Şahin, 2011: 94). Bu tercümede “onları (hafifçe) dövün” şeklinde daha *naif* bir biçimde yer verilen *vadribû-hunne* (واضربوهن) yani “ve onları dövün” ifadesi kimi tercümelerde daha açık bir biçimde verilmiştir (www.insandergisi.com/4-nisa-suresi-34-ayet.htm [erişim tarihi: 25.01.2019]).

³³⁸ Eliaçık'a göre *vadribû-hunne* (واضربوهن) farklı bir anlam taşımaktadır. O Nisa Sure'sinin 34. Ayetinde *dövmek* ifadesinin yerine *ayırarak* ifadesinin kullanılmasını tercih etmiştir. “Erkekler kadınlar üzerine titrer; onları koruyup kollarlar. Bu, Allah'ın onlardan kimine kiminden fazla vermesi ve erkeklerin mallarını harcamalarından dolayı böyledir. İyi, güzel ve doğru olan kadınlar, Allah'ın korunmasını buyurduğunuz mahremiyeti koruyan ve O'na saygıda kusur etmeyen kadınlardır... Şiddetli geçimsizlik yaşadığınız eşlerinizle

kadı da olabilir- eğer ki kocanın gerektiğinde karısını dövmesine izin verilebileceği şeklinde anlaşılmışsa şiddete uğrayan bir kadını yargı önünde zor bir süreç beklemektedir. Hatta bu yaklaşım bir kadının hiç yargıya dahi başvurmaya gerek kalmadan dayağı gündelik ve sıradan bir eylem, hayatının bir rutini olarak görebilmesi sonucunu dahi ortaya çıkarabilecektir. Lakin bir kadının şer'i mahkemede karşı karşıya kalacağı olumsuz durumun sadece bundan ibaret olduğunu söylemek konuyu eksik bırakacaktır.

İslam hukukunun kadına yönelik yaklaşımı *kadının tanıklığı* söz konusu olduğunda daha belirgin bir biçimde kendisini göstermektedir. Kadının mahkemede karşılaştığı zorluklar sadece erkeklerin gayriresmî baskıları ile ilgili olmayıp aynı zamanda şer'i hukuk yapısının kadınların tanıklığına getirdiği kısıtlamaları da göz önüne almak gerekmektedir.³³⁹ İslam'da Şafi ekolü her ne kadar kadının kavrayışının yetersiz olduğu ve mal mülk konuları dışındaki diğer tüm konularda onun tanıklığına dahi başvurmaya gerek duymayacağını kabul etmişse de Osmanlı'nın kendisine rehber kabul ettiği Hanefi ekolü bu konuda daha geniş bir düşünceye sahiptir.³⁴⁰ Hanefi ekolünün yaklaşımı, kadının doğuştan akılca yetmez olduğu kanaatinden daha çok, cinslerin toplum tarafından biçimlendirildiğinin üstü örtülü kabulünü yansıtmaktadır.³⁴¹ Ancak bu ön kabul kadına, Şafi ekolünün aksine mal mülk konuları dışında, hukuk pratiklerinden de görülebildiği üzere, sadece, az da olsa mahkemeyi kullanabilme olanağı vermiştir.

İslam hukuku erkek davalı/davacılara istisnasız bir biçimde suçsuzluk yemini hakkı tanıdığı Peirce, 1540-1541 yılları arasında Ayntab mahkemesine sirayet etmiş otuz davadan yalnız ikisinde kadına yasal bir seçenek olan suçsuzluk yemini etme olanağı tanınmış olduğunu tespit etmiştir.³⁴² Hanefi ekolün fakihlerinden El-Merginânî kadının mahkeme nezdinde güven uyandırmamasını aslında takdire şayan bir durum olarak görmüş ve bu durumun kadınların “övgüye değer bir kapatılmış olma hali” içerisinde olmalarıyla ilişkili olduğunun altını çizmiştir.³⁴³ El-Merginânî, zira kadının, sadece tesettür anlamına gelecek bir kapanma içerisinde olduğundan bahsetmemekte aynı zamanda mahrem, temiz yani toplumun suçları ve kirlenmişliklerin azade bir hayatın içerisinde bulunduğunu yani, övgüye değer bir

önce oturup konuşun, olmazsa yataklarında yalnız bırakın, *yine olmazsa bir müddet ayrılın*. Barışıp anlaşır, hala işi yokuşa sürüp bahaneler aramayın. Yücelik ve büyüklük Allah'a mahsustur” (Eliaçık, 2007: 200).

³³⁹ Faroqi, 2014: 128.

³⁴⁰ Peirce, 2005: 252.

³⁴¹ Peirce, 2005: 253.

³⁴² Peirce, 2005: 254.

³⁴³ Peirce, 2005: 254.

şekilde, sünnete uygun bir yaşamın gereğini yerine getirerek toplumdan uzak bir hayat sürdüğünden tanıklığının geçerli olmayacağını vurgulamaktadır.

Bu bölüm, 1856-1865 tarihleri arasında Antalya'nın merkezinde ve çeşitli köylerinde gerçekleşmiş, öznenin kadın olduğu on üç vaka etrafında şekillenmiştir. Birinci başlığımız, ilk üçü haneye tecavüz esnasında aynı zamanda fiziksel saldırının da gerçekleşmiş olduğu dört vakaya odaklanmaktadır. Bölümün ikinci başlığı ise Antalya'nın birbirinden farklı noktalarında çeşitli tarihlerde öldürülmüş olan üç kadın ile ilgilidir. Üçüncü başlıkta ise kadının suçlu olduğu ilkinde bir erkeğin yaralanmasına neden olmuş, diğerinde ise başka bir kadının ölümüne sebebiyet vermiş iki kadın üzerinde durulmuştur. Son başlık ise biri küçük bir kız çocuğuna yönelik dört tecavüz vakasını incelemektedir.

5.1 Fiziksel Şiddetin Toplumsal Cinsiyet Hâli

Antalya mahkemesine 1 Mart 1864 tarihinde, (*h. 22 Ramazan 1280*) bir süre önce İstanos'un Yazır Köyü'nde yaşanan bir yaralama vakası üzerine bir dava görülmüştür.³⁴⁴ Ak Ali İsmail'in eşi Emine bir gece kendi evinde bir saldırıya uğramıştır. Zanlılar, saldırıyı Emine'nin evde tek başına olduğu bir zamanda gerçekleştirmişlerdir. Emine'nin bu durumunu kollamaları ya bir cinsel saldırı planı ya da hırsızlık gibi nedene bağlanabilir. Ancak hükümde saldırının bu yönü üzerinde durulmamıştır. Dava metninden anlaşılan sadece evin içerisinde bir arbede yaşandığı ve bu sırada büyük bıçaklar ile Emine'nin elinden yaralandığıdır.

Emine davada kendisi bulunmayarak Ömer adında birini vekil olarak tayin etmiştir. Mahkemede ayrıca Mehmed oğlu Ahmed, Kula Hasan oğlu İbrahim ve Rıza Veli oğlu Mehmed saldırının zanlıları olarak ismi anılan kişilerdir. Zanlılar Ahmed, İbrahim ve Mehmed sorgularında kendilerine yöneltilen suçu inkâr etmişler, bu saldırıyı işlemediklerine dair *yemîn-billâh alıyyü'l-azîm* etmişlerdir. Böylelikle mahkeme, davacının vekili olarak bulunan Ömer'in *bila-beyyine muarazadan men'* edilmiş olduğunu ilam ederek davayı sonuçlandırmıştır. Olaydan bir süre sonra her ne kadar bıçaklı bir saldırı olmasa da benzer bir şekilde yaşanıp aynı hüküm ile sonuçlanacak olan, aynı isimde iki farklı kişinin şikâyetçi olduğu bir vaka³⁴⁵ Döşemealtı'nda yaşanmıştır. 2 Kasım 1864'te (*h. 2 Cemaziyülahir 1281*) toplanan mahkemede zanlı olarak Mehmed ibn Sadık, Mustafa ibn Osman, Ekşilili Yusuf ibn Halil, Ramazan ibn Hasan ve İbrahim ibn Ahmed hazır bulunmuşlardır. Nahiyein Ilıca köyünden Gökçe oğlu Mustafa'nın karısı, Mustafa kızı Emine'nin iddiasına göre aynı köyden Mehmed, Mustafa, Yusuf, Ramazan ve İbrahim Emine'nin evinden içeriye girmek suretiyle

³⁴⁴ AŞS 14/49 (1280/1864).

³⁴⁵ AŞS 13/458 (1281/1864).

onu hem darp etmiş hem de ona küfretmiştir. Ancak yapılan sorguda bu beş kişi suçu inkâr etmiştir. Burada da Emine'nin delilleri yetersiz olduğu için *bila-beyyine muarazadan men'* edilmiş ve dava kapanmıştır.

Olay çok farklı sonuçlanmış olsa da suçun işlenişi yönüyle bakıldığında yukarıdaki Eminelerin darp edilmesi ile ilgili vakalardan bir yıl önce onları andıran bir dava metni daha mahkeme kayıtlarına yansımıştır.³⁴⁶ Ancak farklı olarak bu bir sulh davası niteliği taşımaktadır. Olay yine yukarıda adı geçen köylerden birinde, Yazır'da gerçekleşmektedir. 1279'un Ramazan ayının bir önceki günü, yani 19 Şubat 1863 tarihinde Antalya mahkemesinde görüşülen olayda, Ali kızı Ayşe, Mehmed bin Ömer'in bıçaklı saldırısına uğramıştır. Yine bir haneye tecavüz ve bir kadına saldırı ve hemen hemen Eminelerden birinin başına geldiği üzere elinden bıçakla yaralanması söz konusudur. Ayşe'nin beyanına göre saldırgan, kardeşiyle birlikte bir gece, yatsı vaktinden sonra odasında uyurken odaya bacadan girmiştir. Dava metninde yazan detaya göre anlatırsak Mehmed yanında bulunan küçük bıçakla Ayşe'nin sağ elinin orta parmağını ve yanında bulunan diğer iki parmağın ikisini birden kasten yaralamış ve Ayşe parmaklarını kullanamaz hale gelmiştir. Ayşe, Mehmed'i dava etmiş ancak Mehmed ilk başta suçu külliyen inkâr etmiştir. Ayşe, saldırganın Mehmed olduğuna dair kendisinden istenilen delili bulma konusunda aciz kalmıştır. Ancak araya giren arabulucular tarafları barıştırmış ve sulh bedeli olarak Mehmed'in Ayşe'ye 800 kuruş vermesini sağlamışlar. Böylelikle tarafların arasındaki husumet ortadan kalkmıştır.

Üzerinde odaklanılan davaların içerisinde karşılıklı iddiaların bulunduğu içinden çıkılmaz bazı davalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri 15 Aralık 1863'te (*h. 4 Receb 1280*) mahkemede görüşülen, ilâm tarihinden yirmi bir gün önce Karaöz'de gerçekleşmiş olan bir vaka üzerinedir.³⁴⁷ Nahiye'nin köylerinden Karan'da yaşayan davacı Abdullah kızı Ümmü'nün yapılan muayene sonucunda sağ kolunda ve omuz başında, sol gözünde ve sağ bacağında çeşitli darp izlerine rastlanmıştır. Aynı zamanda Ümmü'nün kız kardeşi Havva'nın kocası olan Karaöz'ün Kudes köyü ahalisinden Mehmed oğlu Karaca Mustafa, Ümmü'yü darp eden zanlı olarak mahkemeye çağırılmıştır. Mahkemede dava sırasında Mustafa ile birlikte eşi Havva da hazır bulunmuştur. Mahkemede Ümmü'ye Kayadıcı köyünden Veli bin Süllü vekâlet etmiştir.

Ümmü'nün vekili Veli, mahkemeye, yirmi bir gün önce büyük bir sopa ile Mustafa'nın Ümmü'yü darp ettiğini, mahkemenin görevlendirdiği kadınlar tarafından yapılan keşif ve muayenede de görüldüğü üzere sağ kolunda ve omuz başında sol gözünde ve sağ

³⁴⁶ AŞS 12/107 (1279/1863).

³⁴⁷ AŞS 12/464 (1280/1863).

bacağında çeşitli darp izleri bulunduğunu ifade etmiştir. Zanlı Mustafa, mahkemede Ümmü'nün darp edilmesiyle ilgili kendisine yapılan suçlamayı inkâr etmiştir. Mustafa'nın karısı ve aynı zamanda Ümmü'nün kız kardeşi olan Havva'ya da mahkemede söz verilmiştir. Havva, Ümmü ile miras nedeniyle bir ağız kavgasına tutuştuklarını kabul etmiştir. Ancak ona karşı fiziksel bir saldırı olmadığını ima ederek onun eskiden beri sara hastası olduğunu, vücudundaki darp izlerinin krizler sırasındaki düşmelerden kaynaklandığını ifade ve bu ifadenin doğruluğuna yemin etmiştir. Mahkeme tarafından, Havva'nın ifadesini külliye inkâr edecek kişinin bir delil ile bu iddiasını ortaya koyması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Havva'nın iddiasının aksine bir delil ortaya konulmadığı ve de Mustafa'nın Ümmü'yü darp ettiği ispat edilmediği için Ümmü'nün vekili olan Veli'nin *bila-beyyine muarazadan men'* edildiği mahkeme tarafından ilâm olunmuştur.

Ümmü'nün davası başından sonuna dek müphem ve kafa karıştırıcı bir vakaya dayanmaktadır. Kesin olan iki kız kardeş arasında mirastan kaynaklı bir kavga olduğudur. Ancak Havva'nın kocası Mustafa gerçekten de Ümmü'ye fiziksel bir şiddet uygulamış mıdır yoksa Havva'nın mahkemede ifade hatta yemin ettiği gibi Ümmü'nün vücudundaki darp izlerinin gerçekten de onun sara nöbetleri ile bir ilgisi var mıdır? Davadan Ümmü ile ilgili *bila-beyyine muarazadan men'* kararı çıkmasına neden olan bu ifade gerçekten de doğruysa – ki dönemin değer yargıları çerçevesinde önemli bir sözlü referans kabul edilen yeminle sabitlenmiş- Ümmü'nün, hastalık nöbetleri sırasında düşmelerin çarpmaların yol açtığı morlukları ve yara izlerini kullanarak mahkeme önünde mağduru oynayıp miras konusundaki durumunu kendi lehine çevirebilmenin kolaylaşacağını düşünmüş olması gibi güçlü bir olasılık bulunmaktadır. Ancak elbette insan yine de şu soruyu sormadan edemiyor. Havva ya gerçekten kötücül bir kardeşse ve daha sonra miras ile ilgili bir durumun mahkeme önüne taşınması durumunda kadı önünde artık mahkemeyi aldattığı için itibarı kalmamış kız kardeşine daha üstün bir konumda bulunmayı hedefleyerek göz göre göre yalan söylediye? Her ne kadar dönemin değer yargılarının hukuk önündeki referansını şu ana kadar sorgulamadıysak da bu son soru üzerinde düşünülebilecek bir noktadır.

1863 Aralık'ı ile 1864 Kasım'ı arasındaki dönemden Antalya mahkemesinde görülmüş bu davaların özellikle ilk üç tanesinin birbirine benzer özellikleri olması dikkat çekicidir. Üç olayda da bir haneye tecavüz söz konusudur ve zanlıların evin boş olduğu bir zamanı değil evdeki kadının yalnız ya da saldırıya açık bir saatini seçmesi ilginçtir. Ayrıca bu vakaların dava metinlerinde eve giren kişinin evdeki herhangi bir eşyayı gasp ettiğine dair bir ifade bulunmaması, mağdurun katlinin planlanmaması yaralama ve darbin kendiliğinden yaşanması belli bir planın parçası olmaması vakalara dair düşünülmesi gereken detaylardır.

Kaldı ki Yazır'da geçen iki vakanın dava metinlerinde evdeki kadının, yani Emine ve Ayşe'nin saldırganlarıyla boğuşması ve bu boğuşma sırasında bıçakla kesilmesi suretiyle ellerinden yaralanmaları zanlıların bir cinsel saldırı planıyla evlere girmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Davalarda davacı kadınlar mahkeme tarafından kendisi hakkında karar verilmiş olan *bila-beyyine muarazadan men'* kararlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu karar sonrasında elbette suçlu olan erkek serbest bırakılmıştır. İddianın ispatlanamaması ve kadınların böyle bir durumla karşı karşıya kalması daha önceki bölümlerde de karşılaşıldığı üzere tanıklık konusuyla ilişkilidir. Tanık gösterilememesi, mağduriyetini ispatlayamaması durumunda davacı hep benzer durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Kaldı ki davacının kadın olması bu durumu daha da zorlaştırmaktadır.

İslam hukukuna göre zina, hırsızlık gibi *had* cezası gerektiren suçlarla kısas gerektiren cinayet suçlarının ispatında yalnızca erkeklerin tanıklıklarına itimat edilmekte olup,³⁴⁸ buralarda kadınların şahitliği gerek tek başlarına gerek erkeklerle beraber olsunlar, kabul edilmeyecek, kadın ancak başka bir kadın ve bir erkekle birlikte alışveriş, nikâh, boşanma, vekâlet, vasiyet, tazminat gibi davalarda tanık olabilmiş yani mahkemede iki erkek tanıklığı bir erkek ve iki kadın tanıklığına eşit görülebilmiştir.³⁴⁹ Mahkemelerde görülen bu davalar dışında kalan davalarda kadın tanıklığına gerek görülmemiştir. İslam hukukunun bu uygulamadaki referansı hem Kur'an'a hem de hadislerle dayanmakta olduğu için tartışma götürmeyecek denli güçlüdür.³⁵⁰ Sünni İslam'ın içerisinde cinsel suçlarda dört tanık³⁵¹ dışında bir ispat kabul etmeyen diğerlerine nazaran nispeten *esnek* bir yaklaşımı olan lakin dört İslam ekolü içerisinde sapkın bir mezhep olarak görülen Zahiriler olmuştur. Onlara göre de suçun ispatı için sekiz kadın tanıklığı şart koşulmuştur.³⁵² Tüm bunlar ise bir saldırı ya da tecavüz / zina girişiminde kadının yargı önüne kaybedeceğini bile bile çıkması demektir ki bu da yine bir saldırı ve tecavüz girişiminin mahkemeye sirayet etmemesinin bir nedenidir. Hukuki olarak kadına açık olan yargı kapısı uygulamada aslında ondan epey uzaklaşmış durumdadır.

³⁴⁸ Şer'i hukuka göre zina haricinde tanık sayısı iki erkek olmalıdır. Zinada ise bu sayı dörde çıkmaktadır.

³⁴⁹ Dalgın, 2005: 19-20. Ayrıca 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında Batı Karadeniz'de yaşanmış tecavüz suçları ve bunların davaları ve tanıklıkları ile ilgili olarak bk. Ergene, 2003: 153-154, 162-164.

³⁵⁰ İki erkek şahitliğinin bir erkek ve bir kadın şahitliğine denkliği Bakara Sûresi'nin 282. ayetinde çok açık bir biçimde belirtilmiştir. Bununla birlikte "kadınların aklının eksik olduğu" yönünde Hz. Muhammed'e dayandırılan hadis de yine bu hukukun yerleşmesinde etkilidir (Dalgın, 2005: 21).

³⁵¹ Peirce, 2005: 195, 260, 464.

³⁵² Dalgın, 2005: 22.

5.2 KatlinToplumsal Cinsiyet Hâli

Antalya, Karaçallı Köyü sakinlerinden olan Ali bin Mehmed'in kızı Fatma bir pazartesi gecesi meşe odunuyla kafasına üç kez vurulması suretiyle ağır yaralanarak olaydan otuz altı saat içerisinde hayatını kaybetmiştir. Mahkemenin ilâm tarihi olan 27 Aralık 1862'den (h. 5 Receb 1279) yirmi bir gün önce gerçekleşen olay, vakanın dava metnine yansıyan içeriğine bakıldığında yine yukarıda bahsi geçen Ümmü ve Havva'nın arasındaki kavganın nedenine benzer bir şekilde mal varlığı ve miras nedeniyle çıkmış gibi görünmektedir.³⁵³

Cinayetin sanıkları Fatma'nın kocası Kovan Taç oğlu Süleyman ve Süleyman'ın diğer karısından olan oğlu Mehmed'tir. Süleyman sorgusunda, kendisinin söz konusu akşam oğlu ile birlikte kızları Şerife ve Emine ile yaşayan Fatma'nın Karaçallı köyündeki evine gitmiş olduklarını, ancak kendisinin biraz rahatsız olduğu için başka bir odada yatmakta olduğu sırada oğlu Mehmed ile Fatma arasında bir tartışma çıktığını ve oğlunun meşe odunu ile Fatma'ya vurduğunu kendisinin ise ayırmaya çalıştığını söylemiştir. Mahkeme bu iddiası için Süleyman'dan delil istemiştir. Bir delile sahip olmayan Süleyman *bila-beyyine muarazadan men*' edilmiştir. Ancak oğlu Mehmed, meşe odunuyla Fatma'nın kafasına kasıtlı olarak üç kez vuranın kendisi olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme kendisini ikna etmeyi başaramayan Süleyman'ı *bila-beyyine muarazadan men*' ettiği gibi ondan *rub'ı hisse-i irsiyyesinden* küçük kızların payına denk gelen *üç bin yedi yüz elli ve resm-i şer'î sim-i hâsı* ilâm tarihinden itibaren üç sene içerisinde taksitle ödenmesini istemiştir. Ancak elbette bununla da kalmamış ve mahkeme küçük kızların öldürülen annelerinin diyeti olarak da beş binin babaları tarafından çocukların vâsi'i olan Mehmed bin Osman'a ödenmesini talep etmiştir.

Kocası tarafından öldürülen bir diğer Fatma da Antalya'nın sur içi mahallelerinden olan Cami-i Atik'te oturmaktadır.³⁵⁴ Cezayirli Cerrah el-Hacc Mehmed ve Ayşe Hanım'ın kızı olan Fatma, Âyan Hüseyin Ağa'nın oğlu Molla Halil ile evlidir. Fatma, babasının unvanından da görüldüğü üzere Antalya'nın ileri gelen ailelerinden birinin kızıdır. Evlendiği kişinin de aynı sosyal tabakadan olduğu yine kayınpederinin âyan olmasından anlaşılmaktadır. Yine bir konakta yaşamaları da bunu kanıtlar. Fatma'nın kocası Molla Halil, 8 Mart 1865 (h. 10 Şevval 1281) günü gece bir buçukta dışarıdan eve sarhoş olarak gelmiştir. Konağın üst katında bulunan kendi odalarında çıktıktan sonra tabancasıyla karısı Fatma'yı sağ ve sol göğsünün üzerine gelen iki kurşunla vurmuştur. Ağır yaralanan Fatma sekiz günün

³⁵³ AŞS 12/40 (1279/1862).

³⁵⁴ AŞS 14/257 (1281/1865).

sonunda hayatını kaybetmiştir.³⁵⁵ Fatma'nın öldürülmesine dair davada mahkeme tarafından Halil'in *bila-beyyine muarazadan men'* edildiği hükmüne varılmıştır.³⁵⁶ Bu kalıp da daha önceki örneklerden de görüldüğü üzere mahkemenin Halil'i suçlu bulduğunu göstermektedir.

Çalışmanın odaklandığı dönemde bir erkek tarafından öldürülen bir diğer kadın da yine Antalya'nın merkezinde yaşayan Meryem olmuştur.³⁵⁷ Antalya kalesinin yerli topçularından olan er Hasan bin Mehmed olayın yaşandığı günün gecesinde İskenderiye'ye mal götürmek üzere yola çıkacak olan bir gemide görevli bulunmaktadır. Hasan'ın annesi, oğlu yola çıkmadan önce evlerini ziyaret etmiş ve birlikte kahve içmeye başlamışlardır. O sırada Hasan ve annesi arasında kayınvalidesinden kaynaklı bir tartışma yaşanmıştır. Daha önce de annesiyle bu konuda bir münakaşa yaşamış olan ve hatta bir münakaşada kendisini bir sakarlık sonucunda tabancayla kasiğinden vurmuş olan Hasan ile annesinin büyüyen tartışmasını ayırmak için Abdullah kızı Meryem araya girmiştir. Ancak Hasan'ın tabancasından çıkan kurşunlar bu sefer kazara Meryem'e denk gelmiştir. Meryem'e sol göğsünün altından beş, üstünden iki adet saçma isabet etmiştir. Meryem olay anında, 18 Nisan 1856 tarihinde, yani hicri 17 Şaban 1272'de Salı günü saat sekiz civarında hayatını kaybetmiştir. İlgili sicil metninde vaka ile ilgili başka bir detaya rastlanmamış hatta öldürülen

³⁵⁵ Bu hükümde de görüldüğü üzere kişinin bir suçu işlerken alkollü olması günümüzde olduğu gibi geçmişte işlenen bir suçun tetikleyicisi olarak da mahkemede dile getirilmiştir. 20. yüzyılda yapılan araştırmalarda Fatma'nın ve birçok kadının ölümüne ya da saldırıya uğramasına neden olarak görülen alkol kullanımının aslında saldırganlığı ya da cinsel eylemi arttırmadığı tespit edilmiş ve sarhoşluğun *öğrenilmiş* olduğu ortaya konulmuştur (Scully, 2016: 134-139).

³⁵⁶ Davanın metninin özellikle son satırları silik ve güç okunur olduğu için davanın içeriği buraya tam olarak aktarılamamıştır. Ancak Halil'in *bila-beyyine muarazadan* yani delilsiz itham etmeden men edildiği açık bir şekilde metinde görülebilmektedir. Daha önce *Bila-beyyine Muarazadan Men'* başlığı altında da ifade edildiği üzere delilin olmadığı ya da yetersiz olduğu davalarda mahkeme davacıyı *bila-beyyine muarazadan men* edebilmektedir. Ancak herhangi bir ispat yoksa karşı taraf, davalı olan kişi yemin etmek suretiyle suçu inkâr edebilir. Yani, davacının iddiası davalı tarafından inkâr edilmişse mahkeme davacıdan ispat ister. Bunun üzerine davacı şayet ispat gösterebilmişse mahkeme kararı onun lehine verir. Şayet davacı bunun tam tersi, hiçbir şekilde bir ispat ortaya koyamamışsa bu sefer mahkeme davalının yemin etmesini ister. Davalı yemin edebilmişse ya da davacı davalının yeminine engel olmaya çalışmışsa mahkeme davacıyı *bila-beyyine muarazadan men'* eder. Fakat davalı yemin etmek istememişse suçluluğu kesinleşmiş olur. Burada davanın okunmayan kısımlarında bu süreçlerden geçildiği ifade edilmiş olmalı ki davalı Halil *bila-beyyine muarazadan* yani delilsiz itham etmeden men edilmiştir. Yani sürecin gerektirdiği üzere sadece davacı değil davalı da bu konuda men edilebilmektedir. Bunun benzeri *Bila-beyyine Muarazadan Men'* başlığı altında 14. defterdeki 16. hükümden verilen bir örnekte de görülmektedir. Burada da katil zanlısı olan İsa ve İsmail kardeşlerin yemin etmeye yanaşmaması üzerine mahkeme onları delilsiz ithamdan men etmiştir.

³⁵⁷ AŞS 8/74 (1272/1856).

Meryem'in kim olduğu dahi belirtilmemiş olsa da Hasan'ın karısı olması çok güçlü bir olasılıktır. Olayı dava metninde yazdığına göre değerlendirdiğimizde ilginç bir biçimde seyrettiği de gözden kaçmamaktadır. Annesiyle kayınvalidesi üzerine konuşurken tartışmaya başlayan Hasan'ın bu esnada elinde niçin silah bulunmaktadır? Onun silahı annesine tartışma esnasında doğrultması pek inandırıcı görünmemektedir. Ayrıca metinde silahın kaza sonucu ateş almış olduğu özellikle vurgulanmıştır. Böyle kabul edilse dahi bu kazanın birinin silahı elinde tutmadan ve parmağı tetiğin üzerinde olmadan gerçekleşmeyeceği aşikârdır. Bunun yanında daha da ilginç olan, dava metninde Meryem'in, Hasan ve annesinin kavgasını ayırmaya çalıştığı sırada vurulduğu ifade edilmektedir. Ancak, sol göğsünün altından beş, üstünden iki adet saçma isabet etmesi bu durumla çelişmektedir. Saçmalar isabet ettikleri noktalardan anlaşıldığı kadarıyla, silahtan çıktıktan sonra konik bir açılım izlemiştir. Bu ise Meryem'in bir metreden daha uzak bir mesafeden, dolayısıyla ayırmaya çalışırken değil kasten vurulmuş olabileceğini kanıtlamaktadır. Zira atış sırasında namludan çıkan saçma tanelerinin ilk bir metrede topluca gittiği sonrasında konik bir açılım izlediği bilinmektedir.³⁵⁸ Vakaya, tartışmanın metinde yazan nedeni de göz önüne alınıp, balistik ve kriminolojik açıdan bakıldığında Meryem'in ölümünün bir cinayet olduğu, hatta daha da ileri giderek katilin de Hasan'ın annesi olabileceği tahmini yürütülebilir.

Bu başlıkta üzerinde durulan üç cinayet vakasından Cami-i Atik mahallesinde sarhoş kocası tarafından kurşunlanarak öldürülen Fatma'nın cinayeti haricindekiler aradan tam tamına yüz atmış üç yıl geçmiş olmasına rağmen karanlıkta beklemektedir. Bilhassa Meryem ölümü dava hükmünde *sadece bir kaza olarak* geçiştirilmiş gibi durmaktadır. Meryem'in katli de tıpkı meşe odunuyla öldürülen maktule Fatma'nın cinayetinde olduğu gibi her şey çok açık gibi dursa da olay peşi sıra bir dizi şüpheyi ardından sürüklemektedir.

5.3 Kadın ve Suçluluk

Çakırlar'da gerçekleşen, 12 Mayıs 1863 (*h. 23 Zilkade 1279*) tarihinde mahkemeye yansıyan bir şiddet vakasının tarafları dava metninde³⁵⁹ de isimleri geçen Mehmed bin Gök Halil ve Abdullah kızı Fatma'dır. Lakin bu vaka, şu ana kadar bahsedilen saldırgan/mağdur denklemini ters yüz etmiştir. Mehmed mahkeme kendisine saldıran aynı köyün sakini olan Fatma'dan şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme tarihinden beş gün önce, yani 7 Mayıs 1863'te Fatma ile Mehmed arasında bir tartışma vuku bulmuştur. Bu tartışma sırasında Fatma kasıtlı olarak çam odunuyla

³⁵⁸ Yılmaz, 2004: 168.

³⁵⁹ AŞS 12/234 (1279/1863).

Mehmed'in yüzüne vurmuş ve vurmanın şiddetiyle Mehmed'in öndeki iki dişi dökülmüştür. Mahkeme Fatma'ya şahitlerin huzurunda, Mehmed'e 1000 dirhem vererek dökülen dişlerinin diyetini ödeyebileceğini söylemiştir. Hatta mahkeme bu durumu kolaylaştırmak için bu ödemenin taksitle olabileceğini de belirtmiştir.

Osmanlı hukukunda “diş kırma” eylemi önemsenmiş ve ağır cezaların verildiği bir suç olmuştur. 16. yüzyılda hem Sultan Süleyman'ın hem de babası Sultan Selim'in kanunnamelerine yansımış olan diş kırma suçu, göz çıkarma suçu ile eş değer görülmüş ve kanun, bu konuda işlenmiş bir suçun kisasının yapılmasını ya da ağır para cezası verilmesini gerekli görerek zina suçunun cezasının 300 akçe olduğu bir dönemde diş kırmaya 200 akçe para cezası uygulanmasını istemiştir.³⁶⁰ İkinci bölümde üzerinde durulmuş olan 1863'te gerçekleşmiş bir olayın davasında İbrahim borçlu olduğu Mehmed'e yumruk atmış ve ön dişlerinin yaralanmasına, bir dişinin yarısının da kırılmasına neden olmuştur. Bu davada hem delil yetersizliği hem de *muslihûn*un devreye girmesiyle İbrahim'in vereceği 300 kuruşluk sulh bedeli karşılığında taraflar arasında uzlaşma sağlanmıştır. Fatma ve Mehmed'in davası ise bir sulh davası olmayıp doğrudan mahkemenin baktığı bir dava niteliği taşımaktadır.

Fatma mahkemenin para cezasından imtina etmiştir. Mahkeme bunun üzerine kısasa kısas yapılarak Fatma'nın ön iki dişinin sökülmesi kararını almıştır. Mahkemenin aldığı kısas kararının bu davanın sonucu olduğu zannedilirken ilgili defterin başka bir sayfasında aynı isimlere tekrar rastlanılmıştır. Fatma ve Mehmed'in vakası ile ilgili yine aynı tarihli bu diğer dava metnine³⁶¹ göre Fatma için düşünülen kısasın *gayr-i caiz* olduğuna hükmedilmiş ve *sim-i halisden bin dirhem şer'ide* karar kılınmıştır.

Konuya kısas kararının uygulanması noktasından bakarsak yine ikinci bölümde üzerinde durulan aynı şekilde kısas kararı verilen Mustafa ile Mehmed'in kavgası ile Fatma ve Mehmed'in kavgası arasında elbette ciddi farklılıklar bulunduğu ifade edilmelidir. Birinde kullanılan suç aracı çam odunuyken diğerinde büyük bir bıçaktır. İkisinde de mağdurun bedeniyle ilgili bir kayıp yaşanmış ancak burada yaşanan kayıp birinde mağdurun ön dişleri diğerinde ise sol elidir. Ayrıca Fatma ile Mehmed'in davasındaki kadim kanunnamelerde de benzer suçlara verilmesi istenmiş olan kısasın ilk başta mahkeme tarafından caiz görülmesi ve daha sonra bu kararın gayr-i caiz görülerek iptal edilmesi ve ilk aldığı karar olan 1000 dirhem para cezasına geri dönülmesi ilginç durmaktadır. “Caiz” ve “gayr-i caiz” kararının aynı gün içerisinde aynı mahkemeden çıkmasının nedeni karar merciinin *de facto* bir uygulaması gibi

³⁶⁰ Peirce, 2005: 437-438. Ayrıca Dulkadir hukukunda da diyet hükmü verilen diş kırma suçunun cezası burada verilen hükümden farklı olup suçluyu sekiz altın ödemekle yükümlü tutmaktadır (Heyd, 1973: 137).

³⁶¹ AŞS 12/333 (1279/1863).

durmaktadır. Bu duruma belki de taşradaki kadıların “yorum hakkı” üzerinden bakmak da gerekmektedir.³⁶²

Dava kayıtlarına yansımış kadın suçlulardan bir diğeri ise İstanos’tan gelen bir davada adı geçen Şerife Hatun’dur.³⁶³ 12 Haziran 1864 (h. 7 Muharrem 1281) tarihli dava, Antalya’nın İstanos Nahiyesi köylerinden Fığla’da yaşayan Ömer oğlu Mehmed tarafından açılmıştır. Mehmed’in ifadesine göre karısı Hadice ile Şerife arasında kendi evlerinin yakınında bir kavga yaşanmıştır. İlâm tarihinden altı gün önce bir cumartesi günü yaşanan olayda iki kadın bir husumetten dolayı tartışmıştır. Şerife, Hadice’yi kovalamış ve üzerine hücum ederek onu darp etmiştir. Bir süre sonra Hadice hayatını kaybetmiştir.

Mahkemede Şerife suçunu inkâr etmiştir. “Asla ve kat’a” Hadice ile böyle bir durumun yaşanmadığını ifade etmiştir. Mahkeme ilk önce davacı Mehmed’den iddiasını ispat edecek bir delil istemiştir. Mehmed bu delili sunduktan sonra bunun üzerine, Şerife’den yemin etmesi istenilmiştir. Şerife ise yemin etmeyi reddetmiş, böylece suçlu bulunarak *bila-beyyine muarazadan men*’ edilmiştir.

Kadının mağdur değil suçlu olduğu iki dava örneğiyle örülen bu bölümde ilk olarak bir taşra mahkemesi tarafından takınılan ilginç tavır ile karşılaşılmıştır. Mahkemenin aldığı kararda davalı olan kişinin verilmiş hükme olan yaklaşımı nihai kararın alınmasında etkili olmuştur. Alınan ilk kararı davalı Fatma’nın “beğenmemesi” ile eşdeğer olarak görülen başka bir kararın mahkeme tarafından alındığını ancak sonra bu alınan ikinci kararın caiz olmadığına hükmedilerek tekrar ilk karara geri dönüldüğü görülmüştür. Bir cinayet davası olan İstanoslu Şerife’nin davasının ise daha öncesinde de gösterilen yemin etmeyi reddeden davalının *bila-beyyine muarazadan men*’ kararıyla karşı karşıya kalmasına başka bir örnek ortaya konulmuştur.

Mahkemelere yansıyan tecavüz vakaları toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında “kadın davaları” içerisinde bir *darb* ya da *katl* davalarıyla kıyaslandığında şüphesiz daha hassas bir içeriğe sahiptir. Bu hassasiyet elbette konunun mahrem yapısından doğmaktadır. Bir sonraki başlık toplumsal cinsiyetin Osmanlı toplumsal yapısı ve hukukuna bu yönüyle yansımalarının ortaya çıkardığı ipuçlarının peşine düşecektir.

5.4 Toplumsal Cinsiyet ve Şiddetin Mahrem Yüzü

Bu bölümde 1861-1864 arasında Antalya’nın kuzeyinde ve batısında, Toros Dağları’nın farklı noktalarında ve aslında birbirlerine çok da uzak olmayan Kızılseki, İmecik,

³⁶² Heyd, 1973: 2.

³⁶³ AŞS 13/257 (1281/1864).

Yukarı Karaman ve Karaveliler köylerinde gerçekleşmiş dört farklı vakadan yola çıkarak Osmanlı hukukunun, kadınlara yönelik cinsel şiddet olaylarına karşı yaklaşımı anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Cinayet ve yaralama vakalarıyla ilgili olarak şu ana kadar verilen örneklerden de görüldüğü üzere, mahkemelere birçok dava yansımıştır. Ancak cinsel saldırı konusunda eldeki dava metni çok fazla değildir. Bunun nedeni büyük olasılıkla cinsel saldırıların az olmasından kaynaklanmamaktadır. Bu, konunun mahrem bir içeriğe sahip olmasıyla ilişkili olsa da bunun yanında çok farklı etkenlerin de rol oynadığı görülmektedir.

Patriarkal bir toplum düzeninde bir insanın mahkemeye kendisine dayak atan, hakaret eden ya da bir yakını öldüren başka bir insanı şikâyet etmek amacıyla gitmesi ve ifade vermesi ne kadar kolaysa bir kadının kendisine tecavüz edildiğini değil mahkemeye en yakını olan üçüncü kişilere dahi söylemesi bir o kadar zordur. Konu zaman ve mekân fark etmeksizin göreceli olarak hep daha mahrem bir yapıdadır. Zira 20. yüzyılın sonlarına doğru ABD’de tecavüzler üzerine yapılmış bir araştırmada tecavüzün kayıtlara en az geçen ağır suçların başında geldiği, çoğu araştırma tahminine göre tecavüz ve tecavüze teşebbüs olaylarının sadece %25 ila %50’sinin polise intikal ettiği belirtilmektedir.³⁶⁴ Bu suçların mahkemeye intikal etmesinin 19. yüzyılda bir Anadolu şehrinde günümüzde algılayabileceğimizden daha zor olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Tecavüzü yaşayan kadının ve çevresinin dışına intikal ettirilmeyen bu vakalar Avrupa’nın erken modern döneminde, kurbanın babasının ya da erkek vasîsinin saldırgandan intikam almasıyla böylelikle *aile onurunu kurtarmasıyla* ya da kilise hukukunca belirlenen kurbanın tecavüzcüsüyle evlenmeye mecbur edilmesiyle sonuçlanırdı.³⁶⁵ Bu uygulama sadece Avrupa hukukunda değil İslam hukukunda da kendisini göstermiştir. Hz. Ömer döneminde tecavüze uğrayan kadına kendisine tecavüz eden adamla evlenme seçeneği sunulmuş kadın bunu reddederse adam tazminata mahkûm edilerek kadına emsallerine ödenen *mehri* ödemesi sağlanmıştır.³⁶⁶ Şiddet suçları içerisinde tecavüzü diğerlerinden ayıran bazı farklılıklar vardır. Bu farklılık, konunun mahremiyeti yani kimi zaman olayın bilgisinin mağdurun ve tecavüzcünün dışına çıkamamasıyla ilgili olduğu kadar bazı sosyal nedenlere de dayanmaktadır. Zira mağdur yargıya başvurması durumunda tecavüzcünün sosyal statüsünün de yönlendirebileceği bir dava ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu durumda kurbanın yargıya

³⁶⁴ Scully, 2016: 18.

³⁶⁵ Ruff, 2011: 170. Ruff, metninde kurbanın tecavüzcüsüyle evlenmesi konusu ile ilgili cümleye “günümüz standartlarına göre tuhaf kaçabilir” diye başlasa da kimi ülkelerde bu konu hala hukuki ve güncel bir tartışma konusudur.

³⁶⁶ Sonbol, 2014: 213. *Mehr* üzerinde ileriki sayfalarda detaylı olarak durulacaktır.

başvurmuş olsa bile kamuoyu önünde küçük düşmek dışında eline bir şey geçmemesi söz konusu olabilmektedir.

Küçük ve mahalli ilişkilerin güçlü olduğu sosyal yapılarda halkın tecavüzcüye yönelik kanaati ve bu suçu ona *konduramama* yargının aldığı kararı etkileyebilmektedir. Birisi daha öncesinde böyle bir suç işlemişse halkın önünde töhmet altında kalacaktır. Ancak aksi bir durum varsa ya da önceki vakaları toplumsal konumunun kendisine sağladığı zırla kamuoyundan saklanılabilmişse bu geçerli değildir. Peirce'in bahsettiği, 16. yüzyılda kayınpederinin tecavüzüne uğradığı iddiasıyla Ayntab mahkemesine başvuran İne'nin karşı karşıya kaldığı durum tam da budur: İne'nin kayınpederi Mehmed'in toplumsal konumundan dolayı halk, mahkemede tanıklık ederek ona yönelik böyle bir kanaatin olmadığını ve Mehmed'in *namuslu* olduğunu vurgulamıştır. İne'nin davasında yargının tanıkların ifadesini ne denli haklı gördüğü belirsizse de³⁶⁷ böylesine bir kanaate tanıklık edebilme *cüretinin* arka planında elbette öncesinde yaşanmış, kişilerin, yer ve zamanın değiştiği çeşitli vakalarda yargının bu tür tanıklıkları dikkate alması olabilir. Üstelik bu konuda suçu mahkeme önünde ispatlama, konunun mahremiyetinden kaynaklı istenilen tanık sayısının daha fazla olması nedeniyle diğer suçlardan daha zor olduğu için mağduru çetin bir dava süreci beklemektedir. 1881 yılında Mısır'ın Asyut şehrinde yaşanmış, mahkemeye intikal etmiş bir vakada tecavüze uğramış ve hamile kalmış olan evin hizmetçisi, kanıt gösteremediği gibi kendisini “evim caminin yanında, namazımda niyazımdayım, asla böyle bir şey yapmam, şerefli bir adamım” diyerek savunan tecavüzcünün karşısında çaresiz kalmıştır. Ancak bu davada mahkemenin adama karşı bir kovuşturmaya gerek görmeyip üstelik kadını da cezalandırmaması Amira Sonbol'un ifadesiyle “kadınların öykülerinin, kanıtlanmamış olsa bile inanılabilirliğine işaret ediyor olabilir.”³⁶⁸ Tecavüzcü erkeğin toplum önündeki imajı yargıyı nasıl etkileyebilmişse kimi kadınlara atfedilen anlam da mahkemenin ve toplumun ona olan yaklaşımını etkilemektedir.

Kadınların sosyal statüsünün yargının ve toplumun kişiye olan yaklaşımını şekillendirdiğinin kanıtı *muhaddere*³⁶⁹ kavramı ekseninde şekillenen kanaat ile ilgilidir. Şayet bir kadın, köy halkıyla olan ilişkilerini kendisi görür ve çeşmeden su getirirse, onurunu ve ağırbaşlılığını koruyacak bir biçimde ve yanında hizmetçileri ve kendisine eşlik edenleri olmadan hamama, düğüne ya da köylere ve mahallere gezmeye giderse, yani kendi hane halkı dışında başkalarına görünürse ve işlerini kendi başına görmeye kalkarsa hukuk tarafından

³⁶⁷ Peirce, 2005: 171-180.

³⁶⁸ Sonbol, 2014: 219-220.

³⁶⁹ Saygıdeğer ya da namuslu, iffetli, kapalı, örtülü gibi bir anlamlara sahiptir.

muhaddere olarak değerlendirilmemiştir.³⁷⁰ Dolayısıyla dışarıdaki işlerini halletmek, hatta kuyudan su çekmek için bile bir hizmetçisi bulunmayan bir kadın saygınlığını ve onurunu korumada varlıklı kadına göre daha zor durumdadır.³⁷¹ Bir kadının hanesinin dışında bulunması mahkeme önüne çıkma, din bilgisi edinme, Mekke'ye hacca gitme gibi konularla ilişkili ise *muhaddere* olmaya aykırı görülmemekteydi.³⁷² Ancak bu durumun sadece Müslüman değil gayrimüslim kadın için de geçerli olduğu ifade edilmelidir.³⁷³ Ancak şu belirtilmelidir ki Tucker'ın da ifade ettiği gibi bu *muhaddere olma* evrensel bir anlama sahip olmamakla birlikte görünüşte çok da yaygın değildi. Bununla birlikte kadınların kendileriyle ilgili bir dava görüldüğü zaman mahkemede bulunmalarının katılmayanlara göre daha yaygın olması olasıdır.³⁷⁴ Yine de genel olarak toplumsal yaşamın içerisinde olması nedeniyle hukukun nezdinde hafifmeşrep bir profil çizmiş olan bir kadına yönelik saldırının da mubah görülebileceği göz önüne alınmalıdır. Lakin şahitliğin İslam mahkemesindeki ağırlığı her şeyden fazladır. 1634'de Mısır'ın Gizze şehrinde yaşayan tecavüze uğramış hafifmeşrep olarak nitelenen bir kadının yeterli sayıda tanıkla mahkemeye gelmesiyle adam hem tazminata hem de kırbaç cezasına mahkûm edilmiştir.³⁷⁵ Yani yeterli sayıda tanığa sahip bir kadın dava sürecinde kendi aleyhine olan tüm koşulları aşabilme şansına sahiptir.

Mahkemenin bir tecavüz suçuna karşı yaklaşımını etkileyecek parametreler sadece tecavüzcünün namuslu, mağdurun toplumsal yaşamın içerisinde olmasından kaynaklı

³⁷⁰ Düzdağ, 1983: 56.

³⁷¹ Peirce, 2005: 210.

³⁷² Peirce, 2005: 222.

³⁷³ Peirce, 2005: 223.

³⁷⁴ Tucker, 1998: 158. Kimi geleneklerin, değer yargılarının, önyargıların ve bunlara benzer muhtelif durum ve kavramın mekâna ve zamana göre değişebileceğini de elbette göz önüne almamız gerekmektedir. Kent ya da kasaba merkezinde varlığını sürdüren bir değer yargısının kırsalda tutunamayabileceği gibi bir olasılık bulunmakla birlikte yüzyıllar içerisinde de kimi gelenek ve değer yargılarının eriyip kaybolması da her zaman olasılıklar dâhilindedir. Bu durumun taşradaki yargının kararını etkilemesi de beklenebilir. Zira bir şeyhülislamın kanaati ile şekillenmiş bir hukuki yaklaşım kırsalda yaşayan ve tarlada, bahçede, ahırda kocasıyla ve köyün diğer erkekleriyle ortak bir yaşamın içerisinde olan bir kadın için geçerli olmayabilir. Bu kanaat toplumun nezdinde gayet sıradan olan bu yaşam tarzı güçlü duramayabilir. 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Akdeniz şehrinde bu kavram ortadan enikonu kaybolmuş olabileceği gibi aslında kadıların kullandıkları kendi inisiyatifleri ile de ilişkili olması yani kadından kadıya değişebileceği de göz önüne alınmalıdır. Antalya'da mahkemesinde 19. yüzyılın ortasında görülen davalarda *muhaddere* konusunun şekillendirdiği bir hüküm görülmemekle birlikte bundan üç yüzyıl kadar önce bir şeyhülislamın konuya yaklaşımı ile sabit bir uygulamanın kadınlara yönelik o dönemin hukukunun bakış açısını ortaya sermesi açısından önemlilik arz etmektedir. Dolayısıyla *muhaddere* kavramı üzerine düşünürken tüm bunların hepsi hesaba katılmalıdır.

³⁷⁵ Sonbol, 2014: 216.

hafifmeşrep görülmesi değildir. Tecavüz suçunda yüzyıllardır yapılan ve bu yüzünden sıradanlaşmış bir alışkanlık ise tecavüzcüyü akli melekeleri yerinde olmayan birisi olarak görmektir. Oysaki bu ön kabul yüzyıllardır farkında olmadan tecavüzcüyü aklayan bir yaklaşımdır. Bu anlayışa göre psikolojik durumlarından dolayı tecavüzcü erkekler davranışlarını denetleyemediklerine göre, bu davranıştan sorumlu olamazlar böylelikle bu sorumluluk da saldırgandan kurbanına aktarılır.³⁷⁶

Tecavüzcünün toplumun üst kademesinden *namuslu* olması, akli melekelerinin yerinde olmaması, tecavüze uğrayan kadının *muhaddere* olarak görülmemesi mağduru hukuken zora sokan yaklaşımlardır. Ancak bunlarla birlikte mağdurun suçu ispatlayamamasıyla birlikte karşı karşıya kaldığı hukukî yaptırım da tecavüze uğrayanın mahkemeden uzak durmak istemesinin bir nedeni olabilmektedir. Her ne kadar zina İslam hukukuna göre büyük bir günah olarak görülüp Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken bir yaptırım olan *had* ile cezalandırılması gerekiyorsa da cezanın ispatlanamaması durumunda da karşı tarafa kara çalmasından dolayı mağdur olan kişi cezalandırılmaktadır. Tecavüz ve zinayı aynı kefeye koyan İslam hukukunun temel taşlarından hadislerde belirtildiği üzere zinanın cezası evliler için ölünceye kadar taşlanmak, bekârlar için ise yüz kez kırbaçlanmak ve geçici sürgün olup bir kadının rızası olmadan zina yapıldığında ise erkeğin idam edilmesi ve kadının ise serbest bırakılması gerektiği yönünde verilmiş ancak bu uygulama Hz. Muhammed'in ardından nispeten değişikliğe uğramış ve aldığı kararlarla ve edimleriyle İslam ekollerinde önemli bir kaynak işlevi gören Hz. Ömer ile birlikte kırbaç ve sürgün cezası uygulanmaya devam edilirken o, taşlamadan ziyade şayet tecavüze uğrayan kadın bakireyse tazminat cezasını tavsiye etmiş, aksi durumda bu tazminat uygulanmamıştır.³⁷⁷ Ancak gerçekten de ortada böyle bir suç yoksa bu suçlamanın bedeli ağır bir ceza ile ödenir. Konuya İslam hukuku açısından bakıldığında birisi hak etmediği halde bir cinsel suçlamayla karşı karşıya kalmış ve de yargı bu kişiye haksız yere kara çalındığına hükmetmişse suçlamayı yapan kişi suçlanan kişiye kara çalmış olmaktadır. Cinsel içerikli kara çalmak ise hukuk nezdinde ağır bir suçlama olarak görülmüştür. Zina suçlamasında diğer suçlardan farklı olarak, Hz. Muhammed dönemiyle birlikte uygulanmaya başlanan zanlının ya dört farklı zamanda suçunu itiraf etmesi³⁷⁸ ya da daha önce de bahsedildiği gibi dört tanığın ifadesi şart koşulmakta, bunun ispat edilememesi durumunda ise tanıklar seksen sopa cezasıyla karşı

³⁷⁶ Scully, 2016: 50, 59, 93.

³⁷⁷ Sonbol, 2014: 212-213.

³⁷⁸ Sonbol, 2014: 212.

karşıya kalmaktadır.³⁷⁹ Kimi zaman da bu suç sadece sürgün ile cezalandırılmıştır. 1621’de Kahire’de görülen bir davada mağdurun ölümle tehdit edilip sonrasında tecavüze uğradığını tanık yetersizliğinden dolayı ispat edememesine karşın, sanığın, hem kadının iddiasını reddeden hem de onu ahlaksızlıkla suçlayan tanıklar bulması ve talebi üzerine oturduğu mahalleden sürgün edilmiştir.³⁸⁰ Dolayısıyla bir kişi mağdur tarafından tecavüzcü olarak suçlandığı halde *çeşitli nedenlerle* aklanmışsa mağdur ve tanıkları bu yüzden ağır bir biçimde cezalandırılabilir. Elbette bu durum bir olayın mahkemeye intikal etmesini ne kadar zorlaştırdığı tahmin edilebilir.

Suçbilimci akademisyenlerin verilerinden yola çıkan Ruff, ise yetkililerin dikkatine sunulmuş vakaların yirmide bir olduğunu söyleyerek bu konuda daha karamsar bir iddia sunmakta ve günümüzde ya da metninin odaklandığı erken modern dönemde utanç duygusu, kurbanın giyinişi ve davranışını sorgulayan ceza hukuku memurları, tıbbî prosedürler gibi³⁸¹ çeşitli sebeplerden dolayı yetkililere bildirilmemiş suçların, belirlenemeyen miktarda birer suç eylemi olarak her daim bir “karanlık rakam” olarak kalacağına işaret etmektedir.³⁸² İşte bu yüzden 19. yüzyıl Antalya’ındaki tecavüz vakalarını değerlendirirken davacıların aslında çok zor ve nadir yapılan bir işe kalkışarak bu konunun mahkemeye sirayet etmesini sağladıklarını da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Osman kızı Halime, Antalya mahkemesine 16 Eylül 1861 (*h. 11 Rebiyülevvel 1278*) tarihinde yine kendi köyünden, Akkaş oğlu Ahmed bin Hüseyin’i dava etmiştir.³⁸³ Halime, davanın gerekçesi olarak yedi ay önce köyleri Yukarı Karaman’a iki saat mesafede olan Kırıklık’ta Ahmed ile birlikte davar güderken, gündüz kuşluk vakti bir hendekte onun tecavüzüne uğrayarak bekâretini kaybettiğini ve hamile kaldığını ifade etmiş ve Ahmed’in hukukun gerektirdiği şekilde cezalandırılmasını istemiştir.

Halime’nin açtığı bu davaya mahkemenin yaklaşımı oldukça ilginçtir. Mahkeme, bu tecavüz olayının ardından bir aydan fazla bir zaman, yedi ay geçtiğini ifade etmiştir. Hatta bu yüzden Ahmed’in yemin etmesine gerek olmadığını ifade etmiştir. Mahkeme, Halime’nin tecavüz vakasından yedi ay sonra mahkemeye başvurmasına anlaşılan o ki, şüpheyile yaklaşmış, suçlamayı ise zaman aşımına uğramış, geç kalınmış bir suçlama olarak değerlendirmiş ve böylelikle bu durumun Ahmed’in suçlanmaması gerektiğine bir gerekçe

³⁷⁹ Peirce, 2005: 464.

³⁸⁰ Sonbol, 2014: 216-217.

³⁸¹ Ruff, 2011: 167.

³⁸² Ruff, 2011: 142.

³⁸³ AŞS 11/128 (1278/1861).

olarak görmüştür.³⁸⁴ Antalya Mahkemesi'nin bu yaklaşımı 1849'da Mısır'da verilen bir kararla örtüşmektedir. Bir kadın tecavüze uğradıktan bir süre sonra başka bir adamla evlenmiş ve evliliklerinin yirmi sekizinci günü koca, karısının tecavüzden hamile kaldığını fark etmiştir. Kadın ardından mahkemeye başvurarak kendisine tecavüz eden adamdan tazminat istemiştir. Sanık mahkemede iddiaları tümüyle reddetmiş ve kadın tanık gösterememesi nedeniyle davanın aleyhine sonuçlanmasıyla karşı karşıya kalmış ve cezaevine gönderilmiştir.³⁸⁵ Her iki vaka da Osmanlı'nın farklı coğrafyalarındaki iki mahkemenin gebelik olasılığını göz önüne alarak böyle bir konuda dava açma zamanlamasını önemseydiğini ve zamanında açılmamış bir davada kadının inandırıcılığının yargı nezdinde zayıfladığını göstermektedir.

Çobanlık yaptığı sırada saldırıya uğrayan başka bir kadın ise Melli Nahiyesi'nden Ayşe'dir.³⁸⁶ Osman kızı Ayşe, 10 Nisan 1863 Perşembe günü davar güderken saldırıya uğramış ve olay anında hayatını kaybetmiştir. 29 Mayıs 1864 (*h. 22 Zilhicce 1280*) tarihinde Hasan kızı Emine Hatun ve Ahmed oğlu Musa, Ayşe'nin cinayeti için Antalya mahkemesinde davacı olarak hazır bulunmuşlardır.

Saldırı, dava metninde Karaveliler Köyü'nün üst tarafında bulunduğu ifade edilen Karaçam adlı bölgede yaşanmıştır. Halil bin Hasan, kendi savunmasında da birebir anlattığı üzere Ayşe davar güderken onun önünü kesmiş ve *fiil-i şeni' kasdiyle*, yani tecavüz etmek amacıyla üzerine hücum etmiştir. Ayşe'nin kendisine direnmesinin ardından Halil saçma dolu tüfeğini ateşlemiştir. Saçmalar, Ayşe'nin kasiğine, göğsüne ve boğazına isabet ederek onun olay yerinde hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Halil mahkemede İrfan Hasib bin Osman ve Ali bin Ahmed'in şahitliğinde kendisi hakkındaki cinayet suçlamasını kabul etmiştir. Mahkeme dava sonunda kısasa kısas yapılmasına karar verse de davacılar, Emine ve Musa, *katil Halil'i kisasdan meccanen af* ederek bu kararın hükme bağlanmasına engel olmak istemişlerdir.

Bir başka Ayşe daha yukarıdaki iki vakada olduğu gibi çobanlık yaparken cinsel bir saldırıya maruz kalmıştır.³⁸⁷ Ancak bu Ayşe'nin diğerlerinden farkı onun bir çocuk olmasıdır. Teke Sancağı dâhilinde bulunan Melli aşiretinden olan Kızılseki Mahallesi sakinlerinden Ahmed bin Hüseyin kızının başına gelen bu elim olayın ardından beş yıl sonra, 23 Ocak 1864

³⁸⁴ Erken modern dönemin İngiltere'sinde de benzer bir zaman sınırlaması bulunmaktadır. Dönemin hukuk yaklaşımına göre kurbanın saldırının gerçekleşmesiyle birlikte beş gün içerisinde resmi makamlara bildirilmesi, aksi takdirde yargıçların tecavüz suçlamalarına şüpheyle yaklaşması gerekmektedir (Ruff, 2011: 171-172).

³⁸⁵ Sonbol, 2014: 218.

³⁸⁶ AŞS 13/389 (1280/1864).

³⁸⁷ AŞS 12/525 (1280/1864).

(h. 13 Şaban 1280) tarihinde mahkemede kızına tecavüz eden Halil bin Ahmed ile karşı karşıya gelmiştir.

Ahmed'in kızı Ayşe, 8 Mart 1859'da Karadere adındaki bölgede davar güderken Halil bin Ahmed'in tecavüzüne uğramıştır. Ayşe o tarihte dava metninde de geçtiği üzere henüz 7-8 yaşında ve *gayribâliğ*dir.³⁸⁸ Suç, kızın babasına olayı anlatması üzerine ortaya çıkmış, Halil olay açığa çıkar çıkmaz hemen yakalanmış ve hapsedilmiştir. Halil bir ara hapisten kaçmayı başarıp izni kaybettirse de yakalanarak tekrar tutuklanmıştır.

İşlenen suç dava metninde de geçtiği şekliyle, iki tarafından gönüllü olduğu bir zina davası şeklinde değerlendirilmemiş ve bir bakireye tecavüz olduğunun üzerinde durulmuştur. Davanın sonunda mahkeme noksan bekâret için Halil'den *mehr-i misl* talep etmiştir.³⁸⁹ Hükmün içerisinde geçtiği biçimiyle Ayşe'nin babası Ahmed'in kendi kavim ve akrabası olan kadınların bakire evlendikleri için erkek tarafının ödediği *mehr-i misl* 2.151 kuruştur.³⁹⁰ Ayşe artık bakire olmadığı ve ileride evleneceği erkekte talep edilemeyeceği için bu miktar Halil'in Ahmed'e ödemesi gereken miktar olarak belirlenmiştir.³⁹¹ Ayşe'nin bekâretinin bozulması burada odaklanılan temel problem olmuş onun tecavüze yani bir cinsel saldırıya uğramış olması daha da önemlisi bu saldırıyı 7-8 yaşındayken yaşamış olması üzerinde hiç

³⁸⁸ Hanefi hukukunda gerek erkek, gerekse kadında fiziksel olgunlaşma göstergeleri gözlenebilir duruma gelince geleneksel olarak *buluğ* çağına ermiş yani yasa önünde ergin sayılmış, bu göstergelerin yokluğunda ise her iki cinsiyet için on beş yaş olgunlaşma yaşı olarak kabul edilmiştir (Peirce, 2005: 200). 16. yüzyılda Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye göre erişkin olduğu doğrulanabilen yani fiziksel olgunluk işaretleri gözlenebilen –ki bu on iki yaş olarak kabul edilmiştir- erkek ve kızlar *baliğ/baliğa* sayılmış ancak böyle bir belirsizlik durumunda erginlik (fiziksel olgunluk) ve bununla birlikte kabul edilen reşit olma yaşı kadın için on yedi, erkek için on sekiz kabul edilmiştir (Pierce, 2014: 170). Ayrıca bunun dışında kızların en erken dokuz yaşında cinsel ilişki kurabilecekleri bir fiziksel olgunluğa eriştiklerini kabul edilmiştir (Araz, 2017: 54).

³⁸⁹ *Mehir* (مهر) olarak da bilinmektedir. Sami kültürünün ilk örnekleriyle ilişkisi olduğu düşünülen, İslam hukukuna göre nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya malı tanımlayan kavramdır (Aydın, 2003: 389-391).

³⁹⁰ Hükmün ilgili kısmı şöyledir: "... noksan bekâret için şer'ân lâzım gelen mehr-i mislin zamânıyla bade'l hükm mezbûrenin babası ve veliyyisi müdde-i merkûmın kavmi ve akrabası nisâlarından bikren tezevvüc olunanların mehrleri iki bin yüz elli bir gurusı olduğı..."

³⁹¹ 17. yüzyılda Konya'da da benzer bir dava görülmüştür. Yaşı alıntı yaptığım kaynakta belirtilmese de kurbanın yine küçük bir kız olduğu ifade edilmiştir. Kızın babası Mustafa, kızının bekâreti karşılığında Seyid Mahmud'tan 30 kuruş mehr-i misl almış ve davasından fariğ olmuştur (Eroğlu, 2006: 53). Aradaki mehr-i misl farkının nedeninin Antalya'daki davanın metninde de ifade edildiği üzere bölgesel ve geleneksel nedenlerle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de aradaki bu fark pek anlam verilemeyecek kadar fazladır. Bu arada ilginç olan başka bir konu erken modern Avrupa'da da kurbanın vasisine ödeme ya da başka biriyle evlenmesini mümkün kılacak kadar çeyiz verilmesi geleneğinin de bulunmuş olmasıdır (Ruff, 2011: 171).

durulmamıştır.³⁹² Bu durumu mahkemenin bakış açısıyla görmek daha doğru olacaktır. Çünkü tecavüzün ne ölçüde onur kırıcı ya da ruhsal açıdan ne denli zararlı olabileceğiyle çok ilgilenmemiş, konuya sadece bir *mülkiyet* sorunu olarak bakılarak zararın nasıl tazmin edileceği konusuna eğilmiş olan mahkeme, 1742’de Osmanlı’nın Mısır eyaletinde görülen bir davada, tecavüz vakasında bekâretini kaybeden bir kızın babası, mahkemece belirlenmiş tutarı tecavüzcüden alıp şikâyetinden vazgeçince davayı sonuçlandırmıştır.³⁹³ Deal, İstanbul’a odaklı çalışmasında Macar semtinde, İşkembeci Yokuşu’nda oturan 17 yaşındaki Ezmaro’nun, Galatasaray’ın karşısındaki hamallar kahvesinde yatıp kalkan Bagos tarafından tecavüze uğradığı ve bekâretinin bozulduğundan bahsetmiş; bekâret bozmanın bir suç olarak görülüp tazminat vermeyi yükümlü kıldığını ancak tek başına bir suç teşkil etmeyip tecavüz ile birleşince bir suça dönüşebildiği de belirtmiştir. Gerçekten de burada verilen imparatorluğun iki farklı noktasındaki Antalya ve Mısır’daki örneklerle de bakıldığında tecavüzle bekâret bozmanın bir suç olduğu ancak tecavüzcü tarafından ödenen tazminat ile (ya da *mehr* olarak da geçebilir) bu sorunun aşılabildiği görülebilmektedir.³⁹⁴ Ayrıca Deal yine metninde mahkemelere yansıyan çocukların maruz kaldığı cinsel saldırı oranının yüksek olmasının nedenini bekârete fazlasıyla değer veren bir kültür içerisinde eğer kızlık zarı küçükken yitirilmişse, sonradan iffetsiz davranışlarla suçlanmaya meydan vermemek amacıyla bunun belgelenmek istenmesiyle ilgili olabileceğini de eklemiştir.³⁹⁵

³⁹² Tecavüzün asıl gerçekliğinin hukuk tarafından saptırılması Kutsal Roma İmparatorluğu’nun 1532 tarihli ceza yasası *Constitutio Criminalis Carolina*’da da görülmüştür. Buna göre tecavüz “mala saldırı suçu” altında tanımlanarak saldırgana en ağır ceza olarak ölüm cezası verilmiştir. Ayrıca Avrupa’da birçok hâkim kız kaçırma suçunu mala ve ebeveyn otoritesine yapılmış bir saldırı olarak kabul etmiş ve tecavüzden daha ağır bir suç saymıştır (Ruff, 2011: 173). Geleneksel bir tutum olmakla birlikte aslında ataerkil değerlerin var olduğu tüm kültürlerde benzer olması nedeniyle kadının erkeğin malı olması hali evrensel bir geçerliliğe sahip bir görünüm arz etmiştir. Çocuk velayetinde kızın buluş çağına geldiğinde babanın tarafına geçmesi kızın iffetinin erkek tarafından daha iyi korunacağına olan inançtır ki bunun da kadınların bir mülk olarak algılanmasına açılan ilk kapı olduğunu söyleyebiliriz. Adeta belli bir yaşa kadar babada olan kızın ve onun bekâretinin mülkiyeti *sağ salim* onun kocasına teslim edilmiş ve dolayısıyla kadına saldırı mülkiyete saldırıya eş tutulmuştur. Bu durum ABD hapishanelerinde tecavüzcüler arasında geçtiğimiz yüzyıl sonlarında yapılmış bir araştırmada da görülmektedir. Araştırmayı yapan sosyolog Diana Scully, tecavüzcüler ile yaptığı bir çalışmada onlara kendileri için önemli olan bir kadına tecavüz edilmesi durumunda ne yapacaklarını sorduğunda ezici bir çoğunluk bu soruyu öfke ve şiddet ifadeleriyle cevaplamıştır. Scully’ye göre bu durum şiddeti besleyen geleneksel tutumların ve değerlerin bir yansıması olup bir erkeğin malına başka bir erkek tarafından tecavüz edildiğinde, gururu kırılan kadın değil de erkek olduğu için gündeme gelen intikamın tepkisidir (Scully, 2016: 185).

³⁹³ Sonbol, 2014: 218.

³⁹⁴ Deal, 2017: 132.

³⁹⁵ Deal, 2017: 136-137.

Ataerkil toplum değerlerine göre bekâret aile yapısı içerisinde toplumsal cinsiyetle belirlenmiş bir *değer*dir ve her gelinin sahip olması beklenmektedir. Hatta antropologlar uzun zamandır Osmanlı'daki durumunu da kapsayacak bir biçimde Akdeniz kültürünü ve toplumlarını tanımladığı ve karakterize ettiği ifade edilen bir namus olgusu ile ilgilenmektedirler.³⁹⁶ Osmanlı'da evlilikte belirlenen *mehr* miktarı bekârlar için *izinname-i bîkr*, dullar için *izinname-i seyyib* olarak adlandırılan kâğıtlara yazılmakta ve kadından izin alınarak akabinde imamın önünde nikâh kıyılmaktadır. Müslüman evliliğinde evliliği var eden evlilik sözleşmesi mülkiyet değiş-tokuşunu sağlamakta ve benzer bir biçimde Katolik kilise hukukunda evlilik ile birlikte mülkiyet kadından kocaya geçmektedir. Hanefî hukukuna göre *mehr* kadının bekâretine karşılık olup ödenme zamanı da cinsel ilişki sonrası olup böylelikle koca *mehr* ödemekle, karısının cinselliğini ve cinsel organının mülkiyetini edinmiş olmaktadır.³⁹⁷ Konunun aslında temelde bir “mülkiyet” konusu olduğu önceki sayfalarda da bahsedilen kadın bakireyse tazminat ödenmesi, değilse buna gerek duyulmaması ile ilgili uygulamada da kendisini göstermektedir. Ayrıca İslam mezheplerinin tecavüzü başkasına ait *iktisabın* ihlali yani günümüzdeki mutlak anlamının yanında sözcüğün *kullanım* anlamıyla aslında eylemin *erkeklik organıyla yapılan bir hırsızlık*³⁹⁸ olarak değerlendirilmesi de bu kadın cinselliği üzerindeki “mülkiyet” mücadelesini bize göstermektedir.

İmecik Köyü'nde yaşanmış olan vaka ise diğer üç örnekte olduğu gibi yerleşim yerlerinden uzak bir otlak bölgesinde değil, mağdur olan kişinin evinde yaşanmıştır.³⁹⁹ Havva adında bir genç kıza ilâm günü olan 3 Ocak 1863 (*h. 12 Receb 1279*) tarihinden yirmi gün önce üç kişi tarafından tecavüz edilmiştir. Mahkemede davacı Mustafa kızı Havva'nın dışında sanıklar Mehmed Çavuş oğlu Ahmed, Çelik oğlu Mustafa, Mesdan oğlu Kör Durali ve amcası Hacı Mahmud oğlu Veli zaptiye çavuş Ahmed Ağa hazır bulunmuşlardır.

Havva'nın mahkemedeki iddiasına göre bir gece evde yalnızken sanıklar Ahmed, Mustafa ve Kör Durali birdenbire kendisine saldırmış ve hanelerinin içinde bulunan develikte her biri kendisine tecavüz etmiştir. Bekâreti bozulan Havva mahkemeden sanıkların hukukun gerektirdiği gibi cezalandırılmasını talep etmektedir. Davada olayın şahitleri Konyalı oğlu Mustafa ve Mustafa ibni el Hacc Veli tecavüz anını Havva'nın anlattığı gibi anlatmıştır. Bunun üzerine mahkeme sanıkların *şer'ân ta'zîr olunmak lâzım geldiğine* hükmetmiştir.

³⁹⁶ Lévy-Aksu, 2014: 1, 2.

³⁹⁷ Gemalmaz, 2018: 88-89.

³⁹⁸ Sonbol, 2014: 213.

³⁹⁹ AŞS 12/44.

Burada bahsedilen dört farklı vakadan üç tanesi çobanlık yapan iki genç kızın ve bir çocuğun karşı karşıya kaldığı cinsel şiddet örnekleridir. Bunlardan ilki Halime: Yedi ay önce tecavüze uğramış, bekâretini kaybetmiş ve hamile kalmış; mahkeme ona altı ay geç kaldığını hatırlatarak davayı tecavüzcünün suçlanamayacağına hükmetmiş. İkincisi Ayşe: Tecavüze karşı koyduğu için saldırgan tarafından öldürülmüştür. Mahkeme kısas kararı verse de davacılar bu kararın hükme bağlanmasını istememiştir. Burada davacıların tavrının nedeni yine müphem ve karanlık bir noktadır. Üçüncüsü ise küçük Ayşe: Dava metnindeki ifadeye göre olayın yaşandığı beş yıl öncesinde 7-8 yaşlarındadır. Tecavüzcüsü olayın duyulmasıyla birlikte hapsedilmiştir. Ancak mahkemede onun yaşadığı tecavüz geçmişinden ya da bu çirkin saldırıyı 7-8 yaşında yaşamış olmasından ziyade bekâretini kaybetmiş olmasıyla birlikte ileride evleneceği zaman müstakbel kocasından bekâretine karşılık alacağı paranın bahsi yapılmıştır. Mahkeme, evinde üç kişinin tecavüzüne uğrayan, bekâretini kaybeden Havva'nın tecavüzcülerinin hukukun gerektirdiği şekilde cezalandırılmalarına hükmetse de dava metninde de görüldüğü üzere cezanın içeriği hakkında bir detaya girmemiştir. Lakin küçük Ayşe'nin davasından yola çıkarsak kastedilen tecavüzcülerin hapis ya da *mihr-i misl* ile cezalandırılacak olması olasılık dâhilindedir. Ancak bu cezalar elbette suçların Antalya mahkeme hükümlerine yansıyan boyutlarıdır. Havva'nın davasında geçen *ta'zîrin* ne olduğu konusunda açık bir ifade geçmemekle birlikte daha önceden de bahsedildiği üzere çok çeşitli bedensel şiddet cezası olabilmektedir. Elbette buradaki suçlarda konunun bir de *had* boyutu bulunmaktadır. 17. yüzyılda yaşamış Filistinli Hanefî hukukçusu Hayreddin el-Ramli'ye göre kanun, bir erkek, evliliği çoktan bitmiş olan biriyle iki tarafın da isteyip istememesine bağlı olmaksızın kanuna aykırı bir şekilde ilişkiye girmişse en ağır cezayı, yani taşlanarak öldürülmeyi, failin hiç evlenmemiş olması durumunda ise diğeriyle kıyaslanamayacak denli şiddetli ve potansiyel olarak ölümcül bir ceza olarak kırbaçlamayı hükmetmelidir.⁴⁰⁰ Tecavüz, ya da İslam hukukunda geçtiği şekliyle zina suçunun bu şekilde bir de perde arkası yani mahkeme kayıtlarına yansımayan yüzü bulunmaktadır.

Evleri basılan, dayak yiyen, bıçaklanan, öldürülen, tecavüze uğrayan 19. yüzyılda yaşamış Antalyalı kadınların anlatıldığı bu bölümde ayrıca işlediği şiddet suçu nedeniyle şer'iyye defterlerinde adı geçmiş kadınlar da konu edilmiştir. Dört alt başlık içerisinde değinilen vakalarda Antalya mahkemesinin şer'i kaideler çerçevesinde hükmettiği cezalar üzerinde de durulmuştur. İkinci bölümde bahsi geçen *bila-beyyine muarazadan men'*, kısasa kısas gibi hükümlerin burada da çeşitli örnekleri verilmiştir. Haneye tecavüz ve belgede belirtilmese de belki de hırsızlık amacıyla başlayıp yaralamayla sona eren vakalar, kadınların

⁴⁰⁰ Tucker, 1998: 160.

suçlu olarak görüldüğü ama yine belgelere yansımasa da belki de arka planında bir taciz olayının yattığı saldırıları ve arka planını bilebilmenin mümkün olmadığı çeşitli müphem davalar ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu bölümle ilgili olarak herhalde en çok üzerinde düşünülmesi gereken durum bu tarz müphemlikler ve elbette bilhassa son alt başlık söz konusuysa, mahremiyettir. Yani, mağdurun, mağduriyetini, kendisine yönelik işlenen bu şiddet suçunu kendi başına, içe dönük bir biçimde yaşamaya çalıştığı vakalar maalesef, bu tezin içeriğine has bir gerçekliktir.

SONUÇ

Bu tez insanlığın en eski duygu ve eylemlerinden birini, insan beyninin karanlık yüzünü konu edinmiştir. Hukuk kavramının var olduğu ilk günden itibaren bu duygu ve eylem suç, bunu ortaya koyan kişi ise suçlu adını almaktadır. İnsanın yüzbinlerce yıldır yaşamının bir parçası olan şiddet yerleşik yaşam alışkanlığına sahip olmayan topluluklarda bile sözlü hukuk çerçevesinde zapturapt altına alınmaya çalışılmıştır. Günümüzden yaklaşık altı bin yıl önce şehir devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte bu çaba yazılı hukuk temeline oturtulmuştur. İnsan beyninin sürekli alt edilmeye çalışılan primitif yönü, devletlerin yazılı, göçebe geleneğin sözlü kurallarının mücadele etmesi gereken bir düşman, bu eylemi uygulayan insanlar ise kanun koyucular ve onların hakları tarafından ehlileştirilme kaygısı güdülen vahşiler olarak görülmüştür. Üstelik insan beyninin bu karanlık yüzü o kadar insana özgüdür ki kanun koyucular da suçun bir yaptırımını olarak yine şiddeti kullanmaktan çekinmemiştir. Tabii bir farkla; hukuk kuralları çerçevesinde...

İster sözlü isterse yazılı olsun şiddetin her zaman hukuk kuralları içerisinde bir karşılığı olmuştur. Osmanlı hukukunda şiddetin şiddetle cezalandırıldığı birçok örneğe rastlanılmıştır. Bu kimi zaman karşımıza Allah'ın hakkı olan *had*, hükümdarın hakkı olan *siyaset*, ya da Doğu Roma'nın ceza kültüründen geçme olasılığı da bulunan *ta'zîr*, hatta kökleri Eski Çağa kadar uzanan *kıyas* şeklinde çıkabilmiştir. Şiddete, hukuk çerçevesinde şiddetle cevap vermenin Antalya mahkemesine yansımış çeşitli örneklerine de yer verilen bu tezde Osmanlı'nın modernleşmesinde önemli bir noktada duran Fransa'daki hukuk geleneğinde görülen şiddet cezaları ve uygulamaları üzerinde de durulmuştur. Böylelikle bu iki hukuk geleneği Osmanlı'nın Akdeniz kıyısındaki bir şehrinin mahkeme kayıtlarındaki örneklerden de faydalanarak karşı karşıya getirilmiştir. Fransa'da 19. yüzyıl ile birlikte kendisini göstermeye başlamış olan şiddetten uzak durmaya çalışan modern hukuk anlayışının bir süre sonra Osmanlı üzerinde ortaya çıkacak olan etkileri de gözden geçirilmiştir.

Batılılaşma düşüncesi, 19. yüzyılda Osmanlı'da kurumsal temelde uygulanmaya çalışılmıştır. Bir önceki yüzyılda ordu teşkilatında yapılan reformlarla başlayan Osmanlı Batılılaşması eğitim ve hukuk kurumlarına da sirayet etmiştir. Özellikle Fransa'dan ceza hukukunun da içerisinde olduğu birçok alanda Batı hukuku model alınmıştır. Bunların dışında Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı bu yüzyılda yine Batılılaşmanın bir resmî politika haline geldiğini gösteren belgeler olarak görülmelidir. Hatta bunların dışında bizim konumuzun kronolojik olarak dışında kalan 1876 tarihinde, her ne kadar temel hak ve

özgürlükler noktasında eksiklikleri bulunsa da Batılı bir anayasa modeli dahi ortaya çıkabilmiştir.

1858’de hazırlanan ceza hukuku Tanzimat’tan sonra görülmeye başlayan uygulamaya sokulan nizamiye mahkemeleri Batılı bir Osmanlı hukuku iddiasını taşımaktadır. Ancak hem bürokrat yetersizliğinin etkisiyle hem de yeni reformların taşraya hızlı bir biçimde sirayet edememesiyle dava örneklerinde de görüldüğü üzere bıçakla kesercesine bir değişimin mümkün olmayacağı görülmüştür. Antalya örneğinde de görüldüğü üzere 1851–1866 arasındaki vakalarda var olan yargı usulü, kadının yetki ve yöntemleri, terminoloji, şer’i ceza ve uygulamalar varlığını devam ettirmiştir. Dönemin kayıtlarında tıpkı klasik Osmanlı hukukunda olduğu gibi yer yer *muslihûn*un rolünün etkili olduğu görülürken mahkeme delil yetersizliği durumunda *bila-beyyine muarazadan men*’ kararıyla davayı sonuçlandırabilmiştir. Suçluya *diyet* ya da *ta’zîr* cezasının, *kısas* hükmünün verildiği de görülmüştür. Ancak bu durumun yani başkent tarafından hazırlanmış Batılı hukukun taşraya sirayet edememesinin tam tersi durumlarla da yine Antalya sicillerinde karşılaşılabilmiştir. *Bir Zaptiye’nin Neden Olduğu İşkence Sonucu Ölüm* adlı başlıkta da görüldüğü üzere henüz işkencenin dahi merkezî yönetim tarafından resmen yasaklanmadığı bir dönemde Antalya’da bir yerel yönetici işkenceye sebebiyet vermekten cezalandırılmıştır.

Bu çalışma, Akdeniz kıyısındaki bir liman şehrinin fonunda 19. yüzyılın ortalarına şiddet, suç ve ceza perspektifinden panoramik olarak bakmıştır. O dönemin Antalya’sına bakıldığında karşımıza çok da iç açıcı bir fotoğraf çıkmamaktadır. Bir kere 16. yüzyılın ortasından başlayıp 1870’lere kadar sürecek olan tüm Akdeniz havzasını etkisi altına almış Küçük Buzul Çağ kâbusu hâlâ devam etmektedir. Durmak bilmeyen yağmurlar yüzünden her yerin aşırı nem, bataklık ve çamur içerisinde kaldığı, yükseklerde ise yine aşırı kar yağışının tüm köy ve kasabaları kapladığı bu dönemin Antalya’sı pirinç hariç pek fazla bir ürün çeşidinin yetişebilmesini mümkün kılmayacak bir toprak ve iklim sahiptir. Bataklıkların yol açtığı sıtma kitlesel ölümlere yol açmaktaydı. Var olan iklim birkaç yüzyıldır buğday tarımı yapılabilmesini zorlaştırırken 19. yüzyılın ortalarında Antalya büyük bir buğday krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Şehrin karşılaştığı bu ekonomik kriz durumu fırsatçılığa çevirmeye çalışanların etkisiyle farklı bir sürece evrilmiştir. Buğday krizin etkisiyle şehirde 1853’te, yani bu metnin de kapsamı içerisinde bulunan bir tarihte, fırsatçılara ve yerel yönetime karşı bir isyana bile tanık olunmuştur.

Antalya ekonomik ve sosyal kaosuyla mücadele ederken ülke başkentinde daha farklı bir hareketlilik vardır. Antalya’daki mezkûr isyanın olduğu yılın ekim ayında bir süredir devam eden Rus-Osmanlı gerilimi, sonrasında Osmanlı’nın yanında Birleşik Krallık, Fransa

ve Piyemonte'nin de dâhil olduğu Karadeniz'de iki buçuk yıl boyunca devam edecek olan bir savaşa dönüşmüştür. Küçük Buzul Çağı bir Akdeniz ülkesi olarak birkaç yüzyıldır neredeyse tüm Osmanlı eyaletlerini etkilemekteydi. 19. yüzyılın ikinci yarısı başlarken zaten kötü vaziyette olan savaşın da getirdiği büyük tahribatla zarar gören Osmanlı maliyesini toparlayabilmek adına yüklü bir dış borç alınmıştır. Bununla birlikte, devletin özellikle son elli yıldır karşı karşıya kaldığı siyasî kaostan bir liman şehri olarak Antalya da kendisine düşen payı almıştır. Yüzyılın başlarında yoğunluk kazanan Mısırlı göçü ve Yunan Krallığı'nın 1829'da Mora Yarımadası'nda kurulması ardından kısa bir süre sonra başlayan Moralı Müslüman göçü ile birlikte Antalya'da daha heterojen bir sosyal yapı kendisini göstermiştir.

Ortaya konulmuş bu çalışma genel olarak imparatorluğa özelde suç ve ceza tarihine imparatorluğun Akdeniz kıyısındaki bir liman şehrinde bakmaktadır. Burada imparatorluk ve onun hukukunun Toros Dağları'nın ardından nasıl görüldüğü ve anlaşıldığı anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Şehrin Rumlarının pek başka kimselere bulaşmadan kendi aralarındaki kavgalarına, Yahudilerin mahkeme kayıtlarına, kendi aralarında yaşadıkları vakalar çok fazla yansımamasına rağmen yansıyan bir vakanın bir bölüm olarak karşımıza çıkacak kadar kompleks bir içeriğe sahip olduğuna, odaklandığımız dönemde şehrin en yeni sakini olan Moralıların Antalya'ya uyum sağlama çabalarına, Antalya güneşinin yaz mevsimindeki en iyi arkadaşı olan nem oranı ile Küçük Buzul Çağı'nın etkisiyle şehrin tarihinde görülmüş en yoğun dostluğunun zaman zaman adam yaralama ve hatta cinayetlere neden olabilecek kadar şehir ahalisinin halet-i ruhiyesini sarstığına, şehrin dağlarının ve Antalya Körfezi'nin kadim suçluları olan eşkıyaların ve korsanların vukuatlarına, yaralanan, dövülen, öldürülen ve tecavüze uğrayan kadınlara satırlar arasında tanık olunmuştur.

Bir taşra şehrinde, Antalya'dan imparatorluğa yönelmiş bu tezin perspektifi Osmanlı'nın Batılılaşma çabalarını, hem Avrupa hem Osmanlı ekseninde şiddete olan yaklaşımı, bireysel ve devlet şiddetinin bu coğrafyalarda nerede ve nasıl durduğunu, konunun yabancılar, gayrimüslümler ve kadınlar açısından nasıl görülebileceğini ekonomik ve toplumsal gelişmeler ekseninde anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu metinde modernleşmenin eşiğindeki 19. yüzyılın Osmanlı Antalya'sı üzerinden anlamlandırmaya çalışılan şiddet, suç ve ceza ilişkisi zaman ve mekân ayırt etmeksizin toplumları ve tarihlerini anlamak için bir araç işlevi görmeye devam edecektir. Dolayısıyla bu çalışma da geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde başlayıp son yıllarda ağırlık kazanan, toplumsal tarihi bu yönüyle görüp anlamlandıran ve ileriki yıllarda da bu konuya buradan bakmaya çalışacak olan metinlerin arasında bir yerde mütevazı bir yerde duracak ve çeşitli ilhamlara aracı olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akdağ, M. (2014). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*. YKY, İstanbul.
- Akman, M. (2004). *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Altuntaş, H., Şahin, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Araz, Y. (2017). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Babinger, F. (1978). *Mehmed the Conqueror and His Time*. Princeton University Press, Princeton.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası'na Giriş*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Bentham, J., Pease-Watkin, C., Werret, S., Çoban, B., Özarslan, Z. (2016). *Panoptikon: Gözün İktidarı*. (çev. B. Çoban ve Z. Özarslan), Su Yayınevi, İstanbul.
- Berkes, N. (1970). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi. c. II*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz: Mekân ve Tarih*. (çev. N. Erkurt), Metis Yayınları, İstanbul.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb: Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie; Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de l'Asia Mineure*. Ernest Leraux, Paris.
- Çokuğraş, I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789 – 1839)*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Danieloğlu, D. E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*. (çev. A. Ozil), AKMED, Antalya.
- Davison, R. H. (1963). *Reform In The Ottoman Empire (1856 – 1876)*. Princeton University Press, New Jersey.
- Deal, R. A. (2017). *Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet*. (çev. Z. Rona), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Demirtaş, M. (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza – İstanbul Örneği (h.1100 – 1200 / 1688 – 1786)*. Birleşik Yayınevi, Ankara.

Düzdağ, M. E. (1983). *Şeyhülislam Ebusuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. Enderun Kitabevi, İstanbul.

Duggan, T. M. P. (2019). *Antalya Kentine ve Tarihine Dair 19. Yüzyılda İngilizce Olarak Yayınlanmış ve Kentin 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Kadarki Durumuna ve Tarihine İlişkin Olarak İngilizce Yazılmış Daha Eski Anlatımları da İçeren Bazı Anlatılar, Bilgiler, Referanslar ve Raporlar*. (çev. Ö. B. Özcan), Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü & Akdeniz Orta Çağ Araştırmaları ABD, Antalya.

Ekinci, E. B. (2004). *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*. Arı Sanat, İstanbul.

Eldem, E., Goffman, D., Masters, B. (2001). *The Ottoman City Between East and West: Aleppo, Izmir and Istanbul*. Cambridge University Press, Cambridge.

Eliaçık, İ. (2007). *Yaşayan Kur'an – Türkçe Meal / Tefsir (1. Cilt)*. İnşa Yayınları, İstanbul.

Ergene, B. A. (2003). *Local Court, Provincial Society and Justice In The Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652 – 1744)*. Brill, Leiden.

Ergut, F. (2012). *Modern Devlet ve Polis: Osmanlı'dan Cumhuriyete Toplumsal Denetimin Diyalektiği*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Evliya Çelebi (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi c. IX / Anadolu, Suriye, Hicaz (1671 – 1672)*. Devlet Matbaası, İstanbul.

Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. (çev. N. Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. (çev. E. Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü/Seçme Yazılar IV*. (çev. I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu*. (çev. M. A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.

Freitag, S. ve Fahrmeir, A. (ed.). (2002). *Cinayet ve Ufak Tefek İşler*. (çev. F. Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Gemalmaz, M. S. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınlara, Çocuklara ve Azınlıklara Karşı Ayrımcılık, Şiddet ve Sömürü – Nedenleri, Kapsamı, Sonuçları ve Buna Karşı Direnme Stratejileri*. Homer Kitabevi, İstanbul.

Godfrey, B., Lawrence, P., Williams, C. A. (2008). *History&Crime*. Sage Publications Ltd, London.

- Gürkan, E. S. (2018). *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500 – 1700*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Hasluck, F. W. (2012). *Sultanlar Zamanında Hristiyanlık ve İslam. c. I.* (çev. T. Binder), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Heyd, U. (1973). *Studies In Old Ottoman Criminal Law*. Clarendon Press, Oxford.
- Hugo, V. (2018). *Bir İdam Mahkûmunun Son Günü*. (çev. V. Yalçintoklu), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İbn Battûta. (2017). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. (çev. A. S. Aykut), YKY, İstanbul.
- İnalcık, H. (1993a). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*. Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, H. (1993b). *Adaletnâmeler – Cilt:2 / Sayı 3 – 4*. TTK Yayınları, Ankara.
- İnalcık, H. (2016a). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV / Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2016b). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 – 1600)*. (çev. R. Sezer), YKY, İstanbul.
- İnalcık, H. (2017). *Osmanlı'da Devlet Hukuk ve Adalet*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Karaca, B. (2002). *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Karpat, K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. Afa Yayınları, İstanbul.
- Kasaba, R. (2012). *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*. (çev. A. Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kitab-ı Mukaddes (1993). *Birleşmiş Kitabı Mukaddes Cemiyetleri*, Stuttgart.
- Koestler, A. (2015). *On Üçüncü Kabile: Orta Asya'nın Yahudi Türkleri Hazarlar*. (çev. B. Dişbudak), Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Kosbatar, Ö. (2012). *Taşlar Kimin İçin Yuvarlanıyor?*. Altıkkırkbeş Yayın, İstanbul.
- Lévy-Aksu, N. (2017). *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş (1879 – 1909)*. (çev. S. Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1996). *İslâm Dünyasında Yahudiler*. (çev. B. Ş. Şener), İmge Kitabevi, Ankara.
- Lewis, B. (1999). *Çatışan Kültürler*. (çev. N. Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Lucas, P. (1712). *Voyage du Sieur paul Lucas, fait par ordre du Roi dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique*. Nicolas Simart, Paris.

- MacFarlane, C. (1850). *Turkey and Its Destiny: The Result of Journeys Made In 1847 and 1848 to Examine Into the State of That Country (Vol. 1)*. Lea and Blanchard, Philadelphia.
- Mansel, A. M. (1967). *Side Kılavuzu*. TTK Yayınları, Ankara.
- Mazower, M. (2013). *Selanik, Hayaletler Şehri: Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430 – 1950*. (çev. G. Ç. Güven), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Merçil, E. (1997). *Müslüman – Türk Devletleri Tarihi*. TTK Yayınları, Ankara.
- Moğol, H. (1997). *Haritalarla Antalya*, Mehter Yayınları, Ankara.
- Mundy, M. ve Smith, R. S. (2007). *Governing Property, Making the Modern State: Law, Administration and Production in Ottoman Syria*. I.B.Tauris, London.
- Newton, C. T. (1865). *Travels and Discoveries in the Levant. vol. I*, Day & Son Limited, London.
- Ortaylı, İ. (1979). *Türkiye İdare Tarihi*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2000). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Kronik Kitap Yayın, İstanbul.
- Peirce, L. (2005). *Ahlak Oyunları: 1540 – 1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. (çev. Ü. Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Peters, R. (2005). *Crime and Punishment In Islamic Law: Theory and Practice From The Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge University Press, New York.
- Ruff, J. R. (2011). *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500 – 1800)*. (çev. D. Türkoğlu), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Akdeniz Bölgesi*. MEB Yayınları, Ankara.
- Scully, D. (2016). *Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme*. (çev. Ş. Tekeli, L. Aytek), Metis Yayınları, İstanbul.
- Shaw, S. J. ve Shaw, E. K. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye – II / Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu, 1808 – 1975*. (çev. M. Harmancı), E Yayınları, İstanbul.
- Soulatges, J. A. (1762). *Traité des Crimes*. Antoine Birose, Toulouse.
- Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (2008a). *Likya'da Yolculuklar. c. I*. (çev. D. Türker), AKMED, Antalya.

Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (2008b). *Likya'da Yolculuklar. c. II.* (çev. D. Türker), AKMED, Antalya.

Starr, J. (1970). *The Jews In The Byzantine Empire*. Burt Franklin, New York.

Stolleis, M. (2010). *Yasanın Gözü*. (çev. Arif Çağlar), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Tabak, F. (2010). *Solan Akdeniz: 1550 – 1870 Coğrafi – Tarihsel Bir Yaklaşım*. (çev. N. Elhüseyni), YKY, İstanbul.

Takmer, B. (2007). *Via Sebaste: Anadolu'nun En İyi Korunmuş Roma Yolu'nun Varsak'tan Geçen Güzergâhı*, Varsak Belediyesi Kültür Yayınları, Antalya.

Tinniswood, A. (2011). *17. Yüzyılda Akdeniz'de Korsanlık – Denizler, Fetihler, Korsanlar, Esaret, Politika, Yayılmacılık ve Bölünme*. (çev. D. Tayanç), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Trabilco, P. R. (2006). *Jewish Communities In Asia Minor*. Cambridge University Press, Melbourne.

Tucker, J. E. (1998). *In the House of Law: Gender and Islamic Law in Ottoman Syria and Palestine*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

Turna, N. (2013). *19. Yüzyıl'dan 20. Yüzyıla Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri: Mürûr Tezkereleri*. Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Vermeil, F. M. (1781). *Essai sur le réformes à faire dans notre législation criminelle*. Imprimeur-Libraire d'Académie Française, Paris.

Wolff, J. (1835). *Researches and Missionary Labours Among the Jews, Mohammedans and Other Sects*. James Nisbet & Co., London.

Yörükân, Y. Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Zarinebaf, F. (2010). *Crime and Punishment In Istanbul / 1700 – 1800*. University of California Press, Berkeley.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

Bora, H. (2014). *KKTC'de İşlenen Suçların Analizi Suçlu Profilleri ve Suç Mağdurları (2008 – 2014 Yılları Arasında)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dayar, E. (2015). *Antalya'da Devlet ve Eşraf İlişkileri (1839 – 1908)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Eroğlu, Ö. (2006). *17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Konya'da İşlenen Adi Suçlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öner, S. (2013). *Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, H. S. (2006). *M.Ö. II. – M.S. IV. Yüzyıllarda Likya – Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

MAKALELER – ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Abacı (Dörtok), Z. (2006). “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”. *OTAM*, (20): 105 – 115.

Ansay, S. Ş. (1943) “Sulh”. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2): 200 – 209.

Armağan, A. L. (2005). “XVI. Yüzyılda Antalya”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24 (38): 93 – 111.

Aydın, M. A. (2003). “Mehir”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (28): 389 – 391.

Bardakoğlu, A. (1993). “Ceza”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (7): 470 – 478.

Bardakoğlu, A. (1994). “Diyet”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (9): 473 – 479.

Bardakoğlu, A. (1995). “Eşkiya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (11): 463 – 466.

Bardakoğlu, A. (1996). “Had”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (14): 547 – 551.

Bardakoğlu, A. (2001). “Kasâme”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (24): 528 – 530.

Başaran, B. (2006). “III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789 – 1792”. N. Lévy – A. Toumarkine (Ed.). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza (18. – 20. Yüzyıllar)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 116 – 134.

Buch, W. (1982). “14. – 15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri”. (çev. Yüksel Baypınar), *Belleten*, (XLVI): 509 – 533.

Cantürk, G. ve Cantürk, N. (2004). “Suçlu Profili”. *Adli Tıp Dergisi*, (18-2): 27 – 37.

Coşgel, M. M., Ergene, B., Etkes, H. ve Miceli, T. J., (2013). “Crime and Punishment In Ottoman Times: Corruption and Fines”. *Journal of Interdisciplinary History*, (XLIII: 3): 353 – 376.

Çadırcı, M. (1970). “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”. *Belleten*, (XXXIV): 409 – 420.

Dağcı, Ş. (2002). “Kıyas”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (25): 488 – 495.

- Dalgın, N. (2005). “Kadın ve Erkeğin Şahitliği ile İlgili Nasrlardaki Düzenlemelerin İslam Hukukuna Yansımaları Üzerine Değerlendirme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (V/1): 7 – 38.
- Dinç, G. (2017a). “The Social and Economics Status of the Rum (Greeks) of Antalya in the First Half of the 19th Century”. *Adalya*, (20): 449 – 490.
- Dinç, G. (2017b). “Osmanlı Döneminde Antalya Ermenilerinin Sosyal ve Ekonomik Durumları”. B. Kocaoğlu (ed.). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İlkadım Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, s. 33 – 55.
- Dinç, G. (2017c). “Tanzimat Dönemi Cizye Defterlerine Göre Antalya Gayrimüslümleri”. *Mediterranean Journal of Humanities*, (VII/2): 159 – 181.
- Dumont, P. (1995). “Tanzimat Dönemi (1839 – 1878)”. R. Mantran (Ed.). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II – XIX. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa*. Cem Yayınevi, İstanbul, s. 59 – 143.
- Emecen, F. (1991). “Antalya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (3): 232 – 236.
- Erdoğan, A. (1995). “Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-i Livâ-ı Teke”. *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, (X): 91 – 185.
- Fahrmeir, A. (2002). “Rızkullah Bey’e Kalan İlginç Miraslar”. S. Freitag, A. Fahrmeir, (Ed.). *Cinayet ve Ufak Tefek İşler*. Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 114 – 124.
- Faroqhi, S. (2006). “Bursa’da Cinayet: Bir Cui Bono Vakası”. N. Lévy – A. Toumarkine (Ed.). *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza (18. – 20. Yüzyıllar)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 68 – 79.
- Findley, C. V. (2016). “Tanzimat”. R. Kasaba (Ed.). *Türkiye Tarihi 1839 – 2010 / Modern Dünyada Türkiye*. Kitap Yayınevi, s. 37 – 69.
- Gall, L. (2002). “Henriette Zobel”. S. Freitag, A. Fahrmeir, (Ed.). *Cinayet ve Ufak Tefek İşler*. Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 101 – 113.
- Genio, E. (1998). “The Administration of Criminal Justice In Ottoman Selânik (Salonica) During The Eighteenth Century”. *Turcica*, (30): 185 – 209.
- Gülhan, S. T. (2017). “1872 London Congress and the Nineteenth Century Prison Reform Movement An Inquiry into the Discourse of Punishment”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16 (4): 1148 – 1159.
- Harman, Ö. F. (2013). “Yahudilik – Mezhepler ve Dini Gruplar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (43): 212 – 218.
- Jacoby, D. (2004). “Silk Economics and Cross-Cultural Artistic Interaction: Byzantium, the Muslim World, and the Christian West”. *Dumbarton Oaks Papers*, (58): 197 – 240.

Kasaba, R. (2018). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Göçebeler ve Aşiretler”. C. Woodhead (Ed.). *Osmanlı Dünyası*. Alfa Kitap, İstanbul, s. 31 – 47.

Kılınç, A. (2015). “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Teşhir Cezası”. *International Journal of Culture and Sport*, (Special Issue 4): 447 – 456.

Kırlı, C. (2015). “Tyranny Illustrated: From Petition to Rebellion in Ottoman Vranje”. *New Perspectives On Turkey*, (vol. 5): 3 – 36.

Lévy, N. (2006). “19. Yüzyılda Osmanlı’da Kamu Düzeni Konusunda Çalışmak: Bibliyografya Üzerine Bir Değerlendirme”. N. Lévy, A. Toumarkine (Ed.). *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza (18. – 20. Yüzyıllar)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 55 – 67.

Lévy, N. (2009). “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi İçin Fransız Modeli Mi?”. N. Lévy, N. Özbek, A. Toumarkine (Ed.). *Jandarma ve Polis: Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 146 – 170.

Lévy-Aksu, N. (2014). “Building Professional and Political Communities: The Value of Honor in the Self-Representation of Ottoman Police During the Second Constitutional Period”. *European Journal of Turkish Studies*, (18): 1 – 21.

Lewis, B. (1953). “The Impact Of The French Revolution In Turkey: Some Notes on the Transmission of Ideas”. *Journal of the World History*, (No 1): 105 – 125.

Nur, I. (2013). “Islamic Law on Gender Based Sexual Violence”. *Ahkam*, (Vol.XIII, No. 1): 57 – 64.

Oral, M. (2011a). “Duvarlar Arasında Antalya Yahudi Cemaati-I”. *Tarihin Peşinde*, (5): 125 – 140.

Oral, M. (2011b). “Duvarlar Arasında Antalya Yahudi Cemaati-II”. *Tarihin Peşinde*, (6): 177 – 194.

Othman, A. (2007). “And Amicable Settlement Is Best: Sulh and Dispute Resolution in Islamic Law”, *Arab Law Quarterly*, (21-1): 64 – 99.

Örenç, A. F. (2006). “Mutasarrıf”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (31): 377 – 379.

Özdemir, R. (1992). “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800 – 1867)”. *EÜ Tarih İncelemeleri Dergisi*, (VII): 133 – 166.

Özel, A. (2006). “Müste’men”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (32): 140 – 143.

Özkaya, Y. (2006). “Mütesellim”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (32): 203 – 204.

Özkaya, Y. ve Akyıldız, A. (2006). “Muhassıl”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (31): 19 – 20.

Peirce, L. P. (2014). “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”. M. C. Zilfi (Ed.). *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 166 – 194.

Rhodes, R. C. (1978). “Émile Durkheim and the Historical Thought of Marc Bloch”. *Theory and Society*, (5-1): 45 – 73.

Schull, K. (2006). “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911 – 1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri”. N. Lévy, A. Toumarkine (Ed.). *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza (18. – 20. Yüzyıllar)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 212 – 238.

Sonbol, A. (2014). “Osmanlı Mısır’ı ve Modern Mısır’da Tecavüz ve Hukuk”. M. C. Zilfi (Ed.). *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 211 – 228.

Takmer, B. ve Önen, N. T. (2008). “Batı Pamphylia’da Antik Yol Araştırmaları: “Via Sebaste’nin Perge-Klimaks Arası Yeni Bir Yol Kalıntısı”. *Adalya*, (XI): 109-132.

Takmer, B. ve Alkan, M. (2013). “The Road System In The Mountainous Area of Alacadağ in Central Lycia and the Roads Indicated in the Vita of Nicholas of Sion”. *Gephyra*, (10): 106-120.

Tamdoğan, I. (2006). “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”. N. Lévy, A. Toumarkine (Ed.). *Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza (18. – 20. Yüzyıllar)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 80 – 95.

Thompson, E. P. (1966). “History From Below”, *The Times Literary Supplement* / Apr. 7, 1966, 279 – 283.

Tızlak, F. (2002). “Tekelioğlu İsyanı”. *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 4 – 8 Ekim 1999, Ankara, s. 237 – 254.

Tızlak, F. (2006). “Teke Eli’nde Sosyal Karışıklıklar”. *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*, 18 – 19 Aralık 2003, Antalya, s. 40 – 50.

Yılmaz, A. (2004). “Ateşli Silahlarla Oluşan Yaralanmalar”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (50): 167 – 178.

İNTERNET SAYFALARI

www.sabah.com.tr/akdeniz/2013/01/20/yakin-tarihimizde-goc-hareketleri (erişim tarihi 04.03.2018).

www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/bunlari-biliyormuydunuz (erişim tarihi: 26.05.2018).

www.theguardian.com/technology/2016/jun/22/mark-zuckerberg-tape-webcam-microphone-facebook (erişim tarihi: 14.09.2018);

www.telegraph.co.uk/technology/2016/09/15/put-tape-over-your-webcam-fbi-director-warns/ (erişim tarihi: 14.09.2018).

www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6325.pdf (erişim tarihi: 12.12.2018).

www.general-intelligence.com/library/hr.pdf (erişim tarihi: 17.12.2018).

www.insandergisi.com/4-nisa-suresi-34-ayet.htm (erişim tarihi: 25.01.2019).

<http://www.eakademi.org/makaleler/mgayretli-2.pdf> (erişim tarihi: 19.02.2019).

ARřIV BELGELERİ

8'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

9'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

11'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

12'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

13'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

14'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

15'nolu Antalya şer'iyye Sicil Defteri

DAB. Yıldız Perakende Evrakı Umûm Vilayetler Tahriratı 27/12.

[illegible]

[illegible]

AŞS 13/577.

مورد عنده احدی
 مدینه نایب در سند صغیر از سی ساله دور است و بطور عمده صاحب سی دانه غریب شرقی ابراهیم
 حور می بنف بوسر نام خانوار او غیا محمد دانی خان اولوی حله مدینه از بود، خلم سند، خلم سند
 منبرده بن قریه از بود، اما بسند از دور و غیا مذکور در هم مذکور اسم تحت الاعلام مصطفی خواجه بن
 حسین نام مکسده مواجه سند، بطور عمده اقرار نام و غیره کلام ابروب نارنجوز برای مقام از بود مصطفی
 حور بفرق بنی او حور بله ضرب اقولی مجروح انجمنی دیو اقول مصطفی خواجه ملک انکار بن بقران
 منقذی البلیلم دعوی بان سطر مسکن مجانا فایم اولوب حصول از بود، و ما یحدث منه متعلقه
 دعا و بدین اقول مصطفی خواجه عفا ایدوب ذمتی از ایدم. جو مغیره از بود حوری خانوار صادره از
 جمع نفر مشرد سند اقول مصطفی خواجه تخریف و تحقیق ایدم مبارک بود (ری) ایدم بنی از بود
 قهرمانی شد بر بل حضور علیهم بنی اعلا اولور الام ملن الام سند ایدم بنی و ما یحدث منه

AŞS 13/487.

مورد عنده احدی
 مدینه نایب در سند صغیر از سی ساله دور است و بطور عمده صاحب سی دانه غریب شرقی ابراهیم
 حور می بنف بوسر نام خانوار او غیا محمد دانی خان اولوی حله مدینه از بود، خلم سند، خلم سند
 منبرده بن قریه از بود، اما بسند از دور و غیا مذکور در هم مذکور اسم تحت الاعلام مصطفی خواجه بن
 حسین نام مکسده مواجه سند، بطور عمده اقرار نام و غیره کلام ابروب نارنجوز برای مقام از بود مصطفی
 حور بفرق بنی او حور بله ضرب اقولی مجروح انجمنی دیو اقول مصطفی خواجه ملک انکار بن بقران
 منقذی البلیلم دعوی بان سطر مسکن مجانا فایم اولوب حصول از بود، و ما یحدث منه متعلقه
 دعا و بدین اقول مصطفی خواجه عفا ایدوب ذمتی از ایدم. جو مغیره از بود حوری خانوار صادره از
 جمع نفر مشرد سند اقول مصطفی خواجه تخریف و تحقیق ایدم مبارک بود (ری) ایدم بنی از بود
 قهرمانی شد بر بل حضور علیهم بنی اعلا اولور الام ملن الام سند ایدم بنی و ما یحدث منه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

۵۱
در دو تکیه عرض ذی کینه ابدی مدینه انظار فرسود بالنی قریب سنه سا که ایام بودند اقدم
بحر و خانوت اولاد علی که بد اکمیل و رشتی زوجه اشکو حه متروکی عایشه خانو بنته
ابو صلی صخره او علی حسد و حیدر صخره فرزای اندل وای و جدید و امده منحصه اولد بی لدی الزلم
الا نودن ظاهرو منحق اولد فد نصیره و در زنا مزبور ندل اصل و صبر و مزبور و نکاح شوبه امور
اربعی روایت با محبت قبل شرک و منصوب و صبری و لداری زوجه مزبور عایشه خانو انظار
مجلسه محفود و مجلس شرح محال بقرون مدینه مزبور اعابند بورک او علی الحاج احمد خانو عمه
عمر زده و مدینه مزبور خطبه لرند اکمیل بد عمه حاضر اولد بی حاده مرقوم الحاج احمد خانو اکمیل
الحسن بدی سنه کی زی الحیدر الشریف سنک اولد بی بی لونی مدینه مزبور به تابع اسانوسه ناحیه
سنه مدب و کبلی اولد بی حاده زوجم متوفای مزبور یکی قطاع طریق ذی کبیل شرعا بر بنو غیب
اتکلیه بی ساکن اولد بی قونا قده زوجم مروی فوت قصه بل نبانرینه شد بد ضرب انکاک اوزه
حاضر مرقوم اکمیل حیدر ابرار و ب حاضر مرقوم اکمیل ذی اولنا بمده مرقوم اکمیل باننده خطبه
اولد بیغه بنا نفسی و فایه ایچور کرگا زوجم متوفای مرقوم اکمیل نبانرینه و کتک اولد و ایچور
دو متجاوز شد بد ضرب ابرار و ب ضرب مزکور اک شده نند زوجم مزبور اک نبانری با کبیل و جوج اولم
ا بر فراشی اولوب قانقدین جرح مزکور د اول کور و رورنده متأخر فوت اولم و خطه مقصود
و صخره و نند و صاحبه موجب شرح بی مرقوم الحاج احمد خانو طلب ابرار و ب حاضر مزبور
اکمیل نقد بقیل دعوی اینه که مرقوم الحاج احمد خانو استخلاف اولند قده جو اینه متوفای
مرقوم عمه حیاتنده نار ضرر د حالی اولد بیغه ناحیه مزبور اک اعابسی بال کوب مرقوم
سوا حالند انکاک اید کدرنده بندنی مرقوم اک اوزرینه چند نفر خطبه سون ایدوب اخر و رفت
برل سا که اولد بی مرقوم خطبه جلب بر اصلاح نفس ایچور نبانرینه شد بد ضرب انکاک اوزه
حاضر مرقوم اکمیل بی عمه ابرار اید یکده اولد بی ابرار کرگا متوفای مرقوم اک نبانرینه و کتک
اید شد بد ضرب ایدر مشیدم دیو خصوص مزکورده خطبه حاضر مرقوم اکمیل ابرار و ایدانی
طالبی و قطعیا اقرار اک ضرب مزکور اک شده نند متوفای مرقوم اک نبانری جوج اولوب
او بوجهد ابر فراشی اولوب قانقدین اول کور و رورنده جرح مزکور د متأخر فوت
فوت اولد بی انکاک مدینه مزبور عایشه خانو زوجی جوج مرقوم اک جرح مزکور د
ا بر فراشی اولوب قانقدین اول کور و رورنده متأخر فوت اولد بیغه مزبور
اعابندم اولوب مری لدی التزکیه عبداللہی ظاهرا اولاد ابو بلر خانو اید کبیل نام کند
ا بر مرقوم الحاج عیسی اعابند عبداللہ نام کند لر شهادت لر بلر بالموجله و جوشی اوزه اثبات
انکابی موجب غم دین رجل اولاد ابادی ناسده متداول و بهری در دریم شری اولوب
بهر حالص حکمنه بولنا ایلی بیک مشور عدالتی مدینه مزبور عایشه خانو بال طلب
او و تسبیح مرقوم الحاج احمد خانو غیب و ظهور اید سنبه مرقوم انظار مجلسه توفیق
اولند بیغه بالانماسی جریا با سر بر اعلام عرض و اعلام اولندی بیغی او مرقوم سید الاراد
کتاب فی البوم الثالث والعشرون من شهر ربيع الاخر سنه سبعین ومانی الخ

آمینه، نظایه ملحقاً تند از سر یک قضا سی فرا سنه از قوم کوی نم فریه، اما بسند از "و لود
 کعبیت و خانه برود جانی آمینه عادل ایلد متحقق اولان ابر او غلو احمد یا حسین بن عبد الله
 درستی زود جانشان و متز که سی انزل بیت و ل و "لده سی ام کلثوم بیت حسین و لود
 فرزندان شیعیان است و لام فرزندان شیعیان است آمینه، متحصره بوده متز به ل "ام کلثوم و فی قوت
 و راستی زود متز که حسن گفته "ابن عبید الله ایلد صدر به کبیره قز لری متز به و رتاتان
 عایشه و آمینه، متحصره بوده متز به و ل "انزل و فی قوت و و رتاتی زود متز و کی
 اوی کوزل یوسف بن عبید الله ایلد صدری صغیر او غلی مططی و صدر به صغیر قزی
 عایشه، متحصره اولد بی بالا حبار لدی الشریع الا نودر جده النخفی صغیران فر بوران
 مصطفی و عایشه نک با بالری و متز به امور لری فی قبل متز به مصوب و صلی
 اقوم اوی کوزل یوسف و ذات لری شریف شریعی ایلد حرفه متز به و عایشه نک
 و کبیلی زود جی حمزه بن و ز به و آمینه نک و کبیلی زود جی محمد بن نام
 که زود جی هر بری عکس شریع شریع انودر متز غای اول اقوم اقلک زود جی
 بالامانه وضع به ابدن علی اقوم ابر او غلو حسن گفته محضر ند و و زود جی و و و و

104

[illegible][illegible]

[illegible]

در این کتاب
 ممکنه با هر ماده ساقه واقع میگردد. همچنین با فرجه یا جو طریقه و در وقت
 حفظ رسیده اطمینان از طهارت اجزاء ساقه و قوتش در باره بریده حقیقی و در بعضی موارد
 از فیه ای و یا اسکنه میگذرد و در این اوج ساقه در این کتاب فیه ای و فیه طریقه
 در این کتاب اسکنه ای و در این کتاب طریقه ای و در این کتاب فیه ای و در این کتاب
 در این کتاب اسکنه ای و در این کتاب طریقه ای و در این کتاب فیه ای و در این کتاب

[illegible]

AŞS 13/458.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ASS 13/3

AŞS 13/389. (devamı...)

مفقود مجلس شرح خطره
 لدی الزلف الورد و السبل و ارنات
 مبراهه مدی و ذالک مرده انه فانوس بیانه مجلس
 للمحصله اوده ده مفقود مجلس شرح خطره و غای مفقود
 طلی دهن عارفه لیلی حاله مواجهه ازین بعد الفقه و الفقه را هم معصا عنی
 غلبه الادا بر منظومه امر عایت نه فانی مر فو مات قصه نه مفقود و هم با صلیه
 بفقه لیفتی صبا ب مع الشیخ و القانونه مجلس و ارشاده مبراهه حذف استیله
 اوله قی مبراهه مدی و انه فانوس ر عارفه فانی مر فو مات قصه نه مفقود و هم مرده
 مبراهه عایت نه فانی مر فو مات قصه نه مفقود و هم مرده
 ابراد استعصا بالکلیه یا سیر العولایه عرصه و اعلم ان الله یفی امر لخریه مره لاله لخریه فی الیوم الثانی و العشره مرده ایچنه الزلف
 سنه و ثانیه و ثانیه الف

AŞS 12/525.

مجلس شرح خطره و افق مبراهه عایت نه فانی مر فو مات قصه نه مفقود و هم مرده
 ابراد استعصا بالکلیه یا سیر العولایه عرصه و اعلم ان الله یفی امر لخریه مره لاله لخریه فی الیوم الثانی و العشره مرده ایچنه الزلف
 سنه و ثانیه و ثانیه الف

معدود حضرت و اعظم سرمد که
 مدینه انطالیه فرستند تا به ملک فریسی که لرند با عتبه الاعلام حواست مصطفی نام بدر عاقله بالغه بنه فریسی
 محمد جاد و غنی احمد و جنگ او غنی مصطفی و مصدق او غنی کور دور علی نام کشته که مواجیه زنده ز قتل بود
 مباحثه مضطرب بود و قسطنطین جاد و غنی احمد نام کشته را به فریسی که علی جاد و غنی و غنی نام کشته
 و غنی حاضر اوله قتل حاکم و او ز لرند دعوی و تقریر کلام ایدوب حاضر و ن بالمطالع شوا احمد مصطفی و دور علی
 ناکند بگر می کون مقدم فریسی اولان آیه جکده واقف خانه خنده کیچ لیس یا کز اوله ز قتل کشته اوله بنم حاکم و
 بغنه او ز لرند محرم و بکا فضل شنبه قصد ایدوب خانه خنده اولان ده ده ملک کچ و سته نخل و ایکال ایدوب
 بر بر لرند جبر ابکا اجا فضل زما و بکا رتی ازاله واقفا ابکر مدیه موجب سه عیسی اجا طلت بدرم دید که و غنی استوار
 و خصوصه خنور بر بر لرند رخصت لا نکار و اثر طلت ایینه مدینه خنور و غنی بر بر لرند ای التزمه غدل و مقبول
 الشهاده آید و کمر اخبار اولان فریسی مذکور و ابالیند فریسی که او غنی مصطفی و مصطفی ابن علی جاد و لی نام
 کشته که مواجیه بر سر علی اید کمر شهادت مذکور تاریخ وقوعه کیچ لیس مذکور ده ده ملک و حاضر و ن و قوتون
 مدینه خنور و غنی خنور و اجتمع اید کمر شهادت ابالیند موجب قوتون احمد و مصطفی و دور علی شهادت
 اولین لازم کلامی حضور سعاد و غنی الاعلام اولان در فی الیوم الشانی عشره حرم رجب المعظم سنه تسع و سبعین و مائین و الف

TABLÖLAR LİSTESİ

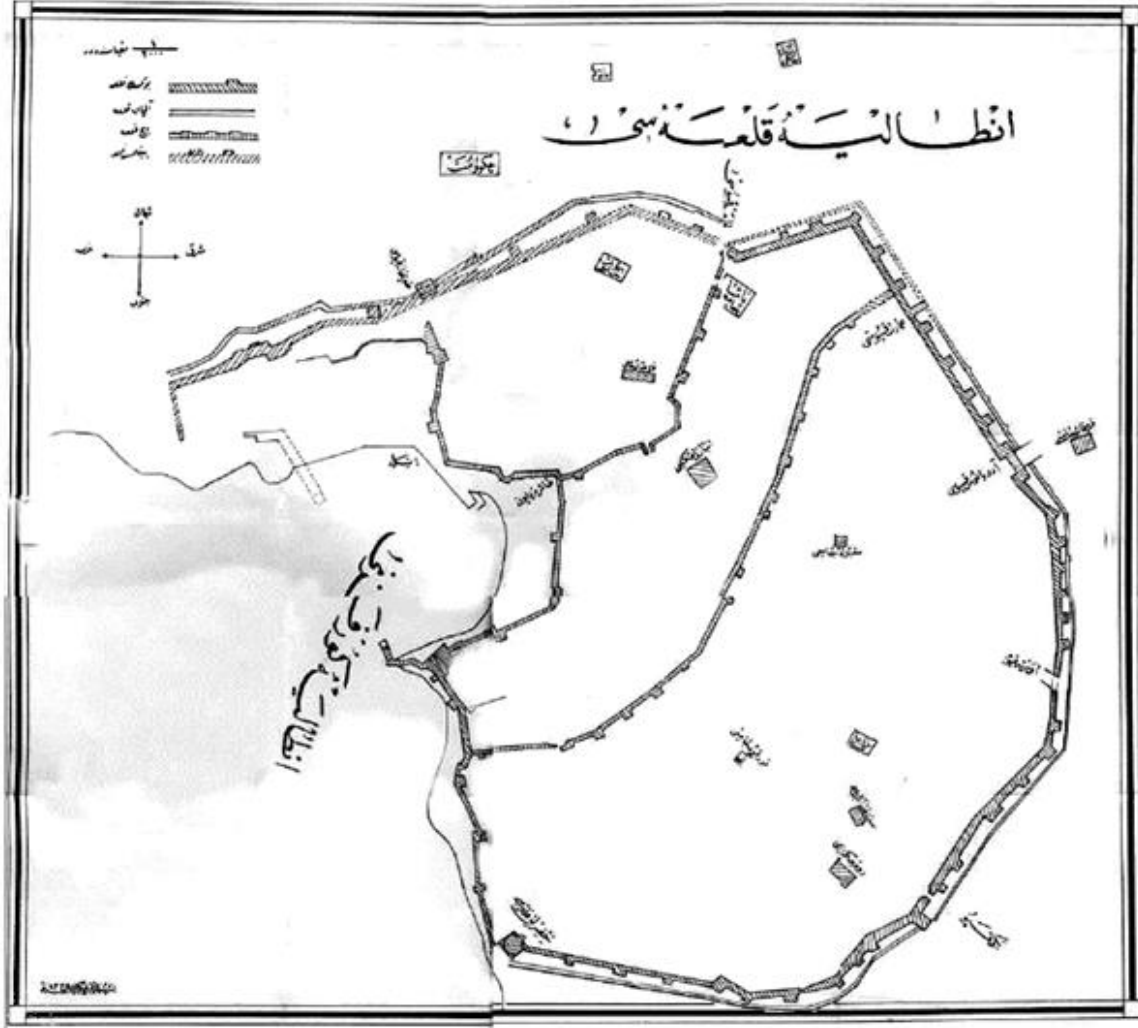
Tablo 2.3 Cuinet’ye Göre Antalya Sancağı’nın Demografik Yapısı

Kazalar	Müslümanlar	Grek Ortodokslar	Ermeniler	Museviler	Katolikler	Protestanlar	Toplam
Antalya	66.542	13.005	49	375	20	9	80.000
Elmalı	39.565	5.000	411	24	-	-	45.000
Kaş	34.272	4.728	-	-	-	-	39.000
Alanya	32.854	4.121	-	25	-	-	37.000
Akseki	22.854	146	-	-	-	-	23.000
Toplam	196.087	27.000	460	424	20	9	
Genel Toplam							224.000

NOT: Tabloda geçen 20 Katolik, Konya Vilayeti’nin genelini kapsayan başka bir tabloda Kıpti Katolik olarak ifade edilmiştir (Cuinet, 1892: 804).

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1 Antalya Kalesi

ÖZGEÇMİŞ

Adı - SOYADI	Önder KOSBATAR
Doğum Yeri - Tarihi	Antalya. 30.04.1978
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açıköğretim Lisesi
Lisans Diploması	Uludağ Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalışılan / İşletilen Kurumlar	Eğitim Bilimleri Anadolu Lisesi / 2018 – 2019 Tarih Öğr. Vatan Lisesi / 2017 – 2018 Tarih Öğr. Ofisküpü / Şubat 2017 – Eylül 2017 Marketing and Sales Manager for Foreign Publishing Kaleiçi Kitabevi / 2014 – 2017 İşletme Sahibi Vahap Yılmaz Dershanesi / 2011 – 2014 Müdür Yardımcısı, Tarih Öğr. Aksu Sistem Dershanesi / 2010 – 2011 Müdür, Tarih Öğr. Çağfen Dershanesi / 2005 – 2010 Tarih Öğr. Deva Dershanesi / 2004 – 2005 Tarih Öğr. İlke Bilim Dershanesi / 2003 – 2004 Tarih Öğr.
E-Posta	onderkosbatar@gmail.com